CUMHURİYET'İN 75. YILI ARMAĞANI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 3

(1919)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 3

(1919)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün
Bütün Eserleri

Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Yönetmen
Şule Perinçek

Redaksiyon
Fikret Ulusoydan
Prof. Dr. Nejat Kaymaz

Ankara Temsilcisi
Kemal Şenoğlu (1. ve 2. Basım: Sarper Yiğit)

Arşiv-Araştırma
Prof. Dr. Tülin Sağlamtunç, Ercan Dolapçı, Suat Duman, Musa Sarıkaya, Mahsun Turan, Hadiye Yılmaz

Çevrimyazı
Ercüment Hüsnü Baki, Muazzez İlmiye Çığ, Necdet Kurdakul, Sadık Perinçek, Memet Türkkan

Sayfa Düzeni ve Dizgi
Semra Karabulut Ok, Analiz Basım Yayın

Kapak Tasarımı
Emre Şenoğlu, Sistem Ofset

Montaj
Analiz

Baskı
Analiz Basım Yayın

Cilt
Cansın Mücellit

Satış ve Pazarlama
Şinasi Gökçe, Sevgi Sivaslı

Dağıtım
Mesut Barış, Fethi Kişioğlu, Mesut Yılmaz

Abone
Gülsün Kaygısız Gökçe

Muhasebe
Saniye Yalçın

© 2000
Bu eserin yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir

Birinci Basım: Mayıs 2000
İkinci Basım: Şubat 2002
Üçüncü Basım: Aralık 2003

Kaynak Yayınları: 293

ISBN: 975-343-235-6 (Tk. No)
975-343-275-5 (3. Cilt)

KAYNAK YAYINLARI

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12 Kat: 3-4
34430 Galatasaray-Beyoğlu/ İSTANBUL
Telefon: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 - 292 21 08 Faks: 249 28 92
Ankara: (0312) 430 42 19 Web: www.kaynakyayinlari.com
E. Posta: kaynak@kaynakyayinlari.com
suleperincek@ataturkuneserleri.com

Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

M. Türker Acaroğlu

Prof. Dr. Feroz Ahmad

Prof. Dr. Sina Akşin

Talip Apaydın

Prof. Dr. İlhan Arsel

Ercüment Hüsnü Baki

Nejat Birdoğan

Muazzez İlmiye Çığ

Ali Dündar

Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü

Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Suphi Karaman

Prof. Dr. Nejat Kaymaz

Necdet Kurdakul

Em. Tümg. Turhan Olcaytu

İsmet Öğütücü

Emin Özdemir

Sadık Perinçek

Dr. Doğu Perinçek

Hakan Reyhan

Prof. Dr. Tülin Sağlamtunç

Zeki Sarıhan

Prof. Dr. Taner Timur

Prof. Dr. Şerafettin Turan

Gürbüz Tüfekçi

Memet Türkkan

Fikret Ulusoydan

Katkıda Bulunanlar

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

Eser Abbasoğlu, Adnan Akfırat, Asaf Güven Aksel, Dr. Hüsamettin Aksu, Alper **Aktan**, Kemal Albayrak, Pınar Arık, Fatma Artunkal, Yrd. Doç. Dr. Yavuz Aslan, **Mahmut** Aydın, Kemal Ayyıldız, Dr. Halil Bal, Mustafa Baldan, Servet Bayoğlu, **Mustafa** Birçek, Dr. Kürşat Bozkurt, Selim Cebiroğlu, Yaşar Cevher, Ali Rıza Cihan, İbrahim Cinbek, Atilâ Çakıroğlu, Süleyman Çam, Hamdi Çam, Gökhan Çınar, Zuhal Demir, Feriha Denli, Mithat Denli, Orhan Devret, Melahat Doğançay, Murat Dural, Ömer Emon, Prof. Dr. Özen Ergenç, Tahsin Eroğlu, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Evsile, Ahmet Cevdet Geçkil, Mustafa Gül, Dr. Necip Hablemitoğlu, Halûk Hepkon, Yrd. Doç. Dr. Metin Hülagü, Rasih Nuri İleri, Attilâ İlhan, Ali Mithat İnan, Arı İnan, Davut İrk, Prof. Dr. Mustafa Kalaç, Hüseyin Kara, Hasan Kartal, Turgut Kavraal, Dr. Vahdet Keleşyılmaz, Mehmet Kılıç, Mustafa Kılıç, Mustafa Kılıçaslan, Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, Doç. Dr. Yılmaz Kurt, Celalettin Kişmir, Osman Bilge Kuruca, Cemal Kutay, Turgay Nar, Kenan Olgun, Prof. Dr. Özer Ozankaya, Fikriye Önkılıç, Gülağ Öz, Mesut Özcan, Fahir Özel, Prof. Dr. Yücel Özkaya, Doç. Dr. İzzet Öztoprak, Feyza Perinçek, Kiraz Perinçek, Emine Sağlam, Fatih Sancaktar, Abdurrahman Sarıoğlu, Yaşar Kemal Seçkin, Hüseyin Şakacı, Leman Şenalp, Bahadır Tokmak, Dr. Salih Tunç, Bülent Turan, Yrd. Doç. Dr. Ömer Turan, Zeki Uğur, Aşikâr Ulusu, Nilgün Uzun, Sami Ünal, Evşen Yanık, Fatma Yazıcı, Hasan Yıldız, Turgut Yılmaz, Ayşen Yiğit, Barış Yiğit, Hüseyin Yurtsever.

Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Amasya İl Halk Kütüphanesi, Aziz Berker Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Cumhubaşkanlığı Arşivi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Galatasaray Lisesi Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, Harp Akademeleri Komutanlığı Kütüphanesi, Havza Kaymakamlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı, İstanbul İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi, TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşiv Hizmetleri Şube Müdürlüğü, Tokat İl Halk Kütüphanesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi ve Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Arşivi, Mülkiyeliler Birliği, Bostancı Kırtasiye çalışanları.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 3

(1919)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	15
Büyük Gazi'nin Hatırat Sahifeleri (1914-1919)	17
19 Mayıs (Anıların İkinci Bölümü)	77
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e (21 Haziran 1919)	101
İstanbul'da Bazı Kişilere Özel Mektup (21 Haziran 1919)	102
Genel Kongre Davetnamesi Hakkında (21 Haziran 1919)	104
Amasya Kararları (21/22 Haziran 1919)	105
Amasya Tamimi (22 Haziran 1919)	107
Konya'da 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya (22 Haziran 1919)	109
14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya (22 Haziran 1919)	111
17. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami Bey'e (22 Haziran 1919)	112
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e (23 Haziran 1919)	113
Erkânıharbiye Umumiye Reisi Cevat Paşa'ya (23 Haziran 1919)	115
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e (24 Haziran 1919)	116
15. Kolordu Kumandanlığı'na (24 Haziran 1919)	117
15. Kolordu Kumandanlığı'na (24 Haziran 1919)	118
15. Kolordu Kumandanlığı'na (24 Haziran 1919)	119
15. Kolordu Kumandanlığı'na (24 Haziran 1919)	120
Padişah'a (24 Haziran 1919)	121
Sivas Valisi'ne (24 Haziran 1919)	122
Vali Galib Bey'den Gelen Telgrafa Düştüğü Not (24 Haziran 1919)	123
Erzurum Vilayeti'ne (25 Haziran 1919)	124
Raporundan (25 Haziran 1919)	125
2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya (26 Haziran 1919)	126
2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya (26 Haziran 1919)	127
Trabzon Vilayeti'ne (26 Haziran 1919)	128
15. Kolordu Kumandanlığı'na (26 Haziran 1919)	129
Vilayetlere, Müstakil Mutasarrıflıklara, Kolordulara ve 2. Ordu Müfettişliği'ne (27 Haziran 1919)	130
Sivas Valisi Reşit Paşa'ya (27 Haziran 1919)	132

Harbiye Nezareti'ne (28 Haziran 1919) 133
2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya (28 Haziran 1919) 134
Amasya 5. Fırka Kumandanlığı Vasıtasıyla
Yüzbaşı Osman Nuri Bey'e (30 Haziran 1919) 135
Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandanı'na, 13. Kolordu
Erkânıharbiye Reisi Halit Bey'e, Canik Mutasarrıfı'na (3 Temmuz 1919) 136
Sivas Vilayeti'ne (4 Temmuz 1919) 137
Erzurum Vilayeti'ne (4 Temmuz 1919) 138
20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (5 Temmuz 1919) 139
3. Kolordu Kumandanı Refet Bey'e (5 Temmuz 1919) 140
12. Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Bey'e (5 Temmuz 1919) 141
20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (5 Temmuz 1919) 142
Yeni Harbiye Nâzırı ile
Makine Başında Yaptığı Görüşme (5 Temmuz 1919) 143
Harbiye Nâzırı Ferid Paşa ile Telgraf Başında
Konuşma (5 Temmuz 1919) 144
Makine Başında Harbiye Nâzırı'na Cevap (5 Temmuz 1919) 147
Harbiye Nâzırı Ferid Paşa'ya (6 Temmuz 1919) 148
Harbiye Nâzırı Ferid Paşa'ya (6 Temmuz 1919) 149
Erzurum Kongresi'ne Davet (6 Temmuz 1919) 150
Sadaret'e ve Harbiye Nezareti'ne (7 Temmuz 1919) 151
Erzurum Vilayeti'ne (7 Temmuz 1919) 152
12. Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi'ye (7 Temmuz 1919) 153
Kolordulara Tamim (7 Temmuz 1919) 154
Kolordulara Tamim (7 Temmuz 1919) 155
İstanbul ile Makine Başında Görüşme (8 Temmuz 1919) 157
Harbiye Nezareti'ne (8/9 Temmuz 1919) 158
Padişah'a (8/9 Temmuz 1919) 159
Kolordu Kumandanlarına (8 Temmuz 1919) 160
Kolordulara ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (8/9 Temmuz 1919) 161
Galib Bey'den Gelen Tele Düştüğü Not (9 Temmuz 1919) 162
Arapkir, Egin, Ergani, Malatya, Keban Madeni, Hozat Müdafaai
Hukuk Cemiyetleri Başkanlıklarına Telgraf (10 Temmuz 1919) 163
Raif Efendi'ye Bilgi (10 Temmuz 1919) 164
Galib Bey'e (11 Temmuz 1919) 166
Refet Bey'e (14 Temmuz 1919) 167
Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na (14 Temmuz 1919) 168
Canik (Samsun) Mutasarrıfı Hamit Bey'e (15 Temmuz 1919) 169

Erzurum'da Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyaseti'ne
Yazılan Yazıya Düştüğü Not (15 Temmuz 1919) 170
5. Kafkas Fırkası Kumandan Vekili Mehmet Arif'e (16 Temmuz 1919) 171
Abdullah Beyzade Sadık ve Hazrolu Hatip Bey,
Bedri Beyzade Mehmet Nuri, Hacı Reşit Ağazade
Ali Bey'lere (17 Temmuz 1919) 172
Konya'da Selâhaddin Bey'e (17/18 Temmuz 1919) 173
Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na (18 Temmuz 1919) 174
Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na ve Sivas'ta 3. Ordu Sıhhiye
Müfettişi Miralay İbrahim Tali Beyefendi'ye (19 Temmuz 1919) 175
20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (19 Temmuz 1919) 176
Hamit Bey'in Telgrafına Cevap (21 Temmuz 1919) 178
Meşrutiyet'in İlanı Yıldönümünün Tebriki (22 Temmuz 1919) 179
Harbiye Nâzırı Nazım Paşa'nın İstanbul'a Davet Telgrafına
Erzurum'dan Cevap (22 Temmuz 1919) 180
Refet Bey'e (23 Temmuz 1919) 181
Erzurum Kongresi'nde Konuşma (23 Temmuz 1919) 183
Erzurum Kongresi Tutanaklarında
Mustafa Kemal'in Konuşmaları (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) 187
Erzurum Kongresi Kapanış Konuşması (7 Ağustos 1919) 231
Erzurum Kongresi Kararları 232
Erzurum Kongresi Beyannamesi (7 Ağustos 1919) 239
Bekir Sami'nin Mandacılığı Savunan
Telgrafına Düştüğü Not (26 Temmuz 1919) 242
Bekir Sami Beyefendi'ye (26-30 Temmuz 1919) 243
Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi'ne (28 Temmuz 1919) 245
13. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne 247
Bekir Sami Beyefendi'ye (1 Ağustos 1919) 249
Diyarbekir 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Halid Bey'e (2 Ağustos 1919) 250
Erzurum Kongresi Beyannamesi'nin Basımı Hakkında
Ali Fuad Paşa'ya (3 Ağustos 1919) 251
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (3 Ağustos 1919) 252
3. Fırka Kumandanlığı Vekâleti'ne (7 Ağustos 1919) 253
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (7 Ağustos 1919) 254
Şiran Müftüsü Hasan Fahri Efendi'ye Mektup (9 Ağustos 1919) 255
Erzurum'da 3. Ordu Müfettiş Vekili ve 15. Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir'e (9 Ağustos 1919) 256

Mutki'de Aşiret Reisi Hacı Musa Bey'e (10 Ağustos 1919) 257
Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne (10 Ağustos 1919) 259
Necati Efendi'ye (12 Ağustos 1919) 261
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (13 Ağustos 1919) 262
Bitlis, Küfrevizâde Şeyh Abdülbaki Efendi'ye (13 Ağustos 1919) 264
Şirnaklı Abdürrahman Ağa'ya, Derşevli Ömer Ağa'ya,
Muşaslı Resul Ağa'ya (13 Ağustos 1919) 265
Eski Mebus Sadullah Efendi'ye (13 Ağustos 1919) 266
Şeyh Mahmut Efendi'ye (13 Ağustos 1919) 267
Norşinsli Büyük Şeyhlerden Şeyh Ziyaettin Efendi'ye (13 Ağustos 1919) 268
Garzan'da Reislerden Cemil Çeto Bey'e (13 Ağustos 1919) 270
Sinop Mutasarrıflığı'na (15 Ağustos 1919) 272
Damat Ferit Paşa'ya (16 Ağustos 1919) 273
Cemil Cahit ve Bekir Sami Bey'lere (16 Ağustos 1919) 275
Trabzon Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey'e (17 Ağustos 1919) 277
Zeki ve Servet Bey'lere (17 Ağustos 1919) 278
Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Selâhattin Beyefendi'ye,
(Şifre Olarak Refet Bey'e de) Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı
Fuad Paşa'ya (Aynen 12. Kolordu Selâhattin Bey'e), Samsun'da
Mutasarrıf Cahid Bey'e, Kastamonu'da Jandarma Kumandanıyla
(Şifre Dahilinde Yol Mutasarrıfına), Diyarbekir'de 13. Kolordu
Erkânıharbiye Reisi Halid Beyefendi'ye, Van Valisi Haydar Beyefendi'ye,
Trabzon'da Fırka Kumandan Vekili Ali Rıza Bey'e,
(Şifre Dahilinde İzzet ve Servet Bey'lere), Erzurum Müdafaai
Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne (18 Ağustos 1919) 279
13. Kolordu Kumandanı'na Emir (20 Ağustos 1919) 281
Sivas Valisi Reşit Paşa'ya (20 Ağustos 1919) 282
Sivas Valisi Mustafa Reşit Paşa'ya (21 Ağustos 1919) 284
Sivas'ta 3. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne (21 Ağustos 1919) 286
3. Kolordu Kumandanlığı'na (21 Ağustos 1919) 287
12. ve 20. Kolordu Kumandanlıklarına (21 Ağustos 1919) 288
Sivas'ta Mebus Rasim Bey'e (21 Ağustos 1919) 289
Tamim (22 Ağustos 1919) 290
Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı
Miralay Selâhattin Bey'e (22 Ağustos 1919) 291
İstanbul'daki Heyeti Milliye'ye (22 Ağustos 1919) 292
Trabzon Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey'e (23 Ağustos 1919) 293
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na (23 Ağustos 1919) 294

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na (23 Ağustos 1919) 295
Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na (23 Ağustos 1919) 296
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na (23 Ağustos 1919) 297
Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na (23 Ağustos 1919) 298
Trabzon Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey'e (24 Ağustos 1919) 299
Ali Fuat Paşa Vasıtasıyla Alaşehir Kongresi
Başkanlığı'na (24 Ağustos 1919) 300
Erzurum Valiliği'ne (24 Ağustos 1919) 301
Müdafaai Hukuk Cemiyeti Erzurum Merkez Heyeti'ne (24 Ağustos 1919) 302
Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Erzurum Heyeti Merkeziyesi'ne (27 Ağustos 1919) 303
Sinop Mutasarrıflığı'na (27 Ağustos 1919) 304
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na (27 Ağustos 1919) 305
Zübeyde Hanım'a Mektup (Ağustos 1919) 306
Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Halid Bey'e (28 Ağustos 1919) 308
Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Merkeziyesi'ne (29 Ağustos 1919) 309
20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (3 Eylül 1919) 310
Sivas Kongresi'ni Açış Konuşması (4 Eylül 1919) 311
Sivas Kongresi Birinci Toplantı Birinci ve
İkinci Celselerin Özeti (4 Eylül 1919) 314
15., 20., 13. Kolordu Kumandanlıklarına (4 Eylül 1919) 318
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e (4 Eylül 1919) 319
Sivas Kongresi Tutanakları'nda
Mustafa Kemal'in Konuşmaları (4-11 Eylül 1919) 321
Sivas Kongresi Kararları 355
Sivas Kongresi Beyannamesi (11 Eylül 1919) 361
Sivas Kongresi Delege Belgesi (4 Eylül 1919) 363
Yemin Şekli (5 Eylül 1919) 364
Diyarbekir'de 13. Kolordu'ya (5 Eylül 1919) 365
Malatya'da 12. Süvari Alayı Kumandanı Cemal Bey'le
Makine Başında Görüşme (7/8 Eylül 1919) 367
Diyarbekir'deki 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Halit Bey'e (7/8 Eylül 1919 Gecesi) 369
15. Alay Kumandanı İlyas Bey'e (7/8 Eylül 1919) 370
Heyeti Temsiliye Kararı (8 Eylül 1919) 371

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na,
Ankara 20. Kolordu Kumandanlığı'na (9 Eylül 1919) 372
Diyarbekir 13. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne (9 Eylül 1919) 373
Malatya'da 12. Süvari Alay Kumandanlığı'na (9 Eylül 1919) 374
Kemah'ta Eski Mebus Sağırzadelerden
Hâlet Beyefendi'ye (9 Eylül 1919) 375
Van Valisi Mithat Bey Hakkında (9 Eylül 1919) 376
Amerika Birleşik Devletleri Senatosu Başkanı'na (9 Eylül 1919) 377
Heyeti Temsiliye Kararı (9 Eylül 1919) 378
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (9 Eylül 1919) 379
13. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne (9 Eylül 1919) 380
Malatya'da 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'e (10 Eylül 1919) 381
Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Resi
Halit Beyefendi'ye (10 Eylül 1919) 382
Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na (10 Eylül 1919) 383
Heyeti Temsiliye Kararı (10 Eylül 1919) 384
Dahiliye Nâzırı Adil Bey'e (10/11 Eylül 1919) 385
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin
Kuruluşu Hakkında Sivas Valiliği'ne Yazı (11 Eylül 1919) 386
Heyeti Temsiliye Kararı (11 Eylül 1919) 388
15. Kolordu Kumandanlığı'na (11 Eylül 1919) 389
Kolordu Kumandanlarına (11 Eylül 1919) 390
Kâzım Karabekir'le Makine Başında Görüşme (11 Eylül 1919) 391
Malatya'da İlyas Beyefendi'ye (11/12 Eylül 1919) 392
Malatya'da İlyas Beyefendi'ye (11 Eylül 1919) 394
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e Cevap (11 Eylül 1919) 395
Heyeti Temsiliye Kararı (12 Eylül 1919) 396
Malatya'da 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'e (12 Eylül 1919) 397
Malatya'da 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'e (12 Eylül 1919) 398
Ankara 20. Kolordu Kumandan Vekâleti'ne,
Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa'ya,
Diyarbekir 13. Kolordu Kumandanı
Miralay Cevdet Bey'e (12 Eylül 1919) 399
Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziye'sine (12 Eylül 1919) 400
Malatya'da 15. Alay Kumandanlığı'na (12 Eylül 1919) 401

DİZİN 403

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye halkının ulusal demokratik devrimi'nin önderidir. O'nun hayatı, daha 1908 Devrimi öncesinden 1938'de hayata göz yummasına kadar toplumumuzun devrim süreçleriyle iç içedir.

Atatürk, çağımızın iki büyük devrim dinamiğinden birini oluşturan Mazlumlar Dünyası'nın başarıya ulaşan ilk devrimine önderlik etmiştir. Bu nedenle, O'nun başında bulunduğu eylem, yalnız ulusal tarihimize damgasını vurmakla kalmamış, insanlık tarihinin yaratılmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'mızın ve Cumhuriyet Devrimi'mizin, bir bütün olarak, bütün dünyada Kemalist Devrim diye bilinmesi, başka deyişle O'nun adıyla anılması doğaldır.

Bu gerçekler ışığında, Atatürk'ü bilmek ve anlamak, 20. yüzyıl Türkiye'sini ve dünyasını inceleme ve açıklama çabasının bir gereğidir. Oysa O'nun önderliğindeki büyük devrimci eylemi ateşleyen ve yönlendiren düşünce birikiminin belgeleri, çeşitli kitap, dergi, gazete, yayın ve arşivlere dağılmıştır. Bu nedenlerle, araştırmacılar ve ilgililer, Türkiye Devrimi'ni bütün yönleri ve derinliğiyle inceleme ve açıklama olanağından yoksundur.

Atatürk'ü kaybetmemizden bu yana 60 yıl geçtiği halde, yazı ve konuşmalarını, bir arada ve asıllarına uygun olarak yayımlama görevi, ne yazık ki, bugünlere kalmıştır.

Kaynak Yayınları, tamamı 15 ciltte toplanacak olan *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlama görevini üstlenmekle tarifsiz bir onur duymaktadır ve yaptığı işin bilincindedir.

Kuvvet kaynağımız, Türkiye halkının devrimci pratiğini özetleyen bu büyük birikimi, önümüzdeki devrimci atılımların enerji kaynağına dönüştürme iradesidir. Biricik güvencemiz ise, Türkiye devriminin yaratıcısı ve sahibi olan Türkiye halkıdır ve onun aydın birikimidir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, yalnız bir derleme ve özgün metinlere göre düzeltme çalışması sınırları içinde kalmamış, bir araştırma ve keşif faaliyeti boyutlarına ulaşmıştır. Kaynak Yayınları, Atatürk'e ait ülkemiz ve yabancı ülkeler arşivlerinde gizlenen belgelere ulaşmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çabalarımızın ürünlerini toplamaktayız. Özellikle Türkiye ve eski Sovyetler Birliği arşivlerinde bulduğumuz, yüzlerce yeni belge, yazı, mektup, demeç, tutanak, görüşme ve konuşma, Türkiye devrim tarihinin bazı aşamalarını yeniden yazmayı gerektiren bilgileri ve kanıtları içermektedir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlama görevi, kuşkusuz ancak Türkiye devrim tarihine ve Atatürk araştırmalarına emek vermiş aydın ve uzman birikimiyle başarılabilirdi. Bu anlayışla oluşturulan Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, araştırmaların yürütülmesinde ve eserin oluşturulmasında izlenecek yöntemleri tartışmış ve anlayış birliğine varmıştır. Buna göre:

- Bu çalışmayla, Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler ve belgeler bir araya getirilecektir.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde, yalnız Atatürk'e ait olduğu kanıtlanmış olan metinler yer alacaktır. Hatıralardaki aktarmalar, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ne konmayacaktır.
- Hataların ve tahrifatların düzeltilmesi yanında, eksiklerin giderilmesi için, yayımlanmış metinler, asılları ve özgün belgelerle karşılaştırılacaktır.

• Belgenin kaynağı, konuşmanın nerede, hangi tarihte yapıldığı gibi nesnel bilgiler, yorumsuz olarak verilecektir.

• Metinler, eserde tarih sırasına göre yer alacaktır. Çünkü, Atatürk'ün görüşleri, tarihsel akış içinde anlamlıdır.

• Eser, günümüz Türkçesiyle yayımlanacaktır. Dildeki tarihi hava korunurken, artık anlaşılmayan sözcük ve deyimlerin yerine bugünkü karşılıkları konulacaktır.

Bu çerçevede binlerce kitap, gazete, dergi ve belge taranmış, incelenmiş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış; eski yazı metinler Latin harfli Türkçe yazıya yeniden aktarılmış; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve diğer yabancı dillerden metinler, yeniden çevrilmiştir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde yer alan bütün metinler ve tarihleri, belgelerin asıllarına ya da ilk kaynaklarına başvurularak teker teker incelenmiş, araştırılmış, karşılaştırılmış ve defalarca kontrol edilmiştir.

Böylesine ağır ve yorucu olan bu çalışma sırasında, Osmanlıca metinler eski Erzincan Milletvekili Sayın Sadık Perinçek, Sumerolog Sayın Muazzez İlmiye Çığ, Eğitimci ve Yazar Sayın Memet Türkkan, Emekli Kütüphane Müdürü Sayın Celalettin Kişmir, Sayın Ercüment Hüsnü Baki; Almanca metinler Sayın Fatma Artunkal ve Sayın Şule Perinçek, Fransızca metinler Sayın Ercüment Hüsnü Baki ve Sayın Kiraz Perinçek tarafından okunup yeniden çevrilmiş ve yüzlerce hata saptanıp giderilmiştir. Yanlış okuma, çeviri ve tarih hatalarından tipik olan birkaçı dipnotlarda belirtilmiştir.

Metinlerin günümüz Türkçesiyle yayımlanması için çok özenli bir çalışma yürütülmüştür. Bu konudaki deneyimiyle ve güvenilir uzmanlığıyla bilinen Sayın Emin Özdemir'e değerli katkıları için ne kadar teşekkür edilse azdır.

Yardımcı Doçent Doktor Sayın İsmet Görgülü, Atatürk'ün özellikle askeri yazılarını inceledi ve çok değerli katkılarda bulundu.

Dipnotlarda, metinlerin daha önce yer aldığı kaynaklar ile belgelerin bulunduğu arşiv belirtilmiştir.

Rumi tarihlerin yanında miladi karşılıkları gösterilmiştir.

Öğle vaktini esas alan 12 saat sistemi korunmuştur. Örneğin; "saat 2 sonra'da", "saat 14'te"; "saat 6 evvel'de", "saat 06'da" anlamındadır.

Kişi ve yer adlarının yazılışına müdahale edilmemiş, farklılıklar korunmuştur. ("Saip, Sâip, Saib", "Saffet, Safvet" ya da "Kanlı sırt, Kanlısırt" gibi.)

Sonunda "Y.N." (Yayımlayanın Notu) imzası bulunan notlar Kaynak Yayınları tarafından konulmuştur.

***

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni en başta O'nun önderliğinde Türkiye Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye halkına, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Çanakkale Direnişi'mizin, Kurtuluş Savaşı'mızın silahlı kuvvetlerine, şehit ve gazilerine, Cumhuriyet Devrimi'mizin Aydınlanma savaşçılarına, Devrim şehitlerine, Kubilay'lara, "Cumhuriyet bize emanet" diyen devrim gençliğine, ulusal demokratik devrimimizi tamamlamak için mücadele eden emekçi ve aydınlarımıza borçluyuz. Bu büyük eserin gerçek yaratıcıları, başta Atatürk, onlardır.

20. yüzyılın devrimci yükselişinde, Ezilen Dünyanın ayağa kalkışını ateşleyen ve 21. yüzyılın büyük devrimci atılımlarına olağanüstü katkılarda bulunacak olan Türkiye halkına ve aydınlarına, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni, Cumhuriyet'in 75. yılı armağanı olarak, derin saygı ve bağlılıkla sunuyoruz.

KAYNAK YAYINLARI

BÜYÜK GAZİ'NİN HATIRAT SAHİFELERİ*

(1914-1919)

* *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, (Ankara), 13 Mart 1926-12 Nisan 1926; *Milliyet* gazetesi, (İstanbul), 13 Mart 1926-12 Nisan 1926; *Cumhuriyet* gazetesi, (İstanbul), 15 Mart 1926-13 Nisan 1926; Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955; Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Hâtıraları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965; *Atatürk'ün Anıları*. Yayına Hazırlayan: Dr. İsmet Görgülü, Bilgi Yayınevi, İkinci Basım, Ankara, Ekim, 1998.

Atatürk, burada yer verilen 1914-1919 dönemine ait anılarını, Ankara'da yayımlanan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin Başyazarı Falih Rıfkı (Atay) ile, İstanbul'da yayımlanan *Milliyet* gazetesinin Başyazarı Mahmut (Soydan)'a anlatmış ve yazdırmıştır. Anılar, bu iki gazetede yukarda belirtilen tarihlerde "Büyük Gazi'nin Hatırat Sahifeleri" başlığıyla yazı dizisi olarak yayımlanmaya başlandıktan iki gün sonra *Cumhuriyet* gazetesinde de yer almıştır.

Atatürk tarafından gözden geçirildikten sonra yapılan yayım, 12 Nisan 1926'da gerekçe gösterilmeden kesilir. *Cumhuriyet* gazetesi de bir gün sonra, 13 Nisan 1926'da aynı şekilde yayıma son verir.

Falih Rıfkı Atay, anıların sonraki bölümüne 1944'te yayımladığı *19 Mayıs* adlı kitapta yer verir. Atay, bu kitabın girişinde şöyle der:

> "Hâtıralar üç kısım olacaktı: Dünya Harbi'ne ait olanlar, Mütareke sırasında İstanbul'daki faaliyetlerine ait olanlar, nihayet Kuvayi Milliye devrine ait olanlar!
>
> "İlk yazı, 1926 Mart'ının 13'ünde çıktı. (...) Hâtıralarda birçok isimler geçtiği için ve bu isimler arasında yabancı devlet reisleri de bulunduğu için, bu yazıların içerde ve dışarda yankılar uyandırmamasına ihtimal yoktu. Hükümetin ricası üzerine Mustafa Kemal birinci kısmın sonunda hâtıralarını kesti. Fakat biz Samsun'a çıkıncaya kadar geçen hadiseler hakkında notlarımızı tamamlamıştık."

F.R. Atay, ayrıca, "herhangi şahsi münakaşaları önlemek için dedikoduya meydan verecek ve tarih bakımından ciddi bir değeri olmayan parçaları ayırdım ve özel adların bir kısmı yerine işaretler kullandım" notunu da düşmüştür.

Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlanan anılar Sayın Sadık Perinçek tarafından yeniden okunup Latin harflerine çevrilmiş; *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'le, ayrıca, yukarda belirtilen kitaplarla karşılaştırılmıştır. (Y.N.)

BÜYÜK GAZİ'NİN HATIRAT SAHİFELERİ

(1914-1919)

Ben Harbi Umumi'nin[1] müttefiklerimiz için iyi netice vereceğine itimat etmiyordum. Fakat emrivakiden sonra bulunduğum cephelerde harbi başarıya ulaştırmaya çalıştım. Diğer cephelerde ise sanki aksine müsabaka vardı. Başkumandan Vekili[2] her hareketinde bir ordu mahvederdi: Sarıkamış'ta olduğu gibi... O ve arkadaşları zaten daha evvel Türk milletini ve ordusunu tabii olmayan bir vaziyete sokmuşlardı. Bu tabii olmayan vaziyet dolayısıyla ordunun yabancı bir askeri heyetini eleştirmek istemem. Asıl eleştiriye layık olanlar bittabi bizim devlet reisimiz ve bilhassa devlet adamlarımızdır.

Türk ordusunun aciz ve kabiliyetsiz olduğu kanaatiyle, o heyeti, ayaklarına kadar giderek ve rica ederek memleketimize davet edenler onlardı. Bu heyete Türk milletinin kabiliyetsizliğinden ve beceriksizliğinden açık olarak bahsedilmiş, kendilerine adeta gelip bizi adam etmeleri teklif olunmuştur. Böyle bir müracaat üzerine gelen bu heyet, girdiği çevreyi ve o çevreye hâkim olanları aciz, hatta haysiyetsiz telakki ederse mazur görülebilir.

Ben ordunun kayıtsız şartsız, bütün sırlarıyla, Alman askeri heyetine verilmesinden ve teslim edilmesinden çok üzgündüm. Daha karar verilmezden evvel, tesadüfen bu vakayı öğrendiğim vakit, sesimin erişebileceği makamlara kadar itirazlarda bulunmayı vazife saymıştım. İtirazlarıma hiç kimse cevap vermedi, cevap vermeye lüzum dahi görmedi.

Yalnız yeri gelince bu zemin üzerinde fikir alışverişi yaptığım dostlarımdan biri –ki o zaman Erkânıharbiyei Umumiye'de[3] en yüksek makamlardan birini işgal ediyordu– bana güya son derece samimi davranarak dedi ki:

-Arkadaş bizim tecrübemiz senden çoktur; gerçi seni hissiyata ve hayallere sevk eden şey, memleket ve milletine aşkındır, amma düşünmüyorsun ki, bu memleket ve halk senin hararetli aşkına zannettiğin kadar layık mıdır? Bizim başımızda pek büyük adamlar var: Sen henüz onlarla konuşmamış, onların tecrübe görmüş bakışlarına bakışlarını yöneltmemiş ve memleketin her tarafındaki başarılarının esrarını anlayamamışsın. Eğer bir defa kendileriyle görüşsen, aynı fikirleri kabul etmekte bizden daha ileri gideceğine şüphe yoktur.

Kimlerden bahsedilmek istenildiğini pekâlâ anlamıştım; fakat teyit ettirmeye lüzum görmedim. Büyük bir hata içinde bulunduklarını söylemekle yetindim. Muhatabım –ki Harbi Umumi'de vefat etmiştir[4]– o zaman kendini yüksek hayallerin faili gibi tasavvur etmekten doğan bir heyecan içinde idi, diyordu ki:

1 Birinci Dünya Savaşı. (Y.N.)
2 Enver Paşa. (Y.N.)
3 Bugünkü karşılığı, Genelkurmay. (Y.N.)
4 Hafız Hakkı Paşa. Bkz. Dr. İsmet Görgülü, *Atatürk'ün Anıları*, Bilgi Yayınevi, İkinci Basım, Ankara, Ekim, 1998, s.29.

-Kemal, Kemal, bizi rahat bırak, sonra vicdanen sorumlu olursun; biz öyle şeyler yapacağız ki neticesinden sen de memnun olacaksın, dünya da hayrette kalacaktır.

Çok güzel konuşan ve takma adla "Tanin"de yazı yazan muhataba o vakit önem verenler çoktu, ben ise bu çok samimi, çok vatanperverane ve hayalperverane sözlerden üzüntü duymadım, fakat ne söylesem bütün sözlerimin muhatapsız kalacağına kanaat getirerek susmayı ve düşünmeyi tercih ettim. Yalnız bu konuşmaya kısa bir cümle ilave etmekten kendimi alamadım:

-Evet, çok şeyler yapacaksınız; fakat yapacağınız şeyler korkarım ki memleketi çıkılmaz bir girdaba sokmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Eğer ben ve benim gibi düşünenler o gün hayatta bulunursak, sizin bugünkü sözlerinizi takdir ile yâd etmeyeceğiz; temenni ederim ki bizi çıkılmaz zorluklar içinde terk etmeyesiniz.

Muhatabım, sözlerimdeki ciddiyeti ve samimiyeti anlamamış görünerek, "Merak etme kardeşim" dedi.

Bu zat, arkadaşları içinde en çok konuşabilen, en çok münakaşa edebilen ve zekâsına en çok güvenenlerden idi. Diğerleriyle de aynı konular üzerinde konuşmamış ve serbest münakaşalarda bulunmamış değilim. Onlar, uzun görüşmekten ise, temas edilen esaslı noktalara cevap vermektense, büyük bir devlet adamı vaziyeti alarak ve emsalsiz inkılâpçı ruh sahibi olduklarını ima ederek ve bilhassa ince diplomatlık ve mahir politikacılık sanatlarına pek güvenerek, o vaktin bilinen tabiriyle "atlatmak"ı tercih etmişlerdir ve bunda başarılı olduklarından emin idiler; farkında değillerdi ki kendilerini derin bir merhamet hissiyle dinliyordum.

Zavallı Talât Paşa, kendisinin bir çapkın Ermeni kurşunuyla Berlin sokaklarında yere serildiğini işittiğim zaman ne kadar üzülmüştüm. Sadrazam olduğu günlerden birinde idi. Sadaret makamında kendisine bazı hayati meselelerden bahsetmiştim. Verdiği cevaplarla beni güzelce atlattığına inanmış, hatta bu memnuniyetini bir saat sonra görüştüğü yakın bir arkadaşıma hikâye etmişti.

Fakat iki gün sonra kendini telaşa düşüren bir vaziyet ortaya çıkması üzerine beni gece yarısında evine davet ederek, çare ve tedbir sormak lüzumunu hissetti. O gece telaşlı Sadrazam'ın meclisinde aynı arkadaşım da hazırdı. Şu sözleri söylemekle kendimi teselli ettim:

-Benden fikir ve görüş soruyorsunuz. Söylemekte mazurum. Çünkü ben size daha üç gün evvel çok hayati bir mesele hakkında fikir ve görüşümü söylemiştim; siz ise beni atlattığınızı sanmış, hatta sevincinizi ilan etmiştiniz.

-Asla dedi.

-Söylediğiniz zat yanınızda oturuyor, dedim.

*

O devrin haleti ruhiyesini anlatmak için "Ricali Osmaniye"den diğer büyük birisini de bu vesile ile yâd edeyim. Arıburnu'nu, Anafartalar'ı yapmış bir kumandan idim. Zannediyordum ki –ve daha sonra dost düşman herkesin anlayış tarzı da benim

bu zannımı teyit etti– memlekete bir hizmette bulunmuştum, o hareketle bilhassa payitahtı kurtarmıştım. İnsanlık hali, bu naçiz hizmeti yapmış olmaktan memnun olabileceğini tahmin ettiğim önemli Osmanlı ricalini ziyaret ediyordum. Bu ziyaretleri daha önemli bir vazife hissinin sevkiyle yapıyordum. İlim, fen, sanat ve hadiseler itibariyle, memleketim için ve milletimin söz konusu olmak lazım gelen hayat ve mematı için düşüncelerim vardı; başta bulunanlara onları söylemek istiyordum. Hariciye Nâzır muhteremini de görmek ve kendisiyle konuşmak faydalı olur inancına saptım. Nezaretin bir Müsteşar Muavini vardı, Sofya sefâretinden tanırdım: Halil Bey...

Evvela bu güzel kalpli adamı makamında buldum. Nâzır Beyefendi'ye kendilerini ziyaret için geldiğimi söylemesini rica ettim. Bekleme emri geldi. Bekledim, bilmem ne kadar sürdü, fakat bekleme epey uzun oldu. Bu aralık muhterem Nâzır Bey çok enteresan ziyaretçileri kabul etmekle meşgul idi. Farkına vardım ki, ben geldikten ve haber verdikten sonra gelmiş olanlar dahi Nâzır Bey tarafından kabul olunmaktadır. Canım sıkılmadı değil, Müsteşar Muavini'ne:

-Beyefendi hazretleri galiba beni unuttular, dedim.

Muavin benim beklemekte olduğumu tekrar hatırlattı.

-Beklesin, buyurmuş.

Kemali sükûn ile Muavin Bey'in yanında oturdum; kendisine dedim ki:

-Sizin Nâzırınız bütün zamanını böyle manasız ziyaretleri kabul etmekle mi geçirir?

Terbiyeli ve iyi huylu olan muhatabım soruma cevap vermedi. Bir aralık Nâzır Beyefendi'nin bürosunu salonla birleştiren kapı açıldı, bir odacı:

-Buyurun efendim, dedi.

Muavin Bey'le ciddi bir konu üzerinde konuşuyordum:

-Nedir o? dedim.

Odacı, "Nâzır Beyefendi hazretleri sizi kabul buyuracaklar" cevabını verdi.

-Beklesinler, dedim.

Hakikaten Müsteşar Muavini ile olan konuşmamızın biraz uzatılmış safhasının bitmesine kadar Nâzır Beyefendi'nin davetine icabet edemedim.

Nâzır Beyefendi'nin muhteşem bürosuna girdiğim vakit, adı geçen beni ayakta ve iltifatla kabul etti ve bana askeri vaziyetin, dahili vaziyetin, genel siyasi vaziyetin çok parlak olduğundan parlak bir lisanla bahsetti. Nezaketen teşekkür ettim, yalnız bazı görüş ve düşüncelerde bulunup bulunamayacağımı sordum:

-Hay hay efendim, dedi.

Dedim ki:

-Ben vaziyeti hiç de sizin gördüğünüz gibi görmüyorum. Genel vaziyetimizin sizin izah ettiğiniz gibi olmasını çok temenni ederdim. Fakat ben en çetin ve en zor netice

alınabilen bir harp sahasından ve o sahanın kumandanı olarak İstanbul'a geliyorum. Eğer lütfeder de beni bir saniye dinlerseniz minnettarınız olurum.

-Lütfen efendim, buyurdular. Devam ettim:

-Beyefendi, vaziyet sizin gördüğünüz gibi parlak değildir. Siz ki devletin sorumlu idarelerinden bir kısmını üzerinize almış bir zatsınız, eğer şunun bunun ifadesine itimat ederek siyaset kullanmakta devam ederseniz, mevcut tehlike genel tahminin de üzerinde olur.

Cevap verdi:

-Beyefendi, (ve bunu telaffuz ederken pek ciddi bir amir tavrı takındı) ne demek istediğinizi anlayamadım.

Mütevazı bir lisanla izah ettim:

-Memleket ve her şey mahvolmak üzeredir. Siz bunu henüz fark etmediğinizi söylüyorsunuz. Estağfurullah böyle demeyin, siz her şeyi biliyorsunuz da beni yabancı ve acemi bir adam kabul ederek, bu acı hakikatler üzerinde benimle açık konuşmaktan kaçınıyorsunuz. Muktedir bir nâzıra yaraşan da budur. Fakat ben o adamım ki, benimle her şey konuşulur, müsaade buyurunuz, teati edeceğimiz fikirler aramızda kalacaktır. Sizi diğer bir noktada aydınlatayım: Hakikati konuşmaktan korkmayınız; hakikat sizin dediklerinizde değil, benim dediklerimdir.

Çok sert ve ciddi tavırla şu karşılıkta bulundu:

-Kumandan Bey, biz size hürmet ettik, çünkü bize dediler ki Arıburnu ve Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal Bey hizmet etti, bunun için zatıâlinizi iyi kabul etmek istemiştim. Fakat bugün bana bahsettiğiniz şeylerin başka manada olduğunu hisseder gibi oluyorum. Beyefendi, bu konuların ve eleştirilerin makam ve muhatabı ben değilim. Ben ordu başkumandanına, onun Erkânıharbiyesi'ne, bütün Vekiller Heyeti[1] ile beraber derin ve sarsılmaz itimat taşıyan bir nâzırım. Sizin tereddütleriniz olabilir; sizin vâkıf olmadığınız hakikatler bulunabilir. Ben size bunları izah etmekte mazurum. Eğer siz buraya şüphe ve tereddütlerinizi gidermek için gelmişseniz, yanlış yere geldiğinizi ihtar etmek mecburiyetindeyim. Başkumandanlığa ve Erkânıharbiyesi'ne müracaat ediniz. Hiç şüphe etmem ki orada sizi lüzumu kadar, ihtiyacınız kadar aydınlatmaya muktedir kişiler vardır.

-Bana yol göstermek nezaketinde bulunduğunuz için size teşekkür ederim. Yalnız müsaadenizle şunu arz edeyim ki, evvela ben Türk ordusunun yabancısı bir adam değilim, ben ordu ile çok küçük subaylıktan beri derinden temasa gelmiş bir askerim. Ben hadiselerin sevki ile ordunun içinde subay, nihayet kumandan olarak iş görmüş ve zannıma göre başarılı olmuş bir kumandanım. Türk ordusunu, onun faziletini, kıymetini ve bu ordu ile neler yapılabileceğini benim kadar anlayan az olmuştur. Beni acemi bir subay, tesadüfle kumandan olmuş bir adam gibi kabul ettiğiniz için üzgünüm. Bununla birlikte sizi mazur görüyorum, zira bütün hayatınızda, hatta şimdiki önemli siyasi vazifenizde bile henüz hakikatle temasa gelmiş bir zat değilsiniz. Bana bir şey tavsiye et-

1 "Heyeti Vükelâ" (Bakanlar Kurulu). (Y.N.)

tiniz ki ben onu yapamam. Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Erkânıharbiyesine müracaat etmek, tereddütlerimi gidermek! Beyefendi farkında değil misiniz ki artık bu memlekette milli bir Erkânıharbiye heyeti yoktur; bir Alman Erkânıharbiyesi vardır. O Alman Erkânıharbiyesi ki, Türk ordusunda ilk icraat olarak benim gibi asi bir askeri tardetmek kararına vardı, beni o heyete mi gönderiyorsunuz?

Birkaç gün sonra işittim: Bu Nâzır Beyefendi, benden Vekiller Heyeti'ne şikâyet etmiş, hatta cezalandırılmamı talep etmiş. Kahkaha ile güldüm. Evet o zaman herhangi bir Mustafa Kemal, böyle içi dışı çürümüş, soysuzlaşmış bir sülalenin ismi padişah olan reisine arkasını vererek kendini kuvvetli zanneden bir heyet tarafından kolaylıkla cezalanabilir anlayışı geneldi. Fakat ben, başı ve sonu malum olmayan, kimi kendini âlim, kimi kendini dâhi, kimi kendini diktatör, kimi kendini doktor farz eden bu adamların naçiz Mustafa Kemal'e bir şey yapamayacaklarından emindim. Bir şey yapabilirlerdi: O da o gün hâkim oldukları süngüye ve hayvanlığa dayanarak Mustafa Kemal'i yakalamak ve asmaktı. Halbuki o gün isyanımın bütün millet arasında duyulmasını nimet sayardım. Onlar buna cesaret edememişlerdir. Niçin? Zannederim ki, yapabileceklerine emin olmadıklarından!

*

Kendi münasebetsiz emellerini tatmin etmeye uğraşmaktan başka kusuru olmayan bir Yakup Cemil'i asmak için bile ne kadar korku ve heyecan geçirmişlerdi.

Yakup Cemil'in şahsiyetinden bahsetmek istemem, yalnız Yakup Cemil'de Mustafa Kemal'e karşı heyecanlı bir eğilim uyanmıştı. Bu bedbaht kendi ufak tecrübesiyle ve kendini bin türlü kanlı vakalara sevk edenlerin işlerini ve harekâtını görerek hükmetmişti ki, Mustafa Kemal işbaşına geçmelidir. İşte Yakup Cemil'in sehpaya gitmesine biraz da bu sebep olmuştur. Bu çocuk bir gün Bursa'da ihtilâl arkadaşlarıyla bir görüşme yapıyor; diyor ki:

"Büyük sandığımız adamlar çok küçükmüş; vatanın selameti için bunları öldürmek lazımdır. Bunu ben yapacağım."

Daha ılımlı inkılâpçılar kendisine soruyorlar: "Öldürmek kolay fakat vaziyeti ıslah edecek kim?"

-Mustafa Kemal, ismini telaffuz ediyor.

Bu zavallı, malum ricalin kendini alıştırdıkları sanatının kendi aleyhlerinde de tatbik edilmesinde bir sakınca olmadığını belirterek vaziyeti kabul ediyor. İstanbul'a geliyor. Eksik tedbirlerle teşebbüs alıyor. Yakın zannettiği arkadaşlar faciadan ürküyorlar. Haber veriyorlar. Neticesi şudur ki, Yakup Cemil tutulmuş ve asılmıştır.

Bana bu hikâyeyi söyleyen, onunla hemfikir ve hemhal olup asılmaktan kendini kurtaran ve beni Silvan karargâhında bulan Doktor Hilmi Bey'dir (şimdi Malatya Mebusu). Doktor Hilmi Bey Diyarbekir'e gelerek telgrafla Silvan'daki karargâhımda bana önemli bilgi vereceğini vaat ve çağrılmasını rica etti. O günler Diyarbekir'de bulunan yaverim Cevat Bey doktoru benim yanıma getirmek emrini aldı. Doktor, Cevat Bey'le beraber geldi. Bütün hikâyeyi anlattı:

-İstanbul'da kalamazdım ve kalamam. Çünkü beni de asacaklar, dedi.

Ben genel vaziyeti mütalaa ederek adam astırmanın çok fena olduğunu düşündüm. Adam asmamaları için fiili bir ihtarda bulunmak istedim. Bu ihtarı, gayri resmi bana iltica eden doktoru korumak ve koruduğumu en büyük makamlara bildirmekle yaptım.

Yalnız şunu söyleyeyim ki, Yakup Cemil'in bu hareketini iyi karşılamamıştım. Hatta o sırada tümenlerimden birine tayin olunan bir kumandanla konuşurken kendisine İstanbul'daki faciadan bahsederek dedim ki:

-Yakup Cemil asılmış... Sebebi de, Mustafa Kemal Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekili olmadıkça kurtuluş yoktur, demiş. Sana bir şey söyleyeyim; bu adam faraza başarılı olsaydı ve ben işitseydim ki Yakup Cemil İstanbul'da Mustafa Kemal Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekili olsun diye isyan etmiş ve başarılı olmuş, benim bunu kabule tenezzül edeceğimi tasavvur edebilir misin? Evet, vaziyeti derhal kabul ederdim; fakat İstanbul'a gidip Yakup Cemil'i cezalandırmak şartıyla!.. Eğer ben, o ve emsalinin tavsiyesiyle iktidar mevkiine gelecek bir adamsam, adam değilim!

*

Harbi Umumi'ye girdikten sonra, bu harbin feci neticelerini daima göz önünde tutmaktan kendimi men edemedim. Kanal harekâtı aleyhindeki isyanım, bana teklif edilen Hicaz Kuvvei Seferiyesi Kumandanlığı vesilesiyle söylediğim ve kabul ettirdiğimi zannettiğim halde semeresini göremediğim eleştiriler ve bunun gibi birçok mücadele sahneleri birbirini takip etti. En sonra Yıldırım Ordular Grubu'nun sergüzeşti ile benim bu Grup'ta asıl Yıldırım Ordusu Kumandanlığım herkesin malumudur. Hatırladığıma göre yatıştırılamayan isyanım işte bu hadisede olmuştur. Artık sükût ve tevazuun son bulması zamanıydı; ben de bu anı kaçırmadım. Felaketin coşkun bir nehir gibi, Türkiye üzerine aktığını görüyordum. Nasıl tahammül edip susabilirdim? Bu vakaların belgelerini size vereceğim, okuyacaksınız.

Netice ne oldu? Benim düşüşüm![1] Bu kelimeyi mahsus kullanıyorum, ben hayatta düşmeyi kabul etmiş adam değilim. O zaman benim halimi düşüş kabul edenlere gülmüştüm. Zira bundan ne çıkabilirdi? Eğer ben alelade gurur sahibi bir insan olsaydım ve bütün tahminlerimin doğru çıktığını görmekten zevk alsaydım, ne olacaktı? Memleketin düşüşünden nasıl zevk alabilirdim?

İsterdim ki, benden evvelkilerin hatalarını düzeltebileyim, çamur ve batağa düşen Türkiye'yi çıkarabileyim.

*

Yedinci Ordu, yani Yıldırım Ordusu'nun ilk defa kumandanı olduğum sırada, –zira malumdur ki, aynı orduya daha sonra tekrar kumanda ettim– bu ordunun da dahil olduğu Grup Kumandanı General Falkenhayn'in askerlik ve iç siyasetimiz açısından takip ettiği usul ve hareket, aramızda önemli bir münakaşaya sebep oldu; bu münakaşa nihayet daha büyük makamlara yansıdı. Ben çok önem verdiğim görüşlerime iltifat edilmediğini görünce, sükût edemedim. Her türlü akıbeti evvelden kabul ederek, usul ve görenek dışı, denebilir ki, biraz isyankâr bir şekilde, kendi kendimi ordu ku-

1 Metinde "Benim nikbetim!" (Y.N.)

mandanlığından af ve hatta vekilimi de bizzat tayin ederek (Kolordu kumandanlarından Ali Rıza Paşa idi) vazifeme son verdim ve bu emrivakiyi büyük makamlara bildirdim. Beni bu hareketten vazgeçirmek için General Falkenhayn özel bir mektupla, Başkumandanlık Vekâleti ve bu vaziyetle ilgili 4. Ordu Kumandanı hayırhah ve dostane aracılıkta bulundular. Bu hal, hakikatin hâlâ bu kişiler ve makamlar tarafından ne kadar anlaşılmamış olduğuna, yahut anlaşılmış ise hakikati saklamak için ne hazin şartlar ve mecburiyetler içinde kalmış olduklarına delalet ettiğinden, beni, ancak üzüntülerimi daha şiddetli ifadeye sevk etti. Nihayet emrivakiyi kabul ettiler; fakat bu istifamın, yüksek makamlara ve belki bütün millete anlatmak istediğim hakiki manasını gözden kaçırmak ve kumandanlıktan alelade bir sebeple çekilmiş olduğumu yaymak için, beni merkezi Diyarbekir'de bulunan eski orduma, 2. Ordu Kumandanlığı'na tayin ettiler. Görünüşte bazı mazeretler göstererek onu da reddettim. Kuvvetle anlatmak istediğim feci "vaziyet"i, basit işlerdenmiş gibi gördüklerini gösterir şekilde "bir ay kadar bir müddetle izinli olduğumu" bildirdiler.

*

Burada hatırıma gelen hazin bir noktayı da, ilgilenirseniz, işaret edeyim: Ben Halep'te mevki ve vazifeme son veren bu teşebbüsü aldığım ve en son teklif olunan 2. Or Kumandanlığı'nı da reddettiğim sırada, Halep'ten İstanbul'a gitmek için şimendifer ücreti verecek kadar param olmadığını bilmiyormuşum.

Vakıa, Yıldırım Ordusu Kumandanlığı'nı üstlenip İstanbul'dan Halep'e hareket ettiğim günün gecesiydi. Falkenhayn karargâhında erkânıharp subaylardan Tevfik Bey'in (şimdi Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi) refakatinde bir genç Alman subayı Akaretler'deki 76 numaralı ikametgâhıma geldi. Ufak ve zarif sandıklar içinde Falkenhayn tarafından bazı şeyler getirdiğini söyledi. O "şey"lerin kendilerini kabul ettiğim odaya nakledilmesini emrettim. Salon kapısının yanına ufacık sandıklar istif edildi.

-Bunlar nedir? dedim.

Alman subayı dedi ki:

-İstanbul'dan ayrılıyorsunuz, size Mareşal Falkenhayn tarafından bir miktar altın gönderilmiştir.

Kimseye hiçbir ihtiyacımdan bahsetmemiştim; fakat zannettim ki, Mareşal bu parayı ordunun ihtiyacına sarf edilmek üzere göndermiştir. Onun için:

-Bu sandıklar bana yanlış geldi, ordunun Levazım Reisi'ne gönderilmek lazımdı. Benim için fazla külfettir, dedim.

Subayımız, sözlerimi Alman subayına nakletti. Subay derhal:

-Efendim o da başka! dedi.

-Paranın miktarını bu subaydan iyi tahkik et, huzurunda alındığına dair bir senet yaz, ver, imza edeyim, dedim.

Emrim yapıldı, fakat subay imzalı senedi kabul etmek istemedi, tekrar Tevfik Bey'e:

-Bu subay bilmiyor, dedim, senedi alsın ve Mareşal'e versin ve siz de bu paraları gelip alması için Levazım Reisi'ne haber gönderiniz.

Bittabi iş böyle cereyan etti.

Bu sandıklar ve içindekiler ordunun levazım başkanlığında ve benim bunlara karşılık verdiğim senet de Falkenhayn'ın gizli dosyasında birkaç ay birbirlerini beklediler. İşte yukarda söylediğim gibi, Yedinci Ordu Kumandanlığı'ndan kendimi affettikten sonra, kumandanlığa vekil bıraktığım Ali Rıza Paşa'ya bu sandıkları teslim ettim ve kendisinden aldığım senedi o vakit yaverlerim bulunan Cevat Abbas (şimdi Bolu Mebusu) ve Salih (şimdi Bozok Mebusu) Bey'lere bırakarak, kendilerine şu emri verdim:

-Hemen Falkenhayn'in karargâhına gideceksiniz, bizzat kendisini görüp bu senedi vereceksiniz ve benim kendisinde bulunan senedimi alacaksınız.

Yaverlerim bizzat Falkenhayn'i görmek hususunda biraz zorluğa uğramakla beraber emrimi harfiyen yapmışlar. Biraz sonra yanıma gelerek dediler ki:

-Mareşal Falkenhayn size böyle bir para vermiş olduğunu hatırlamıyor ve bu para için sizin imzanızı taşıyan hiçbir belgenin kendisinde mevcut olduğunu bilmiyor. Dolayısıyla Ali Rıza Paşa imzalı senedi de kabul etmiyor.

Tekrar yaverlerime dedim ki:

-Şimdi size çok ciddi emrediyorum. İkiniz tekrar Falkenhayn'in odasına gireceksiniz ve diyeceksiniz ki. verdiğiniz altınlar olduğu gibi saklanmıştır. Buna karşılık size senet verilmiştir. Senet olmadığını iddia etmek, altınların mevcudiyetini yok edemez. Belgeyi kaybetmiş olabilirsiniz, o halde verdiğiniz altınları size iade edeceğiz, aldığınıza dair siz bize belge veriniz. Ve diyeceksiniz ki, bizi buraya gönderen kumandanın altın karşılığında memleket menfaatleri hakkında müsamaha gösterecek insanlardan olmadığını çoktan öğrenmeliydiniz. Hâlâ bunda tereddüdünüz varsa kumandanımız size ve kamuoyuna daha başka türlü de ispat edebilir. Paralarınız duruyor, fakat bu paralardan daha çok kıymetli olan Mustafa Kemal imzası sizde kalamaz. Ve olumlu netice almadıkça karşıma gelmeyeceksiniz.

Emir verdiğim arkadaşlar Grup Kumandanı Falkenhayn'i tanıyan adamlar değildi. Fakat beni çok iyi tanıyorlardı. Onun için bir saat sonra Falkenhayn'in elinden benim imzam olan kâğıt parçasını alıp dönmüşlerdir.

Kolayca tahmin etmek mümkündür ki, Mareşal Falkenhayn beni, belki benden başka birçoklarını böyle sandıklarla altın vererek iğfal etmek yolunda idi.

*

Bıraktığım noktaya geliyorum: Evet, Halep'ten İstanbul'a gitmek için tren ücreti verecek param olmadığının farkında değilmişim, yalnız beş on atım vardı. Zamanla edinilmiş, yetiştirilmiş cins atlar ve kısraklardı. Salih'i çağırdım ve:

-Bu atlardan birkaçını satın da İstanbul'a gidebilelim, dedim.

Bu alım satım neticesini bekleyerek, Halep'te bir aile yanında misafir bulunuyorum. Fakat benim en güzel atlarımı pazarda satın alan bir tek adam çıkmamıştır. Evvela hayret ettim, halbuki hayrete sebep yoktu, subaylarımızın mali kuvvetine güvenilemezdi, Halep'in zenginleri ata ve kısrağa meraklı iseler de, seferberlik ve harp içinde olduğumuzdan, bunların ellerinde bulunan hayvanları ordu alacaktı. Bizim yegâne servetimiz olan atlardan da ümidimizi kestik.

Fakat takip ettiğimiz dava ve gösterdiğimiz mukavemet bu kadar eli boş olduğumuzu belki zannettirmezdi. Bunu ne için söylüyorum, bilir misiniz? Bir gün aynı Halep şehrinde çok büyük tanınmış bir kumandanla hasbıhal ediyordum. Benim bütün fikirlerime ve görüşlerime katıldıktan sonra sordu:

-Ne yapmak lazımdır?

-Hiçbir şey yapamazsanız, hiç olmazsa istifa ediniz, dedim.

Muhatabım gözyaşlarıyla teyit ettiği fikir ve his katılmasından sonra, bana dedi ki:

-Yapamam, çünkü kendim ve çok sevdiğim evlatlarım için dayanak noktam yoktur.

Hatırladığıma göre şu cevabı verdim:

-Efendim, söz konusu olan koca bir Türk milletinin hayat ve mematıdır. Mahvolan budur ve buna emin olduğunuzu gözyaşlarınızla gösteriyorsunuz. Bu hayat ve memat manzarası karşısında özel düşüncelerin ve endişelerin olmaması lazımdır.

O tarihte vaziyeti ve sözü herkes üzerinde etkili olacağına şüphe etmediğim bu kişinin harekete gelmesini çok bekledim.

Atlar ve kısraklarımızın pazarda satılamamış olduğunu söylemiştik, o sıralarda 4. Ordu'nun Bahriye Nâzırı Kumandanı Halep'te yanıma geldi. Çok şeyler konuştuk; ortak kararlar vermiş olduğumuzu sandım. Bu safhaları hikâye etmek uzun olur, bu da ayrı bir fasıldır. Fakat merhum Cemal Paşa'nın bana ayrıca bir muhabbet ve bağlılığı olduğunu belirtmek de vazifemdir. Ben Cemal Paşa'yı Cemal Paşa olduktan sonra, yahut Cemal Paşa Mustafa Kemal'i kendisiyle Halep'te konuşan Ordu Kumandanı Mustafa Kemal olarak tanışmış değildik.

*

Bu son cümle ile Büyük Gazi ta eski, 1324 (1908) inkılâbından evvelki Selanik hatıralarına temas etti. Kendilerine Cemal Paşa ile Selanik'teki münasebetlerinden bahsettirmek, daima biraz karanlıkta kalan o devre ait kıymetli notlar almak için güzel bir fırsattı. Nezaketlerinden istifade edere!:, Halep meselesine tekrar gelmek üzere, Selanik hikâyelerinden birkaçını dinlemek istedik.[1]

Çok seneler evvel, Selanik'in tabii olmayan, daha doğru bir tabir ile, ancak Sultan Hamidvari bir teşkilat kadrosuna sığabilecek "Üçüncü Ordu Müşiriyeti Maiyeti Erkânıharbiyesi"nin[2] küçük bir odasında, o Erkânıharp Binbaşı Cemal Bey, ben Erkânıharbiye Kolağası[3] Mustafa Kemal Bey olarak tanıştıktı. Cemal Bey eski

1 İtalik dizilen bölümler Falih Rıfkı Atay'a aittir. (Y.N.)
2 "Üçüncü Ordu Müşirliği Karargâhının". (Y.N.)
3 Kurmay Kıdemli Yüzbaşı. (Y.N.)

zamanın çok çeşitli tecrübelerine oldukça sahip; üstlerini zekâsı, faaliyeti ve teşebbüslerindeki süratle kendisine hürmet ettirmiş, rütbesi küçük fakat mevkii büyük bir vaziyette idi. Ben ise okuldan yüzbaşı çıkar çıkmaz evvela hapis ve tevkif, sonra sürgün edilmiş acemi, yahut eskilerin tabirine göre "çömez" bir gençtim. Hakkımda bu sıfatları pervasızca kullanan tecrübe görmüşlere çok tesadüf etmişimdir. Ben iki tarafın vaziyetini düşündüğüm zaman, ne yalan söyleyeyim, bu arkadaşlara acımaktan kendimi men edemezdim. Takdir ediyordum ki, bu kişiler bizim nazarlarımıza açılmış ufuklar üzerinde, yeni doğuşları haber veren alametleri görmek yeteneğinde değil idiler. Bir aralık bu zaruri ve tabii dönüşümlere dikkatlerini çekmek aklımdan geçmedi değil, hatta buna teşebbüs de ettim; fakat anladım ki onların içinde bulundukları âlem başka, bizim içine girmek üzere olduğumuz âlem büsbütün başkadır. Eski âlemin kıvılcımlarını, yeni âlemin güneşlerine yaklaştırmak güçtür. Herkes parlamak, parlatmak ve parlaklığını göstermek hevesindedir. Kendilerine hak verirdim.

*

Arkadaşlar, Selanik'te Hürriyet Meydanı denilen bir meydan vardır; herkesçe bilinen birtakım yerler bu meydanın etrafındadır. Olimpus palas, Kırıstal, Yonyo vesaire... Bir gece Yonyo'nun mahşer gibi kalabalık büyük salonunun bir köşesinden ufak merdivenle çıkılır bir de özel oda olduğunu haber aldım, çıktım. Bu da ufak, zarif bir salondu. Ve ağzına kadar dolu idi. Salonda bir masaya yaklaştığımı hatırlarım; bu masada ihtilalci kişiler varmış. Rakı ve bira içildiğine dikkat ettim. Masayı işgal edenler çok vatanperverane konuşuyorlardı. İnkılâp yapmaktan, inkılâp yapabilmek için büyük adam olmaktan söz ediliyordu. Herkeste büyük adam olma hevesi vardı. Fakat büyük olabilmek için insan nasıl ve kimin gibi olmalı?

İçlerinden biri bağırdı: "Cemal gibi olmak isterim!" Sofrayı işgal edenlerin hepsi "Bravo" dediler, "Cemal gibi..." Sonra hiçbirini yakından tanımadığım bu kişiler hep birden bana döndüler. Ben durgun ve sabit bir bakışla kendilerine baktım. Bu bakışımla tabii bir şey anlatmak istiyordum. Benim tavrımdaki ve durgunluğumdaki manaya dikkat eden yoktu. Benim onlardan daha çok, her gün ve her gece temas etmekte olduğum Cemal Bey hakkındaki görüşlerini teyit etmekliğimi bekliyorlardı. Ben bilmem neden, bu kişileri tatmin edecek bir işarette bulunamadım. Fakat içimden şu düşünceler geçti: "Bir adam ki büyük olmaktan bahseder, benim hoşuma gitmez. Bir adam ki memleketi kurtarmak için evvela büyük adam lazımdır der ve bunun için bir de kendine örnek seçer, onun gibi olmayınca memleketin kurtulamayacağı kanaatinde bulunur; bu, adam değildir."

Böyle düşünürken, sofra arkadaşlarımı memnun edemediğimi hissettim. Hiç şüphe etmem ki bana dair hükümleri olumsuz olmuştur ve bu hükümlerini makul bir şekilde izah edebilmek için demiş olsalar gerektir ki: "Bu acemi efendi galiba kendini o kadar büyük görüyor ki ve bu sebepten bakış açısı o kadar daralmıştır ki artık büyüklüğü göremez hale gelmiştir. Bu adam, arkadaşımız olamaz."

Bu gece o sofranın mahmurluğu etrafında iki görüş ortaya çıktı:

Biri olumlu, biri olumsuz.

Bir görüşe göre, evvela büyük adam olmak, sonra memleketi kurtarmak lazımdır.

Diğer görüşe göre, büyük adam lafla olmaz, evvela memleketi kurtarmalı, ondan sonra dahi büyüklük söz konusu değildir.

Arkadaşlar, size bu hikâyeyi bugünkü duygumla, bugünkü tecrübemle söylemiyorum; "Yonyo"nun özel odasındaki gözlemlerimin bana ilham ettiği fikir, bu idi.

*

Bir gün Cemal Bey Selanik gazetelerinden birine imzasız bir başyazı yazmış; beraber *çalıştığımız daireden çıkıp tramvaya binmiş, Olimpus'a gidiyorduk.* Cemal Bey'in elinde o gazete vardı. Bana uzatıp dedi ki:

-Bu başyazıyı okudunuz mu?

-Hayır.

-Oku... dedi.

Okudum.

-Nasıl? diye sordu.

-Sıradan bir gazetecinin sıradan bir yazısı, dedim.

-Amma yaptın ha, dedi; bunu ben yazdım.

Cevap verdim:

-Afedersiniz, bilmiyordum; yazmamış olmanızı temenni ederdim.

Ve ilave ettim:

-Cemal Bey, siz şu ve bu tarzda birtakım kuş beyinli kimselere kendinizi beğendirmek hevesine düşmeyiniz, bunun hiçbir kıymeti ve önemi yoktur. Siz içinde bulunduğumuz vaziyeti değerlendiriniz. Ve evvela kabul ediniz ki biraz feragat sahibi olmak lazımdır. Eğer şunun bunun teveccühünden kuvvet almaya tenezzül ederseniz, bugününüzü bilmem, fakat geleceğiniz çürük olur. Çünkü bizim henüz hakikatle hiç temasa gelmemiş geniş muhitlerimiz vardır. Bu muhitlerde henüz acemkâri hayaller ile dolu olanlar çoktur. Büyüklük odur ki hiç kimseye iltifat etmeyeceksin, hiç kimseyi aldatmayacaksın, memleket için hakiki ülkü ne ise onu görecek, o hedefe yürüyeceksin, herkes senin aleyhinde bulunacaktır, herkes seni yolundan çevirmeye çalışacaktır. İşte sen bunda mukavemeti yok eden olacaksın, önüne sonsuz engeller yığacaklardır, kendini büyük değil, küçük, zayıf, vasıtasız, hiç kabul ederek, kimseden yardım gelmeyeceğine inanarak bu engelleri aşacaksın. Ondan sonra sana bu yüksek derlerse, bunu diyenlere de güleceksin!

Cemal Bey sözlerimi sükûnetle dinledi, bana hak verdi. İmzasız makalesini eleştirdiğim için hasıl olan üzüntüsü de kaybolmuş göründü.

Gazi Paşa, Cemal Bey hakkındaki hatıralarına ara verdi ve Halep hikâyesine döndü:

At ve kısraklarımın satılamamış olduğunu söylemiştim. Halep'te Cemal Paşa merhumla birçok ciddi konu üzerinde münakaşadan sonra, şu basit konuşma cereyan etti:

-Cemal Paşa, benim bazı cins at ve kısraklarım var. Bunları satmak ihtiyacındayım; talip bulamadım. Siz buranın eski kumandanısınız, bana bir yol gösterir misiniz?

-At ve kısraklarınızı evvela baytarlarıma muayene ettireyim, dedi.

-Diyarbekir'de iken Alman ve Avusturyalılar bu atların bir servet olduğunu söylediler, kıymetlerinde şüphe etmiyordum, bununla beraber: öyle yapınız, dedim.

Raporu gören Cemal Paşa hepsi için iki bin altın teklif etti, kabul ettim ve bu şekilde İstanbul'a hareket ettik.

Bir gün İstanbul'da Bahriye Müsteşarı Vasıf Paşa'dan bir yazı aldım. Bu yazıya eklenmiş olan "Cemal Paşa" imzalı telgrafın içeriği şu idi: "Hayvanlarınızı beş bin liraya sattım, sizden çok ucuz almışım, üç bin lirasını nereye göndereyim?" Bu telgraf üzerine Müsteşar Vasıf Paşa'nın yanına gittim; kendisine dedim ki: "Telgrafın manasını anlayamadım; ben Paşa'ya atlarımı iki bin liraya sattım, o beş bin liraya satmışsa üst tarafını bana vermeye mecbur değildir." Fakat ilave etmeliyim ki, bu tokgözlülüğüme rağmen Cemal Paşa merhum, üç bin lirayı Vasıf Paşa aracılığıyla bana göndermiştir.

Bu para, yeni teşebbüslerimde benim için dayanak olmuştur; bunu belirtmeyi vazife sayarım. Çünkü ben Mütareke zamanı İstanbul'da bulunurken ve çok geniş teşebbüslere karar verirken, bana bu teşebbüslerimin manasını hissedenler tarafından birçok teklifte bulunulmuştur; hepsini reddettim. Çünkü bana bu yolda teklifler yapanların hiçbiri ülkü sahibi adamlar değillerdi. Tabirimi mazur görürseniz ve bu satırları okudukları zaman kendilerinin ima edildiklerini anlayacaklarına şüphe olmayan o kişiler dahi, adi entrikacılar olduklarını reddetmeye muvaffak olamazlarsa, bana çok küstahane tekliflerde bulunmuş olduklarını kabul edeceklerdir.

*

At ve kısrak parası ile İstanbul'a geldik. Anam ve kız kardeşim Akaretler'de 76 numarada ikamet ediyorlardı. Ben diğer bir ikametgâh arıyordum. Benim çocukluğumdan beri bir tabiatım vardır.. Oturduğum evde ne ana, ne kız kardeş, ne de ahbap ile beraber bulunmaktan hoşlanamazdım. Yalnız ve bağımsız bulunmayı, çocukluğumdan çıktığım zamandan itibaren daima tercih etmiş ve sürekli olarak öyle yaşamışımdır. Tuhaf bir halim daha var, ne ana, –babam çok erken ölmüş– ne kardeş, ne de en yakın akrabamın kendi zihniyet ve anlayışlarına göre bana şu veya bu tavsiye veya nasihatte bulunmasına tahammülüm yoktu. Aile arasında yaşayanlar pekâlâ bilirler ki, sağdan soldan pek saf ve samimi ihtarlardan kurtulamazlar. Bu vaziyet karşısında iki hareket tarzından birini seçmek zaruridir: Ya itaat, yahut da bu ihtar ve nasihatleri hiçe saymak. Bence ikisi de doğru değildir: İtaat nasıl olur? En aşağı benimle yirmi, yirmi beş yaş farkı olan anamızın ihtarlarına itaat geçmişe dönmek olmaz mı? İsyan etmek, faziletine, iyi niyetine, yüksek kadınlığına inandığım anamın kalbini ve anlayışlarını altüst etmektir. Bunu da doğru bulmam.

*

Bununla beraber size bu münasebetle anamın ve kız kardeşimin inkılâp işlerinde bana inandıklarını ve hizmet ettiklerini de belirtmeliyim: Biz Selanik'te tahmin edeceğiniz tarihlerde, görünüşteki manası ne olduğunu bilmem, fakat fedakârca komitecilik yapıyor-

duk. Meşrutiyet'in İlanı'ndan çok evveldi. Bir gece bizim evde bir toplantı yapmıştık. Bu ev, Selanik'te Mekteb-i Sanayi karşısında, pembe boyalı büyücek bir evdir. İşte bu evin bir odasında arkadaşlarla toplanmıştık. Bu arkadaşlardan biri –ki şehit oldu veya vefat etti; kemali hürmetle yâd ederim– Kâmil Bey isminde bir süvari subayı idi. Şişmanca bir zat... Çok paralar toplamışlardı; liralar, mecidiyeler ve gümüş madeni paralar... Bizim görüştüğümüz odaya bakan bir hizmetçi, anneme bunu haber vermiş. Yukarıda paralar, bahisler, münakaşalar ve planlar var, manasında birtakım sözler söylemiş. Annem, hasta ve ihtiyar, yatağından kalkmış, bizim bulunduğumuz odanın kapısına kadar gelmiş ve kısmen ne konuştuklarımızı dinlemiş, tekrar odasına gitmiş. Alınan kararlardan sonra arkadaşlar beni terk ettiler. Ardından uyumakta olduğunu zannettiğim annem yanıma geldi. Bana dedi ki:

-Çocuğum bir şey anlamak istiyorum. Sen ve senin arkadaşların yedi evliya kuvvetinde olan padişaha isyan mı ediyorsunuz?

Anneme ne düşündüğümüzü, ne yaptığımızı söylemek istemiyordum. Fakat bizim o akşamki toplantımızı görmüş ve her şeye vâkıf olmuş olduktan sonra, artık annemden ve kardeşimden hakikati gizlemeye lüzum görmedim. Bilakis onları aydınlatmayı tercih ettim:

-Evet anne, dedim, senin yedi evliya kuvvetinde farz ettiğin adam hiçbir kuvvete malik değildir. Biz burada toplanan insanlar, memleketi bu zalimlerden kurtarmak istiyoruz. Senin buna aklın ermeyebilir. Fakat yaptığımı ya kabul eder, bana hizmet edersin, yahut evladın olduğumu unutarak, gider, evliyalara kavuşursun.

Annem o vakit aklını başına aldı. Dedi ki:

-Evladım, siz acemisiniz. Mademki böyle şeylerle uğraşıyorsunuz, beni yaptığınız işlerden haberdar ediniz ve gizli şeylerinizi bana veriniz. Çok dikkat etmelisiniz, başarılı olmak zordur; mahvolmak daha tabii kabul edilmek lazım gelir. Ne yapayım, yegâne erkek evladımsın, senin mahvolmanı istemiyorum. Bu çok gücüme gidiyor.

-Anne, dedim, bu işler almış yürümüştür. Namuslu bir adam olan ben bu işlerin içinde bulunmak mecburiyetindeyim. Beni bundan men eder misiniz?

-Hayır evladım, bir gün bu işler olduktan sonra, seni namus ve haysiyet sahibi olanlarla beraber görmezsem, işte o zaman üzülürüm. Ben senin kadar okumadım. Senin kadar bilmem. Seni, gördüğün, anladığın şeyleri yapmaktan men etmeye kalkışmam. Yalnız dikkat et; esas, başarılı olmaktır, başarılı olmaya çalışın!

*

İstanbul'da Perapalas otelinin bir dairesine yerleşmiştim. Artık her şeyin mahvolduğuna kani bir adam gibi, ümitsiz, düşünüyordum; ancak, mahvolan bu her şeyin tekrar kurtarılabileceğine kani bir adam gibi teselli buluyordum.

Bu haleti ruhiye içinde iken bir gün bana, Padişah'ın vekili sıfatıyla, Enver Paşa dolaylı olarak başvurdu. Dedirtti ki, sonra bizzat şifahen dedi ki:

-Almanya İmparatoru, zatı şahaneyi genel karargâhına davet etti. Zatı şahane böyle bir seyahati yapamayacak halde bulunduğundan, düşündük, veliaht hazretleri zatı şahane adına bu seyahati yapsın. Kendisinin refakatinde bulunmayı kabul eder misiniz?

Ben böyle bir zat ile böyle bir seyahati kendim için enteresan gördüğümden derhal olur cevabı verdim. Tertibat ve tebligat yapılmış, iki üç gün sonra bir perşembe akşamı trene binip Vahdettin ile seyahate çıkmaklığımız kararlaştırılmıştı. Bana denildi ki:

-Seyahate çıkmadan evvel, veliaht hazretleriyle tanışmalısınız!

Vahdettin, Padişah Adına İadei Ziyaret İçin Almanya Genel Karargâhına Doğru Yola Çıkıyor / Gazi'mizin Veliaht Sarayında İlk İzlenimi[1]

Naci Paşa,[2] şimdi Kolordu Kumandanı, Mektebi Harbiye'de benim askeri terbiye hocamdı; o zaman zannederim Miralay Naci Bey. Onun da Vahdettin ile beraber bulunması uygun bulunmuştu. Bir gün hareketimizden evvel Vahdettin'in sarayında birleştik. Bizi sarayın içinde Arap hasırlarıyla örtülmüş bir salona açılan kapıdan bir odaya soktular. Redingotlu adamlarla dolu olan odanın eşyası bir kanepe ile kanepenin iki tarafında birer koltuktan ibaretti. Henüz girdiğimiz bu odada ayakta dururken, çok laubali görünen redingotlu adamların içinde diğer bir redingotlu bir adam peyda oldu. Bu yeni gelenin kim olduğunu, ne olduğunu ve ne olmak lazım geldiğini ne ben ne de arkadaşım fark etmedik. İçeriye girdi, bizim bulunduğumuz tarafa yöneldi, kanepenin sağ köşesine oturdu. Ben karşısındaki koltuğa oturdum. Öbür taraftaki koltuğu Naci Paşa işgal etti. Bu zat bir defa gözlerini kapadı, derin bir vecde daldı, neden sonra gözlerini açtı, bize lûtfen iltifat etti:

-Sizinle müşerref oldum, memnunum.

Tekrar gözlerini kapadı, bu nazikane sözlere cevap vermeye hazırlanırken, bihûş[3] bir şahsiyetin huzurunda bulunduğumu fark ettim; cevap vermek mi, yoksa vermemek mi lazım geldiğinde tereddüt ettim. Naci Paşa'nın yüzüne baktım, o da çok durgundu. Onda bir defa daha konuşma kudreti mevcut olup olmadığını anlamak için beklemeyi tercih ettim. Biraz sonra gözlerini açtı:

-Seyahat edeceğiz, değil mi? dedi.

Ben çok sıkılmış, çok acı çeken bir halde:

-Evet, seyahat edeceğiz, dedim.

İtiraf edeyim ki, bir mecnunla karşı karşıya bulunduğumu hemen hissetmiş, fakat mantıki konuşmaya girişmekten kendimi men etmiştim. Hemen ayağa kalkıp dedim ki:

1 Arabaşlıklar *Hâkimiyet-i Milliye*'den alınmıştır. (Y.N.)
2 Naci Eldeniz. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.69. (Y.N.)
3 Bihûş: Şaşkın, sersem; deli. (Y.N.)

-Efendi hazretleri, beraber seyahat edeceğiz; seyahat iki gün sonra başlayacaktır. Perşembe akşamı garda hazır bulunacaksınız. Oradan hareket edeceğiz.

Veda ettik ve çıktık. Mükellef bir saray arabasına binmiştik. Naci Paşa ile aramızda aşağı yukarı şöyle bir konuşma oldu:

-Zavallı, bedbaht, acınacak... Bunlarla ne olabilir?

-Öyledir.

-Bu zavallı yarın padişah olacaktır, kendisinden ne beklenebilir?

-Hiç...

-Biz ki, aklımız, mantığımız vardır; biz ki, memleketin mukadderatını, hâlini ve geleceğini anlamış insanlarız, ne yapabiliriz?

Naci Paşa, "Güç" dedi.

*

Perşembe akşamı gara gittim. Yalnız, daha evvel Vahdettin'in etrafındaki adamlara haber göndermiştim ki bizim seyahatimiz bir bakıma askeri bir seyahat olacaktır. Zatıâli üniformasını giymelidir. Gara geldiğim vakit Vahdettin'in sivil giyinmiş olduğunu gördüm. Veliahdın teşrifatçısı olan İhsan Bey isminde bir adam vardı. Kendisine dedim ki:

-Ben veliaht hazretlerinin üniforma giymesi için haber yollamıştım. Söylemediniz mi?

Bana, saray ananelerinin verdiği bir gurur ile:

-Siz kim oluyorsunuz? dedi.

-Ben sana kim olduğumu izah edecek vaziyette değilim. Yalnız soruyorum: Ben sana veliaht hazretlerinin üniforma giymesi için söylettim. Sen kendisine söyledin mi, söylemedin mi?

Bu cümleleri biraz sertçe telaffuz ettim. O zaman bana cevap vermeye mecbur kaldı:

-Ben söyledim, fakat yapmadı.

-Niçin yapmadı?

-Müsaade ederseniz, izah edeyim, dedi.

Anlattığına göre, veliahda feriklik rütbesi verilmiş, sonra mirliva olduğunu bildirmişler. O da bundan gücenmiş olarak, "mademki benden ilk rütbeyi söküp almışlar, ikinci rütbeye tenezzül etmem" demiş ve hiçbir rütbeye layık olmayan Vahdettin işte bu şekilde gara sivil gelmeyi tercih etmiş. Bineceğimiz tren hazırdı. Bir askeri müfreze, tören düzeninde, veliahdı uğurlamayı bekliyordu. Veliahdın yanına yaklaştım. Başkumandan Vekili Enver Paşa da orada idi:

-Bu asker sizi uğurlamak için hazırdır. Kendilerini selamlayınız, dedim.

Vahdettin yüzüme baktı, bu bakışıyla "Nasıl?" demek istiyordu. İşaret ettim:

-Siz yürüyünüz, arkanızdan biz geleceğiz.

Vahdettin askerin önünden geçerken iki eli de yukarda tabii olmayan ve şuursuz selam vererek yürüdü. Geriye dönüp trene bindik.

İçine girdiğimiz salonun pencerelerini açtırarak, tren hareket edeceği sırada Vahdettin'e:

-Bu pencereden, askeri ve ahaliyi selamlayınız, dedim.

-Niçin, lazım mıdır? dedi.

-Evet, lazımdır.

Vahdettin, benim pervasız ihtarlarıma boyun eğmiş gibi görünerek, dediğimi yapıyordu. Tren İstanbul'u terk etti. Vahdettin, beraber bulunduğumuz salonun gerisindeki diğer bir salonda kendine hazırlanan kompartımana gitti. Beni bıraktığı salon bana aitti; ben burada yatacaktım. Daha evvel, Vahdettin'in çok yakını Refik Bey isminde bir kişiye demiştim ki:

-İstiyorum ki, Vahdettin'in yakınında yatayım, onunla beraber bulunayım ve kendisini inceleyeyim.

Bu adam bana evvela söz vermişken, sonra öyle bir tertip yapmış ki Vahdettin'in yakın adamlarını her tarafa doldurmuş ve bana bahsettiğim salon kalmış.

-Niçin böyle yaptınız? dedim.

Bana güzel bir cevap verdi:

-Efendimiz, bendeleri ile birlikte olmak ister. Zatıâliniz efendimizi ve o da sizi rahatsız edebilir. Bu sebeple sizi onun vagonuna bitişik bir yerde bulundurmayı tercih ettim.

Refik Bey'in sözünü akılsızca bulmadım. Evet, lazımdı ki, Vahdettin'in yanında uşaklar ve Refik Bey de o uşakların başında bulunsun!

Büyük Gazi Alman Genel Karargâhında / Yolda Görüşmeler / Gazi Paşa Yarının Padişahını Nasıl Uyarmaya ve Aydınlatmaya Girişti? / Kayzer, Gazi Paşa Kendine Takdim Olununca Ne Diye Seslendi?

Trenimiz İstanbul'dan hayli uzaklaşmış, Trakya topraklarında ilerliyorduk. Bir kişi geldi:

-Efendimiz sizi salonuna davet ediyor, dedi.

Doğrusu, bu davet beni memnun etti. Yarınki padişahı yakından incelemek fırsatlarından birincisi bahşediliyordu demektir. Vahdettin'in salonuna girdiğim vakit

kendisini ayakta, beni beklerken buldum. Oturdu; bana da oturmak için yer gösterdi. Bu dakikada, sarayında çoğu zaman gözleri kapalı konuşan kişiyi, büsbütün başka vaziyette buldum. Bilakis gözlerini çok kuvvetle açmış ve dikkatle bana bakıyordu. Bir nutuk söyler gibi, şu tarzda beyanatta bulundu:

-Afedersiniz Paşa hazretleri, birkaç dakika evveline kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bana izah etmemişlerdi. Ancak trenin hareketinden sonra aldığım bilgi üzerine gıyaben çok tanıdığım ve takdir ettiğim bir kumandanımızla beraber bulunduğumu anladım. Ben sizi çok iyi bilirim. Anburnu'nda ve Anafartalar'da yaptığınız bütün icraat ve kazandığınız başarılar tamamen malumumdur. Siz İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir kumandanımızsınız. Beraber seyahat etmekte olduğum için çok memnunum ve iftihar ediyorum.

Vahdettin bu sözleri çok ağır, fakat muntazam söylüyordu. Hayret ettim; icap ettiği gibi cevaplar verdim. Aramızda mükemmel, ciddi ve samimi konuşmalar oldu.

O gece için görüştüklerimizi kâfi sayarak, kendisini fazla rahatsız etmek istemediğimi söyleyip müsaade aldım. Salonuma döndüğüm zaman ferahlık hissediyordum. Düşündüm ki, bu kişi akıllı olmalıdır. İstanbul'da ilk buluştuğumuz vakit, o devri bilenlerce anlaşılması kolay olan sebepler ve şartların etkisi altında garip bir hal gösteren veliaht, İstanbul'u terk ettikten, kendini tamamen serbest gördükten ve bilhassa muhataplarının güvenilir adamlar olduğunu anladıktan sonra, şahsiyetini olduğu gibi göstermekte artık beis görmüyor. Buna göre ben de kendisine bütün ahvali ve zaruretleri anlatabilirim, hatta kendisince yapılabilecek bazı zeminler üzerinde faaliyete geçirebilirim, ümidine kapıldım.

Seyahat günleri birbirini takip ediyor, her gün biz kısa veya uzun bir görüşme yapıyorduk. Bende hasıl olan kanaat şu idi ki, bu adamla kendini aydınlatmak ve kendine yakından ve samimi yardım etmek şartıyla, bazı işler yapmak mümkündür. Bu görüşümü gerek Naci Paşa'ya, gerek diğer kişilere söyledim ve veliahdı bu şekilde hazırlamanın, memleket menfaatleri adına bir vazife olduğunu da işaret ettim. Arkadaşlar ve ben bu tür temaslarda bulunarak seyahatimize devam ediyorduk.

*

Büyük Alman karargâhının bulunduğu küçük bir kasabaya gelmiştik. Bizi imparator karargâhının girişi karşısına dizilmiş heybetli bir Alman kıtası selamladığı sırada, bizzat Kayzer girişin sahanlığında bu karşılamaya katılıyordu. Girişten büyücek bir hole geçtik. Orada İmparator, Hindenburg, Ludendorf, bütün karargâh erkânı ve üst rütbeliler, veliahdı ve onun refakatinde bulunanları kabul ediyordu. Kayzer, veliahtla tokalaştıktan, Naci Paşa delaletiyle birkaç kelime konuştuktan sonra, Vahdettin'e denildi ki:

-Refakatinizde bulunanları İmparator'a takdim etmeniz lazımdır.

Veliaht beni İmparator'a takdim etti. Bir eli göğsü üzerindeki düğmelerinin arasına sokulmuş olan İmparator, diğer eliyle benim elimi tutup sıktı ve çok yüksek sesle, Almanca olarak:

-On Altıncı Kolordu... Anafarta! sözlerini telaffuz etti.

Bütün hazır bulunanlar İmparator'un bu ihtarı üzerine bana döndüler. Ben Kayzer'in ne demek istediğini anladığımdan biraz sıkıldım ve önüme baktım. İmparator benim bu mahcup ve mütevazı vaziyetimden şüphelenerek, yanlış bir hitapta bulunmuş olması ihtimalini düşünmüş olsa gerek, bana sordu:

-Siz On Altıncı Kolordu Kumandanlığı'nı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?

Almanca sorulan bu soruya Fransızca cevap verdim:

-Evet, Ekselans...

Bu kelimeler ağzımdan çıkınca derhal anladım ki, büyük bir hata yapmıştım. Sir yahut Kayzer demek lazımdı. Ne yalan söyleyeyim, insan dilini alıştırmadığı şeyleri söylemekte zorluk çekiyor. Bu, benim yaptığım birinci hata da değildir. Bulgaristan Kralı Ferdinand'la ilk defa karşı karşıya geldiğim zaman da aynı hatada bulunduğumu hatırlarım.

Hindenburg ve Ludendorf / Vahdettin'in Mareşal Hindenburg İle General Ludendorf'u Ziyareti / Vahdettin'e Genel Karargâh Erkânı Tarafından Söylenen Sözler / Son Alman Taarruzu Hakkında / Büyük Gazi'mizin Genel Karargâhta Münakaşası

Karargâhta çok güzel ve rahat yerleştirilmiştik. Veliaht tarafından bazı ziyaretler yapılmak lazımdı. Mesela Hindenburg'u, ondan sonra Ludendorf'u ziyaret ettik. Ben ve Naci Paşa veliahda refakat ediyorduk.

Hindenburg'un ufacık bürosunda idik. Mareşal, masasının başında ve solu ilerisindeki koltukta Vahdettin, onun yanında dili mesabesinde[1] olan Naci Paşa oturuyordu. Ben Hindenburg'un sağına tesadüf eden sandalyede idim. Veliaht ve Hindenburg birbirleriyle görüşüyorlardı. Kısa ve merasim kabilinden olan böyle bir mülakatta çok önemli şeyler konuşulmak alışılmış olmamakla beraber, Hindenburg, veliahda ve bittabi onun delaletiyle bütün Türk milletine çok teselli edici sözler söylüyor, veliaht bu teselli edici beyanata teşekkür ediyordu.

Hindenburg'un ağzından işittiğimiz sözlerin en nihayet kibar ve misafirperver olduğu için nezaketen sarf edilmekte olduğuna inanmak istiyordum. Yoksa beyanatın anlamı, beni ümitsiz edecek mahiyette idi. Konuşmaya katılmayı uygun görmedim, bilakis mülakatın kısa kesilmesini bekliyordum; öyle oldu.

Vahdettin'i Ludendorf da büyük nezaket ve itina ile kabul etti. Denebilir ki, o da Mareşal'in temas ettiği konular üzerinde teselli edici izahatta bulundu. Bilhassa o günlerde kuzeybatı cephesi üzerinde, İtilaf orduları aleyhine başladıkları parlak taarruzdan bahsetti. Bu taarruzu esasen biliyorduk. Fakat taarruzun ulaşabileceği neticeyi Ludendorf'un lisanından işitmek için sabırsızlanıyordum. Gördüm ki, konuşmanın hedefi bu değil.

1 "Tercümanlığını yapan" anlamında. (Y.N.)

Alman ordusunun taarruz etmekte olduğunu söylemekle, Alman millet ve ordusunun ve bütün müttefiklerin manevi kuvvetlerini yükseltebilecek teminat vermekten ibaretti. Şüphemi gidermek için olmalı, General'e kısa bir soru sordum:

-En nihayet taarruz kuvvetleri hangi hatta kadar gideceklerdir?

Böyle veliaht refakatinde bulunan bir subayın damdan düşer gibi sorduğu soruya muhatap olan Ludendorf, nezaket içinde devam eden beyanatını durdurdu; biraz düşündü, biraz da yüzüme baktı. Dedi ki:

-Biz taarruz ediyoruz, neticesini hadiseler gösterecektir.

Cevap verdim:

-Yapılmakta olan taarruz neticesinin ne olabileceğini anlamak için hadiseleri ve talihin tecellisini beklemeye lüzum olmadığını zannediyorum. Çünkü yapılan taarruz en nihayet "Parsiyel" bir taarruzdur.

Ludendorf, tekrar yüzüme baktı. Ne demek istediğimi pek iyi anladı. Olumlu olumsuz cevap vermeyerek sustu.

Konuşma burada kaldı ve ziyarete son verildi.

Ludendorf'un hatıralarını baştan sona kadar okudum. Hatıralarda çok büyük esaslardan çok büyük maharetle bahsedilmiştir. Tabii bu kadar kısa bir mülakatta kendisi için meçhul bir ziyaretçinin çok kısa sorusundan ve o sorunun sebep olduğu suskunluktan bahsetmiş olmasını kendisinden talep etmek hakkımız değildir. Lakin biz de bu ziyaretten bahsettiğimiz sırada bütün dünya ordularında büyük asker ve büyük kurmay tanınmış bir kişiyle ani denebilecek kadar kısa fikir teatisi hatırasını gömmek istemedik.

Kayzer Diyor ki: "Ben Almanya İmparatoru, Size Gelecekten, Gelecekteki Başarılardan Bahsettikten Sonra, Artık Şüpheniz Kalır mı, Kalmalı mı?"

İmparatorluk karargâhı yapılan otelin içinde, veliahdın odasında, Vahdettin, ben ve Naci Paşa konuşuyoruz. Bütün seyahatimiz sırasında benim veliahda yakalarını açtığım genel ve hayati konular üzerindeyiz. Başkumandanlık Vekâleti'nin, Alman ordusuna dayanılarak ihtiyarına devam edeceğimiz fedakârlığın mutlaka parlak bir başarıyla son bulacağı hakkındaki fikri ile bu fikri memlekette genelleştirmeye çalışmaktaki mantıksızlığı izah ve ispata çalışıyordum. Beni bu beyanata sevk eden vesile, kısa sorum karşısında, Ludendorf'un bütün akıbetleri Allah'a bırakan bir mütevekkili andırır vaziyeti idi. Çok arzu ediyor ve çalışıyordum ki, yarının padişahı, tam yerinde benim dediklerimi çok iyi anlayabilsin. Bilmem neden, böyle bir teşebbüsten ümitvar olmak istiyordum; verdiğim izahat veliahdın onay ve uyanıklığını gösteren işaretlerle karşılanmakta idi.

Bu sırada yüksek birtakım sesler otelin bütün boşluklarını doldurarak, bizim oturduğumuz salonun içine kadar geldi:

-Kayzer... Kayzer!!

Kapı vuruldu, Kayzer'in veliaht hazretlerini ziyarete gelmekte oldukları bildirildi. İmparatoru karşılamak için acele ettik. Kayzer salona dahil oldu, hep beraber oturduk. İmparator hakikaten centilmence konuşuyor, sadık ve vefakâr Osmanlı devletinin çok kıymetli bir Alman müttefiki olduğundan ve bilhassa Başkumandan Vekili olan Enver Paşa hazretlerinin bu dostluğun kıymet ve yüksekliğini anlayarak çalıştığından, Alman Başkumandanlık ve Erkânıharbiyesi'nin bu güzide kişiye fevkalade emniyet ve itimat beslemekte olduğundan bahsediyordu.

Ben Vahdettin'in sağındayım; Naci Paşa tam karşımızda bulunuyordu, İmparator solunda idi. Yaklaşık şu soru Naci Paşa lisanıyla Vahdettin tarafından soruldu:

-Türkiye'nin Almanya'ya karşı sadakat ve vefasından, yakın gelecekte Alman müttefiklerinin saadete kavuşacaklarından bahseden beyanatı şahaneleri, Osmanlı devletinin yarınını düşünmek vaziyetinde bulunan acizlerinde büyük bir ferahlık ve teselli uyandırdı. Ancak genel vaziyeti mütalaa ve tetkikten vazgeçerek, bir noktayı daha açıklıkla anlamak ihtiyacındayım. Türkiye'nin can evine yöneltilen darbeler, durdurulamaksızın ilerlemektedir. Eğer bu darbeler başarılı olursa Türkiye mahvolacaktır. Bu darbeleri durdurmak için kâfi teminat ifade eden beyanatınızı henüz dinleyemedim. Lütfen bu hususta beni biraz aydınlatır ve tatmin buyurur musunuz?

Bu soru üzerine imparator oturduğu sandalyeden derhal ayağa kalktı. Şöyle bir hitapta bulundu:

-Türkiye'nin muhterem veliahdı, anlıyorum ki, sizin zihninizi karıştıranlar vardır. Ben Almanya İmparatoru, size gelecekten, gelecekteki başarılardan bahsettikten sonra artık şüpheniz kalır mı, kalmalı mı?

Yanında bulunduğum veliaht olumlu cevap vermekle beraber endişesinin yok olmadığını da ilave etti.

İmparator, kalktığı sandalyeye artık oturmadı ve bizi terk edeceğini nezaketle ima etti. Salonun kapısına doğru yürüdü. Vahdettin ve arkasından bizler Kayzer'i salonun kapısından dışarı çıkardık. Kayzer, sola doğru giden bir koridordan yürüyecekti. Ben Kayzer'in hoşuna gitmediğimi anladığım için ters koridora doğru ve biraz uzakta durdum. İmparator, veliahdın ve ardından ona yakın bulunan Naci Paşa'nın ellerini sıkarak, uzağında bulunan bana baktı ve yöneldiği koridor istikametinde yürümeye başladı.

Benim elimi sıkmamıştı, İmparator'un hakkı vardı. Veliahdın refakatinde bulunan herhangi bir generalin elini sıkmak için onun ayağına mı gelecekti? Lazım değil midir ki, bu general İmparator tarafından eli sıkılmak şerefini kazanmak için biraz gayret etsin?

Bu kusurumu itiraf ederim. Bilmem neden, durgun, harekete iktidarsız, sabit ve dalgın bir vaziyet almıştım. İmparator iki üç adım yürüdükten sonra tekrar geri döndü. Bana yaklaştı:

-Afedersiniz, dedi, sizin elinizi sıkmamıştım.

Elimi uzattım, çok nazik ve âlicenabane iltifatlarına mazhar oldum.

İmparator'un Sofrasında / Büyük Gazi Vahdettin'e Diyor: "Siz Hakikati Anlıyor musunuz Efendim, Muhatabınız Almanya İmparatoru'dur. Benim Size Arz Ettiğim Endişeleri İzah Edecek Bir Tek Kelime Söyledi mi?"

İmparator'un sofrasına akşam yemeğine davetli idik. Kayzer'in karşısında bir prens, sağında Vahdettin, solunda Berlin Sefiri Hakkı Paşa merhum, prensin solunda da ben bulunuyorduk. Benim solumda Ludendorf vardı. Ludendorf, Fransızca olarak benimle konuşuyordu. İmparator, Ludendorf'a Almanca:

-Sağındaki adamla konuş, dedi.

Ludendorf:

-Onu yapıyorum, cevabını verdi.

Bittabi bu konuşmaları anlayacak kadar Almanca bildiğim için İmparator'un ihtarına ve Ludendorf'un cevabına intikal etmiştim. Beyni çok büyük harekâtın idaresinden doğan yorgunlukla dolu bulunan Ludendorf, yemek sırasında, hatırımda yer tutacak kadar ciddi bir konuşma konusu bulamadı.

Yemek bitti. Bu salona bitişik, adeta onun büyük bir parçasına benzeyen diğer bir salon vardı; sofrada hazır bulunanlardan bir kısmımız oraya geçtik; İmparator, Hindenburg, Ludendorf, Alman Başvekili olduğunu zannettiğimiz bir kişi, bizim tarafımızdan da veliaht, Hakkı Paşa merhum ve bizler...

İmparator bir köşede ayakta, Vahdettin'le tatlı tatlı konuşuyor. Ben, arkasını salonun kesiştiği yer olan kavsin duvarına dayamış, çok heybetli ve canlı, asil bakışlarında hakikatleri anladığı görülen, fakat anladıklarını her muhataba söylemekten sakınan yüksek bir şahsiyet karşısındayım. Hindenburg!

Hindenburg'la görüşmek istiyor, kendisini bilhassa veliahtla beraber ziyarete gittiğimiz vakit temas etmiş olduğu tatlı sohbet konusuna çekmek istiyordum.

Mareşal, ziyaretimiz sırasında Suriye vaziyetinin düzeltilmiş olduğunu, son günlerde yeni ve taze bir süvari fırkasının muharebe meydanına sokulduğunu söylemişti. Halbuki bu büyük adamın bahsettikleri, bittabi oradaki kumandanların verdiği rapor içeriğiydi. Hakikat halde sözü edilen bu süvari fırkası, ben henüz İkinci Ordu Kumandanı iken, Yıldırım Grubu'nu takviye için bu Gruba gönderilmesi talep olunan fırka[1] idi. Ben Yedinci Ordu Kumandanı olmadan evvel, bu süvari fırkasının kurulmasına ve temininine çok çalışılmıştı. Ancak toplanabilen bu seyyar kuvvet o kadar mecalsiz idi ki, evvela cılız hayvanlarını Resülayn[2] civarındaki otlaklarda beslemek ve ondan sonra faydalanılabilir bir hale gelip gelmediğini yeniden incelemek lazımdı. Ben aylarca sonra Yedinci Ordu Kumandanı olduğum zaman bu fırkadan faydalanıp faydalanamayacağımı araştırdım. Aldığım ciddi bir rapor, bu fırkanın bir kuvvet olmadığı mahiyetinde idi. Alman büyük karargâhında Hindenburg'un ağzından işittiğim şu idi ki, bu fırka muharebe meydanına dahil olmuş ve vaziyet düzeltilmiştir. Mareşal'e bu macerayı hikâye ettim ve dedim ki:

1 Tümen. (Y.N.)
2 Ceylanpınar. (Y.N.)

-Benim söylediğim sözler, sizin aldığınız raporların içeriğine uymayabilir; fakat emniyet edebilirsiniz ki, hakikattirler. Suriye'de vaziyet düzeltilmiş değildir. Bunu kabul ediniz. Sonra, Mareşal, siz önemli bir taarruz yapıyorsunuz ve farz etmem ki, buna çok bel bağlamış olasınız. Yalnız, bana söyleyiniz, emniyetle ümit ettiğiniz hedef ve maksat nedir?

Büyük ve ihtiyatlı asker, benim bu soruma cevap verebilir miydi? Zaten kendisinden bunu beklememeliydim. Bu, belki de biraz laubali vaziyetim, ihtimal, İmparator hazretlerinin sofrasında bize ikram edilen nefis şampanyaların tesiriyle olmuştu.

Mareşal, söylediklerimi dikkatle dinler gibi göründü; fakat çok basit ve şirin bir cevap verdi. Salonun ortasında duran ve üzerinde çeşitli sigar ve cigaralar bulunan ufak bir masa vardı:

-Ekselans, dedi, size bir sigara takdim edebilir miyim?

Hindenburg her şeye cevap vermişti. Ortadaki masaya gittik; kendi eliyle bana bir cigara verdi.

Meğer Vahdettin ile konuşan İmparator bizim temas ve konuşmamızla ilgileniyormuş; Almanca olarak Mareşal'e sordu:

-Ne diyor?

Mareşal cevap verdi:

-Bir şeyler!

Ben cigaramı yaktıktan sonra Hindenburg'u bıraktım, İmparator'la konuşan Vahdettin'in yanına gittim:

-Hakikati anlıyor musunuz efendim? diye sordum. Muhatabınız, Almanya İmparatoru'dur. Benim size arz ettiğim endişeleri izah edecek bir tek kelime söyledi mi?

-Hayır, dedi.

-Konuşmaya devam ediniz, dedim ve ciddi konuşunuz, bütün endişeleri İmparator'a söylemekte tereddüt etmeyiniz. Ben eminim ki, o sizden memnun olmayacaktır. Fakat hiç olmazsa Türkiye'de hakikati görmüş olanların varlığına inanacaktır.

Veliaht masum bir tavır takınarak:

-Öyle yapıyorum, dedi, suare de son buldu.

Batı Cephesinde / Batı Cephesinde Alman Subaylarıyla Kısa Bir Konuşma: ...Bu Bilgiyi Aldıktan Sonra Çok Şaşırmış Olarak Kendilerine Pervasızca Dedim ki, "O Halde Tehlikedesiniz!" "Öyle!" Cevabını Verdiler.

Artık Batı cephesindeyiz. Kanaat, iman ve emniyet verecek kuvvetli ve azametli manzaraları görmek üzere çeşitli cephelere gönderiliyorduk. Cephede bir karargâha vardık; büyücek bir karargâhtı. Cephenin en yüksek kumandanı, bizzat, bütün ter-

tibatın çok tatlı renklerle gösterilmiş olduğu bir harita üzerinde hepimize vaziyeti izah ediyordu. Sözler, izahat, parlak ve sanatkârane idi. Vahdettin bu beyanat karşısında sarsıldı ve yakınında bulunan bana, kulağıma denecek surette:

-Ya buna ne dersin? dedi.

Ben derhal cevap verdim:

-Haritada gösterilen bu vaziyeti yerinde görmek arzusunu gösteriniz.

Öyle oldu; asıl ateş cephesine temas ettik. Orada da bizi karşılayan, bize hürmetkârane muamelelerde bulunan büyük küçük kumandanlarla karşılaştık. Bizim neresini göreceğimiz ve oraya nereden gitmekliğimiz lazım geldiğine dair hemen bir de plan hazırlanmış; bu planı gördükten sonra dedim ki:

-Cephenin büyük kumandanı bize genel vaziyeti izah etti. İçinde bulunduğumuz muharebe cephesi, işte bize o izahatın öğrettiği cephedir. Müsaade edilir mi, bu sizin yaptığınız planı bırakalım ve benim göstereceğim yere gidelim?

O anda bir kargaşalık oldu. Vahdettin, hazır krokiye tabi, sevk olunduğu istikamette yürüdü. Bende bir asker inadı uyandı, onları takip etmedim. Edinmiş olduğumuz haritanın rehberliğine güvenerek, ateş hattının bir noktasına yürüdüm ve ateş hattı gerisinde bir ağacın dibine geldim. Orada genç bir subay ağaç üzerinde gözetleme yapıyordu. Bana refakat eden Alman subayları da olmuştu. Gözetleme yapan subay aşağı indi. Gördüklerini anlattı.

-Müsaade eder misiniz, ben de bu ağaca çıkayım, dedim.

-Hay, hay, cevabını verdiler.

Çıktım, subayın söylediklerini aynen gördüm. Fakat asıl söz konusu olması icap eden nokta, bu görülen vaziyete karşı olan vaziyetti, onun için sordum:

-Bu düşman vaziyeti karşısındaki kuvvetiniz, tertibatınız, ihtiyatlarınız nedir, lütfen bana söyler misiniz?

Ateş hattının saf olan subayları ve kumandanları, Türk müttefiklerinin bir kumandanına hakikati söylediler. Hakikat şu idi: Piyade kuvvetler hemen hemen yetersiz dereceye gelmişti. Süvari iken piyade gibi kullanmaya mecbur oldukları bir kuvvetten bahsettiler. O da birinci hattın istinatlarından sonra, ihtiyat denecek nitelik ve nicelikten çıkmıştı.

Bu bilgiyi aldıktan sonra, çok şaşırmış olarak, kendilerine pervasızca dedim ki:

-O halde tehlikedesiniz!

-Öyle... cevabını verdiler.

Bu ateş karargâhını terk ederken, Vahdettin'in İmparator tarafından refakatine memur edilen bir kolordu kumandanı beni takip ediyordu. Günlerden beri temasta bulunduğumuz bu kişi, benimle ilk defa ilgili göründü. Otomobillere bineceğimiz noktaya kadar atla gidiyorduk. Alman kolordu kumandanı yanıma yaklaştı, sordu:

-Siz veliahdın yaveri misiniz?

-Hayır, dedim.

-Ne münasebetle refakatinde bulunuyorsunuz?

-Böyle bir vazife aldığım için...

-Askeri vaziyetlerden çok iyi anlıyorsunuz, Türkiye'de herhangi bir kuvvete kumanda ettiniz mi?

Olumlu cevap verdim: "Mutlaka alaya kadar kumanda etmiş olacaksınız!" dedi. Alaya evvelce kumanda etmiş olduğumu söyledim. "Fırkaya da kumanda ettiniz mi?" dedi. Sorusuna tekrar "Evet" cevabını alınca:

-Beni mazur görünüz. Ben kolordu kumandanıyım ve sizin babanız yaşındayım. Lütfen en son kumanda ettiğiniz kuvveti söyler misiniz?

Bu temiz kalpli adamı meraktan kurtarmak istedim:

-Muhatabınız, fırka ve kolorduya kumanda ettikten sonra, çeşitli ordulara kumanda etmiş bir arkadaşınızdır.

Bu cevap Alman kolordu kumandanını benim hiç tahmin etmediğim bir zemin üzerinde etkiledi.

-Afedersiniz, biz şimdiye kadar size yanlış hitap ediyormuşuz. Demek siz "Ekselans"sınız!

Ve Alman ordusunda kolordudan büyük kuvvetlere kumanda edenlere ekselans denildiğini de izah etti. Bu güzel kalpli askerin, misafirlik müddetinin sonuna kadar, yaş davasını unutarak bize çok hürmetkâr olduğunu belirtmek isterim.

Berlin'de / Büyük Gazi'miz Bir Alman Ricaline Diyor ki: "... Buraya Müttefikimiz Olan ve Kendisine Dayanmakta Olduğumuz Alman Ordusunun Hakiki Vaziyetini Anlamaya Geldik; Onu Anladık, Kâfi Vukufla Memleketimize Dönüyoruz."

Alsas'ta bir gece Vali'nin evine davet edildik. Güzel, geniş bir salondayız; Vahdettin, Vali ile bir masada oturuyor ve konuşuyor gibiydi. Ben salondakileri inceleyerek geziniyordum. Bir aralık Vahdettin beni bulunduğu masaya davet etti, gittim. Vali, Vahdettin'e bir soru sormuş. Vahdettin bazı cevaplar vermiş, fakat verdiği cevapları benim tarafımdan teyit ettirmeye lüzum görerek demiş ki:

-Cephelerde bulunmuş, memleketi tanıyan bir kumandan yanımdadır; isterseniz onu da dinleyiniz.

Veliahda söz konusu meselenin ne olduğunu sordum:

-Ermeniler! dedi.

Alman Valisi, Ermenilerin çok iyi niyet sahibi olduğundan, Türklerin Ermenilere karşı feci tecavüzlerde bulunduğundan, fakat Ermenilerin bu tarzda harekete müstahak olmadığından bahsetmiş. Misafiri olduğumuz dost ve müttefik Almanya milletinin yüksek bir valisinin, müstakbel Türkiye padişahı ile ve kemali ciddiyetle bu konu üzerine konuştuğunu anladığım zaman hayrette kaldım. Naci Paşa, Vahdettin ağzından:

-Bu kumandan temas ettiğiniz meseleyi iyi bilir, sizi aydınlatacak cevaplar verecektir, dedi.

Vali'ye dedim ki:

-Türkiye'nin veliahdı ile Almanya'nın, mutena bir bölgede kıymetli olduğuna şüphe etmediğim bir valisinin bulabildiği konuşma zemini beni hayrete düşürdü. Evvela sizden şunu anlamak istiyorum: Müttefikiniz olan ve bu ittifak uğrunda maddi manevi tekmil mevcudiyetini mahveden Türkiye'ye karşı, tarihin bilmem hangi devrinde mevcut olduğunu iddia eden ve bu mevcudiyeti ihya etmek için dünyayı aldatmaya çalışan Ermeniler lehine konuşmak fikri size nereden geliyor?

Bize dair pek eksik bilgi sahibi olduğunu anladığım ve bütün fedakârlıklarımıza karşılık, hâlâ Türkiye topraklarında bir Ermeni hakkı olabileceği zehabında bulunan bu Vali ile alay edercesine konuşmaktan kendimi alamamıştım. Muhatabım, derhal, bütün söylediklerinin en nihayet işittikleri olduğundan ve dava sahibi olmaktan uzak bulunduğundan bahsederek beni tatmine kalkıştı. Konuşmayı bitirmek için kendisine:

-Vali hazretleri, dedim, biz cepheler dolaşan bir heyetiz; buraya Ermeni meselesi konuşmak için değil, fakat müttefikimiz olan ve kendisine dayanmakta olduğumuz Alman ordusunun hakiki vaziyetini anlamaya geldik; onu anladık, kâfi bir vukuf ile memleketimize dönüyoruz.

Vali, Vahdettin'i ve bizi sofraya davet etti.

*

Ondan sonra meşhur Krup fabrikası sahibinin, muhteşem fabrikalar civarındaki şatosuna davet edildik. Orada akşam yemeğinde bulunarak, gece trenle Berlin'e hareket ettik. Berlin'de Adlon Oteli'nde İmparator'un misafiri idik. Hepimizi ayrı ayrı ve güzel yerleştirmişlerdi. Vahdettin bu iyi kabulden biraz da mağrur oldu. Artık memnuniyet içinde dünya gazetecileriyle temas ediyor, görüşmeler yapıyordu. Bir gün otelde Naci Paşa bana dedi ki:

-Vahdettin beni yaver almak istiyor, halbuki bilirsiniz ben saray hizmetinde bulunmaktan memnun olmam.

Cevap verdim:

-Eğer Vahdettin size bunu teklif etmişse derhal kabul etmekliğiniz lazımdır. Bu adam yarının padişahıdır. Siz temiz bir adamsınız. Lazımdır ki, onun yanında kendisine hakikatleri pervasızca söyleyecek biri bulunsun. Gerçi saray hizmetinde bulunmak güçtür, fakat memleket için her şey yapılır.

Naci Paşa kabul etti. Ancak yaverliği, biz İstanbul'a gittikten sonra gerçekleşti.

Vahdettin'e Bir Teklif / İstanbul'da Rahatsızlanan Büyük Gazi Karlsbad'da İken, Sultan Reşad'ın Vefat Haberi Geliyor. Başyaver İzzet Paşa, Gazi Paşa Hazretlerini İstanbul'a Davet Ediyor.

Daha evvel cereyan eden bazı meseleler var. Adlon Oteli'ndeyiz. Bir gün birkaç gazete muhabiri veliahttan yine görüşme istemişler. Görüşmede ben de hazır bulundum. Veliaht İstanbul'dan son güne kadar aldığı fikirlerden ilham almış görünüyor, kiminle görüşse, daima aynı fikirlerle konuşuyordu. O gün yabancı gazetecilerle sohbetinden memnun kaldım.

Gazeteciler çekildikten sonra, salonda ikimiz yalnız kaldık. Bana sordu:

-Ne yapmalıyım?

Şu yolda söz söylediğimi hatırlarım:

-Osmanlı tarihini biliriz. Bu tarihin birtakım safhaları vardır ki, sizi korku ve endişeye sevk eder ve bunda haklısınız. Ben size bir şey söyleyeceğim ve o teşebbüste hayatımı size ortak edeceğim, memnun olur musunuz?

-Söyleyiniz, dedi.

-Henüz padişah değilsiniz; fakat Almanya'da gördünüz ki, imparator, veliaht ve prensler hepsi bir iş üzerindedir. Neden siz bütün işlerden uzak kalasınız?

-Ne yapabilirim? diye sordu.

-İstanbul'a gider gitmez bir ordu kumandanlığı isteyiniz, ben sizin erkânıharp reisiniz[1] olurum.

-Hangi ordunun kumandanlığını?

-Beşinci Ordu'nun, cevabını verdim.

Bu isimdeki ordu, Liman von Sanders'in emrinde bulunan veya bulunmak lazım gelen ve Boğazların müdafaasıyla görevli ordu idi.

Vahdettin:

-Bu kumandanlığı bana vermezler, dedi.

-Siz isteyiniz, dedim.

-İstanbul'a gittiğim zaman düşünürüz, cevabını verdi. Bu, benim için ümitsizce bir cevaptı.

İstanbul'a geldik. Fakat geldiğimiz zaman kendimde feci bir ıstırap hissettim. Doktorlar sol böbreğimden rahatsız olduğumu söylediler. Bir ay kadar yatağımı terk edemedim. Doktor arkadaşların tedavisi, ıstırabımı bir türlü esasından men edemiyordu. Bir aralık iyileşir gibi oldum, fakat tekrar yattım. Nihayet doktorlar Viyana'ya gitmekliğim lüzumunda ısrar ettiler.

1 "Kurmay başkanınız". (Y.N.)

Viyana'da müracaat ettiğim Profesör benim sanatoryumda yatmaklığımı zaruri gördü. Bir ay kadar Viyana civarında "Kotaj Sanatoryum"da bizzat bu profesör tarafından tedavi olundum. Sonra yine aynı profesörün tavsiyesiyle Karlsbad'a gittim. Rahatsızlığım henüz tamamıyla yok olmamış bulunduğu bir tarihte, 1918 Temmuz'unun 5. Cuma günü Karlsbad'daki ikametgâhıma İzmir'de tanıdığım bir zat, diğer bir arkadaşıyla geldiler. Misafirler padişahın vefat ettiğini ve Vahdettin'in tahta çıktığını haber vererek:

-Allah cümleye ve yeni padişaha ömür versin, dediler.

Ben bu haber karşısında biraz tabii olmayan bir hal almış olacağım ki, misafirlerimin nazarı dikkatlerini çekmişim. Üzülmüş müydüm, memnun mu olmuştum? Pek tahlil edemiyordum. Hakikat şu idi ki, ne ölen padişaha acımıştım, ne de yeni padişahın ömrünün uzun veya kısa olmasıyla ilgiliydim. Acaba üzüntümün sebebi, bu değişiklik sırasında İstanbul'da bulunamamak mı idi? Buna dair de kati bir fikir söyleyemem; yalnız bir durgunluk geçirdiğimi hatırlarım.

Birkaç gün içinde tamamlayıcı bilgiler geldi. Ben Vahdettin'i telgrafla tebrik ettim. Cevap verildi.

Son bilgilerden anlaşıldığına göre İzzet Paşa[1] yeni padişahın başyaveri olmuştu. Bu hadiseyi anlamlı buldum. Çünkü İzzet Paşa yaver olmaktan ziyade, bu ad altında bir askeri danışman veya erkânıharbiye reisi gibi bir vaziyet almış oluyor zannettim.

Birkaç gün sonra İstanbul'da bulunan yaverim Cevat Abbas Bey'den hemen İstanbul'a dönmeme dair bir telgraf aldım. Henüz hastalığım geçmediği için ciddi bir sebep olmadıkça İstanbul'a dönmek istemiyordum. Onun için Cevat Abbas Bey'e bu anlamda cevap yazdım. Kendisinden aldığım ikinci telgrafta "İstanbul'a süratle dönmemin arzu buyurulduğu" yazıyordu. Artık dönüşümün kimin tarafından arzu buyurulduğunu araştırmaya lüzum görmeden, 1918 senesi 27 Temmuz Cumartesi günü Karlsbad'dan hareket ettim.

Padişah Vahdettin / İstanbul'da İlk Görüşme: "Hemen Başkumandanlığı Üzerinize Alınız; Kendinize Vekil Değil, Bir Erkânıharp Reisi Tayin Ediniz!"

Viyana'da hiç kalmaksızın seyahatime devam etmek niyetinde iken, o zamanın çok salgın ve öldürücü bir hastalığına, İspanyol nezlesine yakalanarak bir müddet Viyana'da kalmaya mecbur oldum.

Beni İstanbul'da karşılayan yaverim Cevat Abbas Bey'den aldığım izahat şudur: "İstanbul'a dönmemi bana yazmasını kendine söyleyen, Başyaver İzzet Paşa'dır."

Geldiğimi İzzet Paşa'ya bildirdim. Hatırımda kaldığına göre, Perapalas'taki dairemde kendisiyle görüştüm. Davet sebebinin ne olduğunu merakla anlamak istiyordum. Adı geçen, hiçbir sebep olmadığını, ancak yeni padişahla veliahtlığındaki seyahatim münasebetiyle çok yakından temaslarım olduğunu bildiği için bu temasları tekrar devam ettirmek suretiyle faydalı olabileceğimi düşünerek böyle bir arzu göstermiş olduğunu beyan etti. Adı geçene beni hatırladığından dolayı teşekkür ettikten sonra dedim ki:

1 Ahmet İzzet Furgaç. Bkz. Görgülü, *aynı eser*. s.95. (Y.N.)

-Herhalde genel vaziyetin fenalığını gidermek için yeni padişahı yeni bir istikamete sevk etmek lazımdır. Bu bakış açısıyla kendisiyle görüşmekliğimi uygun bulur musunuz?

Uygun buldu. Derhal Naci Paşa vasıtasıyla padişahtan görüşme istedim. Belirli bir saat için olumlu cevap verdi.

Seyahat arkadaşım veliaht Vahdettin'le birkaç ay ayrılıktan sonra, yeni padişah Vahdettin'in salonuna Naci Paşa delaletiyle girdim. Bu andaki duygularımı şöyle izah edebilirim: Tahta oturmadan evvel çok şeyleri çok açık görüştüğümüz ve benim bütün görüşlerime onaylayıcı karşılıklarda bulunan bu kişi, acaba, hükümdar olduktan sonra benim aynı tarzda görüşmekliğime müsaade eder mi ve aynı karşılıklarda bulunur mu? Bunda tereddütlü idim. İşte Padişah Vahdettin'le bu tereddüt içinde karşı karşıya geldik.

Beni çok nazik kabul ettiğini söylemeliyim. Veliahtlığı zamanında olduğundan daha fazla iltifat ediyordu. Oturdu, bana da karşısında yer gösterdi ve aramızdaki tabure üzerinde bulunan sigaralıktan bir sigara alıp verdi, kendisi de bir sigara aldı ve yaktığı kibriti bana uzattı. Bu tavırdan çok ümitvar oldum. Evvela kendini uygun bir lisanla tebrik ettim, sonra çok önemli bir anda Osmanlı tahtını işgal etmiş olduğunu izah ederek dedim ki:

-Seyahatimiz sırasında bütün fikirlerimi çok açık lisanla söylemiştim. Bu dakikada aynı tarzda görüşmekliğime müsaade buyurulur mu?

-Hay, hay, dedi, bekliyorum.

Uzun görüşlerim içinde esaslı nokta şu idi: "Hemen başkumandanlığı bizzat üzerinize alınız, kendinize vekil değil, bir erkânıharbiye reisi tayin ediniz. Her şeyden evvel orduya sahip ve hâkim olmak lazımdır. Ancak ondan sonra düşünülebilecek isabetli kararlar tatbik olunabilir."

Vahdettin bu teklifim üzerine, tıpkı kendini ilk defa, veliaht iken ikamet ettiği sarayda gördüğüm vakit olduğu gibi, gözlerini kapadı ve biraz sonra şu cevabı verdi:

-Sizin gibi düşünen başka kumandanlar var mıdır?

-Vardır, dedim.

-Düşünelim, dedi.

Konuşmamız kendiliğinden kesilmişti, izin aldım.

Birkaç gün sonra idi; Naci Paşa, padişahın beni İzzet Paşa ile beraber kabul etmek hususundaki iradesini tebliğ etti.

İkimiz Vahdettin huzurundayız. Ben bu daveti, aynı fikir ve görüş üzerinde ikimizi birden dinlemek arzusunda bulunmuş olmasıyla yorumluyordum. Bu görüşümü takibe çalıştımsa da, konuşmayı genel konulardan çıkarmaya muvaffak olamadım. Vahdettin çok ihtiyatkâr tavırlıydı.

Nihayet neticesiz bir görüşmeyle padişahın yanından ayrıldık.

Padişah Vahdettin'le Yeni Bir Görüşme / Gazi'yi İstanbul'dan Uzaklaştırmak İçin, Kendisini Tekrar Nasıl Suriye'ye Memur Ettiler? Selamlıkta Balkan Muharebesi Kumandanlarından Birinin Sözü: "Türk Erlerinden Hayır Yoktur, Bunlar Yalnız Kaçmayı Bilirler!"

Günler geçti. Tekrar yalnız olarak padişahla görüşmek istedim. Beni bu sefer de kabul etti. Ben ilk görüşümde ısrarlı görünen bir adam tavrıyla, belki de giriş yapmadan aynı vadide konuşmaya başladım. Vahdettin seri bir kavrayışla bana cevap verdi:

-Paşa, ben her şeyden evvel İstanbul halkını doyurmak mecburiyetindeyim, İstanbul halkı açtır. Bunu temin etmedikçe alınacak her tedbir isabetsiz olur.

Bu cümlenin sonunda zatı şahane gözlerini kapadı. Ben, tilki tabiatında her entrikacının her gün şahidi olduğum yüzlerce misallerinden biri karşısında bulunduğuma büyük üzüntüyle kani oldum. Düşündüğüm şu idi: "Zatı şahane evvela İstanbul halkını kazanmak istiyor, kendisinin gelecekteki teşebbüsleri için kuvvet ve dayanak noktasını burada arıyor." Fakat yine düşündüm ki, genel şartlar düzeltilmedikçe, politikacılık bakımından doğru olsa bile, bu arzunun temini kabil olabilir miydi? Bunun için bir fikir daha söylemekten kendimi men edemedim:

-Çok doğru düşünüyorsunuz, fakat İstanbul halkını doyurmak için alınması lazım gelen tedbir ve teşebbüsler, zatı şahanenizi bütün memleketi kurtarmak için alınması lazım gelen kaçınılmaz ve acil tedbirlere girişmekten men edemez. Herkesin selametini sağlayacak çalışma, ancak makinenin bütününün işlemesiyle mümkün olur ve bütünü işlemedikçe bu makineden bir kısım netice dahi almak kabil olamaz. Ben söylediğimin isabetine inanıyorum, belki zatı şahanelerince fazla telakki buyurulur, lakin bildirmeye mecburum ki, yeni padişahın hareket noktası evvela kuvvete sahip olmak olmalıdır. Devleti, milleti ve bütün menfaatleri müdafaa eden kuvvet başkasının elinde bulundukça sizin padişahlığınız dahi lafzi olmaktan kurtulamaz.

Biraz tedbirsizce olduğuna inanıyorum; padişahın verdiği cevaba şu cümle karıştı:

-Ben icap eden şeyleri Talât ve Enver Paşa'lar hazretleriyle görüştüm!

Bunu söyleyen kişi, daha birkaç ay evvel, veliahtlığında, Talât ve Enver Paşa'lardan nefret ettiğini anlatan ve bu adamların memleketi mahvolmaktan başka bir neticeye ulaştırması mümkün olmayan teşebbüslerini eleştiren Vahdettin idi. Şimdi Padişah ve Halife Vahdettin bu kişilerle görüşmüş, memleketin selameti için icap eden tedbirleri almış bulunuyor. Vahdettin demek istiyordu ki: "Siz vazife ve yetkiniz üstünde benimle laubalilik mi etmek istiyorsunuz?"

Bu maksadı anladıktan sonra, Vahdettin karşısında benim vicdani vazifem son bulmuştu. Ayağa kalktım, izin istedim. Alışıldığı gibi gözlerini kapadı ve hiçbir kelime telaffuz etmeksizin elini uzattı.

Salondan çıktığım vakit, Naci Paşa gözlerimdeki üzüntüyü okumuş gibi göründü. Kelime teati etmedik, uzaklaştım. Perapalas'taki daireme geldim ve düşünmeye başladım.

Hacı zannettiğimiz kişinin koltuk altından haçı çıkmıştı. Artık başka bir şey aramak lazımdı. Birkaç gün daha geçti. Vakitsiz kimseyi ürkütmek istemediğimden, cumaları selamlık resminde, Yıldız'ın Sultan Hamid yapısı camiinde ben de ordu kumandanı sıfatıyla hazır bulunmakta idim.

Bir gün namazdan evveldi, bir salonda Başkumandan Vekili Enver Paşa, İzzet Paşa, Vehip Paşa, Balkan Muharebesi'ni idare etmiş büyük kumandanlarla beraber namaz vaktini bekliyorduk. Namazdan sonra Naci Paşa, zatı şahanenin, özel salonunda beni görmek istediğini bildirdi.

-Yalnız mıdır? diye sordum.

-Hayır, dedi, yanında bir iki Alman generali var.

-Rica ederim, dedim, onlar çıktıktan sonra zatı şahane ile ben yalnız görüşeyim.

-Ben de bu noktayı takdir ettim; birkaç defa vuku bulan iradelerine uygun cevaplar verdim. Fakat anlıyorum ki, sizi bu generallerin yanında kabul etmek istemekte ısrarlıdır.

-Mümkünse bir daha teşebbüs ediniz, dedim.

Naci Paşa elinden geleni yaptı. Ve hatta padişahın kulağına: "Generaller gittikten sonra kabul etmeniz uygundur" dahi demiş. O bilakis onlar orada iken gelmekliğimi söyleyince, Naci Paşa bunda özel bir maksadı olacağına kanaat getirerek gelişmeleri bana anlattı.

Vahdettin'in yanına girdim. Ne nazik, ne takdirkâr bir padişah; henüz ayakta iken, Alman generalleri karşısında kısa bir nutuk söyledi. Bu sefer gözleri açıktı, dedi ki:

-Çok takdir ve emniyet ettiğim bir kumandan!

Bu sözleri ile beni onlara tanıtıyordu.

Oturduk. "Sizi Suriye'ye kumandan tayin ettim. Oradaki vaziyetler önem kazanmış; oraya gitmeniz elzemdir. Sizden talebim şudur: O tarafları düşman eline geçirmeyeceksiniz. Verdiğim vazifeyi başarıyla yapacağınızdan eminim. Derhal o hatta hareket etmelisiniz!" iradesini tebliğ ettikten sonra Alman generallerine baktı:

-Bu kumandan dediklerimi yapabilir, dedi.

Görünüşte ne büyük teveccühe mazhar olmuştum; benim yerimde bir ahmak olsaydı ne kadar sevinecekti. Ben ise bir entrikacı karşısında bulunduğumdan ne kadar üzgündüm.

Düşündüm, diyeyim ki, padişah hazretleri, bana öyle bir vazife veriyorsunuz ki, o vazifeyi yapmaya memur birçok kumandan mevkilerindedir. Beni onların üstünde, bir başkumandanlığa mı memur buyuruyorsunuz? Eğer böyle ise çok iftiharla iradenizi kabul edeceğim. Fakat şüphe etmiyorum ki, bunun farkında bile değilsiniz. Vaktiyle istifa ederek, haklı sebeplerle bıraktığım bir orduya –ki o ordu bugün mağlup olmuştur, orada bulunan bütün ordular gibi...– beni onun başına gönderiyorsunuz. O halde bütün bu irade buyurulan vazifeleri yapmaya nasıl muktedir olurum?

Fakat muhatabımın bu zemin üzerinde münakaşa etmeye değeri olmadığını artık kabul etmiştim. Sadece izin alıp evvelce terk ettiğim salona geldim. Orada Enver Paşa'nın çok mütebessim çehresi karşıma çıktı.

-Bravo, dedim, tebrik ederim, başardınız!

Ve ciddi bir tavırla ilave ettim:

-Azizim, hiç olmazsa biraz esaslı tedbirler üzerinde konuşalım. Benim bildiğime ve anladığıma göre artık Suriye'de ordu, kuvvet, vaziyet hep isimden ibarettir. Beni oraya göndermekle güzel bir intikam alıyorsunuz. Görenek dışında bir şey yaptınız, bizzat padişaha bana emir verdirdiniz!

Enver Paşa gülüyordu. Vehip Paşa da öyle... Fakat diğer kişiler anlamayan ve ilgilenmeyen vaziyetlerini muhafaza ediyorlardı. O sırada salonun bir köşesinde demin işaret ettiğim Balkan Muharebesi kumandanları hararetli bir konuşma içinde idiler. Bir büyük kumandan diyordu ki:

-Efendim, bu Türk erlerinden hayır yoktur, bunlar hayvan sürüsüdür; yalnız kaçmayı bilirler. Allah muhafaza etsin, böyle hissiz bir sürüye kimseyi kumandan etmesin.

Kendi vaziyetimi unutarak onlarla ilgilendim. Coşkun konuşmaların en çok söyleyen kumandanına dedim ki:

-Paşam, biz de askeriz, biz de bu orduya kumanda etmiş adamız. Türk eri kaçmaz; kaçmak nedir bilmez. Eğer Türk erinin kaçtığını görmüşseniz, derhal kabul etmelidir ki, onun başında bulunan en büyük kumandan kaçmıştır. Eğer siz kaçtığınızın alçaklığını Türk erlerine yüklemek istiyorsanız, insafsızlık ediyorsunuz.

Muhatabım olan general beni tanımıyordu; yahut tanımamazlıktan geliyordu. Bir an durdu, sağı ve solundaki arkadaşlarına sordu: "Bu kimdir?"

Fısıltılar bu kişiyi aydınlattı. Ondan sonra sessizlik devam etti.

Suriye'de Son Muharebeler / Büyük Gazi, Genel İngiliz Taarruzunun Yapılacağı Zamanı Nasıl Keşfetti? Yedinci Ordu'nun Sağ Kanadındaki Ordu Nasıl Yarıldı ve Esir Oldu? "... Hakikat Anlaşılmıştı, Fakat Neye Yarar?"

Nablus karargâhında, ikinci defa Yedinci Ordu Kumandanı'yım. İlk işim, çok üzücü ve yorucu seyahatlerle cepheyi dolaşmak ve vaziyeti incelemek oldu. Bu teftiş neticesindeki kanaatim şu idi ki, her şey bitmiştir. Yakın felakete mani olmak için esaslı tedbir bulmak zordu.

Düşününüz, yüzlerce kilometre uzunluğunda bir cephe üzerinde üç ordu vardı. İsimleri ordu; zayıf ve dağınık kuvvetler... Daha İstanbul'dan hareketten evvel düşündüğüm şey, bu şekilden çıkmak ve hakikate dahil olmak idi. Yani bütün kuvvetler yoğun bir kütle, ufak da olsa, kıymetli bir kütle halinde tek bir ordu teşkil etmeliydi ve mademki ben buraya memur ediliyordum, kendine güvenerek, lazım gelenlere daha İstanbul'dan hareketimden evvel bildirdim ki, bu kuvvet benim emrime verilmelidir.

Bu yoldaki tekliflerim alayla karşılandı. Biliyorsunuz ki, ben Karlsbad'dan tamamen iyi olarak gelmiş değildim. İstanbul'a geldikten sonra gerek orada, gerek karargâha kadar seyahatimde çektiğim üzüntüler ve bilhassa cephenin çok sıkı ve az zamanda teftişi yüzünden tekrar rahatsız olmuştum; İstanbul'dan çıkalı daha on beş gün olmamıştı, yatağımda yatıyordum.

Bir gün Erkânıharbiye Reisi her zaman olduğu gibi bana o günün raporlarını okudu; basit raporlar, her zamanki gibi... Yalnız bu raporlar içinde bir nokta nazarı dikkatimi çekti. Bir İngiliz esirinin ifadesi... Onun delaletiyle keşfettim ki, bir veya iki gün sonra İngilizler bütün cephe üzerinde ciddi taarruzlarını yapacaklardır.

-Biraz sonra karargâh subaylarımı toplu olarak göreceğim, dedim.

Yataktan kalktım, giyindim; iş odasına giderek bir muharebe emri yazdırdım. Bu emirde, "Düşman 19 Eylül günü akşamı genel taarruz yapacaktır" diyor, buna karşı ordumca alınacak tedbirleri belirtiyordum.

Bu emri bilgi için Grup Kumandanı bulunan Liman von Sanders Paşa'ya da gönderdim. Çok hürmet ettiğim bu kişi, benim raporlardan çıkardığım neticeyi basit görmüş ve gülmüş. Bununla beraber, ihtiyattan bir zarar gelmez diyerek bana da fazla bir şey söylemeye lüzum görmemiş.

Ben verdiğim emrin uğrayabileceği yanlış anlaşılmaları tahmin etmiştim. Bu sebeple düşmanın işaret ettiğim zamandaki taarruzunu çok dikkatle takip ediyordum.

19-20 Eylül gecesi kolordu kumandanlarını (İsmet ve Ali Fuat Paşa'lar) telefon başına çağırdım ve sordum:

-Verdiğim emri ve ona göre icap eden tedbirleri aldınız mı?

-Emriniz yapılmıştır, cevabını verdiler.

Ben daha telefon konuşmasını bitirmeden, düşman topçusu muharebe hatlarımız üzerine ateş etmeye başladı. Gece muharebe ile geçti. Benim ordumun sağ kanadındaki ordu yarıldı, esir oldu. Ve boş kalan bu cepheden geçen düşman süvarileri Liman von Sanders'in karargâhını bastı. Hakikat anlaşılmıştı, fakat neye yarar?

Ben uzun ayrıntılarıyla anlatmakla izah olunabilir zorluklar içinde, nehirlerden geçerek, çöllerden aşarak ordumu Şam'a kadar getirebildim. Ordum Şam civarında istirahat için toplandığı sırada yanımda küçük bir maiyetle Şam'a giriyordum. Şam'ın içinde bir gayri tabiilik vardı, bunun manasını anlamak güçtü. Lakin ben mektepten erkânıharp yüzbaşısı olarak çıktıktan sonra ilk sürgün yerim olan Şam'ı tanımış olduğum için, kolaylıkla anladım ki, şehri, bize karşı açık bir sertlik kaplamıştır.

Şam'da Liman von Sanders'i bulacağımı tahmin ediyordum. Adı geçen, Şam'ı terk etmiş. Oraya daha evvel gönderdiğim Erkânıharbiye Reisim Sedat Bey'e[1] bir talimat bırakmıştı. Bu talimata göre, ben ordumu Şam'ın müdafaası için Dördüncü Ordu Kumandanı Mersinli Cemal Paşa'ya terk edeceğim ve kendim Rayak civarında kumandansız kuvvetleri emrime almak üzere derhal hareket edeceğim.

Viktorya Oteli'nde Dördüncü Ordu karargâhı olan odaya girdim, Cemal Paşa'yı buldum. Benim aldığım talimattan onun da bilgisi vardı.

1 Sedat Doğruer. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.107. (Y.N.)

Yedinci Ordu kuvvetlerini tümüyle, kolordu kumandanlarımdan İsmet Bey'in emrine vererek kendisine teslim ettim; ben de o gece özel bir trenle Rayak'a gittim. Hareketimden evvel diğer kolordu kumandanım Ali Fuat Paşa'nın bana katılmasını bildirmiştim.

Şam'dan Halep'e Kadar / Büyük Gazi'miz Rayak'ta İken Cephelerde Emir ve Kumanda Kalmadığına Kani Olduğu Anda Geri Kalan Kıtaları Suriye'nin Kuzeybatısında Toplamak İçin Bütün Kumandanlara Çok Kati Bir Emir Vermişti.

Rayak'ta Liman von Sanders Paşa ile görüştüm; bana oradaki kuvvetleri teslim etmek istedi. Hatırlarım ki, Asya Kolu unvanı taşıyan ve bir Alman miralayının emrinde bulunan bir Alman kuvvetinin karargâhına dahil olmuştuk. Bu karargâh Rayak civarında (Tegnabel) Ziraat Mektebi binasında idi. Güzel ve modern bir bina... Alman Miralayı evvela bize birer soğuk bira ısmarladı. Aynı zamanda Liman von Sanders Paşa'ya Alman kolunun harita üzerinde vaziyetini izah etti. Miralay Bey sözünü bitirdikten sonra:

-Bu kişi benim emrime verildi mi? diye Liman Paşa'ya sordum.

-Evet!

-O halde, Miralay Bey, bana cevap veriniz: Nerede, ne kadar kuvvetiniz kalmıştır ve ne vaziyettedir?

Sorum karşısında Miralay Bey durdu:

-Henüz olumlu cevap veremem, dedi, çünkü harekât icabı vaziyet biraz karışıktır.

Dedim ki:

-Miralay Bey, bir vatan elden gitmektedir. Bunun müdafaasını, sorumluluğunu üzerlerine almış olanlar, görüşlerini karışıklık üzerine bina edemezler. Ben şimdi karar vermek mecburiyetindeyim. Sizin nenize dayanabilirim, bana söyler misiniz?

Miralay akıllı bir kişiydi. Sorum karşısında bir an düşündükten sonra hakikati söylemekten çekinmedi:

-Efendim, dedi, görüş bina edecek bir kuvvet olmadığını kabul etmek uygundur!

-Yani karşımda bir Miralay Bey ve maiyetini görüyorum. O kadar...

-Doğrusu budur, cevabını verdi.

-Karargâhlarımıza gidelim, dedim.

Benim karargâhım Rayak'ta, Liman von Sanders Paşa'nınki Baalbek'te idi. Gördüğüme göre Rayak civarında perakende, intizamını kaybetmiş, maneviyatı kalmamış birtakım insanlardan başka kuvvet denecek bir şey yoktu. Erleri itimat ettiğim subaylar ve kumandanlar vasıtasıyla derhal toplatıp düzene sokturdum. Bu işleri yaptığım sırada, bir taraftan da Rayak istasyonunun kâmilen ateşe verilmesini

emretmiştim. İstasyon binalarının ateşi arasında bana haber veriyorlardı: "Bazı ordu kumandanları atla kuzeye geçti." Anlaşılmıştı ki, Şam'ı müdafaa için ordumu kendisine bıraktığım kumandan[1] Şam'dan ayrılmıştır. Yine bana haber verdiler ki, düşmana teslim olmaya mecbur kalan ordunun bir kolordu kumandanı buraya gelmiştir. Hiç unutmam; bu kolordu kumandanını yanıma çağırdım; dedim ki:

-Siz kolordunuzu bırakıp Beyrut'a gittiniz, oradan da benim yolladığım trenle buraya geliyorsunuz. Kolordu denilen birlik, kuvvet ve kudret itibariyle en büyük birliktir. Bunun kumandanı, bir tek erini dahi kurtarmaksızın, bilakis hepsini düşman elinde bırakarak şahsını kurtardığı vakit, sebepler ve şartlar ne olursa olsun, kolordu kumandanının aleyhindedir. Şimdi ben size bir iyilikte bulunmak istiyorum; fakat bir şartla: Henüz kumanda etmek için manevi kuvvetiniz yerinde midir?

Biraz düşündükten sonra:

-Evet, yerindedir! dedi.

-O halde Baalbek'te bekleyen bir arkadaşınızın, Fuat Paşa'nın yanına gidiniz, yarın size tekrar bir kuvvetin kumandanlığını vereceğim.

Söylemeliyim ki, bu kişi benim yanımdan ayrılmış, fakat Baalbek'e değil, trene binip İstanbul'a gitmiştir.

O akşam bende şu uyanış ortaya çıktı: Bütün cephelerde ve bütün kuvvetler üzerinde emir ve kumanda kalmamıştır. Adeta delice bir emir verdim. Bu emrin esaslı noktaları şunlardır: "Şam'da bulunan bütün kuvvetler benim orada bıraktığım İsmet Bey'in (Başvekil İsmet Paşa) emri altında, Rayak havalisindeki kuvvetler Ali Fuat Paşa kumandası altında kuzeye hareket edeceklerdir."

Emrin bir suretini bütün kuvvetlerin kumandanı olan Liman von Sanders Paşa'ya bilgi için gönderdim. Aleyhimde bir isyan olmuş:

-Bu adam kimdir ve ne yapıyor?

Ben zaten bunu bekliyordum. Yaptığım işin mana ve mahiyetini izah edeceğimden emin olarak Rayak istasyonunu yaktıktan sonra, ertesi günü yerli ahalinin ateşleri içinde Baalbek'e geldim. Orada beni bekleyen Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya, kuzey hareketine ait olan emrin yerine getirilmesine devam lazım geldiğini tekrar ederek, trenle Liman von Sanders'in bulunduğu "Humus"a vardım.

Gece idi. Çok samimi bir lisanla Liman von Sanders'e, bu vaziyet karşısında verilmesi lazım gelen kararın bundan ibaret olduğunu izah ettim. Liman von Sanders çok âlicenabane bir tarzda:

-Karar budur, dedi, fakat ben nihayet bir yabancıyım, bu kararı veremem, ancak memleketin sahipleri verebilirler.

-O halde kararım tatbik olunacaktır, dedim.

Cevap verdi:

-Yalnız rica ederim, benim Erkânıharbiye Reisini de ikna eder misiniz?

1 Mersinli Cemal Paşa. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.111. (Y.N.)

Liman von Sanders'in Erkânıharbiye Reisi, Kâzım Paşa[1] (Diyarbekirli) idi. Kâzım Paşa hasta idi; Liman von Sanders ile beraber onun yattığı odaya gittik. Ben söylenmesi lazım gelen şeyleri anlattım. Kâzım Paşa derhal Liman von Sanders'le beraber, benimle hemfikir oldular. Benim genel kararım şuydu: "Ortada kalan Yedinci Ordu unvanı ve birçok enkaz... Bunları Halep'te, Suriye'nin kuzey bitiminde toplamak, ondan sonra yeni karar almak..."

Ve bunu bizzat ben yapacaktım; Liman von Sanders, rahatlamış bir vaziyette, bu teklifimi kabul etti.

Son Muharebe, Son Zafer / Muharebeden Evvel Halep'te Kanlı Bir Sokak Mücadelesi / Büyük Gazi Diyor ki: "Zavallı Wilson Anlamadı ki, Süngü, Kuvvet, Şeref ve Haysiyetin Müdafaa Edemediği Sınırlar, Başka Hiçbir Prensiple Müdafaa Edilemez!"

Bahsettiğim kuvvetleri Halep'te topladım. En ileride bıraktığım kumandan, tümen kumandanı Kâzım Bey[2] (şimdi Kâzım Paşa) idi. Ordumun kolordu kumandanları İsmet ve Fuat Paşa'lardı. Halep'te sürekli yorgunluklar sebebiyle eski rahatsızlığım tekrarladı; üç beş gün tedavi olundum.

Yatağımdan kalktığım gün karargâhım olan Baron oteline gittim. Otelde oturuyordum. Yanımda Suriye Valisi Fahrî Binbaşı Tahsin Bey[3] vardı. Halep'in doğu cephesinden işgal edilmiş olduğuna dair karışık bir bilgi geldi. Çok yakın bir tehlikeyi işaret eden bu haberi araştırmak için, bizzat o istikamete gitmeyi tercih ettim. Otomobilde, askeri kıyafetini taşıyan Tahsin Bey'le yaverim Cevat Abbas Bey vardı. Şehrin doğu girişinde bir kalabalığın içine girdik. Bunlar, urban ve bedevilerdi. Esir olmuştuk.

Yanımda kuvvet olarak bir tek er yoktu. Hücum eden bedeviler otomobilin etrafını sardılar ve her tarafına yüklendiler. Hücumu görünce, şoföre:

-Dur! emri verdim.

Elimde Tahsin Bey'in verdiği kırbaçla ayağa kalkarak, onlara anlayabilecekleri lisanla sordum:

-Reisiniz nerededir?

Cevap verdiler:

-Hepimiz reisiz!

Derhal karar vermek lazımdı. Kırbaçla vurmaya başlayarak:

-Çekilin, diye bağırdım.

Gayri ihtiyari çekildiler; emrettim:

-Çabuk reisiniz karşıma gelsin!

1 Kâzım İnanç. O sırada Albay. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.114. (Y.N.)
2 Kâzım Sevüktekin. O sırada 11. Fırka Kumandanı Miralay Kâzım. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.115. (Y.N.)
3 Tahsin Uzer. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.115. (Y.N.)

Reisleri geldi; ona dedim ki:

-Ben sizin yardım ettiğiniz vaziyete galebe çaldım; herkes mağluptur. Fakat sizin katılmanızı da mazur görüyorum. Bu akşam yanıma geliniz; sizinle görüşeceklerim var.

-Emredersiniz, dedi.

Şoföre, "Çabuk geriye!" emrini verdim.

Halep'in içindeki karargâhıma döndüm. Biraz sonra Şeyh geldi. Kendini onun anlayabileceği merasimle kabul ettim ve sordum:

-Benden ne istiyorsunuz?

-Şimdilik bin altın, silah, cephane, dedi.

Bin altını o akşam verdim. Silah ve cephane için vaat ettim.

Ertesi gün yine rahatsız olarak karargâhta uzanmış yatıyordum. Bir aralık Halep şehrinin içinde bir ateş koptu. Balkona çıkıp sokağa baktım: Herkes heyecan içindedir. Ve bir kalabalık otele hücum halindedir. Herkes bana doğru geliyor... Vaziyeti kavradım; yine kırbacımla evvela kalabalığı otel dışına çıkardım. Alt kattaki taraçaya indiğim vakit, Halep Kumandanı, heyecandan okuyamadığı bir raporu bana verdi; sükûnetle okudum. Rapordan anlaşılıyordu ki, Halep hücuma maruz kalmıştır. Bulunduğum otelin kapısından sağa saparak yürüdüğü zaman bir dörtyol ağzına tesadüf olunur. O noktaya kadar geldim. Bütün yolları tutturmuştum. Düşman tayyaresinden atılan bombalara bazı damlardan da atılan bombalar ekleniyordu. Bu beni güldürdü. Çünkü ben Halep'i muhafaza etmeyi düşünüyordum. Bulunduğum yerden ileride birçok adamların yere serildiğini görüyordum; bunlar beni yalnız zannederek hücum eden zavallılardı. Ben Halep şehrinde mahsus tabiriyle sokak muharebesi idare ettim. Hücum edenler tamamen mağlup ve hezimete uğramış olarak püskürtüldüler ve takip olundular. Şehirde vaziyete hâkim olduk ve sükûnet döndü. Akşam yaklaşmıştı; sokak muharebesini idare ettiğim bu noktanın yakınında şoförüm gözleri bana dönük bekliyordu. İşaret ettim; olduğum yere yanaştı.

Otomobile binmeden evvel Halep Kumandanı'na emirlerimi ve talimatı verdim. Verdiğim talimatta gizli olan şu nokta vardı: "Bu akşam Halep ilerisindeki kuvvetleri geriye çekeceğim; yarın Halep'in kuzeybatısında İngiliz ve Araplarla muharebe edeceğim. Buna göre hareketinizi düzenleyiniz."

*

Vakalar dilediğim gibi cereyan etti. Ertesi gün sabahleyin benim kuvvetlerimin ricat ettiğini zanneden Arap ve İngilizler sevinçle taarruza başladılar ve tarafımızdan alınmış olan tertibatla mağlup oldular ve hezimete uğradılar. İşte orada bu zafer neticesi bir hat tespit ettim ve sınırladım ve kuvvetlerime emir verdim ki, düşman bu hattın ilerisine geçmeyecektir ve nitekim geçememiştir.

Gerek Erzurum Kongresi'nde, gerek Sivas Kongresi'nde Türkiye'nin milli sınırlarını tespit etmek için medeni bir terime dayanmak lazım geldiği vakit ben "Türk süngülerinin işaret ettiği bu hattı" esas kabul ettim. Malumunuzdur ki, Misakı Milli'yi en nihayet An-

kara'da tespit etmiştim. Meselenin yabancısı olan birtakım kişiler, bunda etkili olmak istediler ve milli sınır söz konusu olduğu zaman, hakikati bilmedikleri için, türlü türlü zehaplara kapıldılar.

İtiraf ederim ki, ben de milli sınırı biraz Wilson prensiplerinin insani maksatlarına göre ifadeye çalıştım. Hemen açıklayayım: O insani prensiplere dayandığındandır ki, Türk süngülerinin müdafaa ve tespit ettiği sınırları müdafaa etmişimdir.

Zavallı Wilson, anlamadı ki, süngü, kuvvet, şeref ve haysiyetin müdafaa edemediği sınırlar, başka hiçbir prensiple müdafaa edilemez.

Vahdettin'e Çekilen Telgraf / Büyük Gazi Liman Paşa'dan Grup Kumandanlığı'nı Nasıl Teslim Aldı?

Halep'te bulunduğum günler zarfında memleketin genel vaziyetini kendi kendime değerlendirdim. Vaziyet şu idi: Müttefiklerimiz ve biz partiyi kaybetmiştik. Fakat Türkiye için mesele, bütün mevcudiyetini kaybetmek neticesine varacak kadar tehlikeliydi. O tarihte düşünülecek şey, kaybolduğuna şüphe kalmayan partiyi iade etmek olamazdı; yalnız mevcudiyetimizi muhafaza için en seri ve kati çarelere başvurmakta da tereddüt etmemeliydik. Hatta bu uğurda bütün müttefiklerimizden ayrı olarak, icap edersе yeniden vaziyet almak zaruri olabilirdi.

Halbuki harbi bu neticeye götüren o günkü kabineden böyle bir hareket beklemek beyhude idi. Derhal bu kabineyi düşürmek, onun yerine benim de düşündüğüm tarzda iş görebilir yeni bir kabineyi iktidar mevkiine getirmek lüzumuna kani oldum. Şunu da ilave etmeliyim ki, tasavvurlarımı tatbik edebilmek için bu yeni kabinede mutlaka bütün ordunun kumandasının bana verilmesi lüzumuna da kanaat etmiş bulunuyordum.

Vaziyet buhranlı olduğundan ve alınacak tedbirlerin çok ciddi ve seri alınması lazım geldiğinden, bu görüşümü telgrafla Padişah Vahdettin'e bildirdim. Yeni kabine için sadrazam olarak İzzet Paşa'yı ve nezaretlere de bazı arkadaşları isimleriyle tavsiye etmiştim. Aynı telgrafta kendimin de bu kabinede Harbiye Nâzırı olarak bulundurulmaklığımı çok samimi bir lisanla istedim. Padişaha bu müracaatımdan, kabine için tavsiye ettiğim zevata da ayrıca bilgi verdim.

Çok geçmedi, Talât Paşa Kabinesi istifa etti. İzzet Paşa'nın riyasetinde yeni kabine kuruldu. Bu yeni teşekkülün benim uyarımla ilgili olup olmadığı hakkında bir şey diyemem. Ancak, tavsiye ettiğim arkadaşlarımın önemlileri kabineye dahil idiler. Yeni kabinenin kurulmasından sonra Sadrazam Paşa'dan aldığım bir telgrafname, hatırımda kaldığına göre şu cümle ile bitiyordu: "Barıştan sonra buluşmamız Allah'ın lütfundan beklenir."

Bu telgrafa verdiğim cevapta şunları anlatmaya çalıştım: Ben, barışın çabuk gelemeyeceğini, barışa kadar çok buhranlı ve önemli vaziyetler karşısında kalacağımızı ve bu zorluklar içinde vatanıma ciddi hizmetler etmek kabil olduğunu anladığım içindir ki Harbiye Nezareti makamını istemiştim. Yoksa barışa ulaşılabildikten sonra onun huzur ve sükûnu içinde Harbiye Nezareti vazifesini benden çok mükemmel yapabilecek kıymetli zevat olduğunu bilirdim. Buna göre barıştan sonra buluşmamızı hiç de zaruri, hatta lüzumlu saymıyordum.

Halep notlarını alırken, salonda bulunan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey:

-Paşa hazretleri, dedi, müsaade buyurur musunuz, o sırada milli mukavemet teşkilatı için ilk uyarılarda bulunmuştunuz. Bu küçük hatırayı arz edeyim.

O zaman İstanbul'dan Gaziantep'e giden Ali Cenani Bey Katma istasyonunda Gazi Paşa hazretlerine tesadüf etmişti. İstasyon binasındaki karargâhında Gazi Paşa nereden geldiğini ve nereye gittiğini sormuş; Ali Cenani Bey cevap vermiş:

-Antep'te hemşirem, kayınvalidem ve akrabalarım var. Antep vilayeti Maraş'a nakledliyormuş; çapulcular şehir civarına kadar gelerek yağmaya başlamışlar. Ordu Adana'ya çekildikten sonra, hep düşman ayağı altında kalacaklar. Onları başka tarafa nakil için gidiyorum.

Paşa hazretleri demişler ki:

-Memlekette adam kalmadı mı? Kendinizi müdafaa etmek çaresini düşününüz...

Ali Cenani Bey kemali ciddiyetle sormuş:

-Ne ile, nasıl?

-Teşkilat yapın, milli bir kuvvet oluşturun, kendinizi müdafaa edin. Ben istediğiniz silahı veririm.

Hakikaten o zaman Gazi Paşa'nın emri üzerine Antep'e verilen silahlar, meşhur müdafaa teşkilatının nüvesini teşkil etmiştir.

Büyük Gazi, Memleketin Bir Gün Mutlaka Kendisini Müdafaaya Mecbur Kalacağını Biliyordu. Kabine Hakkındaki Müracaatlarından Başka, Aşağıda Okuyacağımız Hatıralar Bu Meseleyi Daha Fazla Aydınlatacaktır.

Yedinci Ordu Halep kuzeyindeki vaziyeti tespit etmişti. 1334 (1918) senesinin son aylarında bulunuyorduk. Bu sırada bütün Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'nın bana verildiğine dair bir telgraf aldım. Yedinci Ordu Kumandanlık Vekâleti'ne kolordu kumandanlarından Ali Fuat Paşa'yı tayin ederek Grup karargâhının bulunduğu Adana'ya hareket ettim.

Grup karargâhı Adana şehri içinde büyücek bir otelde idi. Mareşal Liman von Sanders ile erkânıharbiye heyetini bu otelde buldum.

Yedinci Ordu karargâhından bu heyete ulaşıncaya kadar otomobille, gece gündüz, uyumaksızın, bozuk ve fena yollar üzerinde uzun mesafeler kat etmiştim. Uzun mesafeler diyorum; bu mesafelerin ne olduğunu Katma'dan Adana'ya giden karayolunu harita üzerinde pergelle ölçerseniz, daha doğru bir ifade elde etmiş olursunuz.

Niçin bu kadar acele ediyordum? Bunu izah etmek güçtür. Hatıra gelebilir ki, bu acelenin sebebi, ordu kumandanı bulunan bir genç generalin, ordulardan oluşan bir gruba kumandan tayin edilmiş olmasından doğan sevinçtir. Halbuki bu hüküm, ancak harp başlangıcında bu türden tecellilere mazhar olanlar için isabetli olabilir. Zira böyle büyük kuvvetlerle vatana şerefli ve tarihi vazifeler yapmak ümidi, insana çok kuvvet ve zindelik verecek etkenlerdir. Fakat harbin sonunda, hezimet ve perişanlık manzaraları karşısında, aynı hükmü yürütecek mantık sahibi bulunmaz zannederim.

O halde, beni çok yorgun düşüren bu acelenin sebebi neydi? O zamanki duygularımı olduğu gibi nakletmek zor olmakla beraber, şu kadarını hatırlıyorum ki, bir an evvel Adana'ya ulaşmak, güney cephelerine henüz hâkim bulunan kuvvetlerin başında olarak İstanbul ile doğrudan konuşmak, görüşlerimi tatbik edebilmek için uygun bir fırsat olacağı zannında idim. Bu zannımda ne dereceye kadar isabet edebilmiş olduğumu bundan sonraki olaylardan anlayacaksınız. Ümitlerimin boşa çıktığını görürseniz, bunun sebeplerini tetkik edebilecek kadar belgeleri de size vereceğim.

Mareşal Liman von Sanders Paşa'nın karargâhında, büyük nezaket ve itina içinde istirahat ettirildim.

Şimdi yalnız Liman von Sanders'le ben, onun kumandanlık bürosunda, karşılıklı ayaktayız. Liman von Sanders, sahip bulunduğu terbiye ve nezaketle, fakat çok hazin bir lisanla, bana şu kısa cümleleri söyleyerek kumandayı terk ve teslim etti:

-Ekselans, siz, muharebe cephelerinde, Arıburnu'nda, Anafartalar'da çok yakından tanıdığım kumandansınız. Aramızda gerçi belki hadiseler, vakalar da oldu, fakat nihayet bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldular. Kalpten dost olduğumuzu zannederim. Bugün Türkiye'yi terke zorlanırken emrim altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldiğim zamandan beri takdirkârı bulunduğum bir kumandana bırakıyorum. Bu genel felaket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir. Ben yalnız bir şeyle teselli buluyorum. Kumandayı size terk etmek ve vermek! Bu dakikadan itibaren emir sizindir, ben sizin misafirinizim.

Liman Paşa ile Karşı Karşıya / Büyük Gazi Harbi Umumi Başında Orduda Fiilen Vazife Alabilmek İçin Nasıl Uğraşmaya Mecbur Kaldı? Hayali Olan On Dokuzuncu Fırka... Sarıkamış Harbine Dair Enver Paşa ile Kısa Bir Konuşma.

Mareşalin hüzün ve elemle dolu sözleri beni de üzdü. Hiç cevap veremedim; sadece:

-Oturalım, dedim.

Karşı karşıya oturduk; birer sigara yaktık ve benim ricam üzerine o, birer kahve ikram etti. İkimiz de sakin, birbirimize bakıyorduk. Bu arada zihnimden geçenler neydi?

Ben Kaymakam[1] Mustafa Kemal, dört sene evvel Sofya'da Ataşemiliter bulunuyordum. Harbi Umumi ilan olundu ve Osmanlı Devleti, Alman İmparatorluğu ile beraber bu harbe girdi. Alman Islah Heyeti Başkanı Liman von Sanders, Çanakkale'yi müdafaaya memur ordunun başına geçmiş; henüz farkında değilim. Osmanlı ordusunda hemen seferberlik yapılması bile incelemeye değer bir mesele iken, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de, hâlâ nasıl cereyan etmiş olduğunu öğrenemediğim bir hadise üzerine harbe girdiğinden şikâyetçi idim. O zaman şikâyetlerim herkesçe ne kadar zamansız görülmüştü. Çünkü, ben yalnız şikâyetçi olduğumu söylemiyordum. Almanlar ve Almanlarla beraber bulunanlar mağlup olacaklar, diyordum. Ve bu sözlerim hakikaten çok uygunsuz bir zamana tesadüf ediyordu: Çünkü, Alman kuvvetleri büyük ve dev gibi adımlarla Paris üzerine yürümekteydiler. Bütün Alman müttefiklerinin ve Türkiye'yi bilerek veya bilmeyerek aldatmak için çenelerini işletenlerin, isabetli bir iş yapmış olmaktan doğan neşe ile ser-

1 Yarbay. (Y.N.)

mest oldukları günlerde, bir Sofya Ataşemiliteri çıkıyor, İstanbul'a bazı kişilere sayfalar dolusu mütalaalar yazarak, yanlış bir iş yapıldığından söz ediyor; bu adam mecnun değil de nedir?

Sonunda, dev gibi adımlarla ilerleyen Alman kuvvetlerinin Paris önünde uğradıkları akıbet herkesin malumu.

Bütün memleketin bence açık bir felakete atılmış olduğunu gördükten ve bütün Türk ordusunun bu muhakkak felakete ne olursa olsun engel olmak için kanını dökmeye hazırlanmasından başka çare kalmadığını anladıktan sonra, benim hâlâ Sofya'da "kordiplomatik" içinde rahat salon hayatı geçirmekliğime imkân olabilir miydi?

Başkumandanlık Vekâleti'ne bir yazı ile müracaat ettim; "ordu içinde rütbemle uygun herhangi bir vazifenin bana verilmesini" rica ettim. Başkumandan Vekili tarafından bana çok nazik bir cevap verildi:

> "Sizin için orduda daima bir vazife mevcuttur. Fakat Sofya Ataşemiliterliğinde kalmanız daha önemli görüldüğü içindir ki, sizi orada bırakıyoruz."

Cevap verdim:

> "Vatanın müdafaasına ait fiili vazifelerden daha önemli ve daha yüce bir görev olamaz. Arkadaşlarım, muharebe cephelerinde, ateş hatlarında bulunurken, ben Sofya'da Ataşemiliterlik yapamam. Eğer, birinci sınıf subay olmak liyakatinden mahrum isem; kanaatiniz bu ise lütfen açık söyleyiniz."

Uzun bir süre cevap gelmedi. Bugünler zarfında çektiğim ıstırabı izah etmek uzundur. Bununla beraber, ben, icap ederse bir er gibi, herhangi bir muharebe cephesine koşmaya karar vermiştim. Onun için Sofya'daki ikametgâhın eşyalarını, Sefir bulunan Fethi Bey arkadaşımın oluru ile Sefarethane'ye naklettim. Gereksiz olanlarını da bertaraf ettim ve küçük bir bavulumu hemen hareket edecek mütevazı bir seyahat bavulu haline koydum. Artık evi de terk etmek üzere olduğum bir sırada İsmail Hakkı imzalı bir telgraf aldım; bu imzanın üstünde, "Harbiye Nâzırı Vekili" işareti vardı. Telgraf hemen aynen şu idi:

> "19. Fırka Kumandanlığı'na tayin buyuruldunuz. Hemen İstanbul'a hareket ediniz."

Hakikaten bu telgrafı aldığım tarihte Başkumandan Vekili Enver Paşa. Sarıkamış Muharebesi'ni yapıyordu. Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa, Nezaret işlerinde de ona vekâlet ediyordu.

Sofya'dan İstanbul'a geldiğim zaman, Enver Paşa da Sarıkamış'tan dönmüş bulunuyordu. Evvela kendisini ziyaret için makamına gittim. Haber gönderdim; gelecek cevabı kapıda bekliyordum; bu aralık Muamelat-ı Zatiye Müdürü Osman Şevket Bey'i[1] (şimdi Paşa) elindeki dosyası ile orada gördüm; kendisine sordum:

-Beni bu On Dokuzuncu denilen fırkaya tayin eden, Harbiye Nâzırı Vekili İsmail Hakkı Paşa mıdır?..

Osman Şevket Bey çok ciddi ve biraz da gizli bir lisanla:

1 Osman Şevki Eskin. Bkz. Görgülü, *Atatürk'ün Anıları*. Bilgi Yayınevi, İkinci Basım, Ankara, Ekim 1998, s.127 (Y.N.)

-Hayır, dedi, doğrudan doğruya Başkumandan Vekili Enver Paşa hazretleridir; Erzurum'dan telgrafla buyurdular, emin olunuz beyefendi...

Bir an sonra, Enver Paşa ile karşı karşıya bulunuyorduk. Enver, biraz zayıf düşmüş, rengi solmuş bir halde idi. Söze ben başladım:

-Biraz yoruldun, dedim.

-Yok o kadar değil, dedi.

-Ne oldu?

-Çarpıştık, o kadar...

-Şimdiki vaziyet nedir?

-Çok iyidir, cevabını verdi.

Ben Enver Paşa'yı daha fazla üzmek istemedim. Konuşmayı kendi vazifeme intikal ettirdim:

-Teşekkür ederim, beni numarası 19 olan bir fırkaya kumandan tayin buyurmuşsunuz. Bu fırka neredadir, hangi kolordu ve ordunun emrinde bulunuyor?

Cevap verdi:

-Ha, evet! Belki bunun için Erkânıharbiye ile görüşseniz daha kati bilgi alırsınız.

Enver'i, çok meşgul ve çok yorgun görüyordum, sözü uzatmadım:

-Peki, o halde sizi fazla tedirgin etmeyeyim; Erkânıharbiye ile görüşürüm, dedim.

Başkumandanlık Erkânıharbiyesine müracaat ettim, icap eden yetkililere kendimi şu yolda takdim ediyordum:

-19. Fırka Kumandanı Kaymakam Mustafa Kemal!

Kendilerine kendimi takdim ettiğim her zat, hayretle yüzüme bakıyor, benim kim olduğumu anlamakta zorluk çekiyordu. Nihayet Başkumandanlık Erkânıharbiyesi'nde böyle bir fırkanın varlığından haberdar olan bulunmadı. Şimdi, hale bakınız, ne garip mevkideyim. Kemali ciddiyetle herkese 19. Fırka Kumandanı olduğumu söylüyorum, halbuki, böyle bir fırkanın varlığından kimsenin haberi yok. Adeta sahtekâr vaziyetteyim.

Nihayet ben şaşkın bir halde herkesin yüzüne bakarken, bir akıllıcası dedi ki:

-Belki böyle bir fırka Liman von Sanders Paşa'nın ordusunda bulunacaktır. Bir defa onu görseniz...

Liman von Sanders Paşa'nın nerede bulunduğunu sordum:

-Dairesi Nezareti Celile içindedir efendim, cevabını verdiler.

-Erkânıharbiye Reisi kimdir?

-Kâzım Bey.[1]

-Lütfen beni evvela onun yanına gönderir misiniz? dedim.

1 Kâzım İnanç. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.120. (Y.N.)

Bir kapıcı çağırdılar:

-Bey'i Kâzım Beyefendi'nin yanına götür! dediler.

Kâzım Bey'in bürosunda kendisine hikâyeyi anlattım:

-Başkumandan Vekili Paşa hazretleri beni lütfen 19. Fırka'ya tayin buyurmuşlar. Fakat ne adı geçen, ne de Erkânıharbiyesi, bu fırkaya dair açık bilgi vermediler. Sonunda belki Liman von Sanders Paşa'nın ordusunda böyle bir fırka vardır diye, beni buraya gönderdiler. Tabii zatıâliniz bileceksiniz, ordunuzda böyle bir fırka var mıdır, yok mudur?

Kâzım Bey:

-Bizim bilgimizde böyle bir fırka yoktur. Ama caiz ki, Gelibolu'da bulunan Üçüncü Kolordu, yapmakta olduğunu bildiğimiz yeni bazı teşkilat arasında yeni bir fırka da kurmak düşüncesindedir. Bir defa da oraya teşrif buyurulursa hakikat anlaşılır.

Dedim ki:

-Yani benim kumandanı olduğum fırka mevcut mudur, değil midir, bunu anlamak için Gelibolu'ya mı gideceğim?

-Evet, doğrusu budur, dedi.

Büyük Gazi, Grup Kumandanı / Arıburnu'nda Büyük Gazi ile Liman Paşa Arasında Bir Konuşma

Kâzım Bey:

-Bununla beraber, hareketinizden evvel sizi Kumandan Paşa'ya tanıtayım, dedi.

Kâzım Bey, evvela yalnız olarak Ordu Kumandanı Paşa'nın yanına gitti ve bir dakika sonra beni davet etti. Ve bir şekil ve surette –pek hatırımda değildir– 19. Fırka Kumandanı mı dedi, yoksa tasavvur edilen bir fırka kumandanı mı dedi, fakat Sofya'dan gelen Ataşemiliter ve Kaymakam Mustafa Kemal sözleri açıktı.

Liman von Sanders Paşa, büyük nezaket ve güleryüzle beni kabul etti. Bürosunun karşısında kendine dönük oturttu; kibar bir tavır ile:

-Sofya'dan ne vakit geldiniz? diye sordu.

-Dün, dedim.

Giriş yapmadan ekledi:

-Hâlâ Bulgarlar harbe girmeyecek midir?

Cevap verdim:

-Benim gördüğüme göre, henüz girmeyeceklerdir.

-Niçin?

Ve bu soruyu sorarken, eliyle de bir şaşkınlık jesti yaptı, cevap vermek için bir an düşündüm ve dedim ki:

-Benim anladığıma göre, Bulgarlar iki ihtimalden biri gerçekleşmeden evvel harbe girmezler. Onlardan biri, Alman ordusunun başarılı olacağına kanaat verecek deliller görmedikçe; ikincisi harbin faaliyeti kendi topraklarına temas etmedikçe...

Bu cevabım üzerine Liman von Sanders Paşa birdenbire hiddetlendi, sağ yumruğunu sıkarak ve yukarı kaldırarak evvela güldü ve ilave etti:

-Bulgarlar, hâlâ Alman ordusunun başarısına emniyet etmiyorlar mı?

Büyük bir rahatlık içinde karşılık verdim:

-Hayır Ekselans! dedim.

Benim bu cevabım Liman Paşa'yı biraz daha hiddetlendirdi. Ve yüzü hücum eden kanla kıpkırmızı oldu. Liman Paşa, ciddi olarak, samimi olarak kızıyordu.

-Niçin? dedi.

Bu sorunun kapsamına birdenbire intikal edememiştim; onun için yüzüne baktım. İzah etti:

-Nasıl olur? Alman ordusunun başarısına karşı emniyetsizlik, bu nasıl olur?

-Öyle efendim, dedim.

Dikkatle gözlerime baktı:

-Siz ne kanaattesiniz? diye sordu.

Cevap vermek mi, vermemek mi lazım geleceğinde bir an tereddüt ettim. Fakat, kumandanlığa tayin olunduğu vakit, havada bir kumandan vaziyetinde bulunan ben, nasıl mütehassis bulunabilirdim? Esasen bu işlerde kendi görüşümü çoktan icap edenlere yazmıştım; bunun aksine bir şey söyleyemezdim. Son dakikaya kadar da Bulgarların uzak görüşlülüğünü takdir etmekten kendimi men edememiştim. Bilhassa Sofya'yı terk ederken, o tarihte en yüksek makamı işgal etmiş olan General Piçyef ile samimi bir konuşma yapmış, benim görüşüme uygun olan değerlendirmesini anlamıştım. Buna göre, ben, Türk vatanının Boğazlarını müdafaa vazifesini almış bulunan Mareşal'e ne diyebilirdim? Bir an vicdanı muhakemeden sonra kısa bir cevap verdim:

-Bulgarları, bakış açılarında haklı görüyorum.

Liman von Sanders, derhal ayağa kalktı ve bana müsaade etti.

İşte harbin sonunda tekrar karşı karşıya sakin ve sessiz sigara ve kahve içmekte bulunduğumuz kişi, o kişi idi.

Adana Oteli'nin bu dediğimiz odasında Liman Paşa ile karşı karşıya düşünürken diğer bir nokta da hatırımdan geçti: Anburnu Kumandanı idim. İngilizler, Anafartalar'a çıkmıştı. Vaziyet buhranlı ve çok tehlikeli idi. Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya

doğrudan doğruya müracaat mecburiyetinde kaldım; doyurucu cevap gelmedi. Karargâhı Yalova'da[1] bulunan Ordu Kumandanı Liman von Sanders telefonla beni aradı, konuşmamıza delalet eden yine Erkânıharbiye Reisi Kâzım Bey'di. Sorduğu soru şu idi:

-Vaziyeti nasıl görüyorsunuz ve nasıl bir tedbir tasavvur ediyorsunuz?

Vaziyeti nasıl gördüğümü ve kademe kademe nasıl tedbirler alınmak lazım geldiğini çoktan bütün ilgililere bildirmiştim. Bütün bu müracaatlarımın cevapsız kalmasından hasıl olan bir tesir içinde birden şu cevabı verdim:

-Vaziyeti nasıl gördüğümü çoktan size bildirmiştim. Tedbire gelince: Bu dakikaya kadar çok uygun tedbirler vardı. Fakat bu dakikada tek bir tedbir kalmıştır.

-O tedbir nedir?

-Bütün kumanda ettiğiniz kuvvetleri emrim altına veriniz, tedbir budur.

Alaycı bir cevap aldım:

-Çok gelmez mi?

-Az gelir! dedim.

Telefon kapandı. Bundan sonra da uzun hikâyeler var, en sonunda Anafartalar Grubu Kumandanlığı'nın bana verilmesi vesaire...

Az mı gelir, çok mu gelir? Buna karar vermek için aradan bunca facialar ve telafi edilemez zararlarla dolu dört senenin geçmesini mi beklemek lazımdı? Mukadder bu imiş.. O gün benim dediğim hakikat teslim mi olunsa daha iyi olurdu, dört senelik felaket derslerinin sebep olduğu uyanış hissinin baskısı altında, bugün bana Grup kuvvetlerinin bırakılmasında mı fazla fayda vardı? Bu cihetler münakaşaya değer. Osmanlı Devleti, mukadder felakete maruz kalıp yok olduktan ve her şey çamurlar içine battıktan sonra bile yapılan bu işlerde olumlu hiçbir mana ve maksat yoktur.

Esasen devirlerin bir ayrım çizgisi olmak gerektir. Şimdi, çok memnunum ki, beni, geçmişteki safhaların akışı üzerinde bulunmaktan men etmişlerdir. Hakikaten insan, yaşadığı, bulunduğu ve çalıştığı muhit içinde, o devri sevk ve idare edenlerle hemhal ve bir kanaatte olursa, aynı muhit ve devrin adamı olmaktan çıkamaz. Bana bu felaketten uzak kalmak için ellerinden geleni yapanlara teşekkür etmeyi vazife sayarım; onların, bu hareketlerinin bilinçli failleri olmadıklarını belirtmek şartıyla...

Mütareke / Büyük Gazi'miz, Mütarekename ile Osmanlı Devleti'nin Kendisini Kayıtsız Şartsız Düşmanımıza Teslim Etmeye Muvafakattan Başka Düşman İstilası İçin Yardımını da Vaat Etmiş Olmasını Görerek O Zaman İstanbul Hükümetini Aydınlatmaya Uğraşmıştı.

Kumandasını üzerime aldığım kuvvetler şunlardı:

İkinci Ordu, Kumandanı Nihat Paşa,[2] karargâhı Adana, benim eski ordum... 7. Ordu, benim ordum, Kumandanı vekâleten Ali Fuat Paşa... Hicaz Kuvvei Seferiyesi,

1 Yalova, Eceabat yakınlarında bir köy. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.132. (Y.N.)
2 Nihat Anılmış. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.135. (Y.N.)

Kumandanı Fahrettin Paşa[1] –eski Kabil Sefiri– (bir tarihte bunun kumandanlığına tayin edilmişken kabul etmeyerek Şam'dan dönmüş idim) ve Maan'da birtakım kuvvetler...

Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı'nı üzerime aldıktan sonra düşündüğüm esaslı noktalar şunlardı: Doğrudan doğruya elim altında bulunan kuvvetleri geçirdikleri bütün badirelere rağmen hakiki kuvvet haline getirmek, düzenlemek, teşkil etmek, takviye etmek...

Hicaz Kuvvei Seferiyesi'ni, Maan kuvvetlerini hiç de hesaba katmayı düşünmedim. Onların zaten esarete mahkûm olduklarını iki sene evvel Cemal ve Enver Paşa'lara anlatmış idim.

Musul civarında bulunan Altıncı Ordu'yu faydalanılabilir bir halde görmek isterdim. Bu maksatla bu ordunun kumandanıyla doğrudan doğruya muhabereye giriştim. İstanbul, Çanakkale civarında bulunan kuvvetlere ümit bağlamıyordum. Doğuda Azerbaycan ve İran'da bulunan ordular ile hiçbir temas ve münasebetim yoktu; onlar için de henüz bir şey düşünecek halde değildim. Aden Kapısı'nı zorlayan Sait Paşa[2] fırkasının mevcudiyetini bile hatırlamıyordum. Fakat her şeyden evvel elim altında bulunan iki ordunun arzu ettiğim tarzda takviyesi halinde bütün felaketlere rağmen Türk sesinin işittirilebileceği kanaatinde idim. Bu yolda işe başladım. Bana yardım eden ordu ve kolordu kumandanları ve erkânıharp arkadaşlarım benim bütün görüşlerimi anlamış ve bana her ihtimale karşı yardımcı olmaya söz vermiş şahsiyetler idi. Bu tıynette olmayanlar da vardı, onları birer suretle bertaraf ettim; mesela Menzil Müfettişi Avni Paşa ki, daha sonra Bahriye Nâzırı ve vekâleten Harbiye Nâzırı olmuştur.

Ben ve arkadaşlarım bu esaslı noktalar üzerinde çalışırken şu emri aldım:

"Adana'da Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı'na

Karargâhı Umumi
2729

İtilaf devletleri ile imzaladığımız Mütarekename şartları aşağıda bildirilmiştir. Malumat husûlü ile her ordunun kendine ait hususları derhal tatbiki elzemdir. Bu konuda lüzum görüldükçe izahat ve talimat verilecektir.

Sadrazam ve Başkumandanlık
Erkânıharbiye Reisi
İzzet"

Bu emre ekli Mütareke şartları herkesçe malumdur. Onu ben size tekrar etmeye lüzum görmüyorum. Bu Mütarekename'yi baştan sona kadar tetkik ettikten sonra bende oluşan kanaat şu idi: Devleti Âliyei Osmaniye bu mütareke ile kendini kayıtsız ve şartsız düşmanımıza teslim etmeye muvafakat etmiştir. Yalnız muvafakat etmiş değil, düşmanların memleketi istilası için ona yardımı da vaat etmiştir. Bu beni hazin düşüncelere sevk etti. İstedim ki İstanbul hükümetini biraz aydınlatayım. Buna çalıştığımı zannederim, fakat bu zemin üzerinde iki muhtelif zihniyet ve anlayış ortaya çıktı. Size bunu hikâye et-

1 Fahrettin Türkkan. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.135. (Y.N.)
2 Ali Sait Akbaytogan. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.136. (Y.N.)

meyeyim; tercih ederim ki, şimdiye kadar kısmen malum olmuş olan belgeleri aynen vereyim. O belgeler benim bu dakika söyleyeceklerimden çok kuvvetlidir. Bu belgeleri okuduğunuz zaman göreceksiniz ki, ben yapılan Mütarekename'nin sakatlığını gördüm; bu sakat noktaların düzeltilmesine çalışmak lüzumuna kani olarak ilgili makamlara söyledim; bu Mütarekename olduğu gibi tatbik edildiği halde memleketin baştan sona kadar işgal ve istilaya maruz olacağı kanaatini ileri sürdüm. Düşmanların her dediğine "baş üstüne" demekten doğacak akıbetin bütün Türkiye'de istilacıların hâkim olmasını sağlayacağına şüphe edilmemesi lazım geldiğini ve bir gün Osmanlı kabinesinin düşmanlar tarafından tayin edileceğini anlattım. Bunun için hiç de kehanete lüzum yoktu. Kendini zayıf ve aciz gören insanlar, nispeten kuvvetli ve azimkâr insanlardan merhamet diledikleri zaman mutlaka kendilerine acındıracaklarına kani olmak için bilmem ne his ve haslette olmalıdırlar.

Mütarekenameye'ye Dair Münakaşalar / Büyük Gazi Daha Mondros Mütarekenamesi'nin İlk Günlerinde Feci Geleceği Nasıl Gördü ve İstanbul'u Uyarmaya Çalıştı?

Başkumandanlık Erkânıharbiye Riyaseti Katına

Adana'dan — Numara
3.11.34 — 565
(3 Kasım 1918)

Mütareke şartlarını içeren emirlerinizi aldım. Her ordunun kendine ait hususları derhal uygulaması emir buyuruluyor. Uygulamaya başlanabilmesi için, şartların pek genel olan bazı maddelerinin açıklanmasına mecburiyet gördüm. Söz konusu maddeleri sırasıyla arz edeceğim:

1. Madde 10: Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali hakkındaki maddenin açıklanması lazımdır. Toros tünelleri denilen tüneller en son açılan iki tüneldir. İşgal edilecek yalnız bunlar mıdır? İşgalin içeriği, o bölümdeki demiryolunun işletilmesini de kapsamakta mıdır? Yoksa muhafaza tertibatından mı ibaret kalacaktır? Büsbütün ayrı bir grup oluşturan Amanos tünelleri bu kapsamda mıdır? Toros tünellerini tutacak işgal kuvvetlerinin miktarı nedir ve nereden gelecektir?

2. Suriye sınırını, Suriye vilayetimizin kuzey sınırı saymakla beraber bu hususta başkaca bir bakış açısı ve karar var ise bildirilmesi icap eder. Suriye'de terk ettiğimiz ve bizimle irtibatı olan hiçbir birlik yoktur. Hicaz'da bir seferi kuvvetimiz vardır. Onunla telsizle dahi irtibatımız yoktur.

Kilikya havalisinin Adana vilayetinin mühim bir kısmını kapsadığı biliniyorsa da sınırı bilinmemektedir. Bunun açıklanması icap eder.

3. Terhise ilişkin kesin kararların öteki uygulamalarla çok fazla ilgisi vardır. Şartname'nin 20. maddesinde belirtilen talimat nereden ve ne vakit alınacaktır? Bu hak tamamıyla hükümetimize mi, yoksa Müttefiklere mi aittir?

4. Mütareke şartlarından her ordunun kendine ait hususları derhal uygulaması emir buyurulduğuna göre, Müttefiklerle birlikte düzenlenmesi gereken hususlarda Müttefiklerin müracaatı beklenmeksizin tarafımızdan heyetler gönderilerek görüşmeye başlanması mı istenmektedir?

Arz edilen maddeler hakkında gerekli açıklama alınıncaya kadar orduca alınmasına gerek görülen tedbirleri aşağıda arz ederim:

1. Yalnız görüşme heyetleri oluşturulması.

2. Grup bölgesindeki sahillerde yerleştirilip terk edilmiş olan torpilleri taramak veya etkisiz duruma getirmek hususunda istenecek yardımı karşılamak için bir deniz müfrezesinin hazırlanması.

3. Harp esirleriyle Ermeni esir ve tutukluların nakline ait tertibat.

4. Kadroları en genç erlerden doldurulmak üzere kuvvetli bir fırka kurulması ve jandarmanın takviyesi.

5. Fazla askeri malzeme ve maddelerin Toros kuzeyine nakli ve hiçbir şekilde tahribata meydan vermeyecek tedbirler alınması.

6. Demiryolu işletme işlerinin, Alman sivil memurlarının da çıkarılacağı göz önüne alınarak düzenlenmesi. (Grup, bu hususta İstanbul'dan azami yardım bekler.)

7. Terhis edilecek kuvvetlerimize ait teçhizat, silah, cephane ve başka araçların toplanıp saklanmasına ait tertibattan ibarettir.

Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Yıldırım Ordular Grubu K.[1]
M. Kemal

Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı'na

567/1505 Harbiye
4-5.11.1918

C: 3.11.1918 tarih ve harekât 565

1. Toros tünellerinin İtilaf kuvvetleri tarafından işgali yalnız bir muhafaza mahiyetini haizdir.

İşletme işleri kontrol altında olarak size aittir. Mütareke metninde yalnız Toros tünelleri konu edilmiş ve yer almıştır. Eğer Amanos tünellerini de işgal etmek

1 *Hâkimiyet-i Milliye*'de ve hatıralarla ilgili öteki kaynaklarda, imza yerinde "Yedinci Ordu Kumandanı" yazılıdır. Doğrusu, "Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı" olmalıdır. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.2, s.250-251 (Y.N.)

isterlerse Mütareke metninde yalnız Toros yazılı olduğundan bahisle Amanos'un işgal edilmemesinde ısrar edilir ve genel karargâh uyarılır. İşgal kuvvetlerinin nereden geleceği ve miktarı İngiliz kumandanı tarafından bildirilir.

2. Suriye'deki garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmış bir maddedir. Her halde şu anda cephede bulunan birlikler bu hususta kesinlikle söz konusu değildir ve Suriye'de terk edilmiş birlik olmadığından bu maddenin Yıldırım Grubu ile ilgisi yoktur. Şimdiye kadar Yıldırım emrinde bulunan Hicaz Kuvvei Seferiyesi'ne, Birinci Kuvvei Mürettebeye, Maan havalisindeki birliklere Mütareke'nin kendilerine ait maddesi hakkında Yıldırım Grubu Kumandanlığı tarafından emir verilmesi lazımdır. Bunun için İngiliz telsiz telgrafından istifade olunur. Şu anda cephede bulunan birlikler, Mütarekename'nin beşinci maddesi gereğince yeni konuşlanma kararlaştırılıncaya kadar şimdi bulundukları hatta kalacaktır. Kilikya hududu icap ederse bildirilecektir.

3. Terhise, yeni konuşlanmaya ait kararlar ve 20. maddede belirtilen talimat size buradan verilecektir.

4. Söz konusu hususlarda Müttefiklerin müracaatını beklemek lazımdır.

5. Alınmasına giriştiğiniz başlangıç tedbirleri uygundur.

Başkumandanlık
Erkânıharbiye Reisi
İzzet

Başkumandanlık Erkânıharbiye Riyaseti'ne

Pek aceledir.

Adana
5.11.34
(5 Kasım 1918)

C. 4/5.11.34 (4/5 Kasım 1918) tarih 567/1505 numaralı emirleriniz.

1. Toros tünellerinin işgal kuvvetlerinin miktarı İngiliz Kumandanlığı tarafından bildirilir buyuruluyor. Bu kuvvet mesela icabında bütün Anadolu'yu hükmü altına geçirecek derecede dahi olursa müsaade edilecek midir?

2. Suriye'deki garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmış bir maddedir, buyuruluyor ve sonraki cümlelerle cephede bulunan birliklerin bu konuyla ilgisinin olmayacağı açıklanıyor. Benim anladığıma göre, söz konusu maddenin İngilizler tarafından bizi aldatmak için yazdırılmış olduğuna ve hükümeti seniye temsilcilerinin imzalarını koydukları Mütareke şartlarının taraflarca başka başka anlaşıldığına şüphe kalmamıştır. Çünkü yine aynı maddede, cephede bulunan birliklerin Suriye'de bulunmadığı görüşüne karşı İngilizler bu geceki (5/6.11.34) (5/6 Kasım 1918) raporla ayrıntıları arz edileceği gibi, Suriye kıtasında bulunuyor diye Yedinci Ordu'nun teslimini teklif etmişlerdir.

Gerekirse bildirileceği belirtilen Kilikya sınırını sormaktan maksadım, bu tarihi ismi ve bunun sınırını resmen kabul eden hükümeti seniyemizin, bu bölgeyi gösteren İngilizce atlasta, "Kilikya" bölgesinin doğusunda, Suriye kuzey sınırının Maraş kuzeyinden geçtiğini nazarı dikkate alıp almadığını anlamaktı. Çünkü bana göre, Adana ismi yerine Kilikya tarihi ismini koyan İngiltere Hükümeti'nin Suriye sınırını da Kilikya kuzey sınırının doğuya uzatılmasından ibaret kabul ettiğinde şüphe yoktur. Bu zan, Irak sınırının İngiliz Kumandanı tarafından 6. Ordu'ya gönderilen haritada Siirt'ten geçtiğinin gösterilmiş olmasıyla da doğrulanıyor. İngilizlerin birkaç günden beri İskenderun'a asker çıkarmaktan ve Halep'te milyonlarca erzak varken oradaki kuvvetlerini beslemek için erzak yığmaktan bahsetmeleri de, İskenderun'un, Kilikya bölgesini gösteren haritada Suriye ve Kilikya sınırları üzerinde bulunuşundandır.

Çok ciddi ve samimi olarak arz ederim ki, Mütareke şartları arasında yanlış anlamaları giderecek tedbirleri almadan orduları terhis edecek ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İngilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır.

Yıldırım Ordular Grubu
Kumandanı
M. Kemal

Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı'na

No: 2735

Harbiye
5.11.1918
(sonrada)

Altıncı Ordu Kumandanlığı'na verilen emrin suretidir:

Mütarekename gereğince İngiliz Irak ordusu kumandanlığının ne Musul'u işgale ne de Irak'ı istediği gibi yorumlamaya yetkili olmadığı, İskenderun'un İngilizler tarafından işgaline dair Mütareke metninde bir kayıt bulunmadığı, Mondros'taki Vi-samiral Galtrop'a yazılmıştı. Adı geçenin ifadelerine atfen gelen cevapta, Musul ve diğer mevkiler hakkında bir daha böyle yanlış anlamalara sebep olacak harekâtta bulunulmaması için İngiliz orduları kumandanlarına emir verilmesini hemen Londra'ya bildirildiği açıklanıyor. Dolayısıyla keyfiyetin nazikâne şekilde İngiliz ordu kumandanlarına tebliğiyle Londra'dan verilecek emri beklemeleri hususunun temini temenni olunur.

Sadrazam ve Başkumandanlık
Erkânıharbiye Reisi
İzzet

Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı'na

4.11.1918 tarihli ve
650 Numaralı rapora:

Sadaret Konağı
5.11.1918
(sonrada)

Mütarekename hükümlerince İngilizlerin İskenderun'u işgale hak ve yetkileri yoksa da Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan istifade etmek istemeleri de haklı bir talep mahiyetindedir. Mütarekename'de bir hayli maddeyi tadil ederek vaktin darlığından dolayı bize yalnız sözlü açıklama ve teminat verebilen İngiliz temsilcisinin bu centilmenliğine karşılık bir cemile olmak ve Yunanistan'ın[1] faaliyet sahasına çıkarılmamasını temin ve kolaylaştırmak üzere İskenderun Limanı'ndan İngilizlerin erzak vesaire nakliyat hususunda istifade ve İskenderun-Halep yolunu tamir edebilmelerine müsaade ve bu konuda ordunun vaziyetince de bir sakınca görmüyorum. Bu liman ve yoldan istifadelerini temin etmekle İskenderun liman ve şehrini kendilerine terk etmiş olmuyoruz. Liman ve şehir yine bizde kalacak, hükümeti askeriye ve mülkiyemiz her şeyimiz yine yerli yerinde bulunacak, onlar yalnız limandan ve yoldan sırf bir misafir sıfatıyla istifade edebileceklerdir.

Keyfiyetin tarafı âlinizden İngiliz Suriye ordusu kumandanına bildirilmesi temenni olunur.

Sadrazam ve Başkumandanlık
Erkânıharbiye Reisi
İzzet

Başkumandanlık Erkânıharbiye Riyaseti Celilesine

Adana
6.11.34 Evvel
(6 Kasım 1918)

No: 579: Geciktiren idam edilir.

Altı saat ara ile alınan biri açık diğeri şifreli 5.11.34 (5 Kasım 1918) tarihli iki telgrafınızın içeriğini ve şifreli olanının da kapsamını tatbik için durup düşünmeye lüzum gördüğümü itiraf ederim.

İngilizlerin Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan faydalanmak istemeleri haklı değildir. Çünkü İngilizlerin eline geçmiş bulunan Halep vilayetinde ve yalnız Halep şehrinde milyonlarca erzak olduktan başka şartnamenin 21. maddesine göre hakikaten Halep'teki İngiliz ordusuna iaşe bakımından yardım etmek

1 Başkumandanlık Erkânıharbiye Reisi Ahmet İzzet'in yazısındaki "Bu teminatın" sözcükleri, şifreye çeken kişi tarafından "Yunanistan'ın" şeklinde okunmuştur. Bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1959, Sayı: 29, Vesika No: 743 Mükerrer. (Y.N.)

gerekirse, pek çok erzak bulunan Kilis, Antep havalisinden özel tedbir ve tertiplerle erzak satılabilir. Sizi temin ederim ki, maksat Halep'teki İngiliz ordusunu beslemek olmayıp İskenderun'u işgal, İskenderun-Kırıkhan-Katma yoluyla hareket ederek Antakya-Diricemal-Ahterîn hattında bulunan 7. Ordu'nun geri çekilme hattını kesmek ve bu Ordu'yu, 6. Ordu'ya Musul'da yaptığı gibi, teslim olmaktan kaçamayacak bir vaziyete sokmaktır. İngilizlerin Ermeni çetelerini bugün İslâhiye'de faaliyete geçirmiş olmaları da bu zanna kuvvet verecek mahiyettedir. İngiliz temsilcisinin centilmenliğini ve buna karşılık bu şekilde gönül alma yoluna gitmeyi anlamak ve takdir etmek nezaketinden uzak bulunduğumu arz ederim. Yunanistan'ın[1] faaliyet sahasına çıkarılmamasını sağlamakla İngilizlerin İskenderun'da ve İskenderun-Halep yolu üzerinde yerleşmelerindeki mantık ilişkisini anlayamadığım gibi, bu konuda hoşgörülü olmayı da tersine çok sakıncalı görüyorum.

Dolayısıyla, keyfiyetin tarafı devletlerinden İngiliz Suriye Ordusu Kumandanlığı'na tebliğine yardımcı olmakta mazurum. İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarmaya teşebbüs edecek İngilizlerin ateşle engellenmesini ve 7. Ordu'ya bugün bulunulan hatta gayet zayıf bir ileri karakol tertibatı bırakarak büyük kısmını Katma-İslâhiye istikametinde hareket ettirerek Kilikya sınırı içine girmesini emrettim.

İngilizlerin aldatıcı muamele, teklif ve hareketlerini İngilizlerden fazla haklı ve nazik gösterecek ve buna karşılık gönül alıcı emirleri iyi uygulamaya yaradılışım elverişli olmadığından ve halbuki Başkumandanlık Erkânıharbiye Riyaseti'nin görüşünü uygulamadığım takdirde birçok itham altında kalmam tabii olduğundan, kumandayı hemen teslim etmek üzere yerime tayin buyuracağınız zatın süratle emir ve tebliğini hasseten istirham ederim.

Yıldırım Orduları Grubu
Kumandanı
M. Kemal

Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı'na

Harbiye
6.11.1918
7.11.1918
(5-7 evvel gelişi)

C: 781 ve 782 şifreye:

1. İskenderun'a çıkacaklara karşı tarafımızdan silah kullanılmasının emir verilmiş olması devletin siyasetine ve memleketin menfaatlerine katiyen aykırı olduğundan, bu yanlış emrin derhal düzeltilmesi tavsiye olunur. Mütareke şartlarının yanlış

1 Önceki sayfada yer alan dipnota bakınız. (Y.N.)

yorumundan ve yanlış uygulama ve çeşitli tabirlerden kaynaklanan zorluklar da görülmüştür. Mütarekename'de bize bu uygun olmayan maddeleri kabul ettiren gaflet değil, kati mağlubiyetimizdir. Devlet, şimdiki vaziyetin tahammül ettiği siyasi teşebbüslerde bulunmakta ve başarı ümit etmektedir. Şurası samimen ifade olunur ki, bu nazik zamanda devletin geleceğine tamamen etkisi olan harekât ve ilişkilerin cephede tarafınızdan yerine getirilmesinin ziyadesiyle emniyet sebebi olacağına şüphe yoktur. Bununla beraber nazik olan şimdiki vaziyette ahvalin münakaşa ve gecikmeye tahammülü olmayıp ordulara tarafımızdan verilen talimatlara kati surette uyulması gerekir ve Grubun lağvedilmesi emri icra edilebilir. Alıkonulması uygun görülen karargâha Yedinci Ordu Karargâhı unvanı verilir ve fazla olanlar kaldırılır. Gruptaki müfettişlerin vesair kişilerin Yedinci Ordu unvanıyla dahi kazanılmış hakları saklı olduğundan iş zamanında hizmetten kaçınmaları beklenmemektedir.

Sadrazam
Ahmet İzzet

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine

Adana'dan
7.11.34
(7 Kasım 1918)

C. Şifreli iki maruzatıma cevap olan 6.11.34 (6 Kasım 1918) tarihli şifreye:

1. İskenderun'a çıkacaklara karşı silah kullanılması hakkında verdiğim ve 5.11.34 (5 Kasım 1918) tarihli gizli emrin ilgili maddesini aynen arz ediyorum:

"İngilizlerin çeşitli bahanelerle İskenderun'a asker çıkararak 7. Ordu birliklerini zor duruma sokmak istediklerini anlıyorum. Buna meydan vermemek için, 3. Kolordu İskenderun'a kuvvet çıkarılmasını, 20. Kolordu için birinci maddede belirtilen harekât sona erinceye kadar gerekirse ateşle engelleyecektir."

Adı geçen birinci madde ise, 20. Kolordu büyük kısmının Katma-Subaşı hattının kuzeyine geçmesine aittir.

Bu hareket son bulmuş olduğundan silah kullanılması hakkındaki emrin de uygulanma zamanı geçmiştir. Bununla beraber, emirleriniz üzerine oradaki kumandana yeniden özel talimat verilmiştir.

2. Dünün günahlarının mirası olan bugünkü elverişsiz vaziyetten devletimizi kurtarmak hususunda başarı ümit edilen siyasi teşebbüslerde yardımcı olması için cenabıhakka bütün ruhumla yalvarırım. Cephedeki harekât ve ilişkilerin tarafımdan yürütülmesine gösterilen emniyetin samimiyetine şüphe etmem ve bu samimiyet ve teveccühe itimadımın derecesi memleketin kurtarılması hususunda acizane sorumluluğuma verilecek vazifelerin uygulanması fiiliyatında ortaya çıkacaktır.

3. Şimdiki vaziyetteki nezaketi bütün kapsamıyla ve çok açık bir şekilde takdir edebileceğime olan kuvvetli emniyetinizin ortadan kalkması kadar bana üzüntü verecek bir şey olamaz. Vazife yaparken mutlaka memleketin selametini amaçlayan icraat tarzımın ve bunun gerektirdiği bazı istirhamların tartışma ve gecikme sebebi mahiyetinde anlaşılmamasını hasseten rica ederim.

4. Grup karargâhının Yedinci Ordu karargâhı vaziyetini alması ile yeni teşkilat hakkındaki emirlerinize Yedinci ve İkinci ordular karargâhları kaldırılarak yalnız Grup karargâhının bırakılması hakkındaki maruzatım tamamen uygun düşmüştür.. Aradaki fark sözden ibaret kalmıştır. Yıldırım Grubu adı, öteki bütün sebepler ve görüşler bir yana, bugün kumandam altında bulunan birliklerin ve her türlü kısımlarının geçmişe ait birçok girift muameleleri ile tamamen barış dönemine geçilinceye kadar Yıldırım Grubu ile ilişkinin kesilmesinde şimdilik birçok zorluk vardır. Yedinci Ordu da önünde sonunda kaldırılmaya mahkûm bulunduğundan bunun şimdiden kaldırılmasıyla gelecekte de bir tarihi ad olarak herhangi bir kumandanlığa dönüştürülerek korunabilecek ve bugün de manevi etkisi büyük olan Yıldırım Ordular Grubu unvanının Yıldırım Grubu şeklinde korunmasına müsaade etmenizi istirham ederim.

Mustafa Kemal

Yedinci Ordu Kumandanlığı'na

No: 24

8.11.1918
30-9 Evvel

Bugün Britanya hükümetinden aldığı emre uygun olarak Visamiral Galtrop, İskenderun şehrinin General Allenby tarafından bildirilecek müddet zarfında teslimini talep ve aksi takdirde söz konusu generalin şehri zorla işgal edeceğini ve İskenderun'daki birlik kumandanımıza hızla emir ve talimat verilmesini yazıp, bu konuda Mütarekename'nin yedinci, onuncu, on birinci maddeleriyle beyan olunup şehri teslim teklifine hak ve yetkisi olduğu ve harbe devamdan mutlak surette aciz bulunduğumuz bir emri aşikâr ve İskenderun şehri için güç hal ile yapmaya muvaffak olduğumuz mütarekenin feshedilebileceği meydanda olmakla, müracaat vukuunda şehrin tahliye ve teslim olunması zımnında icap edenlere süratle tebligat yapılması lazımdır.

İskenderun limanından ve Halep şosesinden istifade edebilecekleri teklif edilmiş iken böyle dehşetli bir cevaba maruz kalmaklığımızın, İskenderun Kumandanı'na İtilaf devletlerinin ilk müracaatlarında tarafımızdan sert ve soğuk bir cevap almalarının da büyük etkisi olduğu kuvvetle akla geldiğinden bezginlik göstermemek şartıyla bu aczimizin nazarı dikkatte bulundurulması ve söz ve işlerimizin buna uydurulması memleketin selameti için elzemdir.

Sadrazam ve Başkumandanlık
Erkânıharbiye Reisi
Ahmet İzzet

Sadrazam İzzet Paşa Hazretlerine

Adana
8.11.34
(8 Kasım 1918)

İskenderun şehrinin İngilizlere teslimi hakkındaki 8.11.34 (8 Kasım 1918) tarihli emriniz alındı. İskenderun limanından ve Halep şosesinden faydalanabilecekleri hakkında İtilaf hükümetlerinin yaptığı ilk müracaatlarına tarafımızdan sert ve soğuk bir cevap verilmiş olunduğu hakkındaki zehabı devletlerinin doğuş sebebi anlaşılmamıştır.

Çeşitli sebep ve bahanelerle İngilizlerin İskenderun'u işgal etmek için yaptıkları ilk ve son müracaatlarına oradaki kumandanımız tarafından verdiğimiz talimata uygun olarak verilen cevap pek ziyade nazikâne ve hükümeti seniyenin bize tebliğ ettiği Mütareke Şartnamesi kapsamına ve zatı devletlerinin emirlerine tamamen uygun olduğu Grupça belgelere dayalı olarak iddia olunur. Bu konuda sert ve soğuk cevap alındığının Britanya Hükümeti'nin temsilcileri tarafından dahi söylenmiş olduğuna dair bir kayıt ve işaret yoktur. Dolayısıyla İngilizlerin dehşetli bulduğunuz en son cevaplarının sebeplerini başka yerde aramak lazımdır. Ve giderek bütün memleketimizi istilaya kadar varacak olan böyle dehşetli cevapların tekrarına şüphe olmadığından arz ettiğim sebeplerin derin düşüncelerle nazarı muhakemeye alınması lüzumunun arzını vazife sayarım.

Halep'te bulunan İngiliz kumandanı istifade etmelerini istedikleri İskenderun-Halep şosesini emniyet altında bulundurabilmek için birliklerimizin Kilis-Payas hattının kuzeyine alınmasını İngiliz Başkumandanlığı'nın İstanbul'a teklif ettiğini ve vakit kaybına yer kalmamak üzere Halep-İskenderun şosesinin şimdiden keşfine müsaade olunması lüzumunu bildirmiştir.

6. Ordu Kumandanlığı'nın 7.11.34 (7 Kasım 1918) tarihli raporu da bittabi tarafınızdan görülmüştür. Bu raporun içeriğine göre İngilizlerin Nusaybin-Cerablus-Halep demiryolunu işgal etmelerine işaret olan, Irak İngiliz Ordusu Başkumandanı'nın Musul'un derhal terk edilmesi ve aksi takdirde zorla gireceği hakkındaki teklifi ne şekilde yorumlanacaktır? Görülüyor ki, meselenin tarafımızdan İngiliz temsilcilerine karşı yapıldığı sanılan soğuklukla açıklanmasına yer yoktur.

Öne sürdüğüm görüşlerden maksadım şudur ki, her ne sebeple olursa olsun, İngilizlerle yapılan mütarekenin imza altına giren son şekli Osmanlı Devleti'nin korunması ve selametini muhafazaya kefil olacak mana ve mahiyette değildir. Söz konusu maddelerin belirsizliklerinin ve neleri kapsadığının bir an evvel tespit edilmesi lazımdır. Yoksa İngilizlerin tekliflerine bugüne kadar olduğu tarzda karşılık vermede devam edildiği takdirde, bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizler tarafından yarın Toros'a kadar olan Kilikya bölgesinin ve daha sonra Konya-İzmir hattının işgali lüzumu tekliflerinin birbirini izleyeceğini ve netice

olarak ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Osmanlı Heyeti Vükelâ'sının[1] Britanya Hükümeti tarafından seçilmesi lüzumu gibi tekliflerin karşısında kalmak uzak değildir. Acz ve zaafımızın derecesini pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de belirlemek ve sınırlamak lazım geleceği kanaatimi muhafaza ederim. Yoksa Almanya ile müttefik olarak sonuna kadar harbe devam etmek halinde büsbütün hezimete uğranılacağına göre, İngilizlerin elde edebilecekleri neticeyi onlara kendi yardımımızla bahşetmek tarihte Osmanlılık için ve bilhassa şimdiki hükümetimiz için pek kara bir sayfa oluşturur.

Şayet hükümeti seniyece İngilizlerle ciddiyet ve samimiyetine güvenilebilecek bir gizli ittifak yapılmış veya yapılması kuvvetli ihtimal derecesinde bulunmuş ise, bu hususun meçhulümüz kalması bittabi yanlış muhakemelere sevk edebileceğinden, mümkünse bu konuda ima yoluyla olsun aydınlatılmamı istirham ederim. Vatanın akıbetiyle endişelenmekten doğan ve samimi olduğuna şüphe edilmemesi lazım gelen işbu görüşlerimin münakaşa mahiyetinde anlaşılmaya eğilim gösterilmemesini hasseten rica ederim.

Bilhassa zatı samilerince yakından bilinmektedir ki, acizleri her ne hal ve vaziyette bulunursam bulunayım, doğru olduğuna inandığım ve icap edenlere arz edilip bildirilmesini memleketin selameti icabı kabul ettiğim görüşlerime bağlılıktan kendimi men etmeye kadir değilim.

Mustafa Kemal

Benim görüşlerim ve bu görüşlerimi belgelendirmek için size verdiğim belgeler okunduktan sonra bütün Türk milletini, bilhassa Türk aydınlarını vicdani ve fikri bir değerlendirmeye davet etmek isterim. Hatıralar diye size naklettiğim bu hikâyelerin, zamanımıza kadar birtakım kişilerin hatıralarını yayımlamak sevdasına benzer bir eğilimden doğmuş olduğunu zannetmezsiniz. Eğer ben bu hakikatleri size söylüyorsam ve milletimize ulaştırıyorsam, elbette bundan büsbütün başka bir maksadım vardır. Bu maksat ne olabilir? Bunu ben burada izah edemem. Fakat, benim tasavvurlarımı, düşüncelerimi samimi olarak nakleden bu yazılar okunduktan sonra şüphe etmem ki, milletim kendi kendine vaziyeti mütalaa ve muhakeme etmek için lüzumlu belgelere sahip bulunacaktır.

Eğer bahsettiğim zihniyette olanların dünyadan ne kadar anlamadıklarını hadiseler ispat etmemiş olaydı, benim bu sözlerimin hakikatini zor anlaşılabilir diye bir zaman daha beklemeye lüzum görürdüm. Fakat zannediyorum ki, bu gibi beklemelere benim tarafımdan değil, fakat Türk milleti tarafından da artık hiç de lüzum ve ihtiyaç kalmamıştır.

1 Bugünkü karşılığı "Bakanlar Kurulu". (Y.N.)

Büyük Gazi İstanbul'a Geliyor / Osmanlı Meclisi Mebusan'ında Temas ve Teşebbüsler / Büyük Gazi Tevfik Paşa Kabinesine Güvenoyu Verilmemesi Fikrindeydi / Meclis Salonlarından Birinde Toplantı / Hayret Verici Bir Netice

Bir gün İzzet Paşa tarafından makine başına davet olundum. Adı geçen, kabineden istifa ettiklerini bildirdikten sonra benim İstanbul'da bulunmaklığım uygun olacağını söyledi. Ben bu imadan İstanbul'da buhranlı vaziyetler cereyan ettiğini anlayarak, zaten kumanda ettiğim Grup da lağvedilmiş olduğundan, İstanbul'a hareket ettim.

Hatıramda yanılmıyorsam, İzzet Paşa ile ilk defa, henüz terk etmemiş olduğu, Fuat Paşa türbesi karşısında Sadaret konağında görüştük. İzzet Paşa kabineden niçin çekildiklerini izah etti. Bu nihayet bir izzetinefis meselesiydi.

Ben çekilmiş olmalarını doğru bulmadım. Kendisine sadaret tevcih olunan Tevfik Paşa Kabinesini kurdurmamak ve tekrar İzzet Paşa riyasetinde yeni bir kabine kurmak lüzumuna kani olduğumu bildirdim. Vaziyet münakaşa olunarak, teklifim kabul edildi. Hatta yeni bir kabine listesi de yapıldı. Esaslı bir noktayı atladım galiba; ben İstanbul'a geldiğim zaman, artık harp kabinesinin önemli ricali[1] orada değildiler.

Sadaret konağında verilen karardan sonra, her birimiz bir türlü çalışmaya başladık. İlk hedef kabineyi düşürmek olduğuna göre, ben derhal Meclisi Mebusan'la temas aradım. Öteden beri arkadaşım olan mebuslarla konuştum; görüşümü onlara izah ettim ve beni daha büyük mebus kitleleriyle temasa getirmelerini kendilerinden rica ettim. Bu arkadaşların yol göstermesiyle, ilk defa olarak ve sivil kıyafetle, Fındıklı'daki Meclisi Mebusan binasına girdim.

O günlerde Tevfik Paşa Kabinesine güven söz konusu idi. Ben güvensizlik oyu verilmesi fikrinde idim. İşte Meclisi Mebusan binasına girdiğim gün, güven meselesinin Meclis'te oya konulacağı gündü. Kanaatimi mümkün olduğu kadar süratle, tanıdığım veya orada bana tanıtılan mebuslara izaha çalışıyordum. Bir kısım mebuslarda şu tereddüt vardı: "Eğer güvensizlik oyu verecek olursak, Meclis'i dağıtacaklardır. Fakat, Tevfik Paşa Kabinesine güvenoyu vererek biraz zaman kazanmak ve bu sırada belki faydalı işler görmek mümkün olur."

Ben ise Meclis'in zaten mutlaka dağıtılacağına kani idim ve dağıtacak olan da yeni sadrazamdı. Bu kararı tatbik için bittabi evvela Meclis'in güvenoyunu alarak, Sadaret makamını usulü dairesinde işgal etmesi lazımdı. Bunu temin ettikten sonra bazı kişilerin düşündüğünün aksine olarak, hiçbir zaman ve fırsat vermeksizin Meclis'i dağıtacağına şüphe yoktu. O halde netice mademki bu olacaktı, kabineye güvensizlik oyu vererek ve bunu tekrar ettirerek zaman kazanmak daha uygundu. İşte belki bu kazanılan zaman zarfında tekrar İzzet Paşa riyasetinde bir kabine oluşturmanın sebeplerini ve şartlarını hazırlayabilirdik.

Meclis salonlarında, koridorlarda, ayaküstü ani mantıklarla yapılan bu münakaşalar şöyle bir netice verdi: Önemli bir kısım mebuslar salonlardan birinde toplandılar ve beni de oraya davet ederek, hepsine izahat vermekliğimi teklif ettiler. Vaziyeti, içinde bulundukları şartları ve yapılması lazım gelen hareketi muktedir olduğum kadar kendilerine izah ettim. Mutlaka kabineye güvensizlik oyu vermelerini tavsiye ettim.

1 Enver, Talât ve Cemal Paşa'ların liderliğindeki İttihat ve Terakki hükümeti kastediliyor. Bu hükümet 8 Ekim 1918'de istifa etmiş ve liderleri 2 Kasım günü bir Alman şilebiyle gizlice Odessa'ya kaçmışlardır. (Y.N.)

Teklifim orada bulunanlarca kabul olundu ve başarılı olacakları kati ümitlerini söyleyerek bulunduğumuz salondan çıkıp Meclis Reisi'nin toplanma işaretine koştular.

Ben bir locada karar neticesini bekliyordum. İsimler okunarak oylar soruldu ve tasnif olunup kürsüden netice Genel Kurul'a bildirildi. Tevfik Paşa Kabinesi çoğunlukla güvene mazhar olmuştu.

Ne yalan söyleyeyim; biraz hayrette kaldım. Benim teklifimi kabul ettiklerini söyleyen mebus sayısı küçümsenecek gibi değildi. Özellikle bunlar arasında sözlerinin ve mevkilerinin çok etkili olduğu zannını verenler de vardı.

Fakat, şüphesiz Meclis hayatının bir an içinde bin bir renk alabilecek mahiyette olduğundan daima uzak kalan benim gibi bir askerin hayretine şaşılmaz.

Bu acayip fikirler ve hisler yığınından çıkmak için fazla beklemedim. Derhal Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın sarayını terk ettim. Evime döner dönmez saraya telefon ederek Vahdettin'den görüşme istedim. Onunla hemen bir görüşmede bulunmayı faydalı buluyordum.

Maksadım kendisiyle açık görüşmek, tedbir olarak düşündüğümü açık söylemek ve bu tedbirin tatbikindeki zarureti izah etmekti. Padişah'ı tasavvur ettiğimiz teşebbüse ikna edebileceğimi zannediyordum. Görüşme talebi için, vazifesi itibariyle yol gösteren Naci Bey'e (Naci Paşa) maksadımı ima ettim. Naci Bey'in, bu görüşmenin o gün veya ertesi gün olması için çalıştığına eminim. Fakat, kafasında gizli bir kararı şeytani bir surette saklayan Vahdettin, saflık ve samimiyet gösteren aldatıcı tavrıyla önümüzdeki Cuma günü selamlıkta hazır bulunmaklığımı ve orada benimle görüşeceğini bildirdi. Cuma'ya çok gün vardı; bununla birlikte yapılacak başka bir şey de yoktu.

Vahdettin'le Neticesiz Bir Görüşme / Büyük Gazi'miz Diyor ki: "Artık Adi Bir Mezbele Gibi Ayaklar Altında Çiğnenen Bir Muhitte Hâlâ Bir Saltanat, Bir Hükümet, Bir Varlık Farz Edenler Vardı!"

Cuma günü selamlığına gittim; namazdan sonra beni oradaki salona davet eden Vahdettin'le –dışardan dinleyenler tarafından çok uzun olarak yorumlanmış– bir görüşme yaptık. Hakikaten görüşme zaman itibariyle çok devam etti. Lakin fikir teatisi itibariyle pek kısa olmuştur. Ben tahmin edebileceğiniz zemin üzerinde onu aydınlatmak ve uyarmak için giriş yaparken o çok mahirane bir tarzda izahatımın önüne geçti. Dedi ki:

-Ordunun kumandan ve subayları, eminim ki seni çok severler; bana teminat verir misin ki, onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir.

Birdenbire böyle bir sorunun maksat ve manasına intikal edemedim, sordum:

-Ordu tarafından aleyhte harekete ait bilgi ve bulgularınız[1] mı var, efendim?

Gözlerini kapadı. Olumlu veya olumsuz cevap vermedi, aynı sorusunu tekrar etti. Cevap verdim:

1 Metinde "malumat ve mahsusat". (Y.N.)

-Gerçi ben İstanbul'a geleli birkaç gün oldu, buradaki ahvali yakından bilmiyorum; fakat ordu kumandan ve subaylarının zatı şahanenizle karşı karşıya bulunması için bir sebep olabileceğini zannetmiyorum. Onun için temin ederim ki, hiçbir fenalığı beklemeyiniz.

Çok belirsiz bir tarzda ilave etti:

-Yalnız bugünden bahsetmiyorum; bugünden ve yarından...

Son cümle bende bir şüphe uyandırdı, demek ki yarın Padişah'ın öyle bir hareket yapma ihtimali vardır ki, ordunun vatanperver kumandan ve subayları üzülebilirler. Zatı şahane beni iğfal ederek, vasıtamla onlardan emin olmak istiyor. Fakat, bu düşüncemi kendisine nasıl izah edebilirdim? Ve böyle bir izahta bulunmak kendim için ve maksat için faydalı olur muydu? Karşımdaki adam kararını çoktan vermiş görünüyordu; biz ise bu kararın ne olduğunu anlayamayan veya anlamak istemeyen kimselerle temasta kalmış, hiçbir karşı tedbir almaya zaman ve fırsat bulamamış vaziyette idik. Padişah gözlerini açarken ayağa kalktı ve şu sözlerle görüşmeye son verdi:

-Siz akıllı bir kumandansınız, arkadaşlarınızı aydınlatıp yatıştıracağınızdan eminim.

Çok ümitsiz ve üzgün; fakat üzüntümün hakiki sebebini dahi anlayamamış bir halde Vahdettin'in salonundan çıktım. Dışarda, bir saati aşkın bir zamandan beri kapılarda, koridorlarda, şurada, burada ayakta bekleyen birçok rical vesairenin, bu uzun görüşmeden bezgin ve yorgun, fakat biraz anlamlı bakışlarla bana bakmakta olduklarını hissettim. İtiraf ederim ki, o anda bu bakışların manalarını anlayamamıştım; ancak bir iki gün sonra artık her sırrı öğrenmiştim. Bu geçen günler zarfında ne olmuştu, onu cümleniz bilirsiniz: Meclisi Mebusan feshedilmişti.

Sonraları işittim ki, güya o uzun görüşmede Padişah Meclisi Mebusan'ı dağıtmak lüzumu üzerinde benimle fikir alışverişi yapmış ve ben kendisini tasvip ederek ordunun aynı fikirde olduğunu söylemişimdir ve kendimle arkadaşlarım adına ona söz vermişimdir. Artık böyle dedikodulara önem verecek halde değildim; üzgündüm. İzzet Paşa ve bazı arkadaşlarla Sadaret konağında verdiğimiz karar çoktan suya düşmüştü.

Şişli'deki evimde yeni vaziyeti değerlendiriyordum. İstanbul sokakları İtilaf devletlerinin süngülü askerleriyle dolmuştu. Boğaziçi, toplarını sağa sola çeviren düşman zırhlılarıyla, lacivert sularını gösteremeyecek kadar örtülü idi. Herkes, ancak pek zaruri ihtiyaçları için evlerinden çıkabiliyor, sokaklarda hatır ve hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar diplerinden büzülerek, eğilerek ve korkarak yürüyebiliyorlardı. Bütün ihtiyatlara rağmen yine bin türlü feci tecavüz sahneleri eksik değildi. Koskoca İstanbul ve koskoca İstanbul'un yüz binlerce halkı, sesleri kesilmiş bir halde idi. İstanbul ufuklarında yükselen şeyler, yalnız düşman sesleri, düşman hakaretleri, düşman bayrak ve süngüleriydi.

Şayanı hayrettir; artık adi bir mezbele gibi ayak altında çiğnenen bir muhitte hâlâ bir saltanat, bir hükümet, bir varlık farz edenler vardı.[1]

1 *Hâkimiyet-i Milliye*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde 1926 yılında yayımlanan anılar burada sona ermektedir. (Y.N.)

19 MAYIS*

(ANILARIN GAZETELERDE YAYIMLANMAYAN İKİNCİ BÖLÜMÜ)

* Falih Rıfkı Atay, *19 Mayıs*, Ulus Basımevi, Ankara, 1944; Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955; Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Hâtıraları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965, *Atatürk'ün Anıları*, Yayına Hazırlayan: Dr. İsmet Görgülü, Bilgi Yayınevi, İkinci Basım, Ankara, Ekim 1998.

19 MAYIS

(ANILARIN GAZETELERDE YAYIMLANMAYAN İKİNCİ BÖLÜMÜ)

Bir gün Akaretler'de annesinin evinde iken, kapıyı İtalyan askerlerinin zorlamış olduğunu haber verdiler. Aşağı indi, kim olduğunu haber vererek, yukarı çıkmamalarını istedi. Mustafa Kemal'in pek sinirli olduğunu gören subay:

–Biz böyle emir aldık, yerine getirmeye mecburuz, dedi.

–Size bu emri veren kimdir?

–Kumandanımız!

–Evimden çıkmanız için ne yapayım?

–Kumandanımızdan bir emir getirmelisiniz.

–O halde, bu emri almaya çalışırım. O zamana kadar siz de olduğunuz yerde kalınız.

Subay nazik davrandı. Evde telefon olmadığı için, Mustafa Kemal, bir köşe yukarıda oturan Diyarbekirli Kâzım Paşa'nın apartmanına koştu. İtalyan temsilciliğini aradı, telefona gelen kişiye başına geleni hikâye etti, bir müddet sonra kendisine şu cevabı verdiler: "Afedersiniz, mutlaka bir yanlışlık olmalı... Askerlerin başındaki subayı telefona çağırırsanız emir verilecektir." Subay geldi, konuştular ve evi zorlamaktan vazgeçtiler. Bundan başka ertesi gün kendisine Şişli bölgesi kumandanının arkası yazılarla dolu bir kartını getirdiler. Bu yazılar şunu diyormuş: "Bu eve kimse tecavüz edemez." Birkaç gün sonra bu sefer İtalyan olmayan bir müfreze eve geliyor. Mustafa Kemal orada yoktur. Kartı göstermişler. Askerlerin başındaki subay, yırtmış ve bütün evi aramış.[1]

–Bütün bunları mütareke ile beraber İstanbul'un ne hale geldiğini gözlerinizde bir daha canlandırmak için anlatıyorum.

*

Eski arkadaşım Fethi Bey'le[2] günler ve gecelerce dertleştim. Benim evimde veya onun apartmanında konuşuyor ve birbirimize aynı şeyi soruyorduk: Ne yapılabilir? Temas ettiklerim arasında eski İttihatçılardan, yahut İtilafçılardan, işgal kuvvetleri ile beraber çalışanlardan birçok kimse vardı. Her biri ile büsbütün başka türlü görüşüyordum. Bunlar dışında pek samimi ve gizli bir temasım da İsmet Bey'le[3] olmuştur.

1 İtalik dizilen bölümler F.R. Atay'a aittir. (Y.N.)
2 Fethi Okyar. (Y.N.)
3 İsmet İnönü. (Y.N.)

Bir gün Fethi Bey ve dört müşterek arkadaşımızla birlikte, bir hayli münakaşadan sonra, ihtilalci bir komite kurmaya karar verdik ve ihtilalci tedbirler düşünmeye başladık: padişahı değiştirmek, kabineyi düşürmek, yeni bir kabine kurarak daha azimli hareketlere başvurmak gibi... Başka bir gün bizim Şişli'deki evde toplantımız son bulduktan sonra dört kişiden biri, İsmail Canbulat Bey[1] dedi ki: "Arkadaşlar, ben çok düşündüm. Namusumla söz veririm ki sırrınız gizli kalacaktır, fakat komitede çalışmaya devam edemeyeceğim."

Hepimiz hayret içinde birbirimize baktık, içimizden biri; "Bu ne demek, başarıdan emin mi değilsiniz?" diye sordu.

–Hayır bunu düşünmedim. Başarılı olacaksınız. Fakat, ihtilalciler başarılı olsalar bile birçok tehlike karşısındadırlar. Bunu da kabul etmelidirler. İşte o zaman ben ve benim gibiler, sizin kararlarınızı tatbik etmek üzere iktidara gelecek yedek adaylar oluruz.

Fethi Bey'le ben gözlerimizle konuştuk. Derhal dedim ki:

–Beyefendinin iştirak etmeyeceği bir teşebbüs makul de olmayabilir. Onun için cemiyeti hemen feshetmeliyiz.

Böyle yaptık. Kendisi müsaade alıp gitti. Kalanlar cemiyeti tekrar kurmuş oldular.

*

Fethi Bey İstanbul'da Dahiliye Nâzırı olmadan önce *Minber* isminde bir gazete çıkardı, belki hatırlarsınız. Sahibi ve başyazarı o idi. Fikirlerimizi birlikte yayımlamak üzere ben de kendisi ile ortak olmuştum. Gazetenin ne derece başarılı olduğunu bilemem. Herhalde benim bu ilk ve son gazeteciliğim, başarılı olmamıştır.

*

Günler geldi, geçti. Mustafa Kemal ve bazı arkadaşları şu kanaate vardılar ki, Vahdettin'i öldürmekten, hükümeti düşürmekten esaslı bir netice almaya imkân yoktu. Nihayet yeni hükümdar ve yeni hükümet de düşman süngüleri karşısında bulunmak vaziyetinden kurtulmuş olmayacaklardı:

Bununla beraber bu temaslarımda devam ediyordum. İçlerinden bir kısmında saf bir vatanperverlik hissinin coşkunluğundan başka ne fikir, ne de tedbir kabiliyeti vardı. Bir kısmının hâlâ hasis politikacılık menfaatlerinden başka düşündükleri yoktu. Kendi kendime şu kararı verdim: Uygun bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra, bütün Türk milletine felaketi haber vermek!

İçimde çok dikkatle gizlediğim bu sırrı vakti gelmedikçe kimseye söylemedim. Böyle bir karar vermemişim gibi, herhangi temaslara devam ettim. Sırdaşlarımdan birini size haber vereyim: Bir gün İsmet Bey'i davet ettim. Şişli'deki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey; "Gene ne var?" dedi. Soru sorarken, gözlerinin içi yüksek zekâsı ve itimat veren neşesi ile gülüyordu. Hatırladığıma göre İsmet Bey o tarihte İstihzaratı Sulhiye Komisyonu'nda askeri uzman olarak bulunmakta idi.

1 Bu isim, hatıraların 1965 basımında yer almaktadır. (Y.N.)

-Ne haber? dedim.

-Tahmin edeceğin gibi...

-Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup masaya açar mısın? Üzerinde konuşacağım.

İsmet Bey haritayı bulup, açtı. Fazla olarak daima cebinde taşıdığı pergeli de çıkardı. Latife ettim:

-Henüz pergellik bir şey yok. Biraz pergelsiz görüşelim...

-Ne yapacaksın? diye sordu.

Bu münasebetle söylemeliyim ki, benim en iyi anlaştığım dostlarımdan biri İsmet olmuştur. Onun için bu görüşmenin boşuna olmadığını anlamıştı.

-Mesela, dedim, hiçbir sıfat ve yetki sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en uygun bölge ve beni o bölgeye götürecek en kolay yol hangisi olabilir?

Yüzüme baktı, tekrar neşeli ve ümitli güldü:

-Karar verdin mi? dedi.

-Şimdilik bundan bahsetmeyelim; bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikeden şüphesi olmayan bir arkadaş gibi cevap ver!

İsmet Bey masanın kenarındaki sandalyeye ilişti ve derin derin düşünmeye başladı. O sıralarda ben salonun içinde dolaşıyordum. Bana sesleninceye kadar gezindim. Birdenbire ayağa kalktı, gülerek:

-Yollar çok, bölgeler çok! dedi.

Bazı ziyaretçilerin geldiğini haber verdiler. Haritayı kapamaya vakit kalmadan içeri giren bu tanıdıklarla başka bahislere daldık. Bir hayli müddet sonra İsmet Bey'le yalnız kaldık:

-Ne yapacağını bana ne vakit söyleyeceksin?

-Zamanında!

*

Bu dakikada siz de düşünürsünüz ki, bir kararım varken onu niçin hemen tatbik etmiyorum? Ben de hemen söyleyeyim ki, ağır ve kati bir kararın doğruluğuna inanmak için durumu her köşesinden incelemek lazımdır. Ağır ve kati bir karar tatbik edilmeye başlandıktan sonra, "Keşke bu tarafını da düşünseydim.. Belki bir çıkar yol bulurduk; yeniden bunca kan dökmeye, bunca can yakmaya ihtiyaç kalmazdı!" gibi tereddütlere yer kalmamalıdır. Böyle bir tereddüt, karar sahibinin vicdanında kanayan bir nokta olur ve onu yaptığının doğruluğundan da şüpheye düşürür. Bundan başka, beraber çalışılacak olanlar, yapılandan başka bir şey yapılmak ihtimali kalmadığına inanmalı idiler. İşte benim Mütareke sırasında dört beş ay İstanbul'da kalışım sırf bunun içindir.

Bu geçirdiğim zamanın bir kısmını da hazırlıklara ayırdım. Tahmin edersiniz ki, fikir hazırlıkları, seferberlikte asker toplamak gibi davul zurna ile temin edilemez. Fikir hazırlıklarında tevazuyla çalışmak, kendini silmek, karşısındakine samimi bir kanaat ilham etmek lazımdır.

*

O sıralarda Anadolu'ya geçen kumundanlarla ilgileniyordum. Kulağımdan rahatsız olduğum günlerde idi, arkadaşım Ali Fuat Paşa beni hasta yatağımda ziyaret etti. Kendisi Ulukışla taraflarından trenle Ankara'ya nakledilmek üzere bulunan 20. Kolordu Kumandanlığı'nı alacaktı:

-Bu kolordunun başında bulunmalısın, bundan sonra önemli şeyler olacaktır. Kolorduna hâkim ol. Etrafına emniyet ver. Hele halk ile yakından temas et!

Ali Fuat Paşa ile Erkânıharbiye Mektebi'nde aynı sınıfta arkadaşlık etmiştim. Askerlik hayatımın kanlı ve buhranlı safhalarında birlikte bulunmuştum. Beni çok sevdiğini bilirdim. Babası Fazıl Paşa beni o kadar severdi ki, ara sıra gelir, boynuma sarılır, "Senden Fuat'ın kokusunu alıyorum!" derdi.

*

Mustafa Kemal'le konuşanlar arasında Anadolu'ya gitmek düşüncesini tehlikeli bulanlar az değildi. İngilizlere itimat verebilsek yahut Fransızları kazanabilsek, veya İtalyanlarla hoş geçinme yollarını arasak gibi ümitler besleyenler vardı:

Şahsen bunlara inanmıyordum. Fakat, inanmakta olanları hadiseler fikirlerinden caydırmalı idi. Mesela bir söylenti çıkar: Sefaretlerden birinin papazı[1] Vahdettin'le görüşme aramıştır ve kendisine bilmem ne manada teminat vermiştir. Saray ferahlık içindedir. Bu ferahlık, etrafa da yayılır.

İstanbul her gün bu türlü başka bir söylenti ile çalkalanmakta idi.

Bir gün, Umumi Harp'te İstanbul otellerinden birinin müdürü iken tanıdığım M..... Şişli'deki evime geldi, Fethi Bey de yanımda idi. Birçok şeyden konuştuktan sonra, bana dedi ki:

-Burada yabancılarla temastayım. Size ne kadar önem verdiklerini de biliyorum. İngiltere Sefareti'nde Mösyö Fru[2] sizinle görüşmek istediğini birkaç defa tekrar etti. İster misiniz, sizi bizim evde buluşturayım?

Fethi Bey'e doğru döndüm; kabul et, der gibi baktı:

-Konuşalım, dedim, fakat o istiyorsa...

Davet günü Madam M.....'nin salonundayız. Biraz sonra "Mösyö Fru!" dediler, içeriye giren zat oturduğum kanepenin soluna yerleşti.

Fransızca konuşuyorduk:

1 İngiliz Yüksek Komiserliği'nde büyük nüfuzu olan Papaz Fru (Frew). (F.R. Atay'ın notu.)

2 1944 ve 1955 basımlarında "Mösyö F....." olarak belirtilmiştir. Rahip Frew, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin de başkanıdır. (Y.N.)

-Ben çoktan beri Türkiye'de yaşayan bir yabancıyım, diye söze başladı. Türkleri, daha doğrusu İttihat ve Terakki idaresini bizzat gördüm. Ne fecidir efendim, bilirsiniz. Umumi Harp'te şahit olduklarımı tekrar etmekten utanırım. Belki de hepsini anlatsam, medeniyet âlemi Türkiye'yi mahveder!..

-Fakat, dedim, siz benimle görüşmek istemişsiniz. Bu hanım ve kocası aracılık ettiler. Sizinle konuşmamın faydalı olacağını söylediler. Bana bunları söylemek için mi bu görüşmeyi aradınız?

-İttihat ve Terakki'nin cinayetlerini evvela tasdik etmelisiniz.

-Ben İttihat ve Terakki'nin temsilcisi değilim!

Nutkuna devam etti. Canım sıkılmadı değil, fakat bunu mümkün olduğu kadar saklamaya çalıştım.

-Evet, İttihat ve Terakki'nin temsilcisi değilim. Fakat müsaadenizle söyleyeyim ki, İttihat ve Terakki vatanperver bir cemiyet idi. Başlangıcından çok zaman sonrasına kadar ben de bu cemiyet içinde bulundum. Cemiyet hiçbir vakit sizin bu aşağılamalarınıza hak verdirecek bir mahiyet almamıştır. Çok kusurları ve yanlışları olabilir. Ama vatanperverliği münakaşaların üstündedir.

Bu zatın bu görüşmeyi niçin istediğini hâlâ anlamadım. Fakat bir küçük hatıramı ilave edeyim: Ankara'da bulunduğum sıralarda bir gün Antalya'ya geldiği ve Madam M....'in salonunda kendisinden "Gene görüşelim!" vaadi ile ayrılmış olduğumu hatırlattığını yazdılar. Ne cevap verdiğimi tahmin edersiniz. Yabancılarla bu temaslar, beni tanıdıklarımdan birçoğunun düşüncelerinden uzaklaştırmaya yardim etti.

Benim kanaatim o idi ki ve daima o oldu ki, dünyada insan diye yaşamak isteyenler, insan olmak vasıflarını ve kudretini kendilerinde görmelidirler. Bu uğurda her türlü fedakârlığa razı olmalıdırlar. Yoksa hiçbir medeni millet, onları kendi sırasında ve safında görmek istemez.

*

İstanbul'u işgal eden İtilaf devletlerinin temsilcileri, politikacıları, hatta askerleri bir noktayı anlamaya çok önem veriyorlardı: "Türkiye'de bütün memlekete nüfuzunu hissettirecek bir teşkilat olmasına ihtimal var mıdır? Böyle bir teşkilat varsa onun başına geçebilecek şahsiyetler kimler olabilir?" İttihat ve Terakki'yi hiç hatırlarından çıkardıkları yoktu.

Bir gün A.... Bey[1], bir İtalyan şahsiyetinin Fethi Bey ve benimle görüşmek arzusunda bulunduğundan bahsetti. Bir İtalyan mimarının evinde buluşacaktık. Teklifi kabul ettik. Bonmarşe'nin karşısında büyük bir apartman! Çaydayız. Bahsedilen kişi hemen söze başladı:

-Ben Türkiye'nin hakiki dostuyum. Hükümetin acizliği yüzünden bu memleketin nasıl fena akıbetlere sürüklendiğini de görüyorum. Sizin bunları düşünecek ve yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mıdır?

1 1965 basımında "bir tanıdığımız" şeklindedir. (Y.N.)

İttihat ve Terakki Fırkası'ndan bahsettiğine, bizi de fırkanın reisleri arasında saydığına şüphe yoktu. Ben ilk defa tanıştığım bu kişiyle konuşur olmaktan çekindim. Arkadaşım, belki de bizde tasavvur olunan önemi yanlış çıkarmamak için, kuvvetli olduğumuzu ve kuvvetli arkadaşlarımız da bulunduğunu söyledi:

-O halde, kendinizi göstermelisiniz! dedi.

Biraz da imtihana benzeyen bu konuşmadan nasıl bir netice çıkacağını düşünüyordum. O günkü hükümeti biraz daha eleştirdikten sonra, bize veda etti ve gitti.

Herhalde İtalyanların bir başka maksatları olmalı idi. Arkadaşlarla bu maksadın ne olabileceğine hükmettik: Antalya ve havalisinden başka İzmir ve havalisine de hâkim olmak! Buraları Yunanlılara bırakmamak! Bazı hadiseler bu kanaatime kuvvet verdi. İtalyan şahsiyeti bizden, fakat Arnavut aslından bazı kimselerle de temas ediyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş: "İzmir ve havalisini Yunanlılara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya da aynı endişededir. Onun için İzmir ve havalisinde Yunan istilasına karşı silahlı teşkilat yapmalısınız. Yunanlıları İzmir topraklarına sokmamaya çalışmalısınız. Eğer bunda başarılı olamazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya'yı tercih etmelisiniz!" Bu iş için İtalya'nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de temin ediyormuş. Bu teklifi dinleyenler arasında makul görenler, hatta İtalyan deniz vasıtaları ile İzmir'e giderek telkinlere başlayanlar bile olmuştur. Gene onlar böyle bir mukavemet teşkilatının başına geçebilecek bir kumandan bile bulmuşlar; Ben! Bunu da kendileri ile görüşen zata söylemişler.

-Bunu yapar mı? diye sormuş.

-Emin olunuz, cevabını vermişler.

-Herhalde beni tavsiye edenler, bu işte yalnız Türk menfaatini düşüneceğimi hesaba katmış olacaklar. Bu kişi Kont Sforza[1] idi.[2] Hatta o kişi ile görüşme gününün tespit olunduğunu da haber verdiler. Güldüm:

-Çok safsınız, dedim, bununla beraber kendisiyle konuşacağım!

Görüşme saatinde İtalyan şahsiyetinin bürosunda[3] bulunuyordum. Çok terbiyeli ve nazikti. Evimi basan İtalyan müfrezesini geri çağırmak için temsilcinin nasıl yardım ettiğini anlattım:

-Ekselans, dedi, herhangi bir tehlike karşısında Sefarethane'nin emrinize hazır olduğunu ben de söyleyebilirim.

Yıldırımla vurulmuşa döndüm, üzüntümü saklamak için kendimi güç tuttum. İtalyan tebaası mı oluyordum? Dedim ki:

-Beni buraya önemli bir şeyden bahsetmek için siz davet etmişsiniz. Bu önemli şeyi dinlemek istiyorum.

1 İtalyan Yüksek Komiseri. Sonra Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. (Y.N.)

2 Hatıraların 1944 ve 1955 basımlarında, "Bu kişi Kont Sforza idi" cümlesi yerine, "Bir gün, arkadaşlarımızdan biri tarafından Beyazıt taraflarında birinin tasavvurlarından, fakat onları yalnız bir dostluk yardımı şekline sokarak, bahsettiler" cümlesi yer almaktadır. (Y.N.)

3 Tepebaşı'ndaki Konsolosluk binası. (F.R. Atay'ın notu.)

Bir an durdu:

-Ha, dedi, bu görüşmeyi sizin de tanıdığınız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek önemli bir mesele söz konusu değildi!

-O halde fazla rahatsız etmeyeyim! dedim ve kalktım.

Görüyorsunuz arkadaşlar, bir millet esirliğe düşünce o milletten olan herkes nasıl hiç olur. Ben bu yabancının evinden çıkarken, bütün uşaklarının arkamdan güldüklerini duyar gibi oluyordum. Caddenin kalabalığı arasında kendimi kaybetmeye çalıştım ve beni buraya sürüklemiş olanlara küstüm. Bununla beraber, bu kişi, ilk sözünün benim üstümdeki tesirini görünce, bana bütün o tasavvurlarından bahsetmemek inceliğini göstermişti.

*

O sırada İstanbul'da birçok kimseyi tutukladılar. Fethi Bey[1] de bunların arasında idi. Fethi Bey'i iki defa tuttular. Birincisinden, bilmem nasıl, çabuk kurtuldu; fakat ikincisi biraz uzun sürdü. Galiba bu ikincisinde olacaktır, kendisini görmek istedim. Yaverim, tutukluların Polis Müdürlüğü içindeki bir dairede bulunduklarını haber verdi. Resmi üniformamı giydim, yaverimi yanıma alarak gittim. Polis Müdürü, Umumi Harp'te liyakatsizliği için hayli fena muamelede bulunduğum bir eski subaydı. Merdivenlerden çıkarken, kendi ayağımla geldiğim hapishanede kalmak korkusu hatırıma geldi. Belki bir hayırları olur diye, sahanlıklarda rast geldiğim ve polisi takviye eden genç jandarma subaylarının ellerini sıkıyor ve hatırlarını soruyordum. İçlerinden beni tanıyanlar da vardı. Dam katına çıktık. Etrafıma baktım, dar bir koridor üstünde karşılıklı ufak odalar! Manzara heybetli idi: Sadrazamlar, nâzırlar, bütün "ricali mühimme" ve bazı meşhur gazeteciler! Benim de içlerine katıldığımı görünce sevindiler. Her taraftan neşeli "Buyurun!" sesleri geldi. Sadrazam Sait Halim Paşa'nın odasına gittik. Başka nâzırlar da geldi. "Ne var, ne oluyor?" diye soruyorlardı. Ne kadar derin düşüncelere daldım. Canımın yandığı şu idi: Bu kişiler arasında hesaba, imtihana çekilmek lazım gelenler vardı. Fakat, hesap soran millet değildi. Bilakis milleti daha ağır bir felakete sürükleyen insanlardı. Damda Fethi Bey'le biraz dolaştık, konuştuk.

Ben de o günlerde birtakım takiplere uğrar gibi olduğumu hissettim. İstanbul'da hâlâ Ordu Kumandanı sıfatı ile bulunuyordum. Ne azledilmiş, ne emekli olmuş, ne de açığa çıkarılmıştım. Resmi bir vaziyette idim. Bir gün Harbiye Nezareti'nden bir yazı geldi; otomobilimi ve yaverimi almışlar ve ödeneğimi kesmişlerdi. O gün iktidarda bulunanlardan kendi hakkımda böyle bir muamele beklemiyordum. Bu, henüz geldiği taraf belli olmayan bir baskı idi.

O tarihlerde General Allenby İstanbul'a gelmişti. Bir gün Harbiye Nâzırı'nı ve Erkânıharbiye İkinci Reisi'ni karşısına alarak cebinden çıkardığı bir not defterinden bazı şeyler dikte ettirmek ister. Nâzır ve İkinci Reis konuşmak isterlerse de, General Allenby:

-Görüşmek için değil, bazı arzularımı söylemek için sizleri kabul ettim, cevabını verir.

1 Fethi Okyar. (Y.N.)

İşte bu konuşmalar arasında, Allenby, 6. Ordu Kumandanlığı'na benim tayin olunmaklığımı da tavsiye eder. Gideceğim yerin neresi ve alacağım vazifenin ne olduğunu, ne vaziyette kalacağımı tabii anlıyordum. Hemen reddettim. Yaver, otomobil ve ödenek meselesi bu hadiseye bağlı olsa gerektir.

*

Harbiye Nezareti'nin muamelesini harp hizmetlerine ve şerefine bir tecavüz sayan Mustafa Kemal, bir dilekçe ile bunu protesto etmiştir. Bu dilekçe Maarif Vekilliği tarafından yayımlanan "Tarih Vesikaları" dergisinde çıktı, sanıyorum.[1] *Yalnız Mustafa Kemal bize hatıralarını anlatırken, bu dilekçenin İsmet (İnönü) Bey tarafından kaleme alınmış olduğunu söylemiştir.*

O zamanlar ordu kumandanlarını şu veya bu vasıta ile küçük düşürmek bir parola idi. Bu hücumlar nihayet Mustafa Kemal'e kadar bulaştı.

Muhalif gazetelerden birinde bir yazı çıktı. Mustafa Kemal, ordu haysiyetinin daha iyi müdafaa edilmesi lazım geldiğini Harbiye Nezareti'ne yazdı.[2] *Gariptir ki, Harbiye Nezareti'ne giden bu mektup, Nâzır tarafından gene o gazeteye verilmiştir. Ve gazete sahibi bu sefer kendisi tecavüze uğramış gibi bir sahte tavır takınmıştır.*

Beni Osmanlı mahkemelerine dava etti. Bir gün bir celpname aldım. Hakaret zanlısı sıfatı ile bir hafta sonra mahkemeye çağrılıyordum. Yaman çatmıştık. Aklımı başıma topladım, kumandanlık mevkiinde değildim. Siyasi bir şey de yapamazdım. Hukuk çareleri bulmalı idim. İsterdim ki bu mahkemede bulunayım; fakat, o zamanki İstanbul gazetecilerinin en aşağısı ile karşı karşıya gelmek çok gücüme giden bir şeydi. Bundan başka davanın bazı yüksek politikacılar tarafından hazırlanma bir plan neticesi olduğunu da düşünüyordum. Ne yaparsam yapayım, mutlaka mahkûm olacaktım. Bu vesile ile birçok derdimi döksem bile, bunlar mahkeme salonlarının duvarları içinde kalacaktı. Tanıdığım Avukat Sadettin Ferit Bey'i davet ettim. Kendisine vaziyeti anlattım ve fikrini sordum:

-Dava önemlidir, dedi, mahkûm olmanız ihtimali vardır.

-Amma yaptın canım, ben hiç de mahkûm olmak niyetinde değilim!

Maksadımı pek tabii olarak kavramayan avukatım cevap verdi:

-Elbette.. Fakat müsaade ederseniz, davacının vekili ile konuşayım!

-Hayır, müsaade edemem; ben haklı olduğumu biliyorum. Davacının avukatı ile görüşmeye ne lüzum var? Bu iş yolumun üstüne çıkan bir dikendir. Biraz daha zamana ihtiyacım var. Davayı lehime de kazanmanızı istemiyorum. Yalnız bana zaman kazandırabilir misiniz?

-Buna söz verebilirim!

İlave ettim:

1 Bu dilekçe ve burada anlatılan olaylar hakkında bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.2, s.295-296. (Y.N.)
2 14 Mart 1919 tarihli bu yazı için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.2, s.297-298. (Y.N.)

-Bu vesile ile oyalanmak, belki de hürriyetimden mahrum olmak istemem. Siz buna mani olabilirseniz, en büyük iyiliği yapmış olursunuz!

Vekilim bir iki defa mahkemeye gitti, davayı dağıttı, bana o kadar zaman kazandırdı ki, İstanbul'dan çıktığım gün henüz mahkeme bitmiş değildi.

*

Bir sual sorulabilir: Vaktiyle Enver'in muhalifi tanınmakla beraber, Hürriyet ve İtilafçılar tarafından da bir türlü kendisine itimat olunmayan Mustafa Kemal niçin başkaları gibi tutulup hapsedilmemiştir? Cevabını hatıralardan dinleyelim:

Mütareke devrinde İzzet Paşa'dan sonra sadarete gelenlerle adeta her gün değişen kabinelerinde nâzırlık vazifesi alanların hakkımda şöyle bir telakki beslediklerini zannediyorum: Beni Talât Paşa'nın, Enver Paşa'nın ve genel olarak İttihat ve Terakki erkânının muhalifi sayıyorlardı. Bu sebeple taraflarından kazanılabileceğim ve onlara hizmet ederek faydalı olacağım fikrinde idiler. Benimle bu yoldan temas arayan, dostluk kurmaya çalışan nâzırlar olduğunu hatırlarım. Mesela, bir aralık Dahiliye Nezareti'nde bulunan Mehmet Ali Bey adında bir kişi, bir iki defa Şişli'deki evimde beni ziyaret etti. Bu ziyaretinden memnun kaldığını da arkadaşlarına söylemiş. Bir defa da Bahriye Nâzırı Avni Paşa ile gelerek çeşitli konular üzerinde benimle konuştular. Artık adeta ahbap olmuş gibi idik. Bir defa bu kişiler tarafından "Circle d'Oriant"ta bir öğle yemeğine davet olunmuştum. Bununla beraber şunu da sezer gibi idim: Temas ettiklerimin arkadaşları arasında bana emniyet etmek doğru olmadığı kanaatinde bulunanlar vardı. Bir gün Avni Paşa, otomobilini göndererek, beni Bahriye Nezareti'ne davet etti. Hatta evinden sefertası ile gelen öğle yemeğini de beraberce yedik. Bu saf nâzırdan bir şeyler anlayabilmek için, ne düşündüğü, vaziyeti nasıl gördüğü hakkında bazı sorular sordum. Hiçbir şeyden haberi olmadığını ilk sözlerinden anladığım nâzır, iyi şeyler düşündüklerinden, sayei şahanede işlerin iyi olacağından, çok kuvvetli bulunduklarından, İngilizlerle anlaşmak üzere olduklarından bahsetti. Tebrik ettim ve çok hoşuna gidecek memnuniyet alametleri gösterdim. Avni Paşa, o vakit Harbiye Nâzırlığı'nda bulunan Şakir Paşa'nın damadı idi.

Bir aralık ismine ve şahsına çok önem verilen Âyan Reisi Ahmet Rıza Bey'in padişahla çok sıkı temaslarda bulunduğunu ve belki de sadrazam olacağını işitiyordum. Kendisi ile münasebette bulunan bir arkadaş bana aynı haberleri verdi, şunu da ilave etti: "Ahmet Rıza Bey sizinle gizli görüşmek arzusundadır!" Fakat, göze çarpmamak için ne onun benim evime gelmesi, ne de benim onun evine gitmekliğim doğru değilmiş. Kendisi haftada birkaç gece Âyan dairesinde kalıyormuş. Bir gece ben oraya giderek konuşmalı imişiz. Bu görüşmeyi kabul ettim. Riyaset bürosunun üstüne dirseklerini dayayan Ahmet Rıza bana dedi ki:

-Gerçi padişah bana henüz hiçbir işarette bulunmuş değildir. Fakat eğer sadareti teklif edecek olursa, kabul edip etmemekliğim hakkındaki fikriniz nedir?

İhtimal ki kendisine böyle bir teklif yapılmıştır ve sadaretinin ne tesir yapacağını anlamak istemektedir. Bir soru daha sordu:

-Bugünkü kabineden memnun musunuz?

-Hayır! Çok acizdirler, haysiyetsizdirler.

-O halde ilk soruma cevap verir misiniz?

-Beyefendi, dedim, padişah bugünkü kabineyi beğenmiyorsa, acaba sebepleri nedir? Acaba kabinenin yabancı baskılarına karşı aciz olduğundan ve ciddi tedbirler alamadıklarından mı üzgündür? Sizde ve nâzırlarınızda aksi vasıfları mı arayacaktır? Eğer böyle ise sadaretinizin hayırlı olacağına şüphe yoktur. Hatta bunun için padişah üzerinde tesir de yapmalısınız.

Biraz da kimlerin böyle bir kabinede nâzırlık alabileceklerine dair konuştuk:

-En çok düşünülmesi lazım gelen kuvvettir, ordudur. Gerçi ordumuz mağlup edilmiştir. Fakat, ne de olsa geriye kalan kuvvetler, son şerefi kurtarmaya hizmet edecek bir hale getirilebilir! dedim.

-Askerler içinde çok kıymetli şahsiyetler vardır. Geçenlerde Cevat Paşa[1] hazretleri ile konuşmuştum. Fikirlerinden çok memnun kaldım. Mesela Harbiye Nezareti'ni ona vermek...

-Çok isabetli olur, dedim.

İhtimal, Ahmet Rıza Bey'in bana da söylemek istemediği esaslı düşünceleri vardı. Fakat, ne kendisine sadrazamlık verilmiştir, ne de o, eğer düşündükleri varsa onları tatbik edebilmiştir.

*

Ben artık son denebilecek bu temaslar ve görüşmelerde bulunurken, İstanbul içinde olumlu çalıştığını bildiğim bir makamdan bahsetmeliyim. Birçok Mütareke kabinelerinin birinde Harbiye Nezareti'ne geçen Cevat Paşa, faziletinden ve liyakatinden emin olduğu Fevzi Paşa'ya[2] Erkânıharbiyei Umumiye Reisliği'ni teklif etti. Fevzi Paşa'yı ben de eskiden tanırdım. Anafartalar Grubu Kumandanlığı'ndan ayrıldığım vakit yerime onu tayin etmişlerdi. Bir tarihte İkinci Ordu Kumandanlığı'ndan 7. Yıldırım Ordusu Kumandanlığı'na geçtiğim zaman da benim yerime gene o faziletli arkadaş geldi. İstifa etmiş olduğum 7. Ordu Kumandanlığı'nı da gene kendisine devretmiştim. Fevzi Paşa beni istifa mecburiyetinde bırakan sebeplere göğüs germek için sıhhatini kaybetmiş, hayatının tehlikeye girdiğini görmüştür. Hatta İstanbul'a gelerek aylarca tedavi altında kaldı. Fevzi Paşa, Erkânıharbiyei Umumiye Resliği'nde ne yapacaktı, ne yapabilirdi? Eni sonu bu milletin silaha sarılacağından şüphesi yoktu. Halbuki Mütareke şartlarına göre bütün silahlar ve her yerdeki cephane İtilaf devletlerine teslim olunacaktı. Fevzi Paşa, Mütareke şartlarını tatbik eder görünerek, eğer silah ve cephaneler İtilaf devletleri tarafından kolaylıkla naklolunabilecek yerlerde ise, onları Anadolu'nun içinde kalabilecek gibi yollardan sevk eder gibi davranmıştır. Mesela Diyarbekir'deki silah ve cephane trenle hemen İstanbul'a gelebilirdi. Fevzi Paşa öyle sebepler buldu ki, bunlar kağnılarla Sivas üzerinden Samsun limanına gelmek zaruri sayıldı. Şimdiden haber vereyim ki, bütün bu kafileler nihayet benim elimde kalmıştır. Gene mesela Kütahya'da pek çok cephane vardı. Fevzi

1 Cevat Çobanlı. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.199. (Y.N.)
2 Fevzi Çakmak. (Y.N.)

Paşa trenlerle taşınmamaları için, bunların Ankara-Sivas istikametinde nakledilmek üzere emir verdi. Fakat, bunlar emrin içyüzü anlaşılmadığı için kazaya uğramıştır ve trenle İzmit Körfezi'ne getirilerek denize dökülmüştür. Çanakkale'deki toplarımız da tahrip olunacaktı. Gerek Fevzi Paşa, gerek onun yerine geçen Cevat Paşa'nın tertipleri ile bu toplar da, gizlice, sonradan bizim işimize yarayabilecek yerlere gönderilmiştir: İstanbul'daki depolarda bulunan silah ve cephane, hiç kimse farkında olmaksızın, daha sonra istediğimiz yerlere gönderilecek tertiplere konmuştur.

Cevat Paşa bir gün Harbiye Nezareti'nden çekilmek mecburiyetinde kalınca Fevzi Paşa'ya der ki:

-Paşam, göreceksiniz ki, sık sık Harbiye Nâzırları değişecektir. Fakat, siz yerinizde kalınız ki, başlanılan işleri yürütebilesiniz!

Fevzi Paşa'nın, Ankara'ya gelinceye kadar, nasıl ıstıraplara tahammül ettiğini, süngü tehditleri altında bile beni aydınlatacak ve bilgilendirecek tedbirler almış olduğunu söylemeliyim.

*

Vahdettin kabinelerinde benim için iki zıt fikir olduğunu yukarıda söylemiştim: Biri, beni lehlerinde kazanmaya çalışanlar; diğeri, hiçbir şekilde itimat edilmemek lazım olduğunu iddia edenler! Aylarca münakaşalardan sonra hangi fikir hak kazanmış, bilir misiniz: "Mustafa Kemal'e emniyet edilemez! Mustafa Kemal, İstanbul'da birtakım olumsuz telkinler, belki hazırlıklar yapıyor. Bu adamı İstanbul'dan uzaklaştırmak lazımdır. Mustafa Kemal'i Anadolu dağlarına atmalı ve orada çürütmeli!" Nihayet bu karar üzerinde mutabık kalmışlar. Bunu işiten yakın arkadaşlarım beni tebrik ettiler.

Beni İstanbul'dan çıkarmakla ağır bir yükten kurtulacaklarını zannedenler, makul bir sebep aramakla meşgul idiler. Nihayet bu sebep, işgal kuvvetleri subaylarının raporları ile dolu bir dosya halinde ellerine geldi. Bir gün Harbiye Nâzırı rahmetli Şakir Paşa[1] beni makamına davet etti. Bürosunun karşısına oturdum. Bir tek kelime söylemeksizin bana dosyayı uzattı:

-Bunu okur musunuz? dedi.

Dosyayı baştan sona kadar gözden geçirdim. Özeti şu idi: "Samsun ve havalisinde birçok Rum köyleri Türkler tarafından her gün tecavüze uğramaktadır. İstanbul hükümeti bu vahşi tecavüzlerin önüne geçememektedir. Bu havalinin emniyet ve huzurunu temin etmek insaniyet namına borcumuzdur." Raporlar İstanbul hükümetine verilirken bir de protesto ilave edilmişti: "Bu tecavüzleri men etmek lazımdır. Eğer siz aciz iseniz, vazifeyi biz üstümüze alacağız." Dosyayı okuduktan sonra Harbiye Nâzırı'nın yüzüne baktım:

-Emriniz Paşam? dedim.

-Bu böyle midir, zannedersiniz?

-Zannetmiyorum, fakat bir şeyler olmak ihtimali vardır.

Bunun üzerine asıl konuya geçti:

1 Mehmet Şakir Gürcü. Bkz. Görgülü. *aynı eser.* s.202 (Y.N.)

-İşte, dedi, böyle midir, değil midir, evvela bunu meydana çıkarmak için oralara bir kişinin gidip incelemelerde bulunması lazımdır. Ben Sadrazam Paşa ile görüştüm. Sizi uygun gördük. Oraya gidesiniz ve meselenin mahiyetini anlayasınız.

-Memnuniyetle giderim. Ancak ben oraya Türkler Rumlara zulmediyor mu, etmiyor mu, yalnız bunu anlamak için mi gideceğim; memuriyetim bu mu olmak lazımdır?

-Evet, dedi, konuştuğumuz budur!

-Pekâlâ, yalnız müsaade buyurursanız, memuriyetime bir şekil vermek lazım! Sizi üzmeyeyim, arzu ederseniz Erkânıharbiye Reisinizle görüşerek bunu tespit edelim!

-Hay hay! dedi.

*

Nâzırlık makamından çıkarak, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'yı aradım. Yerinde yoktu. Yirmi günden beri hasta olduğu için gelmemekte olduğunu söylediler. Merak ettim. Acaba yeni bir rahatsızlığı mı vardı? Çok sonra anladığıma göre mesele şu idi: Suriye Fatihi General Allenby İstanbul'a geleceği zaman, Harbiye Nâzırı, Fevzi Paşa'yı çağırmış ve karşılamaya gitmesini istemiş. Fevzi Paşa, "Ben bunu yapamam!" demiş. "Yapmak lazımdır!" cevabını alınca da, "Hastayım, evime gidiyorum!" demiş; o günden beri de çıkmamış. Dairede İkinci Reis Diyarbekirli Kâzım Paşa[1] ile karşılaştım. Kendisine Nâzır Paşa'nın bana verdiği vazifeden bahsettim:

-Bilginiz var mı?

-Hayır! dedi.

-İşte ben sana haber veriyorum! dedikten sonra:

-Kapıları kapattırır mısın? dedim.

Kâzım Paşa gülerek yüzüme baktı:

-Ne oluyoruz?

Kâzım Paşa ile açık konuşarak bütün düşündüklerimi anlattım:

-Her ne sebep veya maksatla, beni İstanbul'dan uzaklaştırmak için bir vesile aramışlar ve bu memuriyeti bulmuşlar. Hemen kabul ettim. Ben zaten şu veya bu şekilde Anadolu'ya geçmek fırsatı arıyordum. Mademki onlar teklif ettiler, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyiz!

Kâzım Paşa:

-Nasıl? dedi.

Cevabımı beklemeksizin ilave etti:

-Ha... zaten Ordu Müfettişlikleri meselesi var. Sen o taraflara Ordu Müfettişi unvanı ile gidebilirsin!

1 Kâzım İnanç. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.204. (Y.N.)

-Unvanın önemi yok, dedim, yalnız şimdi Harbiye Nâzırı ile konuş, benden ne istiyorlar, tespit et; üst tarafını kendimiz yaparız.

Kâzım Paşa Harbiye Nâzırı'nı gördü, kendisinden aldığı direktif şu idi:

-Maksat, Samsun havalisinde Rumlara tecavüz eden Türkleri tedip etmek; sonra Anadolu'da birtakım milli teşekküller beliriyormuş, onları da ortadan kaldırmak! Mustafa Kemal'i bunun için yolluyoruz. Kendisine Sadrazam Paşa ile beraber bir yetki belgesi vereceğiz!

Kâzım Paşa bürosuna dönerek bana bunları izah etti:

-Çok güzel, dedim ve kapıların iyi kapalı olup olmadığına baktım:

-Yalnızız! dedi.

-Onlar ne istiyorlarsa azamisini ilave ederek bir talimatname kaleme alınız; yalnız, bir iki noktayı ben not ettireyim!

-Peki! dedi.

Benim önem verdiğim, yetki meselesi idi. Mümkün olduğu kadar Anadolu'nun her tarafına emirler verebilmeli idim. İstediğim bir madde, Samsun'dan başlayarak bütün Doğu vilayetlerinde bulunan kuvvetlerin kumandanı olmaklığım ve bu kuvvetlerin bulunduğu vilayetler valilerine doğrudan doğruya emir verebilmekliğimdi. Bir başka madde, bu bölge ile herhangi bir temasta bulunan askeri ve idari makamlara yazılı bildirimlerde bulunabilmekliğimdi. Kâzım Paşa'ya dedim ki:

-Onların arzularını bir araya topla. Fakat, sonuna bu iki maddeyi ilave et!

Kâzım Paşa yüzüme baktı:

-Bir şey mi yapacaksın?

-Kulağını bana doğru uzat, dedim... Evet. Bir şey yapacağım. Bu maddeler olsa da olmasa da yapacağım!

Kâzım Paşa güldü:

-Vazifemizdir, çalışacağız!

Dediğim gibi yazdığı talimatnameyi okudu. Sonra beni bırakarak, taslağı Harbiye Nâzırı'na göstermek üzere odadan çıktı. Bilmem ne geçti, bu kadar az zamanda ne geçebilir, fakat Kâzım Paşa'nın söylediğine göre, Sadrazam Paşa talimatnameyi imzalamayacakmış. Şakir Paşa da imza koymaktan çekinmiş, ancak bu rahmetlide vicdani bir seziş olmak lazımdı ki, "İmza edemem!" sözünden sonra "Mührümü basarım!" demiş.

-Mührünü basıyor mu? dedim.

-Evet, hatta bana mührünü verdi ve bas, dedi!

-O halde talimatnameye, Mustafa Kemal Paşa lüzum gördükçe doğrudan doğruya Sadrazam Paşa ile muhabere eder, kaydını da ilave edelim.

-Çok iyi, ama, Şakir Paşa'ya okuduğum taslakta bu kayıt yoktu.

Bununla beraber Kâzım Paşa böyle bir madde de ilave ederek talimatname temize çekildi; Şakir Paşa'nın makam mührü basıldı. İki nüsha idi, birini cebime koydum. Ötekini de Kâzım Paşa'ya vererek:

-Sen de bunu dosyanda saklarsın! dedim.

Latifeli bir gülüşle:

-Paşam, beni torbaya mı sokuyorsun? dedi.

-Hayır, hayır, sana şimdi yalnız teşekkür ediyorum. Bir gün bunu hatırlarız!

Müfettişlik meselesinin Erkânıharbiyei Umumiye İkinci Reisi tarafından hatırlatıldığını söylemiştim. Sonradan öğrendiğim bazı şeyleri de ilave edeyim: Fevzi Paşa'nın İttihatçı olduğundan şüphe eden hükümet, kendisini makamından uzaklaştırmak için, galiba Birinci Ordu Müfettişliği'ni teklif etmişler. Halbuki başka bir yerde söylediğim sebeplerle Fevzi Paşa'nın Erkânıharbiye Reisliği'nde kalması lazımdı. İstifa teklifini kabul etmemekte ısrar etmiştir. Gene o sıralarda Mersinli Cemal Paşa Konya'da kurulan bir müfettişliğe tayin olunduğu için, benim de yeni vazifemi almaklığım tabii ve kolay olmuştur: Samsun'da Rumlara baskı yapan Türkleri tedip üzere Anadolu'ya gönderilmek istenen Mustafa Kemal, böylece bütün Doğu vilayetleri için Ordu Müfettişliği yetkisini almıştır.

Ne âlâ şey... Ben o gün, bütün bunları bilmiyordum. Talih bana öyle uygun şartlar hazırlamış ki, kendimi onların kucağında hissettiğim zaman ne kadar bahtiyarlık duydum, tarif edemem. Nezaret'ten çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırdığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarını çırparak uçmaya hazırlanan bir kuş gibi idim.

*

Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, artık karargâhını kurma yolundadır. İkinci Reis'le konuştuğu sırada, yanına alacaklarını kendi seçeceğini söylemiştir. Bunların işlemleri yapılırken, bir yandan da yol hazırlığı yapmakta, özel ve resmi ziyaretlerde bulunmakta idi. Harbiye Nâzırı, 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla, kendisini Sadrazam Paşa'ya bizzat takdim etmek istedi:

Sadaret makamında altın gözlüklü, bakışları sevinçten parlayan Damat Ferit Paşa bana çok iltifat etti. İtimadının ne kadar derin olduğunu, benden çok şeyler beklediğini söyledi. Tatmin edici cevaplar verdim. Bana mutlak yetkiler vermiş olduğunu ima eder sözler sarf etti. Veda ederken:

-Her arzunuzu doğrudan doğruya bana yazabilirsiniz, derhal yapılacağından emin olunuz! diyordu.

Bunun çok faydalı olacağını söyleyerek, derin teşekkürlerimi tekrar ettim. Sadaret makamından çıktık.

Şakir Paşa ile holde yürürken bana dedi ki:

-İster misiniz, Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey'le sizi konuşturayım?

-Çok uygun olur, efendim. Vazifemin o makamla ilgisi vardır.

Mehmet Ali Bey'i daha önce tanımış olduğumu söylemedim. Dahiliye Nâzırlığı bürosunda, Şakir Paşa, pek iyi bir tertip bulunmuş olmaktan adeta sevinerek, Mehmet Ali Bey'in yüzüne baktı, beni gösterip:

-Samsun'daki vakanın tahkikine memur Mustafa Kemal Paşa! diye takdim etti.

Mehmet Ali Bey de sevinç alametleri göstererek elimi tuttu, Şakir Paşa'ya dedi ki:

-Sizi tebrik ederim, çok isabetli bir seçim yaptınız, ben zaten Paşa'yı tanıyıp takdir etmiştim. Kanaatime siz de iştirak etmiş olduğunuz için bahtiyarım.

Oturduk. Mehmet Ali Bey, Dahiliye'ye ait işlerde bana her kolaylığı yapacağından, doğrudan doğruya muhaberede bulunacağımızdan bahsetti. Pek samimi ayrıldık.

Şimdi size gizli bir buluşmadan bahsedeyim: Süleymaniye sokaklarından birinde hoş bir ev... Buraya vakitsiz ve teklifsiz gitmiştim. Kim olduğumuzu bilmeksizin bizi evin içinde gören hizmetçi kız:

-Ne istiyorsunuz, Beyefendi hazır değil! diyordu.

Kızcağıza:

-Hele bizi misafir odasına al, bir taraftan Beyefendi de hazır olur! dedim.

Odaya girdik. Hizmetçi kıza fazla bir şey söylemeye lüzum kalmadan ev sahibi Beyefendi güleryüzü ile içeri girdi:

-Ne haber.. Ne haber.. Bu ne baskın?

Kimdi, tahmin ediyor musunuz: İsmet Bey!

-Vaktim dar, sana hikâyeyi kısaca söyleyeyim, dedim ve her şeyi anlattım:

-Ben yerleşinceye kadar sen de bana yardım edeceksin ve iş başladığı vakit yanıma geleceksin!

Veda etmek üzere ayağa kalktım, ellerimi tuttu:

-Biraz daha konuşsaydık... dedi.

İstanbul'da kaldığım kadar benimle mümkün olduğu kadar az ilgili görünmesini de rica ettim.

Fethi Bey'i öteki tutuklularla beraber Bekirağa Bölüğü'ne nakletmişlerdi. Bir iki defa da yanlarına gitmiştim.

Tekrar ziyaret ederek mahremlerime de bu müjdeyi vermek istedim. Önce hapishane müdürünün odasına girdim, müdür beni hürmetle karşıladı ve ben oturduktan sonra ayakta durdu:

-Oturunuz Ali Bey! dedim.

Bu Ali Bey, Buğlan Gediği harbinde.[1] kumandanının kendisini aydınlatmamış olmasından, bana yanlış bilgi verdiği için açığa çıkardığım 20. Alay Kumandanı idi. Kabahat onun olmadığını sonradan anlamıştım. Şimdi karşımda duran ve arkadaşları nezareti altında bulunduran o idi. Harpte açığa çıkarılmış olması, ona emniyet kazandırmış olmalı idi. Namuslu insanları savunmak borcumuzdur. Ali Bey müstesna bir asker olmayabilirdi, fakat cephelerde fedakârlık etmiş olanlardandı. Ehliyetsiz bir kumandanın kurbanı, hakka razı olacak kadar da temiz kalpli idi. Artık söyleyebilirim. Hapishane Müdürü sıfatı ile son ziyaretimde bana dedi ki:

-Paşam, haber aldık, Anadolu'ya gidiyormuşsunuz. Ne vakit emrederseniz, tutuklulardan istediklerinizi yanıma alarak size geleceğim.

Ayağa kalktım, Ali Bey'in elinden tuttum:

-Bana başarımın ilk müjdelerini veriyorsunuz, teşekkür ederim, dedim.

Bütün koğuşta serbestçe dolaşmak istediğim için, benimle beraber gelmemesini söyledim.

Önce Fethi Bey'i gördüm. Bir köşeye çekildik. Vazifeyi hikâye ettim. Sonra koğuşları dolaştık. Bazılarında birbirleri üstüne yığılmış insanlar.. Sıkışık karyolalar... İçlerinden biri üstüme atıldı, boynuma sarılarak:

"Görüyor musun Kemal, ne haldeyiz?" dedi: Hüsrev Sami![2]

Bazı büyükleri odalarında vakit öldürmek için oyun oynar buldum. Mahremlerimizle, Ali Bey'le bir tertip yapmak mümkün olacağını konuştuk. Veda ettim.

*

Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmazdan biraz önce, galiba Mayıs'ın 14. günü, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Nişantaşı'ndaki evine akşam yemeğine davetli idim. Belirlenen saatte gittim. Benden başka henüz kimse yoktu. Kısa birkaç kelimeden sonra uzunca bir durgunluk devam etti. Kendisinde Harbiye Nâzırı ile beraber gördüğüm zamanki samimiyetten eser yoktu. Benimle yalnız kalmaktan sıkılıyor gibi idi. Bir aralık saatine baktı:

-Acaba nerede kaldı?

-Birini mi bekliyordunuz, efendim!

-Evet, Cevat Paşa hazretleri gelecekti.

Gene sessizlik... Biraz sonra Cevat Paşa salona girdi. Hemen üçümüz beraber yemek salonuna geçtik. Sofrada çatal ve tabak tıkırtılarından başka ses yok. Üçümüz de susuyoruz. İçimden gelen sorulara kendi kendime içimden cevap vermeye çalışıyordum. Herhalde benimle konuşacak bazı şeyleri olmalı idi. Belki de önemli meseleler vardır, sofradan sonraya saklıyordur, diyordum. Yemeğin sonuna yaklaşmıştık. Sadrazam Paşa kısa bir cümlesi ile beni vehimlerimden kurtardı. Cevat Paşa'ya ve bana bakarak:

1 1944 ve 1955 basımlarında "garbinde", 1965 basımında "harbinde". (Y.N.)
2 Hüsrev Sami Kızıldoğan. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.212. (Y.N.)

-Yemekten sonra biraz görüşelim, dedi.

-Emir buyurursunuz!

Ortasında genişçe bir masa bulunan çok dar, fakat hoş bir salon... Daha ayakta iken Sadrazam dedi ki:

-Bir harita getirsek de Müfettiş Paşa onun üzerinde izahat verse...

Kipert'in atlası geldi. Anadolu paftasını bulduk. Sadrazam Paşa'ya baktım:

-Ne cihetlerden açıklama emir buyuruluyor? dedim.

-Mesela, dedi, Samsun ve havalisinde ne yapacaksınız?

Kelimeler adeta ağzımdan dökülmeye başladı:

-Efendim, dedim, İngiliz raporlarına göre Samsun ve havalisinde bazı karışıklıklar varmış... Biraz abartılıdır, zannediyorum. Ne de olsa bunlar basit şeyler... Yerinde yapacağımız inceleme ile hallederiz. Şimdiden isabetli bir şey söylemekten korkarım.

Cevat Paşa'ya döndü:

-Siz ne dersiniz?

Cevat Paşa pek tabii bir tavırla:

-Öyledir efendim, bu gibi işler yerinde hallolunur, dedi.

Kanaat getirmemiş görünen Sadrazam kafasında daha büyük bir endişe, soru şekli arıyordu. Derken biraz heyecanlı bir sesle sordu:

-Pekâlâ, siz bana harita üzerinde nerelere kadar kumanda edeceksiniz, gösterir misiniz?

Vesveseye düştüğü noktayı hemen anlamıştım:

-Efendim henüz ben de pek iyi bilmiyorum, belki... yaklaşık... (Kipert'in küçük haritasına elimi koyarak) İhtimal şu kadar ufak bir parça... diye bazı vilayetleri gösterdim ve manalı bir tarzda Cevat Paşa'nın yüzüne baktım. Ben haritadan elimi kaldırırken o da ilave etti:

-Efendim, dedi, Paşa tabii o bölgedeki kuvvete kumanda edecek... Zaten nerede kuvvet kaldı ki...

Sözünü tamamlarken, vaziyetin hiç de önemli olmadığını anlatmak istermiş gibi, masadan uzaklaşır gibi oldu. İçimden Cevat Paşa'ya teşekkür ediyordum. Her birimiz birer koltuğa çekildik ve kahvelerimizi içmeye başladık. Damat Paşa ferahlamış gibi idi:

-Ne vakit hareket edeceksiniz?

-Ne vakit emir buyurulursa... Ben hazırım, arzu ederseniz yarın veya öbür gün...

-Zatı şahaneyi ziyaret ettiniz mi?

-Hayır efendim!

-Ziyaret etmeden mi gideceksiniz?

-İrade buyurulmadı...

-Ben iradei seniyeyi tebliğ ediyorum, yarın kendilerini ziyaret ediniz!

-Peki efendim!

Sadrazam'ın konağından çıktıktan sonra, Cevat Paşa ile kol kola, karanlıkta Nişantaşı Caddesi'nden Teşvikiye'ye doğru sık adımlarla ilerliyorduk. Cevat Paşa samimi bir lisanla bana sordu:

-Bir şey mi yapacaksın Kemal?

-Evet Paşam, bir şey yapacağım!

-Allah muvaffak etsin!

-Mutlaka muvaffak olacağız!

Birbirimizden ayrıldık!

9. Ordu Müfettişliği'nin hareketini geciktirmek için artık bir sebep kalmamıştı. Bütün muameleler bitmiş, hazırlıklar tamamlanmıştı. Müfettişlik Karargâhı'nı Samsun'a nakledecek vapur 16 Mayıs günü Galata Rıhtımı'nda sabahtan akşama kadar hareket emri bekleyecekti. Mustafa Kemal veda etmek üzere Erkânıharbiyei Umumiye Reisliği'ne gitti:

Reislik bürosundayım. Fevzi Paşa'nın yerine Cevat Paşa tayin olunmuştur. Tam o gün Fevzi Paşa'dan vazifesini teslim alacakmış. Bu suretle her ikisi ile buluşmuş oluyorum.[1] Cevat Paşa makamındadır. Biz Fevzi Paşa ile karşısındayız. Bir vaka daha anlatayım: Fevzi Paşa'yı niçin çekip uzaklaştırmak istediklerini söylemiştim. Vazifesinden ayırmaya karar vermek için daha sonra ciddi bir sebep olmuş... Sebep şu: İzmir'e çıkmaya hazırlanan Yunanlılar adalara asker yığmaya başlamışlar. Erkânıharbiye'ye raporlar geldikçe, Fevzi Paşa, böyle bir tecavüze ateşle karşı koymak lazım geldiğini Harbiye Nâzırı imzasıyla tebliğ ediyormuş. Nihayet bir gün Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, İzmir Kumandanı tarafından telgrafhaneye çağrılmış. O zamana kadar bu gibi davetlere Fevzi Paşa ile birlikte giderken, o gün Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'ne haber vermemiş. Muhabere başlamış. Belki iyi hatırlayamam, fakat Erkânıharbiye dosyalarında belgeleri olması lazım. Kumandan demiş ki:

-Amiral Galtrop "Mütareke şartlarına göre İzmir'e çıkıp Kadifekale'yi işgal edeceğim" diyor, ne buyurursunuz?

1 Bu ziyaretin ve görüşmenin tarihi, 15 Mayıs 1919'dur. Bkz. Görgülü, *aynı eser*, s.215. (Y.N.)

Şakir Paşa, imzası ile, Mütareke şartlarına uyulmak icap ettiğini yazmış. Kumandan şifreli bir telgrafla şunu ilave etmiş:

-Ondan sonra Yunanlılar İzmir'e çıkacakmış, buna ne dersiniz?

Harbiye Nâzırı:

-Böyle şey olur mu, hayal ediyorsun, vehmediyorsun! cevabını vermiş.

Muhaberenin sonuna doğru Fevzi Paşa'yı telgrafhaneye çağırmışlar. Kendisine bahsettiğim telgraflaşmaların dosyasını vermişler. Harbiye Nâzırı'nın talimatı ile, Fevzi Paşa'nın ilk verdiği emirler tezat halinde idi. Fevzi Paşa'nın yerinde kalmasına ihtimal yoktu. Fakat, onun yerine reisliğe gelen Cevat Paşa da nihayet Fevzi Paşa'nın yolunda yürüyecek bir şahsiyet idi.

Masa üstünde bir harita vardı. Fevzi Paşa'nın gözlerinden, yüzünden ve tavrından çok dolgun olduğunu anlıyordum. Cevat Paşa'nın ne düşündüğünü de bir gece evvelki Sadaret konağındaki buluşmamızdan biliyordum. Fevzi Paşa'ya dedim ki:

-Paşam vaziyeti nasıl mütalaa ediyorsunuz?

Gök gürler gibi bağırarak:

-Anlamıyorum ki efendim, dedi. (Ve sağ elinin işaretparmağı ile haritada İstanbul noktasını göstererek) Buradaki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz, bu ne akıldır?

İçimden sevindim ve daha ferahladım. Cevat Paşa da, "Öyle oluyor!" der gibi bakıyordu. Hatırımda iyi kaldıysa arkadaşlara şunları söyledim:

-Hakikat sizin dediklerinizdir. Ben bunu ispat etmek için Anadolu'ya gidiyorum. Aramızda uzun görüşmelere lüzum olmadığını da görüyorum. Yalnız sizlerden bir şey bekliyorum: Bana yardım edeceksiniz..

-Tabii... Evet..

Cevat Paşa ya döndüm:

-Bilhassa siz Paşam... Asıl yetki makamında şimdi siz bulunuyorsunuz. Beraber yürüyebilecek miyiz?

-Elbette...

-O halde ilk iş olarak Ulukışla taraflarında bulunurken trenle nakillerine müsaade olunmayan 20. Kolordu'nun yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerini emir buyurunuz.

Önündeki bloknota işaret etti:

-Emir vereceğim, dedi.

-Sonra sizinle şahsen muhabere edebilmek üzere özel bir şifre isterim.

-Şimdi! dedi. Zile bastı, lazım gelenlere söyleyerek bana bunu da temin etti.

Burada ilave edeyim: Aldatıcı vaatlerle Anadolu'dan İstanbul'a çağrıldığım vakit, hakiki sebebi bu şifre ile Cevat Paşa'dan sormuş ve işgal kuvvetleri kumandanlığı

tarafından bunda ısrar edilmekte olduğunu öğrenmiştim. Arkadaşlara veda ederek ayrıldım.

Başka ziyaretlerde de bulunmak lazımdı. Harbiye Nâzırı'nı, Sadrazam'ı, Dahiliye Nâzırı'nı aradım. Hiçbiri makamında yoktu. Toplantı halinde imişler. En kestirmesi Babıâli'ye gidip kendilerine haber vermekti. Beni Sadaret Bekleme Salonu'na aldılar. Benim geldiğimi duyan bazı nâzırların da heyecanlı heyecanlı salona geldiklerini görerek, biraz şaşırdım. Mehmet Ali Bey beni meraktan kurtardı:

-Allah Allah, ne küstahlık... İşittiniz mi efendim, Yunanlılar İzmir'e çıkıyor...

Bu sözleri Bahriye Nâzırı doğruladı.

-Ya... dedim, bu da mı oldu?

-Evet...

Ben memleketin başına neler geleceğini tahmin etmemiş değildim, fakat kimseye anlatamamıştım. Nâzırların telaşı karşısında ağlamak mı, gülmek mi lazımdı? Kendimi tutuyordum. Fakat, bu emrivaki karşısında ben "Allah Allah..." demekten başka bir şey düşünemeyen bu nâzırlara ibretle bakıyordum. Soğukkanlılıktan ayrılmamaya pek dikkat ederek:

-Ne yapmayı tasavvur ediyorsunuz? diye sordum.

-Protesto edeceğiz! cevabını verdiler.

-Bu lazımdır, doğrudur. Ancak böyle bir protesto ile Yunanlıların İzmir'den geri çekileceklerine veya İngilizlerin onları geri çekeceklerine ihtimal veriyor musunuz?

Yüzüme baktılar:

-Fakat başka ne yapabiliriz?

-Belki de daha kati tedbirler düşünülebilir..

-Mesela.. ne gibi?

O zaman bir ses, eğer yanlış hatırımda kalmamışsa, Mehmet Ali Bey'in sesi cevap verdi:

-Öyle hareketlere kalkarsak bize ne yaparlar bilir misiniz?

Tabii, "Kalkar benim yanıma gelirsiniz!" diyemezdim. Avni Paşa'nın elini tuttum:

-Bizi Anadolu'ya götürecek vapur hazırdır, değil mi?

-Çoktan tertip etmiştim, Bandırma Vapuru emrinizdedir.

-Doğrudan doğruya vapur kaptanına emir verebilir miyim?

-Hay hay.. dedi.

Yaverime seslendim: "Paşa hazretlerinin bir emirleri var, not ediniz." Yaverim kurşunkalemi ile Bandırma kaptanına bir emir yazdı, imza edilmek üzere Paşa'ya uzattı.

Damat Ferit kabinesini bu perişanlık içinde bırakarak zatı şahaneyi ziyaret etmek üzere Babıâli'den ayrıldım.

*

Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Vahdettin'le adeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine paralel hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş! Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek kâfi idi. Vahdettin hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:

-Paşa, Paşa! Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir (elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilave etti), tarihe geçmiştir. (O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sessizce dinliyordum.) Bunları unutun, dedi; asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, Paşa, devleti kurtarabilirsin!

Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdettin benimle sarnıçlı mı konuşuyor? O Vahdettin ki, yabancı hükümetlerin yüzüncü derece aletleri ile temas arayarak, devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu. Bütün yaptıklarından pişman mı idi? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahmin ile başka bahislere girişmeyi tehlikeli saydım. Kendisine basit cevaplar verdim:

-Hakkımdaki teveccüh ve itimada arzı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime emniyet buyurunuz.

Söylerken, kafamdaki muammayı da halletmeye uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, veliahtlığında, padişahlığında bütün his ve fikirlerini, eğilimlerini, sahtekârlıklarını tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim? Memleketi kurtarmak lazımdır; istersem bunu yapabilirmişim. Nasıl? Hemen hüküm verdim: Vahdettin demek istiyor ki, hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek dayanağımız İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyasete karşı gelen Türkleri yola getirirsem, Vahdettin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım.

-Merak buyurmayın efendimiz, dedim, noktai nazarı şahanenizi anladım. İradei seniyeniz olursa... hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım.

"Muvaffak ol" hitabı şahanesine mazhar olduktan sonra, huzurundan çıktım. Naci Paşa, padişahın yaveri, fakat benim hocam, derhal benimle buluştu. Elinde ufak bir mahfaza içinde bir şey tutuyordu.

-Zatı şahanenin ufak bir hatırası, dedi.

Kapağının üzerine Vahdettin adının ilk harfleri işlenmiş bir saatti. "Peki, teşekkür ederim" dedim. Yaverim aldı. Sonra, sanki Yıldız Sarayı'ndan çıktığımızı ve hareket etmek üzere olduğumuzu gizlemek, saklamak ister gibi bir ihtiyatla, ayaklarımızın patırtısını işittirmekten korkarak, saraydan uzaklaştık.

Artık Şişli'deki evi bırakmak üzereyiz. Bandırma Vapuru Galata Rıhtımı'nda hazır, bildiğimiz bu! Karargâhımızdan olanlar belirlenen saatte rıhtıma toplanmış olacaklardı. Otomobil kapımın önünde idi. Evdeki vedaları bitirmiştim. Tam o sırada gelerek beni büroma götüren bir dostum,[1] aldığı bir habere göre, benim ya hareketime müsaade edilmeyeceğini, yahut, vapurun Karadeniz'de batırılacağını söyledi. Yıldırımla vurulmuşa döndüm. Daha sonra vaktiyle uzun müddet yanımda çalışan bir erkânıharp da gelerek, maiyetinde çalıştığı bir damattan aynı şeyleri öğrendiğini bildirdi. Bir an yalnız kaldım ve düşündüm. Bu dakikada düşmanların elinde idim. Bana her istediklerini yapamazlar mıydı? Beynimden bir şimşek geçti: Tutabilirler, sürebilirler, fakat öldürmek! Bunun için beni Karadeniz'in coşkun dalgaları arasında yakalamak lazımdır. Bu ihtimal mantıklı idi. Ancak artık benim için yakalanmak, hapsolmak, sürülmek, düşündüklerimi yapmaktan men edilmek, hepsi ölmekle eşit idi. Hemen karar verdim, otomobile atlayarak Galata Rıhtımı'na geldim. Baktım ki, rıhtıma yanaşmış olacağını sandığım vapur, uzaklardadır. Sandallarla vapura gittik. Kaptana yola çıkmak için emir verdimse de, Kız Kulesi açıklarında muayeneye tabi tutulduk. Birkaç yabancı subay ve askeri bizi yoklayacaklardı. Muayene uzayıp gitti. Gelip gidildiğine göre, acaba bunlarla şehirdekiler arasında bir haberleşme mi vardı? Maksat beni tutuklamak ise, bütün bu şeylere lüzumi yoktu. Sıkılıyordum. Bir kararsızlık da olabilir, diye düşündüm. Bundan istifade edebilmek için kaptana hareket hazırlıklarını çabuklaştırmasını söyledim.

Yirmi yedi yıllık ihtiyar kaptan demir aldırmaya başladı. Ben kaptan yerinde idim. Subay ve askerler dışarı çıktılar. Hareket ettik.

Karadeniz Boğazı'ndan çıkarken, kaptana tehlikeli ihtimalleri anlattım. Cevap verdi:

-Ne aksi, dedi, bu denizi pek iyi tanımam, pusulamız da bozuk...

Mümkün olduğu kadar kıyıları takip etmesini tavsiye ettim. Çünkü bundan sonra benim tek istediğim, Anadolu'nun bir kara parçasına ayak basmaktan ibaretti.

Sahili takip ede ede evvela Sinop'a geldik. Kasabaya çıktım. Oradakilerle görüşerek, Samsun'a kolaylıkla gidilebilecek yol olup olmadığını soruşturdum. Ne yazık ki yokmuş! Çok zorluk çekecek ve günlerce yollarda kalacaktık. Bilmem neden, Samsun'a bir an evvel ayak basmak için o kadar acele ediyordum ki, zaman kaybetmektense tehlikeye göğüs germeyi tercih ettim.

Tekrar Bandırma Vapuru'na bindik. Aynı tertipte seyahat ederek, nihayet Samsun Limanı'na vardık![2]

1 Rauf Orbay. Bkz. F.R. Atay, *Atatürk'ün Hâtıraları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara. 1965. s.124. (Y.N.)

2 Anıların ilk kez 1944'te yayınlanan ikinci bölümü burada sona ermektedir. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR'E*

(21 HAZİRAN 1919)

Şifre
198

21.6.35
21 Haziran 1919

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Kongre davetnamesi resen Trabzon Valisi'ne tebliğ ettiysem de bir kere tarafı âlinizden de fırka vasıtasıyla Trabzon Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Riyaseti'ne bildirilmesini ve Erzurum Vali Vekâleti'ne yazmadığımdan Erzurum Müdafaai Milliye Cemiyeti'ne de keza tarafı âlinizden tebliğ buyurulmasını rica ederim.

Kâzım
21.6.35 (21 Haziran 1919)
11.30
Ahmed Muzaffer

Mustafa Kemal

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan mikrofilm çıkışlarında: Film No: 5, Sayfa No: 29. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: D: 335/4-1, F: 11.Ayrıca bkz. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.I, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.160.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır. (Y.N.)

İSTANBUL'DA BAZI KIŞİLERE ÖZEL MEKTUP*

(21 HAZİRAN 1919)

21.6.35
(21 Haziran 1919)

İstanbul'da Bazı Zevata Özel Mektup[1]

Vatanın parçalanma tehlikesini aynen gösteren safhanın kanlı icraatı, milli vicdanı bir kurtuluş emeli etrafında ve Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Teşkilatı adı altında seri bir şekilde toplamaya başlamıştır. Yalnız mitingler vesaire gibi gösteriler, büyük gayeleri hiçbir vakitte kurtaramaz ve ancak sinei milletten fiilen doğan ortak kudrete dayanırsa kurtarıcı olur. Fakat şüphe götürmeyen bir hakikattir ki, bu acı safhayı bu kadar tehlikeli bir şekilde hazırlayan en etkili sebep maalesef payitahtımızdaki muhalif cereyanlar ve Anadolu'nun saf ve mukaddes milli emellerini zararlı bir şekilde yalnızlığa uğratan siyasi ve gayri milli propagandalardır. Kuvayi Milliye'yi bugün için böyle yanlış yollara sevk ile dağıtmanın cezasını vatanımız aleyhinde ve pek çok bir şekilde görmekteyiz. Dolayısıyla İstanbul'un işbu muhalif cereyanları artık Anadolu'ya ve milli emel ve hissiyata hâkim değil, tâbi olmak vatani mecburiyetindedir. Ve payitaht İtilaf devletleri tarafından tahliye edilinceye kadar bu mecburiyetin mutlak olduğu kanaatindeyim.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 27, s.916-917; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Arşiv No: Atatürk, Dolap No: Özel, Göz No: Özel, Klasör No: 31, Dosya No: 97, Fihrist No:15'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Ekim 1982, Sayı: 82, Belge No: 1782.

1 Mustafa Kemal'in *Nutuk*'ta belirttiğine göre, mektup şu kişilere gönderilmiştir: Abdürrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vâsıf Bey, Nafıa Nâzırı Ferid (Tek) Bey, Sulh ve Selamet Fırkası Reisi Ferit Paşa (daha sonra Harbiye Nâzırı oldu), Câmi Bey, Ahmet Rıza Bey. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.35.
Yunus Nadi'nin Ruşen Eşref'e dayanarak yayımladığı listede bu isimlere ek olarak Ruşen Eşref (Ünaydın) ile Maarif Nâzırı Sait Bey de yer almaktadır. Bkz. Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Erdini Basım ve Yayınevi, İstanbul, Aralık 1978, s.141.
Mektubun, Sivas Valisi Reşit Paşa'ya gönderilen ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 17, Belge No: 12'de bulunan örneği Sadık Perinçek tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. 22 Haziran 1335 tarihli bu mektup, "Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine" şeklinde başlamaktadır. (Y.N.)
Millî Mücadele Yıllarında Amasya/ Portreler-Belgeler adlı kitapta (s.108), Ahmet Rıza Bey'e; *Tarih Vesikaları*'nda ise (Mayıs 1949, c.3, Sayı: 15, s.167-168) Sivas Valisi Reşit Paşa'ya gönderilen mektubun fotokopisi yayımlanmıştır. Bu iki mektupta, yukarıda yayımladığımız metinden farklı dört yer bulunmaktadır. Birincisi, tarihin "22 Haziran 1919" olmasıdır. İkincisi, "Yazımda" sözcüğüyle karşıladığımız "Arizamda" sözcüğünün başında "melfûf" (sarılmış, katlanmış, zarflanmış, ilişik) sözcüğü; üçüncüsü, Atatürk'ün not düştüğü yerde belirtilen hitap şekillerinden birinin kullanılmış olması; dördüncüsü de, "Mustafa Kemal" imzasının üstünde yer alan "Üçüncü Ordu Müfettişi/ Padişahın Fahri Yaveri/ Tuğgeneral" unvanıdır.
Faik Reşit Unat, Mustafa Kemal'in "Melfûf arîza" dediği yazının, 194 sayılı ve 22 Haziran 1919 tarihli tamim olduğunu söylemektedir. Bkz. Faik Reşit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu'na Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, Mayıs 1949, Sayı: 15, s.163. (Y.N.)

Bu hal bittabi zatı âlilerince de takdir olunur. Yazımda tasvir edilen vaziyet bugün seri ve genel bir kongrenin toplanmasını icap ettirmektedir. Bu davet her tarafa tamim ve ifa kılınmıştır. Devletin parçalanması söz konusu olduğu bir sırada İngiliz propagandasıyla başveren Kürdistan bağımsızlığı gibi cereyanlar dahi haberleşerek taraftarlarını getirtme ve hilafet ve saltanat etrafındaki ortak gayemize davet ve tam mutabakat suretiyle hamt olsun lehimize dönmüş ve kongreye davet olunmuştur. Bu milli ve hayati mesele için İstanbul'da "zatı samileri/zatı devletleri/zatı âlileri[1]" gibi vatanperver ve söz sahibi düşünürlere teveccüh eden fedakârlık bilhassa pek büyüktür. Bu iyileşme ve milli gaye elde edilinceye kadar acizleri Anadolu'dan ve sinei milletten ayrılamayacağım. Ve bu noktada nihayete kadar bir millet ferdi gibi çalışacağımı millete karşı mukaddesatım adına söz verdim. Ve hiçbir kuvvet bu milli azme mani olamayacaktır. Bu acizane kararımın bütün Anadolu'da işbaşında bulunan sorumlu ve kıymetli bütün arkadaşlarımın ortak görüş ve kanaatlerine dayanmakta olduğunu da ilaveten kalpten özel ihtiramlarımı teyit eylerim Efendim hazretleri.

Mustafa Kemal

1 "Zatı afifaneleri gibi milletin mefhari bulunan vatanperver ve söz sahibi" (Atatürk'ün notu.)

GENEL KONGRE DAVETNAMESİ HAKKINDA*

(21 HAZİRAN 1919)

194
Her tarafa şifre ile bildirilecek

21.6.35
(21 Haziran 1919)

Genel Kongre'nin davetnamesi

Ayrıca Dersaadet'ten önemli kişilere tevcih edilen mektubun suretini takdim ediyorum. Geldiğinin bildirilmesine yardımınızı rica ve ihtiramat takdim eylerim.

Mustafa Kemal

Kapanmıştır.
12.00 Gece yarısı
22.6.35
(22 Haziran 1919)

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan mikrofilm çıkışlarında: Film No: 5. Sayfa No: 23, 24, 25. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: D: 335/4-1, F: 10, 10-1, 10-2.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır. (Y.N.)

AMASYA KARARLARI*

(21/22 HAZİRAN 1919)

1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Merkezi hükümetimiz İtilaf devletlerinin tesir ve denetimi[1] altında kuşatılmış bulunduğundan üzerine aldığı sorumluluğun icaplarını yapamamaktadır. Bu hal milletimizi yok olmuş tanıttırıyor. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini göz önünde tutmak ve haklarının sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve denetimden uzak bir milli heyetin varlığı elzemdir. Bunun için haberleşerek her taraftan gelen teklif ve milli arzu üzerine Anadolu'nun her bakımdan en emin mahalli olan Sivas'ta milli bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için tekmil Osmanlı vilayetlerinin her sancağından ve parti ihtilafları nazarı dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına mazhar üç kadar kişinin mümkün olan süratle yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir milli sır halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin kendini tanıtmadan yapılması.

2. Doğu Vilayetleri'miz adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre için söz konusu vilayetlerin Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinden seçilen üyeler zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardı. O vakte kadar diğer vilayetlerimizin delegeleri de Sivas'a varabileceklerinden Erzurum Kongresi'nin üyeleri de uygun görecekleri zamanda genel toplantıya dahil olmak üzere Sivas'a hareket edeceklerdir.

3. İşbu maddelere göre delegeler, Müdafaai Hukuku Milliye cemiyetleri ve belediye riyasetleri tarafından vesair şekillerde seçilecektir.

4. Bu kararların tertibatına, 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, eski Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf Bey, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, 13. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Cevdet Bey, 3. Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, 12. Kolordu Kumandanı Miralay

* *Türk İstiklâl Harbi, II nci Cilt Batı Cephesi I nci Kısım*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, İkinci Basım, Ankara, 1994, s.92-93; *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Üçüncü Basım, Ankara, 1998, s.168-170; Hüseyin Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya/ Portreler-Belgeler*, Ankara, 1992, s.94-95; İsmet Görgülü, *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi*, Kastaş Yayınevi, s.156-158.
Amasya Kararları, 21/22 Haziran 1919 gecesi, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve Refet Bey'in katıldığı toplantıda, Amasya'da bulunmayan komutanların da makine başında onaylarıyla alınmıştır. Amasya Kararları'nın birinci ve ikinci maddeleri aynen korunup üçüncü maddede küçük bir değişiklik yapılmış ve dördüncü madde eklenerek "Amasya Tamimi" haline getirilmiştir. (Y.N.)

1 Metinde "mürakabe". (Y.N.)

Selahattin Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da 17. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı mülki ve askeri önemli zevat tarafından çalışılacaktır. Bundan başka, eski Sadrazam Müşir Ahmet İzzet Paşa, Nâfıa Nâzırı Ferit Bey, Âyan üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi zevatın fikir ve mütalaaları alınacaktır.

5. Reddi İlhak ve Müdafaai Hukuku Milliye cemiyetlerinin verecekleri telgrafların telgrafhanelerce kabul edilmeyerek çekilmemesi, Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumisi'nden tamim edilmiştir. Bu husus kati surette reddedilerek haberleşmenin mutlaka serbestçe temini için gösterilerde bulunularak haberleşme temin edilecek ve temin edilinceye kadar gösterilere devam olunacaktır.

6. Askeri ve milli teşkilat, hiçbir şekilde ilga edilmeyecektir. Kumanda hiçbir şekilde terk edilmeyecek ve başkasına verilmeyecektir. Vatanın herhangi bir tarafından yeniden yapılacak düşman işgal harekâtı, bütün orduyu alakadar edecek ve ortaya çıkan vaziyete göre memleket müdafaasına birlikte girişilecektir. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Silahlar ve mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır.

AMASYA TAMİMİ*

(22 HAZİRAN 1919)

Şifre
194

22 Haziran 335
(22 Haziran 1919)

Tamim

1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Merkezi hükümetimiz İtilaf devletlerinin tesir ve denetimi[1] altında kuşatılmış bulunduğundan üzerine aldığı sorumluluğun icaplarını yapamamaktadır. Bu hal milletimizi yok olmuş tanıttırıyor. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini göz önünde tutmak ve haklarının sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve denetimden uzak bir milli heyetin varlığı elzemdir. Bunun için haberleşerek her taraftan gelen teklif ve milli arzu üzerine Anadolu'nun her bakımdan en emin mahalli olan Sivas'ta milli bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için tekmil Osmanlı vilayetlerinin her sancağından ve parti ihtilafları nazarı dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına mazhar üç kadar kişinin mümkün olan süratle yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir milli sır halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin kendini tanıtmadan yapılması lazımdır.

2. Doğu Vilayetleri'miz adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre için söz konusu vilayetlerin Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinden seçilen üyeler zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardı. O vakte kadar diğer vilayetlerimizin delegeleri de Sivas'a varabileceklerinden Erzurum Kongresi'nin üyeleri de uygun görecekleri zamanda genel toplantıya dahil olmak üzere Sivas'a hareket edeceklerdir.

* Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk / Söylev*, c.3 (Vesikalar / Belgeler), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, Vesika: 26, s.1232-1233; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: Atatürk, Dolap No: Özel, Göz No: I, Klasör No: VI, Dosya No: 1335-7, Fihrist No: 1, 1-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Mayıs 1981, Sayı: 79, Belge No: 1733; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Eylül 1978, Sayı: 77, Belge No: 1687. Ayrıca, Genelkurmay ATASE Başkanlığı'nın Amasya Valiliği'ne gönderdiği "Amasya Tamimi'nin ilk müsveddesi"nin fotokopisi için bkz. *Amasya İl Yıllığı* (1973) ve Hüseyin Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya/ Portreler-Belgeler*, Ankara, 1992, s.96-97.

1 Metinde "mürakabe". (Y.N.)

3. İşbu maddelere göre delegelerin Müdafaai Hukuku Milliye cemiyetleri ve belediye riyasetleri ve başka şekillerde seçilmesi ile hareketleri hakkındaki yüce vatanperver aracılığınızı ve isimleri ile hareket zamanlarının telgrafla bildirilmesini istirham ederim.

4. Bu telgrafın gelişinin hemen bildirilmesi rica olunur.[1]

Mustafa Kemal

Hüsrev, Kâzım, Ali Fuat, Hüseyin Rauf

Amasya

1 Amasya Tamimi. 21/22 Haziran 1919 gecesi alınan Amasya Kararları temel alınarak hazırlanmış ve mülki ve askeri yetkililere genelge olarak bildirilmiştir. (Y.N.)

KONYA'DA 2. ORDU MÜFETTİŞİ CEMAL PAŞA'YA*
(22 HAZİRAN 1919)

1. İstanbul'dan birçok önemli kişilerle görüştükten, Aydın ve dolaylarını gezdikten sonra buraya gelen eski Bahriye Nâzırı Rauf Beyefendi, İstanbul'un ve merkezi hükümetin tamamen İtilaf devletleri tarafından sarılmış ve ne yazık ki, kamuoyunun etkiden yoksun olduğunu, bütün yurtseverlerin ve düşünürlerin ancak Anadolu'dan bir kurtuluş beklediğini, Aydın ve dolaylarının da aynı düşüncede olduğunu açık bir surette anlattı. Hatta, bugünkü kabineye dahil bazı değerli ve yurtsever kişilerin bile, Anadolu'ya ve milletin bağrına koşmaya hazır olduğunu söyledi. Genel kongre için bu yüksek kişilerin daha etkili olanlarına özel mektuplar da yazıldı.

2. Bugünkü milli güç topluluğunu bozmaya çalışacak olanlara, kesinlikle karşı koymak ve kötü etkilerini gidermek bizim için zorunludur. Buna göre, Hükümet makamlarına, örneğin, Nadir Paşa gibi hain ve korkak, Sait Paşa gibi ahmak ve Tanrı korusun, her türlü fenalıklara alet olmaya hazır insanları sokmak kesinlikle doğru olmayacaktır. Bunun için, milli akımı tamamen iyi karşılayanlar birlikte, çalışabileceklerinden, bu güveni kazananlar için hiçbir sakınca yoktur. Fakat böyle olmayanlara, vakit kazanmak için vekalet etmek, onları çekilmeye davet ettirmek ve nihayet anlamayanlara her şeyi mutlaka anlatmak ve sonuç olarak dengeyi bozmamak çok lazımdır. Mülki makamlara gelince, durum aynıdır. Bizimle bu hedef uğrunda çalışanlar, hemen bir ikisi dışında hepsi birliktir. Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir, Van valileri; Erzincan, Canik bağımsız mutasarrıfları ve eskiden tanışıklığım olmalarından düşüncelerini tümüyle anladığım Kastamonu Valisi ve Bolu Bağımsız Mutasarrıfı, bizim için değerli hedeflerdir. Ankara Valisi'ne gelince, kararsızlığına ve parti eğilimine karşın, son günlerde milli amaçlarımıza tam olarak uyar bir şekle geldiğini ve daha çok hazırlanacağını Fuat Paşa söyledi. Bursa Valisi'ne, bugün, başka bir iş üzerinde işbirliği önerdim.

Arada önemli olarak Konya Valisi kalıyor. Bu zata karşı, mutlaka sözümüzü geçirecek bir durum takınmamız çok lazımdır. Henüz, içyüzünü anlamadığım Kayseri Mutasarrıfı da, bu arada sayılmalıdır. Yavaş yavaş yola gelmeyenler, sonunda, zorla yola getirilmek zorunda kalırlar. Bunda da olağanüstü bir zorunluk vardır. Bu bakımdan kesinlikle duraksanmamalıdır.

3. Doğu illerinin ve Anadolu'nun incelenmesiyle görevlendirilen eski Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey'e, bir aracıyla gönderdiğim şifreli telgrafta, milli topluluğu bozdurmamak için, bu görevle gelmelerinin uygun olmayacağını kesinlikle bildirdim.

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Atatürk Özel Kls. 1, Dos. 335/1, Fih. 21'den aktaran: *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*. TC. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.176-177.

Bu ihtarıma uymayarak gelirse, ikinci bir ihtardan sonra tutuklanır. Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'nün, milletin sesini boğmak yolundaki girişimlerine gösterilen karşılığı biliyorsunuz. Durumdan, Padişah'a da, ilerisini düşünerek bilgi verdim. Buna göre, arz ettiğim gibi, vatanı kurtarmak için tek çaremiz milli dayanışmaya karşı gelecek her kuvvete sert tepki göstermektir.

4. Sizin gibi, bu ülke için seçkin varlıkların dokunulmazlığı ve korunması düşüncesiyle, karargâhınızın kentte tutulmayarak, örneğin yakın bir ordugâhta bulunmasını yararlı görüyorsam da bu konuda her halde çevreye ve duruma hâkim bulunmaları bakımından, karar vermek yine sizlere ait olduğunu arz eyler ve Rauf Beyefendi ile birlikte saygılarımızı sunarız.[1]

1 Mektup, belirtilen kaynakta bu biçimiyle yayımlanırken, "Mustafa Kemal'in Konya'da Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya Amasya'dan yazdığı 22 Haziran tarihli mektup önemli görüş ve önerileri kapsadığı için, aşağıya olduğu gibi alınmıştır" notu düşülmüştür. (Y.N.)

14. KOLORDU KUMANDANI YUSUF İZZET PAŞA'YA*

(22 HAZİRAN 1919)

Amasya
22.6.35
(22 Haziran 1919)

Geliş tarihi: 24.6.35
(24 Haziran 1919)

14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa Hazretlerine

1. Bugün diğer telgrafımda arz ettiğim kongreye seçilecek kişiler gelinceye kadar acizlerine iltihak etmiş olan ve burada bulunan Karesi eski mutasarrıfı Süreyya Bey'in geçici olarak vekil bırakılması yüksek görüşlerinize bağlıdır. Gözlerinden öperim. Delegeler Ankara yoluyla, Ankara'da Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya ve Samsun yoluyla gelirlerse Mutasarrıf Hamid Bey ve Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey'e müracaat ettirilmesini rica ederim. 22.6.35 (22 Haziran 1919)

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mirliva
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 345, Gömlek: 2, Belge: 2-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Sumsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.183-185.

17. KOLORDU KUMANDAN VEKİLİ MİRALAY BEKİR SAMİ BEY'E*

(22 HAZİRAN 1919)

Kişiye özeldir.

22.6.1335
(22 Haziran 1919)
Gelişi: 27

17. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami Bey'e

1. Kongre davetini bildiren bugünkü şifreli telgrafnamemi almışsınızdır. Aydın havalisinden bu kerre yanıma gelmiş olan Bahriye Nâzırı Rauf Beyefendi'nin Aydın vilayeti adına gelecek delegeler arasında herhangi bir sancak adına vekil ettirilmesini ve yazılı vekâletnamenin alınarak imzalarının şifre ile bildirilmesini rica ederim.

Son Kafkas hadiselerinin benim için ümit verici olduğunu müjdelerim. Vaziyetinizden ve o taraflar milli teşkilatından ve vakaların cereyanından sık sık bilgi vermenizi rica ederim.

2. Delegeler Ankara yoluyla gelirse Ankara'da Kolordu Kumandanı Fuat Paşa ve Samsun yoluyla gelen de Samsun Mutasarrıfı Hamit ve Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey'e müracaat edecektir.[1]

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal

* Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bekir Sami Arşivi, 2. Defter.

1 Defterde, aynı tarihli iki metin bulunmaktadır. İlk metinde yalnızca birinci madde yer almakta ve imza yerinde "9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal" yazmaktadır. İkinci metinde ise, iki madde de bulunmakta, ancak "Son Kafkas..." şeklinde başlayan paragraf yer almamaktadır.
Türk Tarih Kurumu'ndaki Bekir Sami Arşivi, Sadık Perinçek tarafından incelenmiş; eski yazı belgeler yeniden okunarak Latin harflerine çevrilmiştir. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR'E*

(23 HAZİRAN 1919)

Kişiye özeldir.
Şifre

Amasya, 23.6.1335
(23 Haziran 1919)

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hz.

1. Rauf Beyefendi ile Üçüncü ve Yirminci Kolordu Kumandanları ile birlikte hedeflenen milli gayenin tahsiline kadar kumanda makamlarının başka ruhla harekete ve dolayısıyla uğursuz ve zararlı neticeler ortaya çıkarmasına müsait ve mesela İzmir ve Aydın havalisini berbat eden Ali Nadir Paşa gibi hain ve korkak, İstanbul muhafızı Reşit Paşa gibi fenalığa bilmeyerek alet olabilen cahil ve ahmak kimselere kesinlikle verilmemesi ve daima milletin içinde kalarak İngilizlerin ve İstanbul'un imha tesiri altına girilmemesi ve şayet bizleri çekilmeye zorlarlarsa vekâletle olsun yine işler sürdürülerek gayeden uzaklaşılmamasına ve bizlerin yerine geçmek üzere gelecekler hakkında şüphe olunmadığı takdirde onlarla beraber, aynı hedef uğrunda çalışılması ve şüphe edilir de yapılan ihtarlar etkili olmazsa kendisinin derhal nüfuzunun yok edilmesi ve istifa ve dönmeye zorlanması, bu da etkili olmazsa herhangi bir şekilde atalete sevki mecburidir.

Doğu Vilayetleri'ne memur olan eski Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey'e bu memuriyeti kabul etmemesini ihtar ettim. Buna rağmen gelirse ikinci bir ihtardan sonra tevkif ettiririz. Valiler hakkında yapılacak muamele de aynıdır. Bunun için mevkiinden çektirilecek bir vali veya mutasarrıf hiçbir şekilde başkasına işleri bırakmayacak ve önce vekâletle işleri görmesi ve eğer sürdürmesine muvaffakiyet hasıl olamaz da başkası gelirse aynı şartlara bağlı olması ve herhalde kendilerinin milli muhitin başından ayrılmayarak milli mesaiye devam olunması ve merkezi hükümet milli teşebbüslerimize karşı her ne şekilde tecavüz elini uzatırsa uygun şekilde hemen karşı harekete girişilerek milli gayenin olması zaruridir. Telgraf Müdiriyeti Umumiyesi'nin milletin sesini boğmak için yaptığı teşebbüsün karşılığı bir misaldir.

2. Rauf Beyefendi İstanbul'da birçok önemli zevat ile görüştükten sonra doğruca Aydın vilayetine geçerek oradaki ahvâli öğrenerek Ankara yoluyla teşrif buyurdular. İstanbul'un ahvalini gayet açık ve hazin bir şekilde anlattılar. İstanbul, bütün manasıyla tekel altında, siyahi ufku tamamıyla İngilizler tarafından kuşatılmış bulunuyor. Bugünkü kabineye dahil Nafıa Nâzırı Ferit, Maarif Nâzırı Sait Bey'ler gibi her bakımdan hamiyetleriyle kendini göstermiş yüksek fikir sahipleri bile bu kuşatılmış vaziyetten hemen

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.57-58; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.39-41.

kurtulmak ve Anadolu'da bizatihi doğacak bir milli kudretten başka hiçbir ümit ve kuvvetin bu devlet ve milleti kurtuluşa sevk edemeyeceği ve Batı Anadolu'daki aydınlar tarafından da böyle düşünüldüğü hakkındaki genel ve ortak kanaati bildirdi. İstanbul'da milli bağımsızlık zevkinden mahrum bazılarının İngiliz esaretine girmekte sakınca görmedikleri anlaşılıyor. Dolayısıyla Anadolu'dan çıkacak sesin etrafında olan bizler için bu milli vazifenin pek mukaddes olduğu kanaati bir kere daha doğrulanıyor. Milli kudretin hemen bir arada temsili kesin zaruretine karşı da zaten Erzurum'da tesir ve nezaretinizde olarak Doğu Vilayetleri kongresinin daha kapsamlı ve genel bir şekilde bağlanması ve takibi için acil zaruret görüldü. Genel Kongre'ye bizzat davet münasebetiyle yazılan tamimden başka İstanbul'da Ahmet Rıza, Ferit ve Sait Bey'ler gibi millet nazarında kendini göstermiş büyük zevata birer mektup dahi gönderildi. Maliye müfettişlerinden namus ve teşebbüsüyle bilinen Arif Bey, Rauf Bey'le birlikte gelerek bugün Fuat Paşa ile beraber Ankara'ya gitmek üzere otomobil ile hareket etti. Kendisi bu mektupları Dersaadet'e, ulaştırmak ve dağıtmakla görevlidir. Ve Anadolu'ya da çabuk gelmesi lazım gelen önemli zevatın birer şekilde İstanbul'dan çabuk çıkmaları gelecek delegelerin seçimi tesiri ve ayrıca gelecekteki şartlar düşünülerek parayla ilgili bazı vazifeler verildi.

3. Bolşevizmin anlayış ve ortaya çıkış şekli bir daha müzakere edilerek esasen Kazan, Orenburg, Kırım vesaire gibi İslam ahali bunu kabul ederek diyanet, gelenek gibi işlerle zaten alâkadar olmadığından bunun memleket için bir sakıncası olamayacağı düşünüldü. Yalnız 17 Haziran 1335 (17 Haziran 1919) ve numarasız şifre ile yüksek görüşünüz etrafında düşünülerek hakikaten Bolşeviklerin daha etkili bir vaziyete girmeleri halinde tarafsız görünmek azmiyle İtilaf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmaya zorlamak ve aksi takdirde vatanımızın Bolşevik istilası altında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre fiili icaplarına kalkışmak uygun olacaktır. Diğer taraftan ilk teklifin herhangi bir şekilde Bolşevikler tarafından yapılmasını beklemeyerek derhal o havaliden dahile doğru kendini tanıtmadan gönderilecek birkaç kıymetli zatın vasıtasıyla hemen müzakereye girişmek anlaşmak pek uygun olur. Bu şekilde Bolşeviklerin bizim memleketimiz dahiline yoğun olarak ve kuvvetle girmesine lüzum olmaz. İşbu gaye için zaten bu memleketin milli kudreti hazır olduğu beyanıyla yalnız şimdilik kendini tanıtmadan mesela bazı delegelerinin kabulü ve gelecekteki vaziyetlerimiz, silah, mühimmat ve teknik araç ve para ve ihtiyaç olduğunda insan vermek gibi işler üzerinde görüşmeler yapılabilir. Bu şekilde anlaştıktan sonra kendilerini sınırda tutmak ve İtilaf kuvvetlerinin memleketi terk etmeleri için bir silah makamında kullanmak şeklindeki yüksek tasavvurunuz pek isabetli olur. En son araştırma ve vaziyetin ve Bolşeviklerin kendilerine karşı İngilizlerle beraber düşman vaziyeti alan Ermeniler hakkında ne düşündüklerinin ve Bolşevizm ve buna bağlı olan hedefler uğrunda nakdî fedakârlığa ihtiyaç olacağına göre bu maksada kullanılacak paranız ve vilayete sonradan tertip edilen örtülü ödenekten faydalanmanın kabil olup olmadığının bildirilmesini rica ederim. İşbu telgrafnamenin gelişinin bildirilmesi de rica olunur efendim.

3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

2 Dersaadet: İstanbul. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ CEVAT PAŞA'YA*

(23 HAZİRAN 1919)

İstihbarat
Şifre
Kişiye özel
212

23.6.335
(23 Haziran 1919)

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi[1]
Cevat Paşa Hazretlerine

Bu kerre Diyarbekir'de Kürt Kulübü nüfuzlu üyelerinden Kâmil Bey tarafından acizlerine gelen telgrafname suretini aynen takdim ediyorum. Gerek Diyarbekir ve gerekse Mamuretilaziz'den[2] aldığım önemli telgrafnameler tamamıyla gösteriyor ki, Kürdistan'ın bağımsızlığı ve İngiliz himayesine girerek devletimizden ayrılması gibi fikir elhamdülillah tahrip edilmiştir. Kürdistan'ın refah ve mutluluğuna kefil olacak bir idare tarzının temini için her vakit amadeyiz. Yakında o havaliden önemli adamların Sivas'a gelmesinin beklendiğini arz ile ihtiramlarımı yinelerim.

M. Kemal

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi. Klasör No: 1. Dosya No: 335-1. Fihrist No: 2-12'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.56-57, Belge No: 17.

1 Bugünkü karşılığı, Genelkurmay Başkanı. (Y.N.)

2 Elazığ'ın o zamanki adı. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR'E*

(24 HAZİRAN 1919)

Amasya
24.6.35
(24 Haziran 1919)

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C. 22.6.35 (22 Haziran 1919) ve numarasız kişiye özel şifreye:

Son yazılarımızdan[1] da anlaşılacağı üzere esaslarda tamamen mutabakat mevcuttur. Bizzat Erzurum'da müşerref olmamızı ben de çok önem ve istekle arzu ediyorum. Fakat daha başından deniz yolunu İngilizlere karşı tehlikeli saydıracak belirtiler var idi. Karayolunda da benzinsizlik etkili oluyor. Şimdi elde edilen bir miktar benzin ile Sivas ve oradan belki Erzincan'a kadar gitmek mümkün olacaktır. Herhalde Erzurum'dan dört otomobile yetecek kadar benzinin Erzincan'a gönderilmesi icap etmektedir. Bu takdirde fevkalade bir hal ortaya çıkmazsa Sivas'tan hemen Erzurum'a hareket edeceğim. 25.6.35'te (25 Haziran 1919) Amasya'dan otomobil ile Sivas'a gidilecektir. Efendim.

Numara
218

3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: 24.6.35 (24 Haziran 1919), 218 numaraya:

350 kilo benzinin 25.6.35'te (25 Haziran 1919) Erzurum'dan Erzincan'a yola çıkarıldığını arz ederim.

15. Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi. Koleksiyon adı: İstiklâl Harbi. Kutu: 346. Gömlek: 4. Belge: 4-1'den fotokopisiyle birlikte aktarım: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları. Ankara. 1999. s.186-188; Kâzım Karabekir. *İstiklâl Harbimiz*. Türkiye Yayınevi. İstanbul. 1960. s.54; *Atatürk'ün Tanım. Telgraf ve Beyannameleri*. Derleyen: Nimet Arsan. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını. Ankara. 1964. s.41-42.

1 Kâzım Karabekir. Mustafa Kemal'in. 23 Haziran'da yazdığı 3 maddelik şifreyi kast ettiğini belirtmektedir. Bkz. Kâzım Karabekir. *aynı eser*. s.54. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(24 HAZİRAN 1919)

15. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen şifre.

Müfettişliğin 24.6.35 (24 Haziran 1919) tarih
26 numaralı şifresinin çözümüdür.

1. Mr. Noel isminde bir İngiliz Binbaşısı Urfa'dan Siverek yoluyla Viranşehir'e giderek "Milli" aşiretleri reisleriyle görüşmüş ve Urfa'ya dönmüştür. Osmanlı Hükümeti aleyhinde pek fena propagandalar yapmıştır. Aşiretlerin reislerinden aldığı kati cevaplar kendisini memnun etmemiştir. Kürtler kayıtsız şartsız devletten ve Türk kardeşlerinden ayrılmayacaklarını, bu uğurda en son neferlerine varıncaya kadar hayatlarını fedaya amade bulunduklarını söylemiştir. Ve adı geçenin vermek istediği külliyetli parayı kabul etmeyerek hamiyet ve namus göstermiştir.

2. Mekke Şerifi'nin oğlu Faysal yaveri Ramazan'ı Viranşehir köylerinden birine göndererek (SZZSZZY)[1] aşiretleri reisi Mahmut Bey'le görüşüyormuş. İngilizlerle kendisinin arası açıldığı ve Vilâyatı Sitte'nin[2] Ermenistan olacağı cihetle kendisiyle ittifak ve birleşme teklif etmiş ise de tamamen ret cevabı almıştır.

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 24/3205'ten aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. Derleyen: Nimet Arsan. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını. Ankara. 1964. s.43.

1 Çözülmemiş şifre olmalı. (Y.N.)

2 Erzurum, Van, Harput (Mamuretülaziz), Sivas, Bitlis ve Diyarbekir'i içine alan Altı Vilayet'e verilen ad. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(24 HAZİRAN 1919)

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen şifre.

Ordu Müfettişliği'nin 24.6.35 (24 Haziran 1919) tarih ve 230 numaralı şiresinin çözümüdür.

1. Yunanlıların son zamanlarda Samsun ve havalisine pek çok önem verdikleri görülmektedir. Samsun'a yüz otuz çete reisiyle yirmi bin lira para gönderdikleri Yüce Makamlardan bildirilmiş ve Çarşamba mıntıkasındaki yerli Rumların durmadan kiliselerinde siyasi toplantılar yapmakta oldukları görülmüştür.

2. Bergama'daki beş tabur piyade, otuz süvari ve yedi makineli tüfek, iki dağ topu kuvvetindeki Yunan müfrezesinin 15.6.35 (15 Haziran 1919) günü akşamı galeyana gelen İslam ahalisi tarafından çarpışarak püskürtüldüğü ve takip olunarak tamamen imha edilerek darmadağınık edildiği resmi raporlardan anlaşılmıştır.

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 23, Belge No: 10'daki metin, Sadık Perinçek tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.43-44.

15. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(24 HAZİRAN 1919)

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na
yazılan şifreli istihbarat.

15. Kolordu Kumandanlığı
Erkânıharbiyesi
Şube — Erzurum

Mustafa Kemal Paşa tarafından 24.6.35 (24 Haziran 1919) tarih
22 numaralı şifrenin çözümüdür.

Doğu vakaları hakkındaki istihbarat aşağıdadır:

1. Ermeni Hükümeti Cumhuriyesi'nin hali hazırda üç fırka askeri varmış, gönüllülerden bir dördüncü fırka kurulması arzu olunuyormuş. Fakat kimse icabet etmediğinden mümkün olmamış.

2. Mevcut fırkalar iki taburlu ikişer piyade alayından mürekkep olup taburda dört makineli tüfek ve iki dağ topu varmış; bütün Ermeni ordusunda altı adet sahra topu bulunuyormuş.

3. Fırkaların mevcudu sekiz yüz eri geçmemiş olup sahra toplarının hayvanları olmadığından esterle[1] harp edilmekte imiş.

4. Ermenistan Harbiye Nâzırı eski Rus generallerinden Nazarıekov imiş ve İtilaf hükümetleri tarafından himaye edilmek suretiyle Bolşeviklere karşı harp etmekte olduğu bilinen Rus (Denikin) *çrdasysabh*[2] gemilerle Batum'a naklolunacağı Batum'da İngilizlerin piyade ve süvari askeri bulunduğu ve Rumlardan da gönüllü asker kaydetmekte oldukları ve eski Batum istihkâmının yeniden toplarla tahkimine çalışıldığı bildirilmiştir.

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi. Kutu No: 23, Belge No: 17'deki metin, Sadık Perinçek tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.44-45.

1 Katır. (Y.N.)

2 Çözülmemiş şifre olmalı. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(24 HAZİRAN 1919)

15. K. Kumandanlığı'na gönderilen şifre

Müfettişliğin 24.6.35 (24 Haziran 1919) tarih ve numarasız şifresinin çözümüdür.

İtalyanlar Antalya'daki kuvvetlerini fevkalade artırıyorlar.

Bunun sırf İslam ve Türklerle meskûn memleketlerimizi taksime uğratmak maksadına dayanmakta olduğu anlaşılıyor. Konya'da İkinci Ordu Kumandanı Cemal Paşa hazretleri milletle hemfikir olarak bu İtalyan askeri çıkarmasına katiyen razı olamayacaklarından tahliye mıntıkası dahilinde her tarafta son milli gayretin gösterilmesi ile gösteriler yapılması ve İtalyanların çeşitli erzakların sağlanması ve iskân hususlarında vuku bulacak taleplerine ve satın almalarına karşı konulmasını vilayetlere ve mutasarrıflıklara büyük bir önem ve aciliyetle tamim etmiştir. Her tarafta bütün ahali ve Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinin bu hareketi takviye etmesi lazımdır. Şimdilik her yerdeki Cemiyet Heyeti Merkeziyelerinin İtilaf devletleri temsilcileriyle Babıâli'ye, İzmir'den Yunanlılar da henüz tamamiyle çekilmemiş olmalarına ek olarak Antalya ve havalisinde de İtalyan kuvvetlerinin artırılması ve işgal sahasının artırılması endişe ve heyecan nedeni olmakta bulunduğu anlamında telgraflar çekilmek suretiyle ülkemizin bütünlüğü aleyhinde olan bu hareketlerin protesto edilmesi lüzumunu arz ederim.

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 23, Belge No: 11'deki belge. Sadık Perinçek tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.45.

PADİŞAH'A*

(24 HAZİRAN 1919)

Şifre

24.6.35
(24 Haziran 1919)

Mabeyni Humayun Cenabı Mülûkâne Başkitabeti Celilesi Vasıtasıyla Atebei Ulyayı Cenabı Padişahiye

Dahiliye Nâzırı Bey'in 18 Haziran 335 (18 Haziran 1919) tarihli vilayetlere yayınladı-ğı şifreli bir tamimde Müdafaai Hukuku Milliye hazırlıklarını şiddetle yasaklıyorlar. Pek hazin ve üzücüdür ki, aynı tarihte Posta ve Telgraf Genel Müdürü de milletin sesini boğ-maya yönelik gafilane ve derhal akamet ve nedamete mahkûm bir telgraf yayınlamıştı.

Şevketpenahım; fiilen vaki bugünkü parçalanma tehlikesi karşısında bağımsızlığını ve başta makamı akdesi ve saltanatı humayunları olmak üzere mukaddesatını kurtarmaya ve muhafazaya azmetmiş olan milleti necibelerinin[1] böyle hasis ve tehlikeli bir zihniyetle kudretinin kırılmasına tevessül etmek tarihin ve milli vicdanın hiçbir zaman affedemeyeceği hadiselerdendir. Gerçi böyle bir zihniyetin hiçbir yerde kabul ve tatbik alanı bulmadığını şükranla arz eylerim. Fakat milleti necibelerine ve vatan ve devletin tarihine karşı reva görülen bu muameleler mukadderat ile pek zalimane bir alay oluyor. Bu hadiseler heyecanlı olan milletin görüşlerine ve fikirlerine yayıldıkça merkezi hükümete itimatsızlık göstermek gibi pek fena neticeleri hazırlayacağında şüphe yoktur. Keyfiyeti arza cesaret ederken tazimatı ubudiyetkârancmi de teyit eylediğim menutu ilmi âlî buyuruldukta ferman.

Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör: 7, Dosya: 1335/2, Fihrist: 3, 3-1:2'den aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler*, Hazırlayan: T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür Bakanlığı Yayınları: 408, Ankara, 1981, s.57-58: *Zabıt Ceridesi*, Devre: I, c.I, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, Ankara, 1940, s.11.

1 Necip: Asil. (Y.N.)

SİVAS VALİSİ'NE*

(24 HAZİRAN 1919)

Sivas Valisi'ne gönderilen şifreli telgraf.
Pek aceledir.
Sayı: 1117

24 Haziran 335
(24 Haziran 1919)

Üçüncü Ordu Müfettişliği'nin şifresidir.

Dahiliye Nâzırı Beyefendi'nin vilayetlere ve bağımsız sancaklara[1] yazdıkları 18.6.35 (18 Haziran 1919) tarihli bir şifreli tamimlerini öğrendim. Parçalanma tehlikesi ve fiilen vakalar ve hadiseler karşısında mukaddesatını kurtarmaya ve müdafaaya azmetmiş olan milletin kuvvet ve kudretinin kırılmasına emir vermek gibi yanlış ve tehlikeli bir zihniyetin ne kadar fena ve seri bir müthiş akıbete başlangıç olacağını ve bundan doğacak büyük zararların sırf vatanın haraplığı ve müteşebbisleri hakkında pek ağır sorumluluk meydana getireceğini arz ve izaha lüzum yoktur. Her halde milli cereyanın bugünkü vakur vaziyetini bilmemek yüzünden verilmiş olan bu emrin derhal geri alınarak hatanın tamirini ilgili yüksek makamlara arz ettim. Bağımsızlığını mukaddesatını emin görmek isteyen milletin önüne hiçbir meşru set çekilemez ve acizane mıntıkamın asayişinden devlete ve millete karşı sorumlu olmak itibariyle buna katiyen müsaade etmem. Milli vicdanla temas halinde bulunan zatıâlilerinin vaziyeti bilhassa takdir buyurmuş olduklarına şüphe yoktur.

İşbu telgrafımın alındığını rica ederim.

Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi. Kutu No: 17, Belge No: 33'te bulunan belge, Sadık Perinçek tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.42-43.
Aynı metnin, "Tamim/Vilayetlere ve Elviyei Müstakileye, Kolordulara ve İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine" başlıklı ve 24/25 Haziran 1919 tarihli örneği için bkz. *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler*, Hazırlayan: T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür Bakanlığı Yayınları: 408, Ankara, 1981, s.59-60. (YN.)

1 Metinde, "elviyei müstakile". (Y.N.)

VALİ GALİB BEY'DEN GELEN TELGRAF'A DÜŞTÜĞÜ NOT*

(24 HAZİRAN 1919)

Sayı: 633 *Trabzon, 24. 6. 35 (1919)*

Tokat'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

C: 20 Haziran Sene 35 (1919) ve 733 Tel'e:

Servet Bey'in, Erzurum Kongresi'ne seçildiği ve Temmuz'un 10. günü Erzurum'da hazır bulunmak mecburiyetinde olduğu, Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyeti Riyaseti'nden ifade kılınmıştır, Efendim. 24/6 (24 Haziran 1919)

Vali
Mehmed Galib

C: "Pek uygundur." İstihbarat'a. 26 'da

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.I. Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.162-163.

ERZURUM VİLAYETİ'NE*

(25 HAZİRAN 1919)

15. Kolordu Kumandanlığı
Erkânıharbiyesi
Şube

Erzurum: 29.6.35
(29 Haziran 1919)

Suret

Erzurum Vilayeti'ne

Kolları, bacakları kesilen erkeklerinden, namusları ayaklar altına alınan kadınlarından bahsolunarak vilayet metropolitlerinden İstanbul Patrikhanesine durmadan rapor yağdırılmakta olduğu ve bu gibi yalanların yabancı gazetelerinde yer bularak yayımlanmakta ve bu suretle aleyhimize propagandalar yapılmakta olduğu ve bunlardan hedeflenen gaye ise hem şüphesiz Avrupa'ya Türk vahşeti ve Türk kabiliyetsizliğini ispata çalışmak ve geçirilen şu nazik zamanda (MHSM)[1] milletler nazarında Türk milleti hakkında fena fikirler doğmasına çalışmaktan ibaret olduğundan ve bu gibi tesirlerin hükümsüz bırakılabilmesi ancak karşı yayınla kabil olabileceğinden hiçbir vakayı kaçırmayarak işlenen suçları gösteren delilli listeler düzenlenmesi ve gönderilmesi Harbiye Nezareti Celilesinden 18.6.35 (18 Haziran 1919) ve 163/2355 numaralı şifreli emirle bildirilmekle, günlük verilegelmekte olan raporlarla bildirilecek malumatın işar olvechile tasrih ve edillesile[2] haber verilmesini ve adi vakalardan olan ağız dalaşı, kavga ve şahsi hususlardan dolayı vaki olacak vakaların belirtilmesinden kaçınarak bunların yalnız sayıca bildirilmesi fakat Hıristiyan unsurların Müslümanlara karşı siyaseten reva gördükleri her türlü zulüm ve yolsuzluğa ait vakaların açıkça belirtilmesini önemine binaen arz ve rica eylerim.

Mustafa Kemal

25.6.35
(25 Haziran 1919)
202 hususi numaralıdır.

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 24/3010'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.46.

1 Çözülmemiş şifre olmalı. (Y.N.)

2 Yukarıda belirtilen kaynakta bu şekilde yer almıştır. (Y.N.)

RAPORUNDAN*

(25 HAZİRAN 1919)

İstanbul'da, Galata'da, Minerva hanının üçüncü ve dördüncü katlarında, Rum Muhacir Komisyonu gibi aldatıcı bir ad altındaki Kordas yahut Etniki Eterya Cemiyeti'nin bir şubesi de çalışmaktadır. Bu vaziyet, Yunanistan'dan gönderilen çeteleri ve İstanbul'da kaydettiği Rumları, Trakya'ya, İzmir'e ve Karadeniz kıyılarına göndermektedir. Fener Patrikhanesi Merkez Komitesi de, bu cemiyete yardım etmektedir.[1]

* Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959, s.37.
1 Yukarda belirtilen kaynakta, rapor, burada yayımlandığı kadar yer almıştır. (Y.N.)

2. ORDU MÜFETTİŞİ CEMAL PAŞA'YA*

(26 HAZİRAN 1919)

Geldiği yer: Tokat
Çekildiği tarih: 26 Haziran 335 (26 Haziran 1919)
Telgrafname No.sı: 934
Sayı: 236

Konya İkinci Ordu Müfettişliği'ne

Hüdavendigâr Valisi'nin görüş ve kanaatine henüz emniyet hasıl olamadığı cihetle Kongre'ye Hüdavendigâr vilayetinden gönderilecek delegeler hakkında vilayete bir şey yazılmıştır. Yalnız o havalinin pek büyük kumandanı olmak itibariyle Hüdavendigâr, Karesi ve Kaleisultaniye'ye olan şeyler için Yusuf İzzet Paşa hazretlerinden rica etmiştim; sizin oraya ve gerekse Aydın vilayeti için Bekir Sami Bey'e ait yazdığım telgraflarımın Dersaadet merkezinden geçmesi nedeniyle sonradan kendilerine ulaşıp ulaşmadığına pek büyük şüpheler hasıl olunmuştur. Edirne'de Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey ile olan muhabere de aynı veçhiledir. Eğer işbu telgrafımın Dersaadet'e uğratılmaksızın Anadolu telgraf hatları EDAAKRLE[1] adı geçenden bizzat sorulması ve işin önemiyle orantılı bir şekilde TKRAHDE[2] tavsiye ve haber verilmesini istirham eylerim. Hususi numaralıdır.

Müfettiş Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, E.U. Basımevi, Ankara, Aralık 1953, Sayı: 6, Vesika No: 112.

1 Çözülmemiş şifre olmalı. (Y.N.)

2 Çözülmemiş şifre olmalı. (Y.N.)

2. ORDU MÜFETTİŞİ CEMAL PAŞA'YA*

(26 HAZİRAN 1919)

Geldiği yer: Tokat
Çekildiği tarih: 26 Haziran 335 (26 Haziran 1919)
Telgrafname No.sı: 943

Konya'da İkinci Ordu Müfettişliği'ne

Tokat ve havalisinin İslam nüfusunun yüzde seksen ve Amasya havalisinin de önemli bir kısmını Alevi mezhebinde olanlar teşkil ediyorlar ve Kırşehir'deki Baba Efendi hazretlerine fevkalade bağlı bulunuyorlar; vatanın ve milli bağımsızlığın bugünkü tehlikesini fiilen görmekte olan adı geçenin yerleşmiş kanaati şüphe yoktur, buna pek uygundur. Dolayısıyla söz sahibi ve güvenilir bazı kişileri görüştürerek kendilerince uygun görecek Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerini takviye edecek şekilde birkaç mektup yazdırılarak bu havalideki Alevi nüfuz sahiplerine dağıtılmak üzere Sivas'a gönderilmesini pek faydalı görüyorum; bu konuda yüksek yardımlarınızı istirham ederim.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaver
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, E.U. Basımevi, Ankara, Aralık 1953, Sayı: 6, Vesika No: 113. Ayrıca bkz. Cemal Kutay, *Kurtuluşun Kuvacı Din Adamları*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.225-226.

TRABZON VİLAYETİ'NE*

(26 HAZİRAN 1919)

İstihbarat
Tel
Özel Numara
240

Amasya
26.6.35
(26 Haziran 1919)

Trabzon Vilayeti'ne

C. 24.6.35 (24 Haziran 1919) Tele

Servet Bey hakkındaki bildiriminiz pek muvafık ve münasiptir efendim.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mirliva
Mustafa Kemal

Paşa hazretlerinin emirleriyle
Hüsrev

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan mikrofilm çıkışlarında: Film No: 5. Sayfa No: 31. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: D: 335/4-1. F: 13-1.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(26 HAZİRAN 1919)

Tokat
26.6.35
(26 Haziran 1919)

15. Kolordu Kumandanlığı'na

C: 24.6.35 (24 Haziran 1919)

Doğu Vilayetleri adına yapılacak Erzurum Kongresi'nin üyeleri için hiçbir etki ve müdahaleye hacet kalmaksızın ve sırf milli bir tarzda kendi aralarında yapılması pek kolay ve maksada ulaşılmasında tamamıyla kâfidir. Yalnız bir kerede Hüdavendigâr, Edirne, Aydın, Karesi, Çanakkale gibi milli cereyanı[1] tamamıyla takviye olunmamış bizce lüzumu kadar teyid etmemiş uzak yerlerde itimat ve emniyete mazhar kişiler tarafından ve el altından yol gösterilmesine ihtiyaç vardır. Aksi takdirde milli livayı müfrez bulundurmak sakıncası karşısında kalınacağı aşikârdır. Bunun için bu gayede özel emniyete henüz mazhar olmayan Edirne vilayeti ile Hüdavendigâr vilayetine ve Karesi, Biga sancaklarına, Aydın vilayeti için Cemal Paşa, Yusuf İzzet Paşa'ya ve Cafer Tayyar ve Bekir Sami Bey'lere yazılmış, İstanbul için de keza bazı önemli zevat aracılık etmiştir. Bu münasebetledir ki[2] tarafımdan Trabzon Valisi'ne yazılmakla beraber henüz arzu edildiği derecede emin olunamadığı için tarafı âlinizden de fırka vasıtasıyla yine el altından tesir yapılması lüzumunu arz etmiştim. Nitekim şimdiye kadar her taraftan cevap geldiği halde Trabzon Vilayeti'nden bir cevap alınmamıştır. Bundan başka Müdafaai Hukuku Milliye ve İlhak heyetlerinin açık haberleşme ve davetlerinin doğuracağı ani konuşmalardan kaçınarak bu (...)[3] millî halinde saklaması da düşünüldüğünden bu şekilde gizli haberleşmeye lüzum görülmüştür. Bu zaruretler herhalde zatıâlilerince de bu şekilde takdir buyrulmaktadır. Efendim.

3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

Gelişi: 27/7.(X)
Çözümü: 11.20 Sonra

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 126, Belge: 126-1, 2'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.189-192.

1 El yazısı metindeki "ceryân-ı millîsi" sözcükleri, yukarda belirtilen kaynakta "ceryân-ı millî" şeklinde yer almıştır. Bu kitapta yer alan Mustafa Kemal'e ait tüm belgeler Ercüment Hüsnü Baki tarafından yeniden okunmuş ve karşılaştırılmıştır. (Y.N.)

2 El yazısı metindeki "münasebetledir ki" sözcükleri, yukarda belirtilen kaynakta "mekasitledirki" şeklinde yer almıştır. (Y.N.)

3 Çözülmemiş şifre. (Y.N.)

VİLAYETLERE, BAĞIMSIZ MUTASARRIFLIKLARA, KOLORDULARA VE 2. ORDU MÜFETTİŞLİĞİ'NE*

(27 HAZİRAN 1919)

Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak gibi yalnızca vatanı ve milli bağımsızlığı kurtarmaya dayanan bir mukaddes gayeye yardımımdan ve İngilizler tarafından talep edildiğinden bahisle azil olunduğumu Dahiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in mülki makamlara gizlice tamim eylediğini öğrendim.

1. Acizlerini bu memuriyete veren ve tayin buyuran zati hazreti padişahinin bu konuda herhangi bir iradei seniyelerini[1] şeref telakki eylemediğim gibi ne makamı celili sadaretten ve ne de Harbiye Nezareti celilesinden azlime dair bu ana kadar hiçbir emir almadım. Dolayısıyla Ali Kemal Bey'in bu gizli yayın ve tamiminın ne gibi hastalıklı düşünceler altında cereyan ettiğini zaman ve hadiseler yakında herkesin gözünde ispat edecektir. Devlet yöneticileri arasında nifak ve memlekette kanunsuzluk ve disiplinsizlik ve netice olarak anarşi doğurmaya sevk eden bu tehlikeli zihniyetin tarih ve millet gözünde vehamet ve sorumluluğu noktasına nazarı dikkatı çekmeyi gerekli sayarım. Ali Kemal Beyin yetkisi üstünde olarak milli mevcudiyetimiz aleyhindeki bu gizli ve gayri kanuni hareketten geri döndürüleceği tabiidir.

2. Memuriyetimin bitişi hakkında bir iradei seniyei hazreti padişahi şeref telakki ettiğim takdirde bittabi resmi sıfat ve vazifemden ayrılacağım ve bunu başkalarından evvel bizzat benim tamim edeceğim aşikârdır. Böyle bir halde vatanı kurtarmaya dayanan dini ve milli ictihadımı sinei millette bir millet ferdi olarak dahi takip etmek benim için en yüce bir vazife ve en katı bir emeldir. Dolayısıyla devletçe ve sonradan padişahın iradei seniyesi ile Üçüncü Orduyu Humayun Müfettişliği ve bunun devlet ve millete karşı olan sorumluluğu üzerimde bulundukça Babıâli'nin talimatında yer alan resmi vazifelerden dolayı tekmil valiler ile bağımsız sancakların tebligatını icraya tamamıyla mecbur ve bugünkü hakikati öğrendikten sonra her vakit ve tarih karşısında da sorumlu bulunduklarını süratle tebliğ ederim. Bundan başka, ordu müfettişliği, devletin resmi bir makamı olup hiçbir zaman şahıs ile kaim ve alakadar bulunmadığından makamın kendisine mahsus haberleşmesini ve ilişkilerini iyi bir şekilde muhafaza etmenin ve sürdürmenin bir kanuni zaruret olduğunu ve bu tebli-

* *Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c.1, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, Ankara, 1940, s.12; *Türk Parlamento Tarihi/ Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994, s.48-49.

1 Padişah emri. (Y.N.)

gatımın Ali Kemal Bey'in tebligatının tamim olunduğu makamlara da ulaştırılması lüzumunu ilaveten arz ederim.

3. İşbu telgrafımın ulaştığının yazıyla bildirilmesini rica ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
M. Kemal

SİVAS VALİSİ REŞİT PAŞA'YA*

(27 HAZİRAN 1919)

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

Şimdi Tokat'tan Sivas'a doğru hareket olunduğunu ve zatı devletleriyle teşerrüf imkânının yakın ve gerçekleşmek üzere bulunmasından dolayı samimi surette mütahassis bulunduğumu arz ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

* Sebahattin Selek. *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*. c. I. Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1971, s.201.

HARBİYE NEZARETİ'NE*

(28 HAZİRAN 1919)

Çıkış yeri: Sivas — İ nci Ş.
Numarası: 1827 — 29.6
Alındığı tarih: 29 Haziran 35 (29 Haziran 1919) Saat 5.00
Sayı:791

Harbiye Nezareti Celilesine

Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerine yardımımdan ve İngilizler tarafından talep edildiğimden bahisle azlolunduğumu daha bazı münasebetsiz sözler ilavesiyle Dahiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in mülkiye makamlarına gizlice tamim eylediğini öğrendim. Acizlerini bu memuriyete veren ve tayin buyuran zatı hazreti padişahinin bu konuda herhangi bir iradei seniyyelerine şeref telakki eylemediğim gibi ne makamı celili sadaretten ve ne de Harbiye Nezareti celilesinden azlime dair bu ana kadar hiçbir emir almadım. Dolayısıyla Ali Kemal Bey'in bu gizli yayın ve tamiminin ne gibi hastalıklı düşünceler altında cereyan ettiğini ve devlet yöneticileri arasında nifak ve memlekette kanunsuzluk ve disiplinsizlik ve netice olarak millet arasında anarşi doğurmaya sevk eden bu tehlikeli zihniyetin ne kadar tehlikeli olduğunu arz etmeyi gereksiz görüyorum. Ali Kemal Bey'in görevinden ayrıldığını bildiren telgraf haberleri adı geçenin hareket çizgisinin hükümeti seniyece tasvip edilmediğini tamamen göstermiş ve memlekette sebep olduğu kötü tesir ve yanlış anlamalar her ne kadar kısmen bu suretle ortadan kalkmış ise de Vekiller Meclisi'nin bütününün karar ve kanaati dışında yapıldığına katiyen kani bulunduğum bu tehlikeli ve sorumluluğu cidden ağır düşüncelerin millet ve memleketin gelecekteki selameti için ne büyük zararlar doğurabileceğini tekraren süratle arza mecburum. Adı geçen hakkında yapılacak muameleyi yüksek takdirlerinize arz ederim.

28 Haziran 35
(28 Haziran 1919)

3. Ordu Kıtaları Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mirliva
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, E.U. Basımevi, Ankara, Aralık 1952, Sayı: 2, Vesika No: 27. Ayrıca bkz. *Zabıt Ceridesi*, Devre: I, c.I, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, Ankara, 1940, s.11-12; *Türk Parlamento Tarihi/ Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994, s.48.

2. ORDU MÜFETTİŞİ CEMAL PAŞA'YA*

(28 HAZİRAN 1919)

Çekildiği yer: Sivas
Çekildiği tarih: 28 Haziran 335 (28 Haziran 1919)
Telgraf Numarası: 1830

Pek aceledir

Konya'da 2. Ordu Müfettişliği'ne

1. Dahiliye Nâzırı Ali Kemal Bey Konya, Kütahya, Karesi vesair mevkilerde kumandan ve müfettişlerin seferberlik yaptıklarından söz ederek mülkiye memurlarının kumandan ve müfettişlerin tebligatını katiyen dinlememeleri ve ahaliyi redde ikaz etmeleri hususunda mülkiye makamlarına hamiyetsizce bir tamim gönderdiklerini burada öğrendim. Nazarı dikkati çekerim ve benim de hükümetçe azledildiğim beyanıyla mülkiye makamlarının temas etmemesini de şifre ile tamim ediyor. Halbuki bu ana kadar ne bir iradei seniyye ve ne de Sadaret yahut Harbiye Nezareti celilesinden azlim hakkında hiçbir emir tebliğ edilmediği halde, bu tarzda milli varlığımız aleyhinde hastalıklı propagandalara cüret gösterilmesi, herhalde dikkate değer bir zihniyetin tesiri altında cereyan ettiğini tamamıyla gösteriyor. Bugünkü ajanslar ise Dahiliye Nâzırı'nın istifasını ve Hürriyet ve İtilâf'ın kabine ile ilgisi kalmadığını yayınlıyorlar; herhalde vatan ve milletin parçalanma tehlikesinden masun kalması emrinde verilmiş olan azim, karar ve yemine hiçbir şey mani olamayacaktır.

Her halde sinei millette milletle beraber icâmdakâr[1] bir fert halinde kalmaklığım yalnız yukarıdaki hususlardan belki geç gibi/geç gelir alınır düşüncesiyle keyfiyeti arz eyliyorum, efendim.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaver
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, E.U. Basımevi, Ankara, Aralık 1953, Sayı: 6, Vesika No: 114.

1 "Ormanda, cıngılda iş gören; güçlükler ve tehlikeler ortamında çalışan" anlamında. (Y.N.)

AMASYA 5. FIRKA KUMANDANLIĞI VASITASIYLA YÜZBAŞI OSMAN NURİ BEY'E*

(30 HAZİRAN 1919)

Sivas
1843

Sayı
45

Saat
1

Amasya 5. Fırka Kumandanlığı Vasıtasıyla Osman Nuri Bey'e

Bir çantayı bulmak[1] ve iyi muhafaza hususunda gayret ve emekleri sevk eden Komiser Muavini Osman Efendi ile polis memuru efendilere elli lira verilmesi ve kendilerine ayrıca da özel selamımın tebliğini rica ederim.

3. Ordu Müfettişi
Mirliva
Mustafa Kemal

* Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya/ Portreler-Belgeler*, Ankara, 1992, s.136-137.

1 Mustafa Kemal 26 Haziran 1919'da, Tokat ve Sivas'a gitmek üzere Amasya'dan ayrıldığında, içinde evrakların bulunduğu bir çanta otomobilden düşer ve kaybolur. Çanta, Amasya Polis Teşkilatından Komiser Muavini Osman ve bir polis memuru tarafından Narlıbahçe Yolu ile Şehzadeler Mezarlığı arasındaki bir fırında bulunur ve Mustafa Kemal'e ulaştırılır. Bkz. Hüseyin Menç, *aynı eser*, s.134-136.

DİYARBEKİR'DE 13. KOLORDU KUMANDANI'NA, 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE REİSİ HALİT BEY'E, CANİK MUTASARRIFI'NA*

(3 TEMMUZ 1919)

Erzurum,
3 Temmuz 1919

Bunların, dağdağasız gözetlenmesi ve ele geçirilmesi lüzumu...[1]

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.117.

1 *Nutuk*'un "Ali Galip Hadisesi" başlıklı bölümünde, Mustafa Kemal, "Celâdet ve Kâmuran Âli isminde iki şahsın yabancılar tarafından, külliyetli para ile Dersaadet'ten Kürdistan'a gönderileceği, bunların aldatmaya ve aleyhte kışkırtmaya memur oldukları ve bir iki gün içinde hareket etmiş veyahut edecekleri istihbar edildi" demekte ve yukarıdaki emri verdiğini belirtmektedir. Bkz. *Nutuk*, aynı yer. (Y.N.)

SİVAS VİLAYETİ'NE*

(4 TEMMUZ 1919)

Çıkış yeri: Erzurum Numara: 244

Sivas Vilayeti'ne

Padişahın tahta çıkması münasebetiyle Erzurum'da mülki ve askeri makamların tebriklerini kabul ve idrak ile kıvanç duyuyorum. Bu yüce vesileyle devlet ve milletin içine düştüğü vaziyetten talihin iyiliğiyle kurtulmasını ve mutlu son ile selametin bereketine kavuşmasını temenni ederek tebriklerimi arz ederim.

4.7.35
(4 Temmuz 1919)

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi. Kutu No: 18, Belge No: 81'de bulunan metin. Sadık Perinçek tarafından Latin hartlerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. Derleyen: Nimet Arsan. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını. Ankara. 1964. s.47.

ERZURUM VİLAYETİ'NE*

(4 TEMMUZ 1919)

Erzurum Vilayeti Celilesine

Erzurum, 4.7.35
(4 Temmuz 1919)

Utufetlû Efendim Hazretleri,

Azil ve görevlendirilmem padişah hukuku cümlesinden olduğu ve azlim katiyen vaki olmadığı halde görevinden ayrılmış olan eski Nâzır Ali Kemal Bey'le Telgraf Müdürü Umumisi Refik Halit Bey'in güya azledildiğim cihetle telgraflarımın kabul edilmemesi için yalana dolana ve bazı tehlikeli hissiyata dayanan bu hareketlerinin padişah hukuku ve üzerimde olan devlet vakar ve haysiyetine tecavüz olmakla beraber iş görme ruhunu da ihlal ettiğinden kanuni takibatta bulunulmasını yüksek makamlara arz ettim. Bugün padişahın tahta çıkmasını tebrik için gerek Mabeyni Humayun Başkâtipliği'ne ve gerekse Harbiye Nezareti celilesine, vilayetlere ve kolordulara olan telgrafların Erzurum merkezinde gizlenmesi ve iptal edilmesi gibi meşru olmayan harekâtın ortağı ve icraat vasıtası olan Erzurum Başmüdürü ile Merkez Müdürü'nün verdikleri izahat ve belgeler üzerine üzerimdeki devlet vakar ve haysiyetini teyit ve muhafaza için hapis ve tevkif ve Divanı Harbe tevdi ettirilmiştir. Her tarafla ve bilhassa son günlerde yüksek makamlarla da resmi haberleşmem kendilerince bilindiği halde bunu anlamamazlıktan ve bilmezlikten gelmeleri sorumluluklarını artırmıştır. Bilgi için tamim olunur.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mirliva
Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 24/3529'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.47-48; Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1969, s.13; Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1964, s.144-145.

20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(5 TEMMUZ 1919)

Şifre: Aceledir

Erzurum: 5.7.1335
(5 Temmuz 1919)

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na

1. Cemal Paşa'nın izinli olarak İstanbul'a gittiğini üzüntüyle haber aldım. Gerek zatıâlileriniz ve gerekse Selahattin Bey hiçbir sebep ve bahane ile kumanda mevkiini terk etmeyeceksiniz. Aranızda ve bizimle sıkı ve daimi irtibatta bulununuz.

2. İşbu telgrafname suretini Yusuf İzzet Paşa ile Bekir Sami Bey ve bütün kolordu ve fırka kumandanlarına emin surette ulaştırınız.

3. Şimdilik bana yapılacak gizli bildirimlerinizi adresimi şifre ederek On Beşinci Kolordu Kumandanlığı adresiyle göndermeniz emniyet icabıdır. Yusuf İzzet Paşa ile Bekir Sami Bey'in bizim ile irtibatlarının sizin vasıtanızla olmasını temin buyurunuz.

4. İşbu telgrafın gelişi ve icap edenlere tebliğ edildiğinin yazıyla bildirilmesini istirham ederim. İmza: 3. Ordu Müfettişi ve Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari M. Kemal.[1]

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.69.

1 Mustafa Kemal, kendisinin de belirttiği gibi, bu dönemde gönderdiği telgraflarda imzasını şifreye dahil etmiş, açık olan imza kısmında ise "15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir" yazısı yer almıştır. (Y.N.)

3. KOLORDU KUMANDANI REFET BEY'E*

(5 TEMMUZ 1919)

Şifre

Erzurum: 5.7.1335
(5 Temmuz 1919)

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

Merkezi hükümetin baskı[1] neticesi olarak millet ve memleket menfaatlerine karşı yapması muhtemel tebligatı kontrol veya durdurmak için haberleşme kanalı olan önemli merkezlerde icabında uygulanmak üzere hemen tedbir ve tertibat alınmalıdır. Bu noktayı ne hükümete ne de telgraf memurlarına hissettirmemek lazımdır. İşbu telgrafın gelişi bildirilecektir. 3. Kolordu, 20. Kolordu ve bu da 12. ve 14. Kolordu'ya ve o da Bekir Sami Bey'e ve 15. Kolordu, 13. Kolordu'ya ulaştıracaktır. İşbu telgrafın gelişi aynı şekil ve yol ile bildirilecektir. İmza: Üçüncü Ordu Müfettişi Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari Mirliva Mustafa Kemal.

* Kemal Atatürk. *Nutuk*. c.III. Vesikalar. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul. 1961, Vesika: 29, s.920; Kâzım Karabekir. *İstiklâl Harbimiz*. Türkiye Yayınevi, İstanbul. 1960. s.69; Sebahattin Selek. *Milli Mücadele*. c.I. Baha Matbaası, İstanbul. 1966. s.262.

1 Sebahattin Selek'in yayımladığı metinde "ecnebi tazyiki" (yabancı baskısı) şeklindedir. (Y.N.)

12. KOLORDU KUMANDANI MİRALAY SALÂHATTİN BEY'E*

(5 TEMMUZ 1919)

İstihbarat
Şifre
Gayet aceledir

Erzurum, 5 Temmuz 1919

Konya'da 12. Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Bey'e

1. Cemal Paşa'nın on gün müddetle Dersaadet'e hareketinin hakiki sebebini açıkça ve süratle bildirmenizi.

2. Zatıâlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvvetin başından ayrılması doğru değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile haberleşerek en kötü ihtimale karşı tedbirler almanız elzemdir. Her gün vaziyetiniz hakkında kısa bilgi vermenizi rica ederim.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk. *Nutuk*. c.III. Vesikalar. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. İstanbul. 1961. Vesika: 30. s.920-921.

20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(5 TEMMUZ 1919)

İstihbarat
Şifre
Gayet aceledir.

Erzurum, 5 Temmuz 1919

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Salâhattin Bey'e yazdığım şifre sureti aynen aşağıdadır.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mirliva
Mustafa Kemal

SURET

Gayet aceledir.

Konya'da 12. Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Bey'e:

1. Cemal Paşa'nın on gün müddetle Dersaadet'e hareketinin hakiki sebebini açıkça ve süratle bildirmenizi.

2. Zatıâlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvvetin başından ayrılması doğru değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile haberleşerek en kötü ihtimale karşı tedbirler almanız elzemdir. Her gün vaziyetiniz hakkında kısa bilgi vermenizi rica ederim. 3. Ordu Müfettişi, Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari Mustafa Kemal.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III. Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 31, s.921.

YENİ HARBİYE NÂZIRI İLE MAKİNE BAŞINDA YAPTIĞI GÖRÜŞME*

(5 TEMMUZ 1919)

Pek Aceledir.

Harbiye Nâzırı Ferid Paşa Hazretlerine

5.7.35 (1919) tarihli telgrafınızı hayretle okudum. Elden gönderilmiş olduğunu arz ettiğim cevapname, 2/3.7.35 (2/3 Temmuz 1919) tarihinde, Tercan'dan "pek acele" işaretiyle 900 gurup olarak ve hakipayi şahaneye olan maruzatım da, 2.7.35 (2 Temmuz 1919) tarihinde, 49 numara ile Erzincan'dan takdim edilmişti. Henüz ulaşmamış bulunmasına imkân yoktur.

Bugünkü emirnameleri, sunulan bilgi incelendikten sonra mı tebliğ buyruluyor, yoksa adı geçen telgraflarım, birtakım gizli ellerin etkisine ve alıkoymasına mı uğradı? Bildirmenizi, telgraf başında bekliyorum, Efendim. 5 Temmuz Sene 335 (5 Temmuz 1919).

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
(Mirliva)
Mustafa Kemal.

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu. *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.I, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.136.

HARBİYE NÂZIRI FERİD PAŞA İLE TELGRAF BAŞINDA KONUŞMA*

(5 TEMMUZ 1919)

Ferid Paşa:[1]

Paşam! İtilaf temsilcilerinin pek kati müracaatları bugünkü telgrafnameni[2] *yazmaya mecbur etti. Zatıâlilerini benim kadar kimse bilemez. Vatani hamiyetlerinizin yüce gayelerine vâkıfım.*

Bendeniz İstanbul'a teşrif buyrulacağını gerek Şevketmeap Efendimize ve gerek temsilcilere karşı taahhüt ettim. Mahcup olmayacağıma eminim.

Hakkımızda, İtilaf temsilcilerinden de burayı teşriflerinizde hürmetten başka bir şey beklenmemektedir. Bunlar temin edilmiştir. Ancak ve ancak zatıâlilerinin hemen o havaliyi terk ile buraya gelmeniz lazımdır.

Mustafa Kemal:

1. Acizlerinin vatan ve milletin selametine hizmet etmekten başka bir gaye ve maksadım olmadığı ve halen dahi devletin şimdiki sınırları dahilindeki çalışmam ve faaliyetim buna yönelmiş ve harcanmış olduğu halde İtilaf devletleri temsilcilerinin şahsiyetimden bu derece vehme kapılmış bulunmalarının birtakım niyetlerden ve yalan dolanlardan ileri geldiğini ve bunların da acizlerini bütün hissiyat ve fikirleriyle tanıyan ve yüce padişahın işleriyle hükümet emirleri dairesinde çalışacağıma itimat buyuran zatı devletleri tarafından verilecek izahat ve teminatla düzeltilip giderilebileceğinin mümkün olduğuna şüphem yoktur.

2. Dört gün evvel padişahın arzu ve iradesine kavuşmuş olmakla İtilaf temsilcilerince de itiraza şayan olmadığı anlaşılan teklifiniz, cevabı alınıp mütalaa edilmeden Dersaadet'e hareketim hakkında taahhütte bulunulmamalıydı.

3. Hiçbir makul sebebi yok iken İzmir'in ve Antalya'nın hükümetimizin bilgisi dahi olmadan düşmanca işgali ve silahsız biçare halkın Rum eşkıyasına doğratılması ve binlerce ırz ve namusun ayaklar altına alınması ve halen de Aydın vilayetinin her tarafında bu facianın sürmesi ve uzayıp gitmesi bir müddet evvel oradan Nurettin Paşa'nın alınmasının ve vahim bir kumanda değişikliğinin şükranı neticesi mi idi? Bu havali için dahi böyle kanlı bir akıbet hazırlanmış ve buna mani görülen kumanda heyetlerinin

* *Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c.1, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, Ankara, 1940, s.13-15; *Türk Parlamento Tarihi/ Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, c.1, TBMM Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994, s.50-53.

1 İtalik dizilen bölümler Harbiye Nâzırı Ferid Paşa'ya aittir. (Y.N.)

2 Ferid Paşa bu telgrafında, Mustafa Kemal'in süratle İstanbul'a gelmesini istemektedir. Bkz. *Zabıt Ceridesi*, aynı yerde. (Y.N.)

değiştirilmesi lüzumu hissedilmiş ise temsilcilerin vatanın imhasını gerektiren tekliflerı karşısında hükümet yetkililerimizin ikinci bir hıyanete vasıta olmaktan ise millet fertleri arasına fert olarak karışması örnek alınacak bir vatanperverlik olur.

Doğudan Şevki ve İhsan Paşa'ların alınması vatanımızın batı kısımlarının gaddarca işgali programının tatbikini önleme derecesi ne olabilmiştir?

Ferid Paşa:

Yüksek beyanatınız doğrudur. Ancak bir milli hareket olacağına iman eden İngilizleri kudretiniz ve bilinen hamiyetiniz endişelendirmiş ve düşmanlarımız tarafından her gün bir şekilde yayılan yalanlar bu endişeyi artırmış olacak ki, bugün hemen zatıâlilerinin ordunun başından İstanbul'a getirilmesini Babıâli'den talep etmişlerdir. Bu taleplerini tehditkârane bir lisanla söylemişlerdir. Dört gün evvelki halin şekline göre hazreti padişahın olurunu alan acizane teklifim olmuştu. Fakat bugünkü hal böyle bir ani ve acil bir davete mecbur ediyor.

Babıâli'de makine başında geç vakte kadar sizi rahatsız etmekliğim takdir buyrulur ki bir mecburiyet ve vatanın menfaati hissi icabıdır. Aynı zamanda hakkınız olan hürmetin İngilizler tarafından gösterileceği Hariciye Nazır Vekili marifetiyle temin olunmuştur. İlk acizane telgrafımda da ima ettiğim gibi Paris Konferansı kararlarına boyun eğmekten başka yapılacak bir şey görülememektedir. Şimdilik iyi geçinme şıkkını seçmek uygun gibi görülüyor. Ve işte bu sebeptendir ki acilen Dersaadet'e hareketiniz bekleniyor.

Elbette ki yüz yüze görüşmemiz bizi de aydınlatacaktır. Temsilcilere o şekilde bildirilmek üzere hareket edeceğiniz yakın zamanın tayinini ricaen beklemekteyim.

Mustafa Kemal:

1. Dünkü telgrafınızda Paris Konferansı kararlarına boyun eğmekten başka yapılacak bir şey görülemediği beyan buyuruluyordu. Bu kararlar nelerdir? Ajansların en son tebligatı milli bağımsızlığımızı ve mukadderatımızı pek ümitsiz bir halde gösteriyor. Mesela Paris Konferansı Trakya, Pontus, İzmir, Kilikya meselelerini devletin aleyhine olarak tayin etmiş ve Doğu Vilayetleri'nde de Ermenistan hâkimiyetini kabul ve teyid eylemiş ise bu kararlara boyun eğmek için vekâlet ve yetkiyi alan ve takdir eden kimlerdir? Sadrazam Paşa Hazretleri vatan ve milletin mukaddes hukukunu imha eden bu fena vaziyetleri önlemek ve gidermek için ne gibi olumlu ve maddi teminatla ve ümitle dönüyorlar?

2. Zatı şahaneyi tekmil devlet ve millet hakikatinden ve hilafet hukukunun inceliklerinden samimane bir sadakat lisanıyla aydınlatmak ve sorumsuz olan padişahın isteklerini ve iradei seniyelerini daima din ve devletin hakiki isteklerine yönlendirmek lazımdır. Dersaadet'teki bazı kişiler ve bilhassa maalesef bir iki ay bile payidar olamayan değişmiş kabineler, kendilerinde görülen görme bozukluğu, kalp zayıflığı, milletin genel isteklerine ters düşen ve meşru olmayan fikirlerle vekâlet etmek ve yetki kullanmak gibi tarihin en feci sorumluluklarından katiyen uzak kalmalıdır.

3. Acizane şahsiyetime gelince: Pek yanlış ve hatalı anlayışlar olduğunu görüyorum. Bugün vatanımızda milli bir kudret varsa, o cereyan, felaketlerden ders çıkaran milletin kalbinden ve bilincinden doğmuştur. Acizleri de ancak ona tabi bulunmuş

oluyorum. Acizlerinin buradan çekilmesi vesaire gibi tertibat pek yanlış ve bilakis pek tehlikelidir. Acizlerinin dokunulmazlığı hakkında Hariciye Nâzırı Vekili B. Efendi tarafın-dan İngilizlerden teminat alındığı beyan buyruluyor; buna pek hayret ettim. Çünkü devletleri ve milletleri adına ve şerefine olarak resmi bir tarzda imzaladıkları Mütareke hü-kümlerini korumaya bile asla riayet etmeksizin alabildiğine tecavüzlerde bulunan ve türlü türlü haysiyet kırıcı misaller ortaya koyan İngilizlerin bu teminatına itimat etmek pek saflık olur. Yalnız tamamıyla itimat buyrulsun ki, eğer memleketin kurtuluşu ve selameti şahsımın çekilmesine bağlı olsaydı kayıtsız şartsız ve insan cinsine hiçbir ümit ve emel bağlamaya tenezzül etmeyerek nefsimi kurban etmek kadar vicdani ve basit bir şey olamazdı. Dolayısıyla aradaki büyük fark, hakiki vaziyetin henüz oraca takdir olunama-masındandır.

4. Seçildiği tasvir buyrulan iyi geçinme yolunu esef verici buluyorum. Çünkü iyi geçinme, zaafı kabul etme ve devam ettirme değildir.

Mütareke'nin imzalanmasından bugüne kadar merkezi hükümetin maalesef birbirini takliden aciz ve zayıf vaziyetler alması ve milli kuvvetten zerre kadar kuvvet almaması nihayet İtilaf devletlerinin memleketimizi engelsiz istila emellerini kolaylaştırmıştır.

General Allenby ile bugün zatı hazreti padişahinin başmabeyncisi olan eski Harbiye Nâzırı Yaver Paşa'nın bizzat vaki olan konuşmasına ve adı geçenin maruz kaldığı yürek parçalayan muameleye ve ayrıca bir yabancı generalle eski Harbiye Nâzırı Abdullah Pa-şa'nın görüşmesinde generalin kullandığı bağımsızlığı zedeleyici lisana bu münasebetle dikkat çekerim.

Şimdiye kadar evvelki kabineler tarafından takip olunan bu yol iyi geçinme yoludur ki, Anadolu'nun batı kısımlarında ve saltanat ve hilafetin payitahtında şanlı hükümdarımızın saraylarına kadar feci bir şekilde işgal ve milli kuvvetleri ayırmaya ve imhaya giriştirmiş ve Doğu Anadolu için de aynı türden muameleyi hazırlamaya başlamıştır. Dolayısıyla zatıâlilerinin ve dahil bulundukları kabinenin buna alet ve vasıta olmaması vatanperverliği temenni olunur. İlave ederim ki: Acizane görüş ve kanaatimde mutlak isabet olduğundan hiç şüphem yoktur. Çünkü bu görüş ve kanaat her taraftaki vukuf ve hamiyet sahibi ve nüfuzlu görüş erbabının ortak ve genel kanaatine ve özellikle milli vicdanın izlenimlerine dayanmaktadır.

Anadolu'daki büyük kumanda makamlarının bir müddetten beri sarsılması ve o boş-lukların yerine ancak zaaf ve bilgisizliğin konması gibi Batı Anadolu'yu kurban edercesine kaptıran seleflerinizin siyasetine bir kere daha dikkat çekerim.

Ali İhsan Paşa ile Nurettin Paşa ve onun yerine getirilen Ali Nadir Paşa hadisesini milli tarih teşhir edecektir. Mademki bugün zatı devletlerinin sahip oldukları makam, vatan ve milletin selametini sağlamayı üzerine alan bir kudret kaynağı olamıyor; o halde seleflerin açtığı yaraları bu kere de vatan ve milletin doğu kısımlarında genişletmek için zatı devletleri gibi sermayesi ancak hamiyet olması lazım gelen kıymetli ve tecrübeli bir vücudun başını eğmesine hiç de lüzum ve zorlayıcı sebep yoktur. Bağımsızlığını kaybeden makamınızın terki suretiyle tarihin açık ve amansız bir sayfasından övülecek bir şerefle sıyrılmak herhalde bütün namus ve hamiyet erbabı tarafından bekleniyordu.

MAKİNE BAŞINDA
HARBİYE NÂZIRI'NA CEVAP*

(5 TEMMUZ 1919)

Çıkış yeri: Erzurum

Harbiye Nazırı Paşa Hazretlerine

Muhterem Paşam,

Maruzatımın, bir kere daha esaslı surette incelenerek, sonucun bizzat akdesi hazreti padişahiye arzına ve önemli olduğunu sandığım noktasına da İtilaf temsilcilerinin dikkatini çekerek, vaziyetimin endişe verici değil, fayda sağlayıcı olacağı, hakikate ulaşmak için, zatı samilerine zaman bırakmak maksadıyla ve ondan sonra vuku bulacak devletlilerinin bilgilendirmesi üzerine kesin kararımı arz etmeyi uygun görüyorum.

İhtiramatı mümtazemi takdim ile kıvanç duyuyorum, Paşam.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mirliva
Mustafa Kemal.

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu. *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.I. Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.136-137.

HARBİYE NÂZIRI FERİD PAŞA'YA*

(6 TEMMUZ 1919)

Harbiye Nâzırı Ferid Paşa Hazretlerine

Erzurum, 6.7.1335

Ermenistan'a vaat edilmiş olduğunu bilmekle heyecan ve galeyanda bulunan Doğu Vilayetleri ahalisi arasından çıkıp gelmek hususundaki teklifi devletlerinizi yerine getirmede şahsi irademi kullanmaktan manen ve maddeten yasaklanmış bulunuyorum. Vaziye-tin takdirini bilinen kavrayışınıza ve yüksek etkin görüşünüze arz ederim efendim.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal

* *Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c.1, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, Ankara, 1940, s.15; *Türk Parlamento Tarihil Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994, s.53.

HARBİYE NÂZIRI FERİD PAŞA'YA*

(6 TEMMUZ 1919)

Erzurum
6.7.35
(6 Temmuz 1919)

Saat	Dakika
10	50 sonra

Harbiye Nâzırı Ferid Paşa Hazretlerine

1. Almanya hadiselerini takip ediyorum. Almanya'nın mukadderatıyla uğraşan bizatihi Alman milletidir. Bizde vatanın ve mukadderatın sahibi ve sorumlusu olan milletin iradesine müracaat olunmamıştır.

Devlet ve milletimizin parçalanması ve Ermeni ve Yunan esaretine düşülmesi söz konusudur. Altı yüz elli sene efendilik eden bir milletin ve onun başında mübarek bir hanedanın köle mevkiine düşmesi kolay bir hadise değildir.

Ve maruzatımın zatı akdesi hazreti padişahinin yüce bilgilerine açık ilgisi nedeniyle arz edilmesini ve maruzatım hakkında vicdani karşılığı olan kanaat oluşmasına kadar yüksek yol göstericiliğinizi ve aracılığınızı rica ederim.

2. Hakikaten maruzatımdaki maddelerin ayrı ayrı özel öneme sahip olması itibariyle makine başında bir defada tahlil olunmayacağını takdir ediyorum. Bunun için bilhassa ilgili maddelerinin daha derin ve etraflıca düşünülmesini, herhalde acele edilmesi vatan ve millet menfaatlerine zararlı olabilir; zatı samilerinin bu noktayı tamamıyla takdir buyuracaklarından eminim.

Sadaret Muhabere Müdürü
Hüsnü Efendi'ye
6 Temmuz 335
(6 Temmuz 1919)

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Dolap No: Özel, Göz No: Özel, Klasör No: 7, Dosya No: 335/14, Fihrist No: 18, 18-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Ekim 1982, Sayı: 82, Belge No: 1783.

ERZURUM KONGRESİ'NE DAVET*

(6 TEMMUZ 1919)

Numara
39
Erzurum'dan

Şifre

Van Valisi Haydar Beyefendi'ye,
Elaziz Valisi Galib Beyefendi'ye,
Bitlis Vali Vekili Vehbi Beyefendi'ye,
Diyarbekir'de Kolordu Kumandanlığı Vekâleti'ne.

1. Her taraftan yola çıkmış olan Erzurum Kongresi'nin üyeleri, toplanmak üzeredir. Toplantının gecikmemesi için, seçilmiş Kongre üyelerinin iki güne kadar yola çıkarılması ve isimlerinin bildirilmesiyle beraber, hangi gün Erzurum'da hazır bulunacaklarının haber verilmesini rica ederim.

2- İşbu telgrafnamei acizînin varış tarihinin bildirilmesi rica olunur.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mirliva
M. Kemal.

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu. *Bütünüyle Erzurum Kongresi*. c.I. Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara. 1993, s.191.

SADARET'E VE HARBİYE NEZARETİ'NE*

(7 TEMMUZ 1919)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları
No: 251
Sayfa: 214

Harbiye Nezareti
Nezaret Şubesi
Şifre Kalemi

Erzurum'dan Sadaret Yüksek Makamına Gelen Şifredir

5.7.35 (5 Temmuz 1919) günü İngilizlerin Batum'un kısmen tahliyesini bahane ederek, Samsun'daki kuvvetlerine ek olarak kasabaya yüz elli Hind askeri çıkardıkları ve Batum'dan daha bin kişi getireceklerini bildirdikleri cihetle esas memleketin katiyen tahammül etmediği bu hali protesto edilmiş ve çıkanlardan başka tek bir neferin dahi karaya ayak basmasına müsaade olunamayacağı kati surette kendilerine bildirilmiştir.

Bu konuda icap eden askeri tedbir ve tertibat alınmıştır. Teşebbüsleri halinde ortaya çıkacak vahim neticeden doğrudan doğruya kendilerinin sorumlu olacağının tebliği lazımdır. Bu hususta son derece azim ve şiddet gösterilmesini ve başka şekilde harekete imkân bulunmadığını arz ederim. 7.7.35 (7 Temmuz 1919)

3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

* *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 1 - Gn. No: 060, Ankara, 1982, s.45 ve s.154, Belge: 47; *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, E.U. Basımevi, Ankara, Eylül 1953, Sayı: 5, Vesika No: 98.
Yukarda belirtilen birinci kaynakta Sadaret'e gelen şifre, ikinci kaynakta ise Harbiye Nezareti'ne gelen şifre yer almıştır. (Y.N.)

ERZURUM VİLAYETİ'NE*

(7 TEMMUZ 1919)

Erzurum'dan
7.7.35
(7 Temmuz 1919)

Erzurum Vilayeti Âliyesine

1. Memleketin asayiş ve müdafaasının layıkıyla temini ve dokunulmazlığı için kolordu kumandanları kendi bölgelerinden kati surette sorumludurlar. Yüce vilayetler ile bağımsız mutasarrıflar Müfettişlik makamına vermekte oldukları asayiş raporlarını bundan sonra doğrudan doğruya bölgelerinde bulunan kolordu kumandanlarına verecekler, kolordu kumandanları da birleştirerek Müfettişlik makamına bildireceklerdir. Vilayetler ve bağımsız mutasarrıflıklarca Müfettişlikçe de öğrenilmesine acil lüzum gösterilen ahval ve vakalar kolordu kumandanlarına bildirilmekle beraber bir sureti Müfettişliğe de ulaştırılacaktır.

2. Vakaların ve hadiselerin münasebeti dolayısıyla Bitlis Vilayeti 15. Kolordu Kumandanlığı'yla da sıkı irtibat ve muhaberede bulunacaktır.

3. Keyfiyet 3. Kolordu, 13. Kolordu, 15. Kolordu kumandanlıklarıyla Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Trabzon vilayetleriyle Canik, Erzincan mutasarrıflıklarına ve bilgi için Konya'da 2. Ordu Müfettişliği'ne ve 12. Kolordu, 20. Kolordu kumandanlıklarına tebliğ edilmiştir.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mirliva
M. Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi. 24/3590'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim. Telgraf ve Beyannameleri*. Derleyen: Nimet Arsan. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını. Ankara. 1964, s.48-49.

12. KOLORDU KUMANDANI SALÂHATTİN BEYEFENDİ'YE*
(7 TEMMUZ 1919)

7 Temmuz 1919

12. Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi'ye

Cemal Paşa hazretleri hakkındaki telgrafnamemin cevabını makine başında bekliyorum.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk. *Nutuk*. c.III. Vesikalar. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. İstanbul. 1961. Vesika: 32. s.922.

KOLORDULARA TAMİM*

(7 TEMMUZ 1919)

No: 444

Erzurum
7.7.1335
(7 Temmuz 1919)

Kolordulara Tamim

1. Askeri ve milli teşkilat hiçbir şekilde ilga edilmeyecektir.

2. Kumanda hiçbir vakit terk edilmeyecek ve başkasına bırakılmayacaktır.

3. Vatanın herhangi bir tarafında yeniden vaki olacak düşman işgal ve harekâtı bütün orduyu alakadar edecek, ortaya çıkacak vaziyete göre memleket müdafaasına birlikte girişilecektir. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir.

4. Silah ve mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır.

5. İşbu şifre içeriği 15. Kolordu Kumandanlığı'nca malumdur. Adı geçen Kolordu Kumandanlığı Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandan Vekili Cevdet Bey'e bildirecektir. 3. Kolordu Kumandanı Refet Bey'e ve 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya tebliğ edilmiştir. Ali Fuat Paşa Konya'da Cemal Paşa hazretleriyle Miralay Selâhattin Adil Bey'e ve Bursa'da Sami Bey'e ve o vasıta ile 14. Kolordu Kumandanı Yusuf Paşa hazretlerine verecek ve telgrafnamenin adı geçen makamlar tarafından alındığını aynı yolla bildirilecektir. Bekir Sami Bey işbu telgrafname içeriğiyle eline takdim edilen açıklamayı emin bir vasıta ile Edirne'de Miralay Cafer Tayyar Bey'e ulaştıracaktır. Üçüncü Ordu Müfettişi. Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari Mirliva Mustafa Kemal.

15. Kolordu K. Mirliva Kâzım Karabekir

* Kâzım Karabekir. *İstiklâl Harbimiz*. Türkiye Yayınevi. İstanbul. 1960. s.71. "Bursa'da 17. Kolordu ve 57. Fırka'yı kurmakla görevli Bekir Sami Beyefendi'ye" gönderilen tamim örneği için bkz. Türk Tarih Kurumu Arşivi. Bekir Sami Arşivi. 2. Defter.

KOLORDULARA TAMİM*

(7 TEMMUZ 1919)

Erzurum
7.7.1335
(7 Temmuz 1919)

Kolordulara Tamim

7.7.1335 (7 Temmuz 1919) tarih ve 444 sayılı şifreye ektir:[1]

1. Bağımsızlığımızı koruma uğrunda kurulmuş ve teşkilatlanmış olan milli kuvvetler, her türlü müdahale ve tecavüzden masundur. Devlet ve milletin mukadderatında milli irade etken ve hâkimdir. Ordu işbu milli iradenin emrinde ve hizmetindedir.

2. Müfettiş ve kumandanlar, herhangi bir sebeple, kumandadan düşürüldükleri takdirde kendilerinin yerini alacak kişiler işbirliği yapılabilecek vasıflara sahip bulunursa kumandayı bırakacaklar ve fakat nüfuz bölgelerinde kalarak milli vazifelerini yapmaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde, yani bir ikinci İzmir vakasına meydan verebilecek kimselerin tayini halinde, kumanda asla terk edilmeyecek ve bütün müfettiş ve kumandanlar tarafından, emniyet ve itimadın ortadan kalktığı belirtilerek, söz konusu muamele reddedilecek ve kabul edilmeyecektir.

3. Memleketimizi kolaylıkla işgal maksadına yönelik olmak üzere İtilaf devletleri tarafından yapılan baskılar neticesinde, hükümet herhangi bir askeri ve milli birlik ve teşkilatımızı kaldırmaya emir verirse kabul ve tatbik edilmeyecektir.

4. Emelleri ve gayesi milli bağımsızlığın teminine yönelik olan Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinin ve teşebbüslerinin zaafa uğramasına ve dağılmasına yol açacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi, ordu katiyen men edecektir.

5. Devlet ve milletin bağımsızlığını temin gayesinde, bütün devlet mülkiye memurları, Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinin ordu gibi meşru yardımcısıdır.

6. Vatanın herhangi bir bölgesine taarruz olması halinde, bütün millet, haklarını savunmaya hazır bulunduğundan, bu gibi hadiseler vukuunda icraatın birliği için derhal her taraf birbirini en seri surette haberdar ederek harekât birliği temin edilecektir.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.50; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.72.

1 Bu cümle *İstiklâl Harbimiz*'de yer almıştır. (Y.N.)

Bu tebligat Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün ordu ve kolordu kumandanlarına vesair icap edenlere tebliğ olunmuştur.

7. İşbu şifre içeriği 15. Kolordu'ca malumdur. Adı geçen Kolordu Kumandanlığı Diyarbekir 13. Kolordu Kumandan Vekili Cevdet Bey'e bildirecektir. 3. Kolordu Kumandanı Refet Bey'e ve 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya tebliğ olunmuştur.

Ali Fuat Paşa Konya'da Cemal Paşa hazretlerine, Miralay Selahattin Bey'e, Bursa'da Bekir Sami Bey'e ve o vasıta ile 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa hazretlerine verecek, telgrafnamenin adı geçen makamlar tarafından alındığı aynı yolla bildirilecektir. Bekir Sami Bey işbu telgrafname içeriğiyle eline takdim edilen açıklamayı emin bir vasıta ile Edirne'de Cafer Tayyar Bey'e ulaştıracaktır. İşbu kararlar bütün Müdafaai Milliye ve Reddi İlhak cemiyetleri ve millet adına söz söylemeye yetkili kişiler ile istisnasız bütün ordu ve mülki makamların reisleri ile yapılan haberleşmelerin ve görüşmelerin neticesidir. Arzı delalet eylemeleri.[1] Üçüncü Ordu Müfettişi, Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari Mirliva Mustafa Kemal.

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva
Kâzım Karabekir

1 Yedinci madde. Bekir Sami Bey'e gönderilen örnekten alınmıştır. Bkz. Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bekir Sami Arşivi. 2. Defter. Belge. Sadık Perinçek tarafından yeniden okunmuş ve Latin harflerine çevrilmiştir. (Y.N.)

İSTANBUL İLE MAKİNE BAŞINDA GÖRÜŞME*

(8 TEMMUZ 1919)

8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya
gece on buçukta verilen servistir:

Paşa hazretleri bugünkü şifre telgrafımı aldınız mı? Makine başında cevabınızı bekliyorum.

Cevaben alınan servistir:

Şifre telgraf geldi. Çözülmektedir. Cevap olarak arzımı sunacağım efendim.

Buna cevaben verilen servistir:

Yüksek görevlerinize durumun gereği olarak son verilmiş olduğundan, hemen gecikmeden İstanbul'a dönmeleri padişahın kesin buyruğu gereğidir efendim.

* *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 1 - Gn. No: 060, Ankara, 1982, s.50-51 ve s.159, Belge: 52.

HARBİYE NEZARETİ'NE*

(8/9 TEMMUZ 1919)

Numara
344
Aceledir

Erzurum
8/9.7.35
(8/9 Temmuz 1919)

Saat: 10.50

Harbiye Nezareti Celilesine

Kutsal saltanat ve hilafet makamının dokunulmazlığı, milletin bağımsızlığı, vatanın müdafaası uğrundaki acizane teşebbüslerim İngilizlerce yanlış yorum ve anlamaya uğratılarak hükümeti seniyenin baskıya uğradığı ve bu yüzden acizane memuriyetime son verildiğine dair iradei seniyei cenabı tacidariyi şeref tebellüğ eyledim.[1]

Saltanat ve hilafetin payitahtının ve hükümeti seniyenin ne gibi baskı ve kısıtlamaların acıları altında bulunduğu zaten herkesçe ve her tarafça bilindiği ve açık olduğu için işbu baskı ve kısıtlamaların daha fazla genişlemesine yer kalmamak üzere büyük bir aşk ile bağlı bulunduğum mübarek yüce askerlik mesleğinden de istifamı takdim ile arzı veda eylerim.

Mustafa Kemal

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi, Göz No: 1, Klasör No: 3, Dosya No: 1335/10, Fihrist No: 2-2'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Mayıs 1981, Sayı: 79, Belge No: 1735; ayrıca bkz. ATASE Atatürk Arşivi, Klasör: 7, Dosya:1335/14, Fihrist: 22, 22-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1982*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s.151-152, Belge: 1.
Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1982'de yayımlanan belge üzerindeki karalama ve düzeltmelerden, ilk müsvedde olduğu anlaşılmaktadır. (Y.N.)

1 "Padişah buyruğunu aldım" anlamında. (Y.N.)

PADİŞAH'A*

(8/9 TEMMUZ 1919)

Mabeyni Humayun Cenabı Mülûkâne Başkitabeti Vasıtasıyla
Atebei Ulyai Hazreti Padişahiye:

Şimdiye kadar gerek zatı akdesi humayunlarına ve gerek Harbiye Nezareti'ne yaptığım başvurularda vatan ve milletin ve yüce hilafet makamının uğradığı ve düştüğü acıklı neticelere ve buna karşı meydana gelen acıları ve milli vaziyetleri tekmil safahat ve hakikatiyle arz ettim. Bunu yapmakla mukaddesatımın acizane nefsime yüklediği en yüksek ve en vicdani vazifelerden birini yapmış oldum. İşlerimin ve übeydâne[1] teşebbüslerimin İngilizlerce vatan müdafaası şeklinde değil; başka şekilde anlaşılmasından dolayı hükümeti seniyelerinin zor bir baskı vaziyeti altında kaldığı irade buyrulup bildiriliyor. Hükümeti seniyelerinin ve payitahtı saltanatı humayunlarının zaten ne gibi baskı ve acı kısıtlama şartları altında bulunduğu gerek çakerlerince[2] ve gerek bütün soylu milletinizce tamamen ve açıkça bilinmekte olduğu için bu baskı ve kısıtlamanın daha fazla yayılmasına ve özellikle pek büyük tertemiz ve kölece bağlarla bağlı bulunduğum şefkatli kalbinizin ve emellerinizin yorgunluğa uğramasına hiçbir şekilde razı olamayacağım cihetle yalnız acizane memuriyetime değil, bütün övüncünü vatan ve milletimin ve kutsal makamınızın bereket ve kurtuluş ışığından alan pek çok sevdiğim mübarek askerlik hayatıma da veda suretiyle arzı fedakârî eylerim. Yüce saltanat ve hilafet makamının ve soylu milletinizin hayatımın son noktasına kadar daima koruyucusu ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı tam bir bağlılıkla arz ve temin eylerim. Yüce askerlik mesleğinden istifa ettiğimi Harbiye Nezareti'ne arz ettim. Sıhhat ve afiyeti cenabı mülûkâneye dua ve her türlü afetten korumasını cenabı kibriyadan niyaz eylediğim muhatı ilmi âli buyuruldukta ferman.

8 Temmuz 335
(8 Temmuz 1919)
Saat: Gece 11.45

Kulları
Mustafa Kemal

* *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge).* T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 1-Gn. No: 060, Ankara, 1982, s.51, 52 ve s.160; *Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c.I, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, Ankara, 1940, s.15-16; *Türk Parlamento Tarihi/ Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, c.I. TBMM Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994, s.53-54; Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1964, s.156-157; Sebahattin Selek, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, c.I, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1971, s.214; Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O. Ankara, 1948, s.120.
Mustafa Kemal, bu telgrafı 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 23'te çektiğini belirtmektedir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.47. (Y.N.)

1 Bu sözcük, Karay ve Türkgeldi dışındaki kaynaklarda "abidâne" şeklindedir. İki sözcük de "kul olarak" anlamındadır. (Y.N.)

2 Kul, köle. (Y.N.)

KOLORDU KUMANDANLARINA*

(8 TEMMUZ 1919)

15., 3., 20., 19., 12., 14. Kolordu Kumandanlarına

Erzurum
8 Temmuz 1335
(8 Temmuz 1919)

Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni emellerine kurban etmemek için açılan milli mücahede uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya resmi ve askeri sıfatım artık mani olmaya başladı. Bu mukaddes gaye için milletle beraber nihayete kadar çalışmaya mukaddesatım adına söz vermiş olduğum için pek âşığı bulunduğum yüce askerlik mesleğine bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra mukaddes milli gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sinei millette mücadele eden bir fert olarak bulunmakta olduğumu tekmil Müdafaai Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerine ve mülkiye merkezleri ile ahzıasker[1] şubeleri vasıtasıyla vatanın en ücra köşesine kadar tebliğ ve anlatılmasına aracılığınızı ve hızlı vatanperverane yardımınızı hasseten rica ederim.

3. Ordu Müfettişi
Fahri Yaveri Şehriyari
Mirliva
Mustafa Kemal

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Göz No: 1, Klasör No: 3, Dosya No: 1335/4-2, Fihrist No: 1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Mayıs 1981, Sayı: 79, Belge No: 1734.

1 Asker alma. (Y.N.)

KOLORDULARA VE ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(8/9 TEMMUZ 1919)

Numara 346
Şifre

Erzurum
8/9.7.35
(8/9 Temmuz 1919)

Samsun'da 3. Kolordu Kumandanlığı'na
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na
Balıkesir'de 14. Kolordu Kumandanlığı'na
Konya'da 12. Kolordu Kumandanlığı'na
Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandanlığı Vekâletine
Sivas Kolordu Kumandanlığı Vekâletine
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne[1]

1. Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni emellerine kurban etmemek için açılan milli mücahede uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya resmi ve askeri sıfatım artık mani olmaya başladı. Bu mukaddes gaye için milletle beraber nihayete kadar çalışmaya mukaddesatım adına söz vermiş olduğum için pek âşığı bulunduğum yüce askerlik mesleğine bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra mukaddes milli gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sinei millette mücadele eden bir fert olarak bulunmakta olduğumu tamimen arz ve ilan eylerim.

Mustafa Kemal

2. Paşa hazretlerinin işbu telgraflarının tekmil Müdafaayı Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerine ve mülkiye merkezleri ve fırka kumandanlarına, ahzıasker şubeleri vasıtasıyla vatanın en ücra köşesine kadar tebliğ ve anlatılmasına aracılıklarınızı ve hızlı vatanperver yardımlarınızı hasseten rica ediyorlar.

3. Ordu Müfettişliği Adına
Erkânıharbiye Reisi
Miralay Kâzım

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör: 7, Dosya: 1335/14, Fihrist: 23. 23-1'den aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler*, Hazırlayan: T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür Bakanlığı Yayınları: 408, Ankara, 1981, s.64-67.

1 Bugünkü karşılığı, "Genelkurmay Başkanlığı". (Y.N.)

GALİB BEY'DEN GELEN TELE DÜŞTÜĞÜ NOT*

(9 TEMMUZ 1919)

Sayı
(Genel) 2957
(Özel) 196
C: 6. 7. 35 (6 Temmuz 1919)

Elaziz'den
9. 7. 35 (9 Temmuz 1919)
10 (10 Temmuz 1919) gelişi

Vilayet merkezine henüz ulaştım. Bununla birlikte Erzurum Kongresi'ne gönderilecek üye için hiçbir teşebbüste bulunulmamış olduğunu ve anılan Kongre'ye üye yetiştirilmeyeceğini öğrendiğim, arz olunur.

Vali
(Ali) Galib

Görüşmeye değer: Süreyya Beyefendi'ye,

Buradan, Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nden bazı zevat, şahsen ve vekâlet suretiyle, Mamuretilaziz'e ulaştırılacaktır.

Tarafımızdan da, Vali Ali Galib Beyefendi'ye rica edilecektir. Ve bizim Müdafaai *(Hukuku)*[1] Milliye *(Erzurum Şubesi'ne)* yazıver.

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.I. Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.193.

1 Parantez içindeki italik yazılar Kırzıoğlu'na aittir. (Y.N.)

ARAPKİR, EGİN, ERGANİ, MALATYA, KEBAN MADENİ, HOZAT MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETLERİ BAŞKANLIKLARINA TELGRAF*

(10 TEMMUZ 1919)

"Delege yollamayı kabul ettikleri halde vazgeçmelerinin doğru olmadığını, siyasal durumun yaratabileceği tehlikeyi önlemek amacıyla; birleşmiş milli bir sesin yükselmesine ihtiyaç bulunduğunu. ... Kongreye delege gönderilmesini milli mukaddesat ve ülke için rica edildiğini..."

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Kls. 3, Dos. 1335/1-4, Fih. 14-30'dan özetleyerek ve yukarda yer verildiği şekilde aktaran: *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.189.

RAİF EFENDİ'YE BİLGİ*

(10 TEMMUZ 1919)

Sivas
10.7.35
(10 Temmuz 1919)

Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi Kâzım Beyefendi'ye

C. 10.7.35 tele.

Divriği delegesi 5 Temmuz'da, Sivas, Darende, Hafik delegeleri dokuzda çıktılar. Zara delegesi bunlara katılacaktır. Amasya'dan gelen durumun icabı Amasya ile haberleşmektedir. Aziziye delegesi Sivas'a doğru hareket etmiş ise de henüz varmadı. Tokat ve diğerleri hakkında ayrıca bilgi verilecektir. Kadı Efendi Paşa hazretleri ile Rauf Beyefendi'ye tekrimat arz eder ve muvaffakiyet dua eder. Kendisi Sivas'ta Müdafaai Milliye'nin ruhunu teşkil etmekte ve burada yegâne çalışan bir kişidir.

3. Ordu Sıhhiye Reisi
İbrahim Tali

Raif Efendi hazretlerine de bilgi.

M. Kemal

Süreyya Beyefendiye
11.7.35 (11 Temmuz 1919)
Erkânıharbiye Reisi

Bilgi verilmiştir.
11.7.35 (11 Temmuz 1919)
10.45

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan mikrofilm çıkışlarında: Film No: 5, Sayfa No: 12. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: D: 335/4-1, F: 21-1.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunarak günümüz Türkçe-sine aktarılmıştır. (Y.N.)

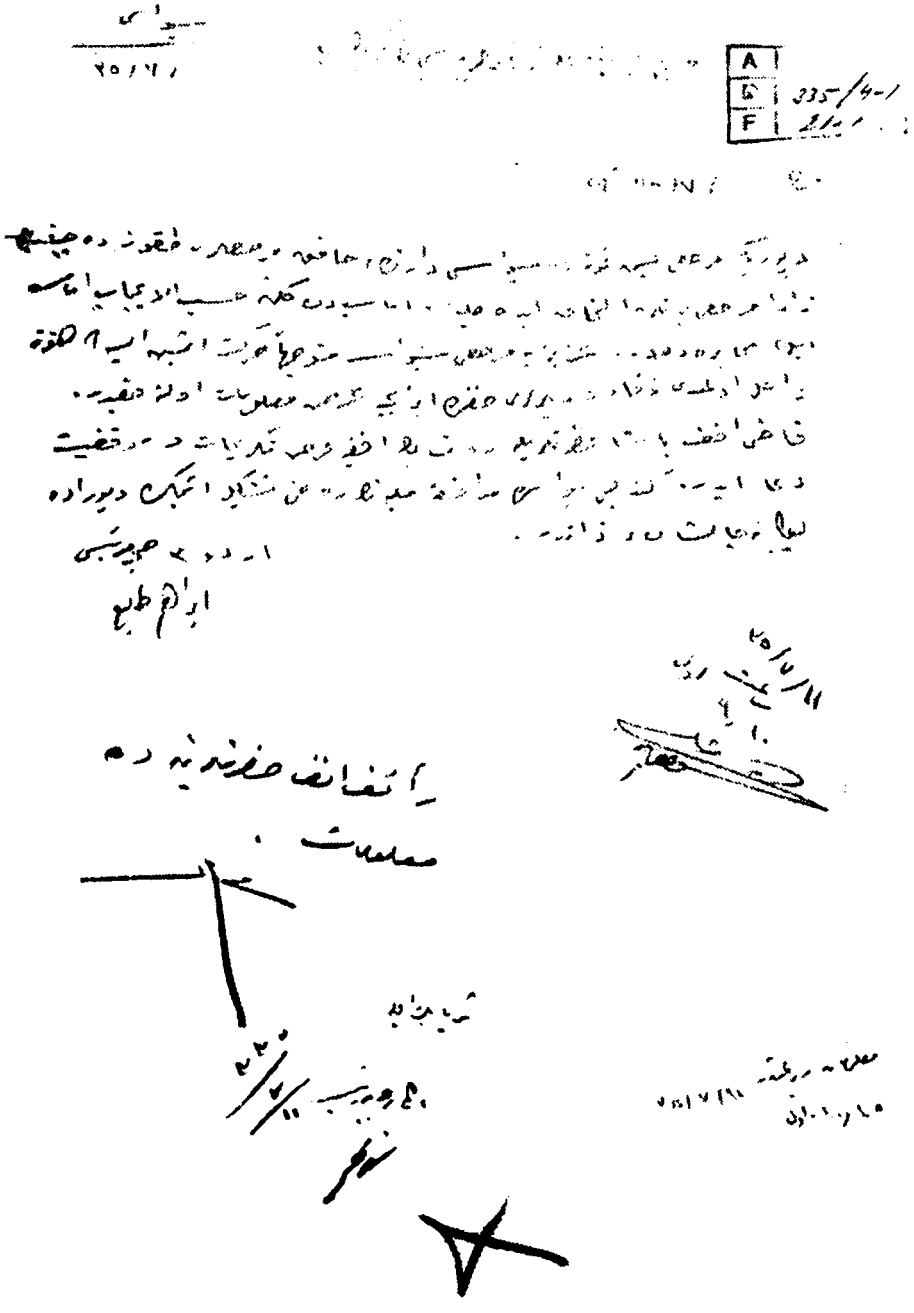

"Raif Efendi'ye bilgi" notunun bulunduğu belge.

GALİB BEY'E*

(11 TEMMUZ 1919)

Şifre Numarası: 80

Mamuretilaziz Valisi Galib Beyefendi'ye

C: 9. 7. 35 (9 Temmuz 1919), Sayı196.

Hakikaten teşrifi âlilerine kadar oraca, Erzurum Kongresi'ne seçilecek üyenin hareketinin hızlandırılması hakkında, ciddi bir teşebbüs yapılmadığı anlaşılıyor. Vilayeti Âliyeleri adına nitelikli ve bu havali halkından bazı üyenin vekâleti haiz olması için, Erzurum Müdafaai Hukuku Milliye Heyeti'nden, Vilayeti Âliyeleri Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'ne rica edilmiş ve haber verilmiştir.

Erzurum Kongresi için, işbu vekâletin verilmesi hakkında icap edenin emir buyrulmasının ve bunu takip edecek olan Sivas Kongresi'ne de, icap edenlerin, mutlaka bizzat bulundurulmak üzere, durumun teminine, şerifei vatanperverîlerinin yardımını rica ve arzı ihtiram eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi
Miralay
Kâzım

Mustafa Kemal

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.I, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.193-194.

REFET BEY'E*

(14 TEMMUZ 1919)

Şifre

Salâhattin Bey'in, kararlarımızı iyi tatbik edeceği buradaki arkadaşlar nezdinde pek ziyade duygulandırıcı ve kuvvet verici olmuştur.[1]

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.52.

1 Mustafa Kemal, Refet Bey'e, içinde bu cümlenin de bulunduğu bir şifre telgraf çektirdiğini belirtmekte ve yalnızca bu cümleye yer vermektedir. (Y.N.)

AMASYA'DA 5. FIRKA KUMANDANLIĞI'NA*

(14 TEMMUZ 1919)

14 Temmuz 1919

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na

Refet Bey'edir: Aşağıdaki telgrafnameyi uygun görürseniz Salâhattin Bey'e veriniz ve bildiriniz ve haber veriniz.

Mustafa Kemal

Salâhattin Beyefendi'ye: İstanbul'un kuşatılmış muhitinden, mübarek sinei millete gelmeniz ve hamiyet arkadaşlarınızın vatanperver azim sahasına teşrifiniz büyük bir sevinçle karşılandı. Mukaddes gayemizin elde edilmesi uğrunda gösterilecek ortak çabada cenabı hak cümlemizi zafere ulaştıracaktır. Gözlerinizden öperim.

(Mustafa Kemal)

3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi
Miralay
Kâzım

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.52.

CANİK (SAMSUN) MUTASARRIFI HAMİT BEY'E*

(15 TEMMUZ 1919)

Şifre
Şimdi çekilmesi
Kişiye özeldir
106

15 Temmuz 1919

Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendi'ye

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Bey'in tayin olunduğunu haber alarak Refet'e yazdım. Ve birleşerek beraberce dahile doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi emniyet mülahazası size İstanbul'a gitmek fikrini telkin ediyor. Refet'in başına gelecek size de aynıdır. Yani gideceğiniz yerin Malta olduğu muhakkaktır. Bundan başka biz kıymetli arkadaşlarımızı Dersaadet'ten Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu veçhile ciddi vatanperverleri emellerinden mahrum etmemeye çalışırken siz bu hareketle en azından kuşatılmış bir muhite giriyorsunuz. Biz hiç doğru görmedik. Salâhattin Bey'le programda mutabakat hasıl olmuştur. Refet'in yanına gitmek üzere haberleşip Amasya'ya hareket ederek oradan birlikte vereceğiniz karara göre ya Sivas havalisinde birlikte kalırsınız, veyahut rahatça bizim yanımıza gelirsiniz. Kati cevap bekleriz.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 34, s.922-923.

ERZURUM'DA ÜÇÜNCÜ ORDU MÜFETTİŞLİĞİ ERKÂNIHARBİYE RİYASETİ'NE YAZILAN YAZIYA DÜŞTÜĞÜ NOT*

(15 TEMMUZ 1919)

Erzurum'da Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyaseti'ne

Diyarbekir'den
15. 7. 35 (15 Temmuz 1919)
Gelişi 17

C: Bitlis adına Kongre'ye Muhyiddin Bey'in yerine başkasının seçilmesi, Vilayet'e derhal yazılmış ve Siirt sancağından da, gönderilmesi rica edilmiş.

Elaziz, Diyarbekir üyelerinin yetişebilmeleri için, mümkünse, Kongre'nin toplanmasının ertelenmesi ve toplantı zamanının genelgeyle bildirilmesi temenni olunur.

Onüçüncü Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Halid

Cevap yazılsın, Süreyya Beyefendi'ye, 17. 7. 35 (17 Temmuz 1919).

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.I, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.195.

5. KAFKAS FIRKASI KUMANDAN VEKİLİ MEHMET ARİF'E*

(16 TEMMUZ 1919)

Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak teşkilatının kendini koruması ve diğer mensuplarının zarar görmelerine yer vermemek lazımdır... Erzurum Kongresi'ne delege göndermemek mesafenin uzaklığından ve zorluklardan doğmuş olacaktır. Sivas Kongresi'ne gönderilecek delegeleri hazır bulundurmakla birlikte, Erzurum Kongresi'ne buraca delege seçilmesi için; bana umumi vekâlet versinler ve Erzurum Kongresi Riyaseti'ne bildirsinler. ...

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Kls. I, Dos. 1335/2, Fih. 23'ten özetleyerek ve yukarda yer verildiği şekilde aktaran: *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.190.

ABDULLAH BEYZADE SADIK VE HAZROLU HATİP BEY, BEDRİ BEYZADE MEHMET NURİ, HACI REŞİT AĞAZADE ALİ BEY'LERE*

(17 TEMMUZ 1919)

Şifre hali
Numrosu
131

Erzurum'dan
17.7.35
(17 Temmuz 1919)

Abdullah Beyzade Sadık ve Hazrolu Hatip Bey,
Bedri Beyzade Mehmet Nuri, Hacı Reşit Ağazade Ali Bey'lere

16.3.35 (16 Mart 1919) tarihli telgrafnamenizle şahsıma karşı gösterilen itimat ve muhabbet ve mukaddes emellerimiz için gösterilen azim ve teminat her bakımdan şükranımı gerektiriyor. Zaten sizin gibi kahraman ve vatanperver arkadaşlarımdan başka türlüsünü beklemezdim. Şimdilik Kongre'nin toplanmasını bekleyerek ordu ve milli teşkilatını aynı hedef ve gaye etrafında tutmak yani hiçbir veçhile, hiçbir yabancı boyunduruğuna girip esaret kabul etmemek, vatanımızdaki İslam milletleri hilafet ve saltanat makamı etrafında toplu tutmak ve milletlerimizin gelişmesi ve gelecekteki saadetine el birliği ile ve her türlü imkânlar dairesinde çalışmak gibi vatan ve geleceğimize hâkim bir gayeyi emniyet altına almak için maddi ve manevi her türlü hazırlıklarımızı yapalım.

Kongre kararları tamim sırasında ayrıca zatı biraderilerine de bildirilecektir. Yalnız şimdilik orduyu meşgul etmemek için içerdeki vakaların ve adi eşkıyalık gibi işlerin olmaması için sizin de icap edenler nezdinde tesir göstermenizi hasseten rica ederim. Kongre'den sonra görüşmemiz lazım geleceğinden inşallah o zaman haberleşerek ne şekilde görüşmemiz icap ederse yine haberdar edeceğim. Hasseten gözlerinizden öper ve sizlere sıhhat ve afiyet temenni eylerim.

Mustafa Kemal

Üçüncü Ordu Müfettişlik
Erkânıharbiye Reisi
Kâzım

* El yazısı belgenin fotokopisiyle birlikte yayımlayan: *Kara Amid* dergisi, Atatürk Yılında Diyarbakır Sayısı, 1981, s.59-60 ve s.78-79.
Belge Sadık Perinçek tarafından yeniden okunmuş ve karşılaştırılmıştır. (Y.N.)

KONYA'DA SELÂHADDİN BEY'E*

(17/18 TEMMUZ 1919)

Geldiği yer: Ankara
Çekildiği tarih: 17/18 Temmuz 335 (17/18 Temmuz 1919)
Geliş tarihi: 20 Temmuz 335 (20 Temmuz 1919)
Sayı 95

Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği Şifre Çözümü
Suret

İşbu telgrafın Konya'da Selâhaddin Bey'e tebliğ buyurulmasını rica ederim Paşam.[1]

1. Sivas Kongresi 25.7.35'te (25 Temmuz 1919) toplanacağına göre 24.6.35 (24 Haziran 1919) tarih ve üç maddeli Cemal Paşa hazretlerine delege seçimi hakkındaki şifrenin tarafı âlilerince üstlenildiği ve alındığı[2] malumdur. Neticenin süratle bildirilmesini rica ederim.

2. Aydın'da 57. Fırka kumandanlarının da bütün kararlardan haberdar edilerek yardımcı olunması lazımdır. Sedad Bey oraya gelmişlerse kendilerine selam ve ihtiramımı iletir ve 7.7.35 (7 Temmuz 1919) tarih ve 4142 numaralı ve kararlarımız dairesinde fikir ve kanaat birliği edilmiş olduğunun bildirilmesini beklerim Kardeşim. Mustafa Kemal. Sayı 877

3. Ordu Erkânıharbiye Reisi
Kâzım

2. Ordu Müfettişliği'ne

3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiyesi'nden alınan şifreyi tebliğ ediyorum. Alındığının bildirilmesini rica ederim. 17/18

20. K.K.
Ali Fuad

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi. Koleksiyon: İstiklâl Harbi-6. Kutu: 251. Gömlek: 77. Belge: 77-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*. Ocak 2000. Yıl: 49. Sayı: 109. Belge No: 4001. s.46-48.

1 İtalik dizilen bölüm 3. Ordu Erkânıharbiye Reisi Kâzım'a aittir. (Y.N.)

2 Metinde "derûhde ve te'mîn buyrulmuş olduğu". (Y.N.)

AMASYA'DA 5. FIRKA KUMANDANLIĞI'NA*

(18 TEMMUZ 1919)

Keyfiyet hakkında Refet Bey'in önemle nazarı dikkati çekilir. İhtimal ki Refet Bey böyle bir vaziyeti nazarı dikkate alarak şimdilik Amasya'da kalmayı da tercih eder.

* Kemal Atatürk. *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.57.
Atatürk, *Nutuk*'ta, "İngilizler Sivas'a bir tabur göndereceklerini duyurdular. Her ihtimale karşı Sivas'a gelen muhtelif istikametler üzerinde askeri tedbirler aldırmak lazım geldi. Bu münasebetle Amasya'da bulunan 5. Fırka Kumandanlığı'na 18 Temmuz 1919 tarihinde verdiğim emir metninde, henüz Amasya'da bulunan Refet Bey'e ait de şu cümleler vardı" demekte ve yukardaki satırlara yer vermektedir. (Y.N.)

AMASYA'DA 5. FIRKA KUMANDANLIĞI'NA VE SİVAS'TA 3. ORDU SIHHİYE MÜFETTİŞİ MİRALAY İBRAHİM TALİ BEYEFENDİ'YE*

(19 TEMMUZ 1919)

Şifre
Kişiye özeldir
Sayı
115

19 Temmuz 1919

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na
Sivas'ta 3. Ordu Sıhhiye Müfettişi Miralay İbrahim Tali Beyefendi'ye.

Refet Bey'edir: Salâhattin Bey'e telgrafımı verdiniz mi? Adı geçen arkadaşımızın kesin kanaatlerinin mutlaka tespit edilmesi ve çünkü tereddüt yahut iki cepheli idare gibi felaket getirecek bir vaziyete hiçbir şekilde tahammül olunmaması ve göz yumulmaması bir vatani borç olduğundan, bu hususta, evet veya hayır tarzında kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi elzemdir. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak, kendileri için yegâne programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kesin bilgi alınamaması ve İstanbul'dan alınan bir bilgide adı geçen hakkında sağlam bir kanaat gösterilmemesi ve hareketinden evvel Sadık Bey'le gizli bir temas ve yakınlığından söz ve şikâyet edilmesi bu telgrafımın yazılmasına yol açmıştır. Bunu ve bunun neticelerini bilhassa sizin takdir ve halletmeniz lazımdır. Zira herhangi bir ahali huzurunda söyleyeceği yanlış ve milli gayeye aykırı bir tek sözün dahi meydana getireceği ters etkiyi ve bunun ortaya çıkaracağı vaziyeti şimdiden düşünmek kâfidir (Mustafa Kemal).

3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi
Miralay
Kâzım

* Kemal Atatürk. *Nutuk*. c.I. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. İstanbul. 1961. s.58.

20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(19 TEMMUZ 1919)[1]

Üçüncü Orduyu Humayun Müfettişliği
Numara
Özel
152 Genel

Erzurum'dan
19.7.335
(19 Temmuz 1919)

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Kişiye özeldir

C. 17.7.35 (17 Temmuz 1919)

1. Bahsedilen Amerika manda ve yardımının gayet dikkatli olarak tahlili ve milli gayemiz ile karşılaştırılması pek mühimdir. Dersaadet'teki çalışma grubunun[2] gayesi milletin birliği, memleketin bütünlüğü, bağımsızlık ve hâkimiyetin temini noktasında tanımlanıp gösterildiğine göre Amerika mandasını kabul halinde bu gaye dokunulmaz kalabilir mi? Bağımsızlık ve hâkimiyete hiçbir bakımdan halel gelmemek şartıyla Amerikalıların iktisadi ve teknik yardımlarına taraftar olmaktan bir zarar doğmayabilir. Bunun için pek pahalı olan bu hassas noktanın evvel be evvel temasta bulunulduğu beyan buyurulan ilgili ve yetkili kişilerle bir kere daha etraflıca görüşerek emniyete bağlanması ve kapsam derecesinin tespiti gereklidir. Bu yapıldıktan sonra Vilâyatı Şarkiye[3] ve ardından Sivas Kongresi'nde müzakere konusu edilmek üzere vakit kaybetmeden bildirilmesini rica ederim.

2. Milli arzuya bağlı ve uygun olmayan kararlar hiçbir zaman millet nazarında veri olmayacağına göre milli ve vatani mukadderatta milli vicdana tercüman olmaktan ibaret bulunan vazifemizi iyi yapmak için milli arzunun toplanmasını ve ilgilenmesini beklemeden hiçbir meselede yetkili görünmemiz doğru değildir. Bu sebebe dayanmaktadır ki, taraftımızdan yabancılarla temas ve irtibatın kongrenin kararlarına dayandırılarak millet adına

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi. Dolap No: Özel, Göz No. Özel. Klasör No: 17. Dosya No: 335/38-1-A. Fihrist No: 4-3. 4-4'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*. Genkur. Basımevi. Ankara. Ekim 1982. Sayı: 82, Belge No: 1785; Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hâtıraları*. Vatan Neşriyatı. İstanbul. 1953. s.173-174.

1 Belge, *Nutuk*'ta 19 Ağustos 1919 tarihi altında yayımlanmıştır. ATASE arşivindeki el yazısı belgede ve Afi Fuat Cebesoy'un kitabında ise 17 Temmuz 1919 tarihlidir. Ayrıca, yukarıdaki metnin birinci maddesindeki "kalabilir mi?" sözcüklerindeki sonraki kısım, *Nutuk*'ta yer almamıştır. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s. 103. (Y.N.)

2 Metinde "zümre-i mesainin". (Y.N.)

3 Doğu Vilayetleri. Erzurum Kongresi kastediliyor. (Y.N.)

yapılmasını tercih etmekteyiz. Hamt olsun vatanımızdaki milli cereyanın pek ziyade ilerlemesi ve şekillenmesi ve kuvvet kazanmakta olması bizleri daima bu noktaya çekiyor ve davet ediyor.

3. Şurası da nazarı dikkatte tutulmalıdır ki, memleket ve milletin mukadderatı hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükümet ancak milli hâkimiyet esasını kabul ve bir milli şûranın varlığını onaylayan ve ona dayanmayı uygun gören bir hükümettir. Şu takdirde merkezi hükümeti oluşturacak kişilerin mutlaka bu nitelikte olması gerekmektedir. Bizce olduğu gibi oradaki mesainiz de bu noktanın teminine yönelik olmalıdır.

4. Yakında kongre kararlarına vâkıf olacaksınız. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Aslına uygundur. 2 Ağustos 1919

Kâzım
Hüsrev, İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit

Hüseyin Rauf, Ahmet Münir
3. Ordu Müfettiş Vekili
Mirliva
Kâzım Karabekir

HAMİT BEY'İN TELGRAFINA CEVAP*

(21 TEMMUZ 1919)

İnşallah her şey olacaktır. Yalnız, milletin itimadına sahip bir kabine kurmak için evvela o kabinenin dayanabileceği bir kuvveti vücuda getirmek lazımdır. O da Vilayat Şarkıye Kongresi'nin ve onun ardından da Sivas Kongresi'nin toplanmasıyla olacaktır.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.56-57.

MEŞRUTİYET'İN İLANI YILDÖNÜMÜNÜN TEBRİKİ*

(22 TEMMUZ 1919)

Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Başkanlığı'na

Erzurum
22 Temmuz 335
(22 Temmuz 1919)

Milletin mutlak ve müstebit idarenin yıkılması zaferini idrak ve mukaddes Meşrutiyet'in doğuşunu kutladığı rumi 10 Temmuz (23 Temmuz) yüce gününü tebrik ile vatanın kurtarılması ve bağımsızlığı uğrundaki milli emellerde ve mukaddes çalışmalarda başarılar temenni ederim.

M. Kemal

* Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 28, Belge No: 136'daki belge Sadık Perinçek tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s. 50.

HARBİYE NÂZIRI NAZIM PAŞA'NIN İSTANBUL'A DAVET TELGRAFINA ERZURUM'DAN CEVAP*

(22 TEMMUZ 1919)

Davetnamenizi aldım. İstanbul'a gelmek, en son emelimdir. Ancak mukaddes milli emeller ve yüce vatani menfaatlerin temini için milletin üzerime yüklediği hamiyet vazifesi gerektiği gibi sonuçlanmadan önce bu havaliden ayrılmayı nankörlük bilirim.

İstanbul'daki silah arkadaşlarımdan aldığım yazılarda Kuvayi Milliye'ye katılma arzusu gösterilmişti. Payitaht ve saltanatı seniyede kendilerine yapılması düşen vazifeleri bir talimatla tebliğ ederek oradan ayrılmalarının doğru olmadığını bildirdim. Vatanın, milletin, hilafet makamının korunması hakkında hiçbir şeyden çekinmeyeceklerini kendileri de benimle beraber yemin ederek teyit ettiler.

Böyle vatani hizmete hazır ve bunu canı gibi saklayan hamiyetli vatan evladına siz ve arkadaşlarınız gibi hilafet, millet ve memleketle bazı irtibatı olanların kendilerine özel bir paye katarak millet ve memleket kararlarıyla ilgili görünmesi namuslu sıfatıyla tasvir edilemez. Vicdan ve namus erbabı karşısında fiilen mevcudiyet gösterebilmek, milletin itimadını kazanmış namuslu kişilere mahsustur. Hali, mazisi kirli işlere bulaşmış olanların satılmış vicdan ve mevcudiyetleri ancak kahır ve yok olmaya layıktır. Siz ve arkadaşlarınız mevkilerinizi ne kadar çabuk namus erbabına verirseniz belki o nispette milletin merhametine mazhar olursunuz. 22 Temmuz 1919

Mustafa Kemal

* Yunus Nadi. *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Erdini Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1978, s.142.

REFET BEY'E*

(23 TEMMUZ 1919)

Şifre
Subay tarafından çekilmesi
Aceledir
171

23 Temmuz 1919

Sivas'ta 3. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Zeki Bey'e

Refet Beyefendi'ye:

1. Salâhattin Bey hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bulunamıyor. Hatırladığıma göre adı geçen bey hakkında bahsolunan hususlar İstanbul'dan bildirilmişti. Her alınan haberi arzu edildiği gibi belgelemek, nadiren kolay olur. Doğu ahvali hakkında aldığımız bilgi, abartıdan arındırılmış olmamakla beraber, bize, yanlış bir adım attırmış değildir, kanaatindeyim. Mukadderatımızda, yalnız doğu hadiselerinin görünmesi esasına dayanmakla yetinilmiş değildir. Milli teşkilata genişlik ve şekil vermek, kongrelerle milli emelleri özümlettirmek, orduyu milli teşkilata yardımcı bulundurmak, milli maksadın kaybedilmesine meydan vermemek için kumanda, silah meselelerinde, bilinen kesin kararı vermek hususlarında yapıldığından başka türlü ve daha temkinli davranmak, acaba bugünkü semereyi verebilir miydi? Herhalde şimdiki vaziyet, herkesin memnuniyetini icap ettirecek derecededir.

2. Kâzım Paşa'nın vekâlete tayini pek uygun olmuştur. İngilizlerin ısrarına yol açacak görünür bir sebep vermemeye çalışıyor. Fakat silah meselesi ve Trabzon'a çıkarmayı önlemek keyfiyetinde müsamahakâr davranamayacağımız aşikârdır. Halbuki bu sebepler İngilizlerin elbette hoşuna gitmeyecektir.

3. İngilizler, benim İstanbul'a çağrılmam hususunda fevkalade ısrar ettiler ve hükümete son derece baskı yaptılar. Hükümet ve zatı şahane ile, makine başında, günlerce devam eden haberleşmede, bu cihet pek aşikâr bildirildi. Bu haberleşmeler, görüşmemizde nazarı dikkatinizi çekecektir. Fakat, meslekten istifa edince, ısrar son buldu. Buna kıyasla, zatıâliniz hakkında da, istifadan sonra büyük ısrar beklemem. Bununla beraber aksi takdirde dahi, izinizi kaybetmekten ise, Salâhattin Bey'in müşkül vaziyete girmesini tercih ederim. Burada Halit Bey hakkında, hükümet ve İngilizler, Kâzım Paşa'ya çok ısrar ettiler. Kâzım Paşa bir şey yapılamayacağını söylemek suretiyle, bugün Halit Bey, gayri resmi, fırkasına sahip bulunuyor.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.61-63.

4. Hamit Bey, son bir telgrafıyla hepimizden daha hızlı hareket arzusunu gösteriyor. Şimdilik tadil olundu.

5. Sivas Kongresi hakkındaki telgrafı henüz görmedim. Hakikaten bazı yerlerde olumlu ve bazı yerlerde olumsuz aşırılıklar görülüyor. Şüphesiz vaziyete göre verimli harekâtta bulunabilecek şekilde ihtiyatlı hareket taraftarıyım. Genel için bu kati ve açık program, bugün toplanmaya başlayan Erzurum Kongresi görüşmelerinden çıkacaktır.

Sivas Kongresi'nden pek çok fayda beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk söz konusu olduğu gün dahi her taraftan ve bilhassa güneyden bir darbe gelmesini kuvvetli ihtimal gördüğüm ve bu sebeple müdafaa tedbirleri dolayısıyla ricada bulunduğum hatırınıza gelecektir. Bununla beraber, Erzurum Kongresi'nin toplantıya devamı esnasında, Sivas'a gelecek delegelerin miktarına ve Erzurum Kongresi'nin yapacağı tesirlerle meydana çıkacak vaziyete göre daha uygulanabilir ve emin bir şekil de düşünülür.

6. Çalışmanın düzenlenmesi hususundaki siz kardeşimin bakış açısı pek isabetlidir. Bununla beraber şehirlileri de milli his ve tesir altında tutmaktan geri kalınmayacağını ümit ederim.

7. Milli harekâtın gaye ve maksadı, Kongre marifetiyle tamim olunacak beyannamelerle tasavvur buyurduğunuz gibi yayımlanacaktır.

8. Meclisi Mebusan toplanmalıdır. Fakat İstanbul'da değil, Anadolu'da. Bu husus Kongre'de görüşülecek ve bunun üzerine teşebbüs edilecektir. Cümleten gözlerinizden öperiz kardeşim. (Mustafa Kemal.)

3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi
Miralay
Kâzım

ERZURUM KONGRESİ'NDE KONUŞMA*

(23 TEMMUZ 1919)

Erzurum
23.7.35
(23 Temmuz 1919) Çarşamba
"10 Temmuz" Rumi

Muhterem Delege Efendiler!

Kongremizin heyet başkanlığına acizlerini seçmek suretiyle gösterilen itimat ve teveccühe hasseten teşekkür ederim.

Bu münasebetle bazı maruzatta bulunmak isterim.

Efendiler!

Tarih ve hadiselerin sevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan heyecanlanıp etkilenmeyecek hiçbir vatanperver tasavvur edilemez. Harbi Umumi'nin[1] sonlarına doğru, milliyetler esasına dayanan vaatler üzerine, Osmanlı Hükümetimiz de adilane bir barışa ulaşmak emeliyle mütarekeye talip oldu. Bağımsızlık uğrunda namus ve cesaretiyle dövüşen milletimiz, 30 Teşrinievvel 1334'te (30 Ekim 1918) imzalanan Mütarekename ile silahını elinden bıraktı.

Devletlerin manevi şahsiyeti ve imza koyan delegelerin şahsi namuslarının teminat ve kefaletinde bulunan işbu Mütarekename hükümleri bir tarafa bırakılarak, İtilaf devletleri askeri kuvvetleri, saltanatın payitahtı ve hilafetin merkezi olan İstanbul'umuzu işgal etti. Gün geçtikçe artan bir şiddetle, hilafet ve saltanat hukuku, hükümet haysiyeti, milli izzeti nefsimiz tecavüz ve saldırılara uğradı.

Osmanlı tebaasından olan Rum ve Ermeni unsurları, gördükleri teşvik ve yardımın neticesiyle de, milli namusumuzu yaralayacak taşkınlıklardan başlayarak, nihayet hazin ve kanlı safhalara girinceye kadar küstahane tecavüzlere koyuldular. Fakat; derin bir üzüntüyle itiraf etmeliyiz ki, bu cüretler, sekiz aydan beri birbirini takiben iktidar mevkiine geçmiş, milli denetimden uzak merkezi hükümetlerin birinin diğerinden daha fena olarak gösterdiği zaaf ve acizlik belirtilerinden ve payitahtta ve bazı gazetelerde görülen pek aşağılık ihtiraslardan ve milli vicdanın inkâr, Kuvayi Milliye'nin ihmal edilmesinden ötürü yayılma ortamı bulmuştur.

Arz edilen bu sebepler ve saltanatın payitahtının da kuşatma altında ve tamamıyla denetime tabi kalması yüzünden, artık bu vatanda mukaddesat ve mukadderatına

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Dolap No: Özel, Göz No: Özel, Klasör No: 31, Dosya No: 97, Fihrist No: 24-(1, 2, 3)'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Ekim 1982, Sayı: 82, Belge No: 1786; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 38, s.926-931.

1 Birinci Dünya Savaşı. (Y.N.)

sahip bir kudretin ve milli iradenin mevcut olmadığı boş inancı hükümran olmuş ve cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise, korkusuzca onların tatbikatına, İtilaf devletlerince başlanmıştır.

Vatanın parçalanması söz konusu ve karar olarak, Doğu Vilayetleri'mizde "Ermenistan". Adana ve Kozan havalisinde "Kilikya" adı ile yine Ermenistan; Batı Anadolu'nun İzmir ve Aydın havalisinde Yunanistan; Trakya'da payitahtımızın kapısına kadar keza Yunanistan; Karadeniz sahillerimizde "Pontus" Krallığı ve ondan sonra vatanın kalan kısımlarında da yabancı işgal ve himayesi gibi, artık 650 seneden beri bağımsız olarak saltanat sürmüş ve tarihi doğruluk ve yiğitliğini, vaktiyle Hindistan sınırına, Afrika'nın ortasına ve Macaristan'ın batısına kadar yürütmüş olan bu milletin, esarete, kölelik payesine indirilmesi ve nihayet bu devletin tarih sayfasını kapatarak ebediyet mezarına defnetmek gibi, insaniyet ve medeniyetle ve hele milliyet esaslarıyla bağdaşmayan emeller kabul ve onay yeri bulmuş ve görülüyor ki, tatbikat devresi de başlamıştır.

Bu tatbikat, bu anda gözümüz önünde hazin bir şekilde cereyan ediyor. İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde, şimdiye kadar binlerce anaların, babaların, kahramanların ve çocukların, akıp giden temiz kanı; Aydın gibi Anadolu'muzun en güzide bir şehrinin Yunanlıların zalim ve ateşin tahribatına kurban oluşu, muhtelif memleket kısımlarının İtalyan vesaire işgali altına alınışı ve dahile doğru acı bir şekilde göç edilmesi, elbette gayretullaha ve milli gayrete dokunmuştur.

Efendiler!

Bilinen hakikatlerdendir ki, tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Dolayısıyla böyle bir batıl örtünün arkasından, vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler iflasa mahkûmdur! Ve işte bütün bu iğrenç zulümlerden ve bu bedbaht acizlerden, tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan üzüntü duyan milli vicdan, nihayet uyanmış, haykırışını yükseltmiş ve Müdafaai Hukuku Milliye ve Muhafazai Hukuku Milliye ve Müdafaai Vatan ve Reddi İlhak gibi çeşitli adlarla ve fakat aynı mukaddesatın korunmasının sağlanması için beliren milli cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline girmiş bulunuyor. İşte bu azimli şebekenin vücuda getirdiği kahramanlık ruhudur ki, mübarek vatan ve milletin mukaddesatını kurtarmaya ve himayeye dayanan son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik ettirecektir.

Efendiler!

Genel ve özel vaziyet hakkında, cümlenizce bilinen bazı hususları burada tekrar hatırlatmayı faydadan uzak bulmuyorum:

a) Dört aydan beri Mısır'da milli bağımsızlığın temini ve geri alınması için pek kanlı vakalar ve ihtilaller devam ediyor. Nihayet, İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya götürülmüş olan delegeler tahliye edilmiş ve Paris Konferansı'na gitmelerine izin vermeye mecbur olmuşlardır.

b) Hindistan'da bağımsızlık için geniş ölçekte ihtilaller oluyor. Milli maksatlarına ulaşmak için bankalar, Avrupa müesseseleri, demiryolları bombalarla tahrip ediliyor.

c) Afganistan ordusu da, İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı harp ediyor. İngilizlerin bel bağladıkları sınır kabilelerinin de Afganlılara katıldığını ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dahile çekilmeye mecbur olduğunu, gazeteleri itiraf etmişlerdir.

d) Suriye'de ve Irak'ta, İngilizlerin ve yabancıların tahakküm ve idaresinden tekmil Arabistan galeyan halindedir. Arabistan'ın her yerinde, yabancı boyunduruğu reddediliyor. Yalnız memleketin refah ve saadeti için, yabancıların iktisadi, bayındırlıkla ilgili, medeni vasıtalarından yardıma rıza gösteriliyor.

Bağdat ve Şam genel toplantıları, her tarafa bu kararı yayımlamıştır.

e) Son zamanlarda devletler arasında ortaya çıkan rekabet münasebetiyle, İngilizler'in Kafkasya'dan tamamen çekilmesine karar verilmiş ve tatbikat bir müddetten beri başlamıştır. İtalyan kuvvetlerinin Batum yoluyla Kafkasya'ya gelmesi kararlaştırılmış ise de, İtalya'daki ve Kafkasya'daki dahili ahval münasebetiyle bu kararın tatbikinden korkuyorlar.

f) Milli bağımsızlıklarını tehlikede gören ve her taraftan istilaya uğrayan Rus milleti, bu genel tahakküme karşı bütün millet fertlerinin ortak kudretiyle çarpışıp ve herkesin bildiği gibi bu kuvvet, kendi memleketleri dahilinde üstün gelmiş ve kendi üzerine musallat olan milletleri de nüfuz ve yayılma dairesine almakta bulunmuştur.

g) Kuzey Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan birbirleriyle birleşerek, milli varlıkları aleyhine yürümek isteyen Denikin ordusunu, harben baskı yaparak, Karadeniz sahiline sürmüştür.

h) Ermenistan'a gelince:

Bir istila fikri besleyen Ermeniler, Nahcıvan'dan Oltu'ya kadar bütün İslam ahaliye baskı ve bazı mahallerde katliam ve yağma yapıyorlar. Sınırlarımıza kadar İslamları mahva mahkûm ve göçe mecbur ederek Doğu Vilayetleri'miz hakkındaki emellerine doğru emniyetle yaklaşmak ve bir taraftan da 400 bin olduğunu iddia ettikleri Osmanlı Ermenisini bir dayanak olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.

Karadeniz'in batı tarafındaki vakalara gelince:

Macar ve Bulgarlar memleketlerinin önemli kısmını istila etmek isteyenlere karşı bütün milli varlıklarıyla çarpışıyorlar.

Meriç nehri batısında, yani Balkan Harbi'nden evvel devletimizin malikânesi olan Batı Trakya'nın Bulgarlardan alınarak Yunanlılara verilmesi, İtilaf devletlerince kararlaştırıldığı için tatbik harekâtı başlamış ve Yunan işgal kuvvetlerine karşı, Bulgar kuvayi milliyesi tarafından takviye edilen Bulgar kuvvetleri, Batı Trakya bölgesi dahilinde verdikleri muharebeler neticesinde çeşitli Yunan fırkalarını def etmiştir.

Özel vaziyetimize gelince:

Daha Dersaadet'ten çıkmadan evvel, vatan ve milletin kurtuluş çaresi hakkında, birçok sorumlu ve muktedir kişiyle görüşülmüştü. Payitahttaki aydınların ve din ve devlete hizmetleri geçmiş yüksek kişilerin yaptıkları çalışmalar kıymetli olmakla beraber tesir ve denetim altında kuşatılmış bir muhit; kendilerini daima tehdit etmekte ve neticesiz kalmakla üzmektedir. Her halde mukadderata hâkim bir milli idarenin, müdahaleden korunmuş bir şekilde ortaya çıkışı, ancak Anadolu'dan beklenmektedir.

Buna dayanaraktır ki, bir milli şûranın vücudunu ve ancak kuvvetini milli iradeden alacak sorumlu bir hükümetin varlığını talep etmek, bilhassa son zamanlarda, payitahtın hemen tekmil düşünen tabakaları için, sabit bir fikir halini almıştır.

Şurada acıklı bir hakikat olmak üzere arz edeyim ki, memleketimizde külliyetli yabancı parası ve birçok propagandalar cereyan ediyor. Bundaki gaye, pek aşikârdır ki, milli hareketi neticesiz bırakmak, milli emelleri felce uğratmak, Yunan, Ermeni emellerini ve vatanın bazı mühim kısımlarını işgal gayelerini kolaylaştırmaktır. Bununla beraber her devirde, her memlekette ve her zaman ortaya çıktığı gibi, bizde de kalp ve sinirleri zayıf, anlayışsız insanlarla beraber, vatansız ve aynı zamanda şahsi refah ve menfaatini vatan ve milletinin zararında arayan sefiller de vardır. Doğu işlerini çevirmekte ve zayıf noktaları arayıp bulmakta pek mahir olan düşmanlarımız, memleketimizde bunu adeta bir teşkilat haline getirmişlerdir. Fakat mukaddesatının kurtuluşu gayesiyle çırpınan bütün millet, işbu azim ve mücadelesinde her türlü engeli muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir.

Bütün bu gayeleri elde etmek için emellerini vakfeden soylu milletimizin içinde, bir milli fert gibi çalışmaktan doğan zevk ve kıvancı burada şükran ve iftiharla arz ederim.

En son olarak niyazım şudur ki, cenabı vahibülâmâl hazretleri habibi ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahibi ve savunucusu ve diyaneti celilei ahmediyenin ilâ yevmül kıyam hârisi esdakı olan[1] soylu milletimizi ve makamı saltanat ve hilafeti kübrayı korumakla ve mukaddesatımızı düşünmekle yükümlü olan heyetimizi muvaffak buyursun. Amin.

1 "Allah ulu Peygamberi hürmetine bu kutlu vatanın sahibi ve savunucusu ve yüce İslam dininin kıyamete kadar sadık bekçisi olan" anlamında. (Y.N.)

ERZURUM KONGRESİ TUTANAKLARINDA MUSTAFA KEMAL'İN KONUŞMALARI*

23 TEMMUZ - 7 AĞUSTOS 1919

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara 1993.
Prof. Kırzıoğlu, kitap kapağında, bu çalışmayı resmi arşivlere, ailelerde bulunan belge ve tutanaklara, hatıralara göre hazırladığını belirtiyor. Prof. Kırzıoğlu'nun açıklamasına göre, Orgeneral Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığı döneminde, "Erzurum Dosyası"ndan çekilen mikrofilmler; asılları Harp Dairesi Arşivi ile Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan birkaç orijinal belge ve tutanak; Cevat Dursunoğlu'nun "Milli Mücadelede Erzurum" kitabı; Kongre sırasında yayımlanan yerel gazete *Albayrak*'ın Mart-Ağustos 1919 tarihli sayıları, bu çalışmanın ana kaynakları olmuş.
Erzurum Kongresi'ni, Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti ile Trabzon Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyeti ortaklaşa düzenler. Kongre, 23 Temmuz 1919'da başlar, 7 Ağustos 1919'da sona erer. O zaman hafta tatili cuma günü olduğu için, 25 Temmuz ve 1 Ağustos'ta toplantı yapılmaz. İstanbul Vekiller Heyeti'nin, Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in hemen İstanbul'a getirilmelerini isteyen 29 Temmuz 1919 tarihli kararı nedeniyle, 30 Temmuz günü de, toplantı yapılmamıştır.
Erzurum Kongresi tutanakları, Süleyman Necati Bey (Güneri) ve Abdullah Hasib Bey (Ataman) tarafından tutulmuş. Her toplantının sonunda, "Tutanak Özeti" yapılmış. Ancak Sivas Kongresi'nde olduğu gibi, tutanaklar temize çekilip bir düzen verilmemiş. Kimi celse Süleyman Necati Bey daha hızlı not almış, kimi celse Hasib Bey. Tutanaklar bir sıralama da izlemiyor. Ayrıca, diyelim Süleyman Necati Bey imzalı üç tane birinci celse tutanağı çıkabiliyor önünüze, ya da aynı celseye ait birbirine benzemeyen kayıtlar.
Atatürk'ün Bütün Eserleri'nde amaç, Mustafa Kemal'in yazı ve konuşmalarını yayımlamak olduğu ve Erzurum Kongresi bu bağlamda III. Cild'e dahil edildiği için, en geniş tutanak esas alındı, öbür tutanaklardaki ek bilgiler ya da farklılıklar dipnotlarla verildi.
Aynı mantıkla, Mustafa Kemal'in konuşmalarının tamamı alındı, diğerleri, Mustafa Kemal'in konuşmalarına açıklık getirdiği ölçüde değerlendirildi.
Tutanaklarda, pek çok cümle yarım kalmış ya da baştaki sözcükler atlanmış. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, bu boşlukları parantezler içinde tamamlamış. Anlaşılabilmesi bakımından, Prof. Kırzıoğlu'nun bu eklerini yer yer benimsedik ve aynı şekilde parantez içinde belirttik. Köşeli parantez içindeki açıklamalar ise tarafımızdan konulmuştur. (Y.N.)

BİRİNCİ TOPLANTI

23 TEMMUZ 1335 (23 TEMMUZ 1919), ÇARŞAMBA

[23 Temmuz, aynı zamanda II. Meşrutiyet'in ilanının yıldönümüdür. İl merkezinde ve ilçelerde, şenlikler yapılır. Heyeti Temsiliye, Vilayet'teki bayramlaşmadan sonra, Kongre'nin yapılacağı Sultani Mektebi'ne (Erzurum Lisesi) gider. Kongre salonuna girmeden önce, bahçede, halkın ve temsilcilerin önünde, Arapça Açılış Duası okunur. Duayı, Şiran temsilcisi ve müftüsü Hasan Efendi okur.]

Birinci Celse

[Kongre, en yaşlı temsilci sıfatıyla Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi İdare Heyeti Reisi Mehmet Arif Dinç Efendi'nin açış konuşmasıyla başlar.

Erzurum ve Trabzon temsilcilerinin hazırladığı gündem gereğince, Kongre Divanı'nın seçimine geçilir.

Mustafa Kemal, 45 delegeden 38'inin oyuyla, Erzurum Milli Kongre Divan Başkanlığı'na seçilir. Oylama sonuçlarına göre, dört delege çekimser kalmış, iki oy Raif Efendi'ye, bir oy da Trabzonlu Servet Bey'e verilmiştir.

Divan başkan vekilliklerine, 35 oyla Raif Efendi ve 35 oyla Trabzon delegesi İzzet Bey; zabıt kâtipliklerine de, 26 oyla Erzurum delegesi Süleyman Necati (Güneri) Bey ve 25 oyla Vakfıkebir delegesi Abdullah (Hasib Ataman) Bey seçilmiştir.

Mustafa Kemal, delegelere hitaben bir konuşma yapar.][1]

İkinci Celse

[Kongre Başkanı Mustafa Kemal, vekilleri Raif Efendi ve İzzet Bey'le birlikte Divan'daki yerini alır.

Kongre kararı gereğince padişaha, bütün belediyelere, milli cemiyetlere, kolordu ve tümen komutanlıklarına çekilen, Erzurum Kongresi'nin başladığını bildiren telgraflar okunur ve kabul edilir.]

1 Bkz. s.183. (Y.N.)

İKİNCİ TOPLANTI

24 TEMMUZ 335 (24 TEMMUZ 1919), PERŞEMBE

Birinci Celse[1]

[Genel Kurul, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır. Sürmene temsilcisi Ömer Fevzi Bey ve arkadaşları tarafından verilen önerge okunur.]

Reis: Tedkikı İtimat Encümeni'nin kuruluşu hakkında görüşmede bulunulması*(nı talep etti) (Bulunalım mı?)*[2]

Rauf Bey: Öncelikle, muhterem üyelerin itimatnamelerinin incelenmesinden sonra meselenin halledilmesi uygundur.

Mustafa Efendi: Dört kişiden oluşan bir Encümen tayin olunarak, temsilci beylerin itimatnamelerini inceledikten sonra görüşmeye konulması, daha uygundur.

Mustafa Bey: Meclisi Mebusan'daki usul, uygun bir usuldür.[3]

Kâzım Bey: [...] İtimatnamelerin incelenip incelenmeyeceği Riyaset Divanı'na ait bir meseledir.

[..]

[Fazlullah Efendi, her vilayet adına birer üye bulunmasını uygun görmekle birlikte, Doğu Vilayetleri adına oluşan Kongre'de, her vilayet adına henüz üye olmadığından teklifin reddedilmesini ister.][4]

(Her vilayet adına bir delege tayin olunarak, bir Encümen kurularak, itimatnamelerin incelenmesi, çoğunlukla kararlaştırıldı.)

(10 dakika ara)

1 Süleyman Necati Güneri'nin tutanakları esas alınmıştır. (Y.N.)
2 Ataman'ın tutanağı:
Reis: Mesele, tamamen aydınlanmıştır. Oya koyacağım. (Y.N.)
3 Ataman'ın tutanağı:
Reis: "Mustafa Efendi'nin teklifi. (Meclisi) "Mebusan'ca olduğu gibi mi olmalı? Oya koyuyrum. Lütfen kabul edenler el kaldırsınlar.
Reis: Yeterli midir? Yeterli sesleri. (Y.N.)
4 Ataman'ın tutanağı:
Reis Bey: Her vilayet adına bir delege. Çoğunluk vardır.
Reis Bey: Her vilayet adaylarını göstersinler. (Y.N.)

İkinci Celse[1]

[İkinci Celse, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında başlar.]

[...]

21 Reis: Erzurum adına Kâzım Bey, Sivas adına Ziyâ Bey, Bitlis adına Süleyman Bey, Trabzon adına Hüseyin Bey, Van adına Câzim Bey, Erzincan adına Şevki Bey, Tetkiki Vesaik *(Seçim Mazbataları)* Komisyonu'(nu oluşturacaklar). Uygun mu?

(Evet, sesleri.)

Ömer Fevzi: [...] Teklifimiz bir mesele üzerine değildir. Önerge bir defa daha okunsun. [...][2]

Reis: Bu hususta, başka görüş bildirecek var mıdır? Seçim taraftarı olanlar, ellerini kaldırsın. *(Eller, kalkar. Çoğunluk vardır.)* 15 kişilik bir heyet, seçilsin.

[...]

Reis Paşa: Oya koyuyorum.

(Oya koydu.)

[Program Encümeni seçilir. Ömer Fevzi Bey, öncelikle, beyanname maddesinin görüşmeye konulmasını ister.][3]

Fazlullah Efendi: Gündeme dahil edilecek evrakın içeriği yayımlanmak lazım ise, gazete olmadığından mümkün olmayıp; yalnız bir yön kalıyor ki, arkadaşlarımızın gözden geçirmesi lüzumu hissediliyorsa, beş altı nüsha olarak arkadaşlara okunması, daha uygun olacağı fikrindeyim.

Reis Paşa: Uygun mu?

(Evet, uygun sesleri.)

Reis Paşa: Bundan sonra, *(Altı imzalı önergede 4. Madde olan)* gazetenin yayımlanmasıdır. *(Diğer maddeye geçildiğini söyledi.)* Yani, Türkçe, İngilizce, Fransızca bir gazetenin yayını hakkında, ne görüş buyrulacaktır?

Raif Efendi: Kongre'mizin bir maksadı ve gayesi hakkında (Gazete ile yayında) bulunmak doğrudur. (Fakat) bugün yapılması uygun değildir.

[...]

1 Hasib Ataman'ın tutanağı esas alınmıştır.

2 Ataman'ın diğer tutanağı:
Reis: Önergenin diğer maddesinin okunmasını talep edenler ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalkar. Okunsun sesleri.)* Okundu. (Y.N.)

3 Güneri'nin tutanağı:
Reis: Kuruluş maksadı hakkında, siyasi bir beyanname yayımlanması uygun mudur? (Y.N.)

Reis Paşa: Önerge sahibi, mutlaka beyanname yayınları gerekli gördüler. Rauf Bey, en kuvvetli iddiasıyla, taraftarı olmadığını söylediler.[1] Şimdilik, oya koyalım. Uygun mu?

Fazlullah Efendi: Bu gibi şeylerle vakit geçirmek doğru değildir. Zaman da uygun değildir. Hükümetler, milletlerden oluşur. Biz de, milletlere mi hücum edeceğiz? Yoksa yabancılara mı müracaat edeceğiz? Böyle ise, yabancıların esiri olduğumuzu ispat etmiş olacağız. Ben (im) Zatı Şahaneye sadakatim ve bağlılığım tamdır.

Kesinlikle böyle bir beyanname taraftarı değilim.

Reis Paşa: Ertelenmesini, oya koyuyorum. Uygun bulanlar ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır. Ertelendi.

Reis Paşa: Tetkiki İtimat Komisyonu kurulmuştur. Bundan başka, Propaganda, Müdafaai Milliye, Maliye ve Matbuat Encümeni *(kurulması)* teklifi vardır. Ne buyrulur?

Ömer Fevzi: Bu teklifteki maddeler, Program Encümeni'ne verilir. Encümen, mesaisini yapıp meydana getirsin. Ondan sonra da icabına bakılır.

[Servet Bey, "Kongre öncelikle, kendi vazifesi olan nizamnameyi meydana koymalıdır" der.]

Reis Paşa: Genel olarak, nizamnamenin şekillenmesini, bize

Zeki Bey: Her taraftan gelen arkadaşlar, Kongre'de bulunuyor. Ve herkes, dağıldıktan ve memleketlerine gittikten sonra, ne üzerine hareket edilecektir. Yoksa her vakitte burada nizamname istemeye vakit yoktur. Dolayısıyla, şimdiden itibaren bir Nizamname Encümeni oluşturulmalı, nizamname kaleme alınmalıdır.[2]

[...]

Reis Paşa: Bu Encümen kaç kişiden oluşmalı?

Zeki Bey: Dokuz arkadaş yeterlidir.

Reis Paşa: Uygunsa, eller kalksın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.[3]

(Reis Paşa: Yarın Cuma olduğundan, tatil edilip)

1 Güneri'nin tutanağı:
Rauf Bey: [...] Ömer Fevzi Bey'in önergesindeki, beyannamenin İtilaf temsilcilerine tercüme edilerek verilmesi uygun değildir. Şu yayımlayacağınız beyanname ne şekilde olacaktır? Yeniden bir hükümet mi kuracağız? [...] Meclisi Mebusan'ı tamamıyla kaldırıp yerine biz mi geçeceğiz? [...] Bu beyannamenin yayımlanması taraftarı değilim. (Y.N.)

2 Güneri'nin tutanağı:
Reis: Nizamname Encümeni'nin kuruluşunu oya koyuyorum. *(Kabul edenler)* Ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk sağlandı. (Y.N.)
Ataman'a ait diğer tutanağa göre. Ömer Fevzi Bey'in. "Nizamnamenin oluşumunu oya koyunuz" talebine karşılık Mustafa Kemal. "Çoğunlukla *(kabul edilmiştir)*" der. (Y.N.)

3 Ataman'a ait diğer tutanak:
Reis: Dokuz kişi kabul edildi. Şimdi de, seçimi teklif ediyorum. Bundan sonra(ki) celsede (yapılsın). (Y.N.)

ÜÇÜNCÜ TOPLANTI

26 TEMMUZ SENE 35 (26 TEMMUZ 1919), CUMARTESİ

Birinci Celse[1]

[Mustafa Kemal Paşa rahatsız olduğu için, Kongre'yi, Başkanvekili Raif Efendi yönetir.

[Zeki Bey, Anadolu'da, "karışıklık ve bozulma" olduğuna dair, Damat Ferit Paşa hükümetinin beyanatını ilan eden Ajans'ı okuyarak, buna cevap verelim, der. Ömer Fevzi Bey, bu hususta hazırlamış olduğu yazıyı okur. Rauf Bey, Sadrazam'ın karışıklık var demesinin esef verici olduğunu, acele olarak tekzip etmek gerektiğini belirtir.

Mustafa Kemal Paşa: Hakikaten, Sadrazam burada iken, bazı asayişsiz*(lik)* var idiyse de, bunun himayeye mazhar olan Hıristiyanların hücumuna karşı, İslamların müdafaasından ileri gelmiş olduğu. Sadrazam, hem milletin haline vakıf olmadığından ötürü, yalan dolanla yıyicilik yapmış olduğunu beyan ile; hem zatı şahaneye, hükümete telgraf çekerek, tekzibini teklif etti.

Ömer Fevzi Bey: "Ferit Paşa'ya, görevden çekilmesi teklif edilmelidir" der.

Mustafa Kemal Paşa: Bu hususta her delege, kendi memleketleriyle görüşerek hareket edilmesini uygun bulduğunu, hatırlattı.

Servet Bey: "Mesele aydınlanmıştır" diyerek Mustafa Kemal'in görüşleri doğrultusunda oya konulmasını talep eder.]

Reis Raif Efendi: Arkadaşlar, evvela Paşa Hazretleri'nin, sonra Servet Bey'in ve Necati Bey'in beyanatı gibi birer telgraf yazılmalı.
(Eller kalkar, çoğunluk vardır. Başkanlık Divanı'na havale edilir.)[2]

Reis: Padişaha ve Sadaret'e yazılan telgraflar okundu.

Reis: Mustafa Kemal, Servet Bey ve Necati Beyler'den oluşmak üzere, seçilen Encümen telgrafı yazmak üzere, birinci Celse'ye nihayet verildi.

Naci Bey: "Milli Murakabe" ifadesi yerine "Meclisi Mebusan" (yazılsın).

Reis: Erzurum Müdafaai Milliye Cemiyeti'ne verilen 10 maddelik önerge okundu.

[...]

1 Tutanak özeti esas alınmıştır. (Y.N.)
2 Bu bölümden itibaren Süleyman Necati Güneri'nin tutanağı esas alınmıştır. (Y.N.)

Servet Bey: Programın sonuncu maddelerinden bahsetmiyoruz. Bütün vilayetlerin, Osmanlı camiasını temsil edecek kimseleri (bu Kongre'de) ve hareketleri yoktur.

Mustafa Kemal Paşa: Herhalde, teklif vaki olmamış ve unutulmuştur zannediyorum. O yolda müdafaa edeceğiz.

[...]

Servet Bey: Herhalde anlaşmamak vaki oldu. [...]

Mustafa Kemal Paşa: Efendim, Servet Beyefendi'nin düşünceleri kapsamlıdır. O bakış açısıyla, Samsun ve Canik'in müdafaa sebepleri temin (edilmiş olur).
(Uygundur. Pekâlâ sesleri.)

[...]

Reis: Teklifi âlileri, "Canik ve Samsun, Osmanlı camiasının temel direğidir (şeklinde) bir prensip tayin edilmelidir.
Erzurum'un teklif ettiği 10 maddenin özeti birincisidir. Diğerleri birer başlıktır.

Servet Bey: (10. Madde'yi okuyor). Mustafa Kemal, evelsi gün, nizamname kaleme almaktan bahsediyordu. Tam veya eksik olup olmaması gerekir. Esasen muhalefet sebepleri bundan ileri geliyor.

Son Madde, 1. Madde'ye esas itibariyle uygun görülmüştü. Şu halde, Programdan maksat, tehlikelerin önünü almak üzere, lazımgelen tedbirleri (almaktır).

Reis: [...] 10 maddenin üçü kabul edildi. Şimdi görüşülmesine girişelim.

[Kabul edilen üç madde: 1. Doğu Vilayetleri (altı il) ve Trabzon vilayeti ve Canik (Samsun) sancağı, ayrılması mümkün olmayan ve Osmanlı camiasının bir temel direği olmak üzere, bir bütün oluşturması; ve bu noktayı sağlayacak esasların tayin ve tesbit edilmesi.

2. Her ne suretle olursa olsun, bir Ermeni ve Rum istilasını kıracak vaziyet alması.

3. Kurtuluşumuzu ve bağımsızlığımızı ihlal eden herhangi bir sureti tesviyeye karşı, birlikte mukavemet.]

[...]

(15 dakika ara verildi)

İkinci Celse

[...]

Ömer Fevzi Bey: Encümen'ce (konan) bu maddeye muhalifim. Program Encümeni'nin bunun maddelerini düzenleyerek, ona göre gerekçesi aranılmalıdır ki, Gündem'de uzun uzadıya açıklamak demektir. Bugün hepsi üç maddelik olan meselenin gündeme alınması ve 24 saat (sonra) buna göre, Canik Sancağı'nı ve Trabzon vilayetini buna katmak istiyoruz.

Mustafa Kemal Paşa: Halbuki, Canik Sancağı ve Trabzon buna girmemiştir. İki gün evvelisi, Canik'ten Sivas'a doğru iki delege hareket etmiştir. Bizimle beraber çalışmak istiyorlar. Bunlara tebligat.

[...]

Reis:[...] Paşa Hazretleri emrediyorlar ki, iki delege hareket etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa: Bendenize kalırsa, bu iki maddeyi ayırmak uygundur. Çünkü Erzurum, Sivas, Trabzon.

[...]
(Servet Bey, Mustafa Kemal, Hüseyin Bey, Ömer Fevzi Bey'in yazılı teklifleri okundu.)

Rauf Bey: Mustafa Kemal Paşa'nın buyurduğu, bir yabancı unsuruna veya Ermeni, Rum istilasına karşı, denilmesi uygundur.[1]

Reis: Sırayla arz edeceğim. Servet Bey'in teklifini kabul edenler ellerini kaldırsınlar. Ekseriyet yoktur. Oya konuldu.

Rauf Bey: Mustafa Kemal Paşa'nın (Divan Kâtipliklerine verilmiş yazılı telgraf metni)[2] *teklifinde siyasi bir sakınca vardı. Onun için Potnos ve Ermeni.*

[....]

Mustafa Kemal Paşa: Heyet içinde tereddüt görülüyor. Mesele önemlidir. Herkes, vicdani kanaatini yazılı olarak göstermelidir. Oya konulmasına katılmıyorum! Bazı zevat, Ermeni ve Rum istilasına karşı mukavemet, makul*(dür diyor)*; bazıları da, Encümen'e verelim *(diyor)*. Hep birlikte karar verelim. Kabul etmeyenler ve çoğunluğa girmeyenler, o esası kabul etmemiş demektir. Çekimser efendiler, *(seçim)* mahallerine *(gidince)*, biz kabul etmemiştik mi diyecekler? Esasta, herkes bir karardadır.
Yarın mesele aydınlatılmalı ve incelenmeli.

Reis: Uygun mu arkadaşlar?
(Uygun sesleri.)

Tevfik Bey: (Müdafaai Milliye Cemiyeti'nin bugünkü gündeme koyduğu) 10 maddelik (teklifi), üçe indirilmiş. (Halbuki bu 10 madde) esas kabul edilmişti.

Mustafa Kemal Paşa: Meselenin yarın.

Reis: Ve Ermenistan denilirse uygundur. Eğer, "Ermeni ve Rum istilasına" dersek, kendi uyruğumuz hakkındaki hukukumuzu göstermemiş oluruz.

1 Buradan itibaren, yine Süleyman Necati Güneri'ye ait olan Celse'nin kapanış tutanağı esas alınmıştır. (Y.N.)
2 Prof. Kırzıoğlu, bu teklifin dosyada bulunmadığını belirtiyor. (Y.N.)

Servet Bey: Oylar yazılı verilmeli. Mesele fevkalade önemlidir. Çünkü daha sonra, "Ben kolumu kaldırmadım. Böyle yaptım" diyebilenler (olabilir).

Ziya Bey: Bu mesele önemlidir. Öncelikle, Encümen'e havale buyurulması oyunu kullanıyorum. Böyle daha uygundur. Büyük devletler tarafından taarruzun geri kalması demektir. Halbuki bunların taarruzu, kendilerine değil, bir Rum ve Ermeni idaresi yapmaktır.

[...]

Mustafa Kemal Paşa: Efendim, bu maddenin, alınmış olan oylarla kabul edilmesi; veyahut, tekrar oya konulması.

[Zeki Bey, bırakılmasını teklif etti.]

Reis: Uygun görenler ellerini kaldırsınlar. Çoğunluk vardır.

(Görüşme yarına bırakıldı.)

DÖRDÜNCÜ TOPLANTI

27 TEMMUZ 335 (27 TEMMUZ 1919), PAZAR

Birinci Celse[1]

(Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır.)

[Reis]: Kongre'nin açılışından şimdiye (kadar) maksadın tayininden bahsetmiştirler. Halbuki maksat açıktır. O da, memleketimizi, parçalanma tehlikesinden kurtarmaktır. Millî cemiyetlerimizin teşkilatlanmasını sağlayarak. Bir an evvel Kongre'nin esaslarını kararlaştırarak, her birimiz, mahallelerimizde, millet üzerinde tatbik.[2]

[Reis]: İki maddenin kaynaşmasından meydana gelme şekillerdi. Yeni bir şekil düzenleyen var mı?

[Trabzon temsilcisi Servet Bey, Suşehri temsilcisi Hakkı Bey, Mesudiye temsilcisi Mustafa Bey'in önergeleri okunur. Servet Bey'in, "Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine matuf olarak kabul edeceğimizden, ortak müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir" şeklindeki önergesi ittifakla kabul edilir.]

Reis: Müsaadenizle, 4. Madde'ye geçelim.
(Madde'yi okudu).

1 *Bütünüyle Erzurum Kongresi* adlı kitabın bu bölümünde, "Birinci Celse" başlığı altında tek bir tutanak bulunmaktadır. Oysa, aynı kitapta, 27 Temmuz 1919 tarihli belgeler arasında, hangi celseye ait olduğu belirtilmeyen, ancak giriş paragrafından ve görüşmelerin seyrinden, konuşmaların tekrarından, bu celseye ait olduğu anlaşılan iki tutanak daha vardır. Burada, "Birinci Celse" başlığı konulmuş ve kâtip imzası bulunmayan tutanak esas alınmıştır. Ek iki tutanaktan biri için, Abdullah Hasib Ataman'ın adı verilmektedir. Üç tutanak dışında, bütün toplantılarda olduğu gibi, bir de tutanak özeti yapılmıştır. Bu özetten de yararlanılmıştır. (Y.N.)

2 Ataman'ın tutanağı.

"Huzurunuzda, okunamıyor. Çünkü, kâtip bulunamamasından ve yetiştirilememesinden ötürü, maddeten aynen, etraflı toplanamadığından, özetle ve maksadı neden ibaret olduğu malumdur.
Kongre'nin esasları kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla, bu yönler(in) görüşmelerin fazlasından çok uzatılmasına meydan verilmemelidir. Dün kaldığımız maddenin görüşmesine devam edelim. Dört şekil hakkındaki önergelerin oya konulmaları."

İsimsiz ikinci tutanak:
Reis Paşa: "Kongre açılmıştır. Dünkü ve evvelki günkü zabıtlar, ne yazık ki, layıkıyla tutulamadıklarından, huzurunuzda.

"Zannediyorum ki, muhterem arkadaşlarım, maksadı, bu suretle açıkça belirtmek istiyorlar. Bendeniz biliyorum ki, Kongre'nin açılışı *(İki maksatludur: Birincisi, yedi vilayetin Ermeni ve Rum istilasına karşı müdafaasıdır).* İkincisi, memleketimiz, milletimiz, her gün yeni yeni hallere maruz kalıyor. Dolayısıyla, bir an evvel bunu neticelendirmeliyiz." (Y.N.)

[4. Madde: Osmanlı hükümetinin dağılmasına engel olma; ve bu hususta, bütün Anadolu ve Rumeli ile ortak harekât; ve böylece, Büyük İslam Hilafetinin korunmasının sağlanması.]

Bu konuda, söz söyleyecek var mıdır? Aynen kabul edilsin.

Çalışmaları birleştirme, dışa karşı, birleşmiş bir kütle oluşturmak lazımdır. Bir yerin sesi başka, bütün vilayetlerin sesi başkadır.

Osmanlı hâkimiyetinde, yapılan bir iş yoktur. Genel birliği temin etmek, onların kuvvetini kaybetmek değildir. Osmanlı hükümeti adının kaldırılması demektir.

Harekât lüzumuna dair, bir fıkra konulmuştur. Evvelce arz etmiş olduğum Canik meselesi hakkında, bir hal şekli görüldü.

10- Diğer vilayetlerle birleşerek. Ortaklık mümkün olamadığı takdirde, Doğu Anadolu vilayetleriyle ayrı ayrı ve birlikte müdafaa kabul edilmelidir.[1]

[...]

15- Reis: Esas maddeyi içerdiği maksadıyla, diğer şekilde ifade ettiği maksat arasında bir fark yoktur. Görüşmeyi.[2]

16- Orada imkân bulunamayan İslamiyet'in muhafazasını mı üstleneceğiz? (Hilafet makamı ve Hilafet merkezi) İki şekil arasında bir fark vardır. Hilafet makamının müdafaasında

[...]

[4. Madde'deki, "Bütün Anadolu ve Rumeli ile harekât birliği" cümlesi, "Osmanlı hükümetinin dağılma tehlikesine karşı, Osmanlı saltanatının ve hilafetinin ve İslam'ın devamlılığı esas maksadı oluşturduğundan, diğer vilayetlerle birlikte ortaklığın sağlanması mümkün olmadığı takdirde, Doğu Anadolu vilayetlerini tek tek müdafaa esası kabul edilmiştir" tarzında değiştirilir ve kabul edilir.]

(Reis Paşa:) *(Erzurum Kongresi'ne mümesiller seçip gönderen "elviyei selâse/ Kars, Ardahan-Oltu ve Batum-Artvin Bölgeleri ile Ahıska ve Sürmeli/Iğdır-Nahçıvan Türkleri ile ilgili)* 5. Madde'ye geçiyorum.[3]

1 Prof. Kırzıoğlu, bu celsenin tutanaklarında, konuşmaların başına isim yerine rakam yazıldığını, ancak rakamların kimi temsil ettiğinin bilinmediğini belirtiyor. (Y.N.)

2 Ataman'ın tutanağı:
19-Reis Paşa: Tekrar, Servet Bey'in sureti şekli yazısını okuyorum. *(Okur).* Bu şekli kabul edenler, ellerini kaldırsın
İsimsiz ikinci tutanak:
(Reis Paşa: Yeterli görüyorsanız bu iki maddeyi oya koyalım.
(Reis Paşa): Görüşmeyi yeterli görenler, ellerini kaldırsınlar.
(Eller kalkıt.)
Reis: Kongre'nin bir an evvel sona ermesi, herkesin arzusuna bâdî olduğundan, bunun bir daha Encümen'e verilmesine lüzum yoktur. Fakat aynı zamanda da, takip etmekte olduğumuz siyasetin *(icabı)*, bunların *(da)* yani Kongre'mize dahil olması uygun demektir.
Genel Kurul'ca, Program Esası*(nın)* kabul olup olmadığı bilinmediğinden, bu husus*(un)* oya verilemeyeceği tabii bulunduğundan, bunun. (Y.N.)

3 Ataman'ın tutanağı:
"Müsaadenizle, 5. Madde'den başka, Riyaset Makamı'na hitaben bir de mektup gelmiştir. Okuyalım dinleyiniz.
(Okunsun.) Kendilerine bir teşekkür yazısı göndeririz. Arkadaşların fikri nedir?
(Evet.)
Reis Paşa: Öncelikle, 5., 6. ve 7. maddelerin görüşülmesinden sonra, Kongre'ye açıklama yapılsın. Şimdilik imkânı ve siyasi önemi ise malumdur. Onların dediklerini, nasıl ve ne şekilde yapılacağını, şimdiden burada bir şekil ve tarz vererek, dolayısıyla, herhangi (şekil) uygun görülürse, öyle yaparız. (Y.N.)

[5. Madde: Kafkasya'da ırk ve dindaşlarımızın kaderiyle yakından ilgilenmek]

Servet Bey: Kongre, fikrini belli etmesi lazımdır. Bunlar, dindaşımız, hem (bizim) fikrimizdedir.

(?): [...] Encümen maksadını tamamen açıklasın da, ona göre görüşelim.

Rauf Bey: [...] Böyle bir maddeye lüzum görmüyorum. Dindaş, vatandaş diyoruz. Hem de ilgili değiliz, diyoruz. Onlara yardım olmazsa, kardeşlik de yok demektir.
[5. Madde kaldırılır.][1]

Reis: 6. Madde'ye geçiyorum.
(Okudu.)
[Madde 6: Osmanlı hükümeti, devletlerin baskısı karşısında, buraları terk ve ihmal etmek mecburiyetinde olduğu anlaşıldığı takdirde, alınacak idari, siyasi, askeri vaziyetlerin tayin ve tesbiti.]
(15 dakika ara.)

İkinci Celse

[İkinci Celse, Mustafa Kemal'in başkanlığında açılır. Mustafa Kemal, genel durumla ilgili bilgi verir. Ardından Nizamname Encümeni'nin seçimine geçilir. Mustafa Kemal, Nizamname Encümeni'ne seçilen kişilerin isimlerini ve aldıkları oyu okur. Daha sonra 6. Madde'nin görüşülmesine devam edilir.][2]

Reis: Genel Kurul'da, daha sonra görüşülmesini teklif ederim.

Reis: Program Encümeni'nin vazifesi, buraya gelecek gündemi incelemeden ibaret. *(Nizamname)* Program Encümeni'ne gitmeye, lüzum vardır. İhtimal, onaylanmıştır. Böyle bir hal karşısında, askeri tedbirler neden ibaret olacak? Bu mesele, bütün elimizden geçen programların nihayetini oluşturacaktır. Tesbitten evvel, içindedir. Evvelinden görüşülse, bir şekli suret verilmez.[3]

Necati Bey: Evvel ve sonra görüşülmesi söz konusu ediliyor. Nizamname Encümeni'ne

Zeki Bey: Nizamname Encümeni'nde biraz halleştikten sonra, Genel Kurul'da görüşülmelidir.

1 Ataman'ın tutanağı:
Reis Paşa: 5. Madde'nin çıkarılmasını isteyenler, ellerini kaldırsın.
(Eller kalkar. Çoğunluk vardır.) (Y.N.)

2 İsimsiz ikinci tutanak:
Reis: Gündeme evvelce dahil edilen Nizamname Encümeni'nin dokuz kişinin bileşiminden olacak heyetin (Muhterem üyelerin adlarını ve aldıkları oy miktarını okuyorum) İzzet Bey, 45; Servet Bey, 43; (Mustafa) Kemal Paşa, 42; Kâzım Bey, 42; Zeki Bey, 35; Rifat Bey, 29; Rauf Bey, 28, Ziya Bey, 28; Hacı Fevzi Efendi, 22. (Y.N.)

3 İsimsiz ikinci tutanak:
(Reis Paşa): Bu fikra, Muhterem heyetçe kabul ediliyor mu? Program'ın maddesi olarak, bu taraf düşünülecektir. En uygunu budur. Çünkü bu maddede iki taraf vardır. Birisi, Osmanlı hükümeti, bir İtilaf devletlerinin baskısı karşısında kalması *(halinde)*. (Y.N.)

Reis: Ufak bir açıklamada bulunacağım. Kapalı ve açık taraflar vardır. Açık taraf, Genel Kurul'un, devletlerin baskısı karşısında *(kalmak ihtimali vardır)*[1]

[...]

Reis: Nizamname, Program Encümenleri. Oya konuluyor. Hatta bu maddenin, 10. Madde ile birlikte Encümen'e bırakılsın. Esasa geçilsin. Bu maddenin, Program Encümeni'ne havalesine. *(Erzurum Cemiyet)* Merkezi'nin açıklama yapmasını teklif etmiştim.[2]

[7. Madde'ye geçilir.]
[7. Madde: Herhangi bir vaziyette, göçe kesinlikle meydan vermemek için tedbir ve karar alınması.]

Necati Bey: Hangi bir yer ki göçe başlamış, oradaki kaderi, yok olmaktır. "Doğu Vilayetleri ahalisinde vuku bulacak hal" demeli ki, mesele aydınlansın.

Ömer Fevzi Bey: [...] Doğu Vilayetleri iki türlü sınıftır. Birisi Ermeni ve Rum, Yunanlıların önderleri; diğerleri bunları koruduğu kabul edilen İtilaf devletleri. Kabulü mümkün değildir.

Ömer Fevzi Bey: [...] milli menfaatlerimize uygun olacak şekilde, göçler hakkında madde değişikliği lüzumunu hissediyorum.

Cemil Bey: Kesinlik getirirse, bir şey olmuyor. Milli menfaatlere aykırı olan bir göçte, tedbirler düşünülmek.

Reis Paşa: Maddenin değişikliği için, çoğunluk görüldü. Bendeniz de diyorum, "mecbur kalmadıkça" tabiri konulmalı.

Zeki Bey: [...] Göçe, kesinlikle meydan verilmemek üzere.

(?) [....] ihtiyati olarak, birkaç saatlik muhafazalı bir yere nakilleri için, birkaç kelime daha ilavesini uygun görüyorum.

[...]

Ömer Fevzi Bey: Her türlü işgalden sonra bir teklif vuku bulacak olursa. (Maddeyi okur). Doğu Vilayetleri birbirine sınır olduğundan, Erzurum'a göre Samsun (çok uzak sayılır).

[...]

Reis Bey: Diğer madde*(ye)*, geçiyorum.[3]
(Okudu.)

1 Tutanak özeti:
Reis Paşa: Bazı açıklamalar yapacağını beyan ederek, maddenin bazı bölümlerinin etraflıca anlatıl-dığını ve bazılarının açıklamaya muhtaç olduğunu belirttiler. Ve bazı arkadaşlar ertelenmesini ve bazıları görüşülmesini talep ediyorlar. (Y.N.)

2 İkinci Celse'nin bundan sonraki bölümünde. Abdullah Hasib Ataman'ın tutanağı esas alınmıştır. (Y.N.)

3 Tutanak özetinden, bu maddenin 9. Madde olduğu anlaşılıyor. 9. Madde şöyle: "Yedi vilayetin, nasıl birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil ettiğini; ve buralardaki İslam Hukuku'nun istikrar ve yaygınlığının hiçbir şekilde giderilmesinin mümkün olmadığını, bütün dünyaya göstermek ve duyurmak." (Y.N.)

Ömer Fevzi Bey: I. Maddesi'nde bu vilayetlerin bir bütün oluşturduğunu kabul ettik.

Kâzım Bey: Yalnız göstermekle yetinmeyeceğiz. Kongre'nin gazetesi bulunmalı. [...]

Ömer Fevzi Bey: [...] Yayın, en büyük kuvvettir.

İbrahim Bey: [...] bir de propaganda meselesi söz konusu oldu. "Dünyaya" ifadesini kabul etmek suretiyle açıklama yapmalarını istiyorum.

Rauf Bey: [....] İngiltere'de Propaganda Nezareti kurulmuştur. Milletleri bir cereyana tâbi tutabilmek için, propagandaların bir fikri (şehir ve kasabalarımıza) hatta köylerimize tebliğ lazımdır. [...] Avrupalılar, bizi ve maksadımızı bilmiyor. Şeklini ve varlığını tanıtmayan bir millet, hukukunu da tanıttıramaz. Bizi Avrupa, vahşi bir şekilde görüyor. Nazik, kravatlı bir efendi (vasıtası ile), gazete ve dergilerle fikirlerimizi anlatmak lazımdır.

Hakikaten 10. Madde, bütün maddeyi ifade ediyor. O maddeyi tamamıyla kabul edecek olursak, bu madde daha güzel.

Hasan Fahri Efendi: İki Encümen'e birden havale edilsin. Orada görüşülsün. Bu madde bütün hissiyatımızı içeriyor.

Reis: Bu maddenin Program Encümeni'ne havalesini arzu edenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk var.[1]

Bizim tarihimiz anlatıyor ki, göç, bütün varlığımızı kırıyor. Herhalde, göçün önünü almak üzere, öncelikle gençlerimiz. Bu mesele*(nin)*, hakikaten göz önüne alınması uygundur. Nüfus çoğunluğunu kazanmak *(doğrusu "azalma" veya "kaybetmek")* üzere, göçü doğuracak hal, düşmanlarımıza yarar. Hemen bu maddeyi, olduğu gibi kabul edemeyiz. Evet, göç olmasın. Düşman geldiği vakit, tehlikeye maruz kaldığı esnada etmeli *(ve)* bir şekil *(verilmeli)*.

İtilaf devletlerinden biri veya birkaçı*(nın desteğiyle yapılacak)* Ermeni, Rum, Yunan istilaları, hunharca olacaktır. Bunlar, nüfusu yok etme... Gösteriş de olsa. Bu, daha medeni olan insanlar gibi. O zaman, bu memleketin düşünce sahipleri, düşünmelidir. Diğer çoluk *(çocuk)*. Milli menfaatlerimiz hakkında göç sureti, değiştirilsin.

Necati Bey: Göçe, kesinlikle izin vermemek daha uygun olur.

Necati Bey: "Milli menfaatlere aykırı" kelimesini, hangi bir heyet bozacaktır? O vakit olmaz. "Kesinlik" kelimesi ise...

Yunus Efendi: Mademki gerektiğinde göç olacaktır, şu halde, "göçe meydan verilmemek", ne demektir?

[...]

Reis: Encümen'e havalesi uygunsa, ellerinizi kaldırınız.
(Eller kalktı. Uygun sesleri.)

1 İsimsiz ikinci tutanak:
(Reis Paşa): 9. Madde'nin, Nizamname Encümeni'ne havalesini uygun görenler ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalkar)* Çoğunluk var. (Y.N.)

Rauf Bey: [...] Burada bir askeri vaziyet vardır. Samsun'a mesela asker çıkarmak demek, müdahale değil, işgal maksadıyla olacaktır. Diğer madde, bundan daha açıktır. Bir nümayiş halinde, bütün Doğu Vilayetleri, hep birlikte müdafaa etmek mi? Yoksa Van'ın işgalinde, (burayı) Bitlis, Diyarbekir, Harput mu müdafaa edecek. [...] Biz diğer maddeleri kabul ettik; bu madde fazladır.

Fazlullah Efendi: [...] Nizamname'de bu madde bulunmalı. [...] henüz Kongre'nin içine girmiş fikirleri etkilediğimiz yoktur. Biz bunun için ya gazete yayınıyla veyahut.

[...]

Bu Kongre'mizin, bütün İslam âlemine bildirilmesini ve büyük bir bütün oluşturmaması, gazeteler vesair suretle.

Reis: Bu nokta üzerinde, söz söylemek isteyen var mı?

[...]

Reis: Müsaade buyurulursa, genel şekliyle milli maksadımızı ve bunun duyurulmasını, dünyaya karşı bildir*[mek]* ve propaganda yapmak *(şeklinde)*. Bir ordunun hareketi bile, çarpışma halinde, kumandanın orduya yapacağı telkinle olur. Yalnız top, tüfekle bazı tecrübelerde bulunduk. Mesela, Erzurum ahalisinin tarihini ve geçmişini bilen, Sulh Konferansı'nda bile bilen biz isek, onlara iyi bir şekilde bildirmez ve tanıttırmazsak, bir şey yapmış olamayız.

Reis: Propaganda heyetleri yapmak, uygundur. Eğer yeterli görülürse, bunu oya koyacağım.

Reis: Dolayısıyla, müsaade buyurulursa, ertelenmesini oya koyuyorum. Ertelenmesi uygundur. Ertelenmesini talep edenler ellerini kaldırsın.

[...]

Reis Paşa: 7. Madde'yi veren Erzurum *(Cemiyeti idarecileri)* bildiklerini ve düşündüklerini söylemek suretiyle, göçün önü alınsın, dediler.

[...]

Reis Paşa: 8. Madde'ye geçiyorum diyerek, anılan maddeyi okudu.
(8. Madde: Sözü geçen vilayetlerin herhangi bir noktasında, bir askeri nümayiş yapılması halinde, birlikte karşılık vermek ve mukavemet etmek.) (Çizilmiştir.)

Ömer Fevzi Bey: [...] Samsun'a çıkarılacak yabancı askerine karşı, Trabzon hiçbir vaziyet almaz. Fakat Doğu Vilayetleri'nin her kazası, bir üstür. Onun için, bu maddeye lüzum görmüyorum.

Reis Paşa: Daha başka görüş bildirecek var mıdır?

Fazlullah Efendi: Yoksa Sivas mı (Samsun'u) müdafaa edecek, yoksa bütün, birleşerek[mi] mukavemet edilecek? Hangi düzlemde ele alınacağı hakkında karar verelim.

Reis Paşa: Öyle ise, bu maddenin çıkarılmasını oya koyacağım. *(Oya konuldu.)* Çoğunluk olduğundan, çıkarılmasına karar verildi.

Muhterem heyet kabul ederse, netice, Kongre'de bir beyanname ile de duyurulabilir. Yoksa, bağımsız olarak bir maddeyi içeremez. Küçük hükümetlerle haberleşmenin temini mümkün olursa, orda da, bir şekilde maksadımızı anlatalım. Ve hilafet makamına da, bu şekilde.

[Celsenin bundan sonraki bölümünde 10. Madde görüşülür. Ve Beyanname Encümeni kurulur][1]

Reis Paşa: 10. Madde'yi okuyacağım. *(Okur)*

[10. Madde: Teşkilatımızın, bu tasavvurları imkân sahasına çıkarabilecek bir hale getirilmesi.]

Süreyya Bey: Nizamname'nin 6. Maddesi'ni içeriyor. Encümen'e gitsin. Gündeme dahil edeceğiz.

[Ömer Fevzi Bey, Madde'nin Program Encümeni'ne gönderilmesini; Servet Bey, Beyanname Encümeni'nin seçilmesini teklif eder.]

(Reis Paşa:) Madde'nin, Nizamname Encümeni'ne gitmesini kabul edenler ellerini kaldırsın. Çoğunluk yok. Program Encümeni'ne gitmesine taraftar olanlar. Yarın, anılan 10 maddeden bir ikisi Program Encümeni'ne havale edilmiş olduğundan, oraca da yapılacak görüşmeden sonra, (beş kişiden) oluşmuş bir Beyanname Heyeti tayini ve oya konulmasını söyledi. Reis Paşa, şeklin uygun olup olmadığını) Raûf, Süreyyâ Bey, Ömer Fevzî Bey'ler ilave edilerek, Servet Bey çıkarılmak üzere, yine beş kişiden oluşan *(Beyanname Encümeni kuruldu)*.[2]

Reis: Efendiler, yarınki gündeme konulacak bir şey var ise.

Ömer Fevzi Bey: Beş olsun.

Reis: Beş olmasını arzu edenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk var. Seçelim. (Beş kişiden) oluşmuş bir Beyanname *(Encümeni)* tayini ve oya konulması.

Reis Paşa: Bu şekilde uygun görülür mü?
(Uygun sesleri. Oya konuldu.)

1 Bundan sonraki bölüm, isimsiz ikinci tutanaktan alınmıştır. Başka hiçbir tutanakta, kayıt yoktur. Özet tutanakta verilen bilgilerle, bu tutanak birleştirilmiştir. (Y.N.)

2 Tutanak özetine göre Beyanname Encümeni, Necati Bey'in teklifiyle; Mustafa Kemal, Rauf Bey, Süreyya Bey, Necati Bey ve Ömer Fevzi Bey'den oluştu. (Y.N.)

BEŞİNCİ TOPLANTI

28 TEMMUZ 35 (28 TEMMUZ 1919), PAZARTESİ[1]

Birinci Celse

[Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır. Propaganda Encümeni tarafından görüşülen ve Genel Kurul'a gönderilen göç hakkındaki 7. Madde okunur.

"Her ne şekilde olursa olsun; kesinlikle göçe meydan vermemek" şeklindeki madde, Encümen'de değiştirilerek şu şekli aldı: Memleketi müdafaa sorumluluğunu üstlenen Heyet; Müdafaayı Milliye Cemiyetleri Merkezleri vasıtasıyla tebligat yapılmadıkça, göç yasaktır. Müdafaa Heyeti, göçün, Doğu Vilayetleri dahilinde olmak üzere, nasıl uygulanacağını ve mahallini hazırlayacak ve tespit edecektir."]

Reis: Müsaade buyrulursa, dünkü tutanağı okuyayım.
(Okundu.)

Reis: Dünkü *(Kuruçay temsilcisi Mehmet Şevki imzalı)* önergenin tamamı okunsun.
(Okundu.)

[...]

Zeki Bey: [...] Genel Kurul'dan, göçün kesinlikle yasaklanmasını teklif ediyorum. Daha şimdiden değil, tehlikenin ortaya çıkışına kadar, göç yasaklanır. Encümen kabul etmedi, Genel Kurul kabul edecek mi? Encümen yapacağını yapmıştır. Olanların çıkmasına meydan verilmesin. Göçü tamamıyla serbest bırakmıyor. Nüfus çoğunluğunu göz önüne alarak, ikinci bir kayıt daha veriyor. Aynı maksatla kurallar bildiren bir heyet, soruyu kabul etmemek istemez. Sorumlu bir heyetin cevap vermesi, pek tabiidir.

Reis: Çoğunluk yoktur. Zeki Bey'in önergesini, bir daha oya koyuyorum.
(Okundu.)

[...]

Servet Bey: [...] Bu, nizamname meselesi değildir. Şimdi mesele şudur: Encümen'in (bu madde üzerindeki) değişikliği Genel Kurul'a arz olunur. Encümen'(e) hangi noktada itiraz olunuyor?

Reis: Tekrar oya koyuyorum. Çoğunluk var.

1 "Birinci Celse" başlığı atılan ve kâtip adı verilmeyen tutanak esas alınmıştır. (Y.N.)

Ömer Fevzi Bey: Madde suretindeki ilaveyi de oya koymayı talep ediyorum.

Reis: Müsaade buyrulursa, bu da diğer önergelerle beraber görüşmeye konulsun. Uygun mu?

(Uygun, sesleri.)

Rauf Bey: Kongre'nin, görüşülmesini uygun gördüğü mesele hakkında, göçe ait bir fikra vardır. Görüşmeler neticesinde esas madde değiştirildi. Aynı şekilde düşünülerek değiştirilmesi uygun görüldü. (Maddenin değiştirilmiş şeklini okudu) Encümen'in başkaca muhalefeti yoktur.

[...]

Şevki Efendi: [...] Tebligat yapılmadıkça, göç yasaktır. Yalnız, (Encümen) yasaklanmasını tamamıyla kabul etmiyor. Çünkü gelecek düşman medeni değildir (Rum veya Ermenidir). İkinci bir kayıt daha koyuyor. Bu kayıtlar yeterli gelmiyor mu? Bir kayıt daha koyuyor ki; şuradan şuraya göç edebilecektir. Soru sorulmayı yasaklayacak bir şey denilmemiştir.

(Reis:) Görüşme, yeterli mi?

(Yeterli, sesleri.)

(Reis, Zeki Bey'in önergesini okumasını emretti. Zeki Bey, önergesini kendisi okudu.

Zeki Bey'in önergesinin birinci bendi: "Göç, olmayacaktır". İkinci bendinde ise: "Fevkalade ahvalde, lüzumlu tedbirlerin alınması.")

(?): "Göçe kesinlikle meydan vermemek" sözü, bizi ürküttü. Buna bir sureti şekil vermek üzere, maddeyi değiştirmek için, Encümen'e gönderdik. Halbuki bir şeycik olmadı. Maddenin aslı korundu.

Reis: Bu madde, evvelce oya konuldu. Çoğunluk, sağlanmadı. Halbuki, bazı arkadaşlarımız istemediklerinden, şimdi tekrar okuyalım.[1]

(Okundu ve Encümen'e havale edildi.)

Reis: Müsaadenizle, encümenler işlerini bitirmek üzere, Kongre'nin bugünkü mesaisine nihayet verelim.

(Uygun, sesleri.)

(Kongre yarına bırakıldı, Meclis'e son verildi.)

1 Güneri'nin tutanağı:
Reis Paşa: Encümen'in değiştirdiği şekli bir daha okuyayım. Oya koyacağım. *(Okur; oya konur.)* Olunacaktır. Böyle bir zamanda, bu gibi tedbirleri alacak kimdir? Ve, "Olağanüstü hal olduğu"nu, nerden anlayacaklardır. Nizamname Heyeti, her yönü düşünsün. (Y.N.)

ALTINCI TOPLANTI

29 TEMMUZ 335 (29 TEMMUZ 1919), SALI[1]

Birinci Celse

[Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır.

[Rize Sancağı'nın Atina/Pazar kazasından gelen temsilcinin seçim mazbatası okunur. Atina Muhafazai Hukuk Cemiyeti Reisi Ziya imzalı, Sürmene Muhafazi Hukuk Cemiyeti Riyaseti'nden gelen (Kulaçzade) Ahmet Efendi'nin itimatnamesi okunur. Servet Bey, bunların Nizamname Encümeni'ne havalesini teklif eder.]

Reis: Uygun görenler ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk *(vardır).*[2]

Reis: Sağlık durumuyla ilgili *(Kolordu, Şehir ve Kongre'deki tabiplerce),* burada tedbirler alınabilir.

Reis Paşa: *(Hayrullah Efendi'nin Divriği'ye dönme talebi)* Bugün gündemimizde görüşülecek.[3]

1 Abdullah Hasib Ataman'ın tutanağı esas alınmıştır. (Y.N.)

2 Güneri'nin tutanağı:
Reis Paşa: Mazbataların okunması yeterli mi?
(Hayır; Encümen'e havale edilsinler.)
Reis Paşa: Arkadaşlarımızdan birinin müracaatını, uygun buyurulursa, okuyalım (Y.N.)

3 Güneri'nin tutanağı:
Reis: *(Gündemimizde görüşülmemiş)* halen bir madde mevcut olmadığından, bugünkü Celse'ye nihayet verelim de, yarın saat ikide görüşmek üzere, Kongre'ye *(son verildi).* (Y.N.)

YEDİNCİ TOPLANTI

31 TEMMUZ 335 (31 TEMMUZ 1919), PERŞEMBE

Birinci Celse[1]

[Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır.]

Reis: Bir telgraf vardır, onu okusunlar.[2]

[Reşâdiye'den gelen telgraf okundu. Hâci-Sırrî Efendi tarafından yazılan (ve Erzurum'a gelmek üzere yola çıktığını bildiren telgraf) kabul olunur.

Program Encümeni'nden gelen 6. Madde okundu. Ömer Fevzi Bey ve üç arkadaşının karşı görüşü okunur. Rifat Bey, Nizamname Encümeni'ne havalesini teklif eder; Raif Efendi, fıkra fıkra görüşmeye konulmasını talep eder.]

[...]

(Reis:) *(20 dakika ara verelim diyenler)* ellerini kaldırsınlar.[3]
(Eller kalktı.)
(20 dakika istirahatle, Celse'ye son verildi.)

İkinci Celse[4]

Reis Paşa: Nizamname Encümeni'nin, bir Mazbatası vardı. Ayrı ayrı teklifler okunmuş; ve o görüş nazarı itibara alınmış. Şüphe ve tereddüde mahal kalmamak üzere, on beş (kişilik olan)[5]

1 Abdullah Hasib Ataman'ın tutanağı esas alınmıştır. (Y.N.)
2 Güneri'nin tutanağı:
Reis Paşa: İkinci Toplantı tutanağı okunacak, dinleyiniz. *(Abdullah Bey tarafından okundu. Altıncı toplantı özeti de okundu.)* (Y.N.)
3 Güneri'nin tutanağı:
Reis Paşa: Görüşme yeterli mi? (Y.N.)
4 Necati Güneri'nin tutanağından alınmıştır. (Y.N.)
5 Ataman'ın tutanağı:
(Reis: Nizamname Encümeni'nin bir mazbatası vardır) Okuyalım. *(Okundu.)* (Y.N.)

SEKİZİNCİ TOPLANTI

2 AĞUSTOS 35 (2 AĞUSTOS 1919) CUMARTESİ

Birinci Celse[1]

[Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır. Eski tutanaklar okunur.]

Reis Paşa: Nizamname Encümeni'nin kararları görüşülecek.

Zeki Bey: Kararlardan evvel, bugünkü Ajans'ı okuyalım.

Şimdi anlaşılıyor ki, Amerika'dan İstanbul'a bir heyet gelerek; siyasi partilerden meseleyi sordular. Bundan dolayı, İstanbul'da olan cemiyetler, bizim bilgimiz olmadan, buraların kaderi tayin edilmesin.

Fazlullah Efendi: [...] Heyetlere, buralarda Ermenistan ve Rumluk (oluşturamayacaklarını delillerle göstermeliyiz).

Rauf Bey: Ajanslar'ın havadisi, arkadaşları düşündürdü. O heyetler, güya buradaki ahvali (incelemekle) memur (imiş).

[Reis Paşa:] Bunun için, kısa bir telgraf verelim; meseleyi anlatalım, dedi.[2]

(Oya kondu. Eller kalktı. Çoğunluk vardır.)

Reis Paşa: Şimdi Nizamname görüşmesine başlayalım,
(dedi. Ve başladı.)

[Fazlullah Efendi, 1. Madde'yi kabul ettiğini söyledi. "Doğu Anadolu vilayetleri ifadesi doğrudur" der.

1 Süleyman Necati Güneri'ye ait "Celse 1" başlıklı tutanak esas alınmıştır. (Y.N.)

2 Güneri'ye ait, "aslında 1" işaretli 3. sayfa:
(Reis Paşa:) Yalnız, 6. Madde'den mi başlayalım? Yoksa, baştan mı başlayalım?
(Eller kalkar.) Çoğunluk vardır.
Bir Heyet cevap vermiş iseler de, onların vereceği cevap*(ın)*, bizim için bir karar olamayacağı *(malumdur)*. Çünkü onlar, bizim fikrimizi bilmiyorlar.
Reis Paşa: Birkaç güne kadar, buraya da bir Amerikan Heyeti gelecektir. Onlarla görüşme yapacağız. Dolayısıyla Beyanname, hükümetin oluşmaması hakkında, Beyanname Encümeni'nden mi, veyahut başka bir şekilde mi olur; o şekilde, onlara da cevap verelim. Ve ona göre açıklama yapmışlar. Onun için, İstanbul'a telgraf verelim: Kongre'miz, toplantıdadır (diyelim). Kararımız.
Siyasi partiler ve cemiyetler gibi, o tarzda isim açıkça belirtelim ki, bir yanlışlığa mahal kalmasın, buyurdular. Uygun mu? Dediler.

Ataman'ın tutanağı:
Reis Paşa: Telgraf yazılmasını arzu edenler, ellerini kaldırsın.
Siyasi partilerin her birine, ayrı ayrı telgraf yazılması uygun mu? *(Uygun, sesleri)*. Bunu kim yazsın? Beyanname Encümeni'nde yazılmasına olur veriliyor mu? *(Evet, sesleri)*. (Y.N.)

Zeki Bey, Doğu Anadolu vilayetlerinin, Trabzon ve Canik ile, yedinci vilayeti oluşturmadığını söyler. Bunun ayrıca belirtilerek Altı Vilayet'e katılmasının gerekli olduğunu belirtir.][1]

[...]

İzzet Bey: Anlaşamadık. Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Harput, Diyarbekir; Altı Vilayet'tir. Bundan başka, Trabzon konur ise, bir cemiyet vardı, biz bunları birleştireceğiz.

Fazlullah Efendi: 6. Madde, bu Doğu Vilayetleri'ne (Trabzon vilayeti ile Canik sancağını da dahil ediyor).

Necati Bey, "Yedi Vilayet ile Canik Sancağı'dır diyelim" dedi.

[Tevfik Bey: "Anadolu-Doğu Vilayetleri" ifadesi Canik (Samsun) ve Trabzon (Rize, Gümüşhane Giresun ve Ordu gibi) sancaklarını da içine alır. "Doğu Anadolu" denilmesini teklif ediyorum" der.]

Reis Paşa: Doğu Anadolu Vilayetleri dendiği zaman, bunun içerisinde, Trabzon Canik Sancağı da dahildir.

[...]
Reis Paşa: Bu şekil uygun mu?
(Uygun sesleriyle, bu şekilde karar verildi.)
[2. Madde'nin görüşülmesine geçilir.]

Fazlullah Efendi: (2. Madde'de) her ne kadar "milli gelenekler" ifadesi kullanılıyor ki, bu doğrudur. [...]

[...]

[Necati Bey, "Irki hasletler" ifadesi yerine, "ırki ve toplumsal vaziyet" ifadesinin daha uygun olacağını söyler. "Osmanlı hâkimiyeti ve İslam hukukumuz" ifadesinin de ilavesini teklif eder][2]

(3. Madde okundu.)
[...]

Reis Paşa: Ne söyleniyor?
(Evet, uygun sesleri.)

[...]
[Cevat Bey, "Mukaddes gayenin temini için iradelerini kullanamayan" yerine, "Bağımsızlıklarını kullanamayan ve serbestçe ortaya koyamayanlar" şeklinde düzeltilmesini talep eder. Bunun, yalnızca işgal altında olan yerleri değil, büyük devletlerin baskısı altında olan yerleri de kapsamasının iyi olacağını belirtir.]

1 Ataman'ın tutanağı:
Reis: Bu şekilde düzeltelim mi?
(Evet sesleri.) (Y.N.)
2 Ataman'ın tutanağı:
Reis: İlavesi, kabul ediliyor mu?
(Evet.)
(O şekilde ilavesine karar verildi.) (Y.N.)

Reis Paşa: Bu ifade, doğru mudur? *(Evet, doğrudur.)*[1]

İkinci Celse[2]

Reis Paşa: Heyetçe esasen kabul edilmiş olan idari, siyasi, askeri vaziyetlerin tesbiti.

[...]

Reis Paşa: Bir seferberlik tasavvur olunursa, bunu, askeri dairelerde olduğu gibi mi yapalım? Verildi. Bendeniz de, Encümen'de bulunduğum halde, neler görüştüğünden haberi olmadığını ve Program'da böyle bir şey, olmadığını (söyledi).[3]

Bu madde, Encümen'e havale edildi; ve üç fıkraya ayrılarak, görüşmelerden sonra değiştirilerek, Genel Kurul'dan Nizamname Encümeni'ne verildi. Sözleri, aynen buraya nakledilecektir.

Kabulünü, teklif ediyorum.

[Ömer Fevzi, "Askeri vaziyetin neden ibaret olduğunun açıklanmasıyla, herkes şüphe ve tereddütten kurtulsun" der.]

Necati Bey: Cemiyet'in askerlik vaziyeti bir teşkilattır. Dolayısıyla, biz o yönü de dikkate almalıyız. Askeri vaziyetin, askere almak için olmadığına dair bir kayıt konulsun. Böylece teklif ederim.

[İbrahim Bey, askeri kanunlarda ve askere alma meselelerinde bir beis olamayacağı beyan ediliyor. Şu halde "Osmanlı Devleti kanunlarında askere alma usullerinin" ilavesi suretiyle, değiştirilmesini talep eder. Raif Efendi, "Bir de, 'Askeri reisler' kelimesi de araya ilave olunursa" der.][4]

Reis: Askeri vaziyet usulüyle silah altına alınan insan, asker değildir. Dolayısıyla, bu yön başkaca görüşülür; bu maddeyle ilgisi yoktur. Bilmek isterim. Kanunları ve askere alma usullerini, kabul edeceğiz demektir. Milli bir teşkilata dayanılacaksa, ona göre düşünelim. Görüşme yeterli mi? Kabul ediliyor mu?[5]

[Osmanlı kanunlarındaki askere alma usullerine uygun olarak, yeniden asker toplanması açık olduğundan, bu yönün düzeltilmesi talep edilir. Ömer Fevzi Bey, "Geçici İdare ilanında Ordu'ya mı dayanacağımız, veyahut Kuvayi Milliye'ye mi dayanacağımızı, içinde görebiliriz" der.]

1 Ataman'ın tutanağı:
Reis: (İşgal altında bulunup iradelerini) kullanamayan ve serbestçe ortaya koyamayan (mahallerdeki) dindaşlarımız, şeklini mi koyalım? (Y.N.)

2 Süleyman Necati Güneri'ye ait, "aslında 1" işaretli 3. sayfa'dan alınmıştır. (Y.N.)

3 Güneri'ye ait "Celse 1" başlıklı tutanak:
Reis Paşa: Program vesaire yoktur. Yalnız, bu görüşülen Nizamname, hepsine yeterlidir. (Y.N.)

4 Bu bölümden itibaren Abdullah Hasib Ataman'a ait olduğu belirtilen ve üç yarım sayfadan ibaret olan tutanaklar esas alınmıştır. (Y.N.)

5 Ataman'ın diğer tutanağı:
Reis: *(Askere alma)* usulleri başka, askeri vaziyet terimi başkadır. (Y.N.)

Reis Paşa: Biz*(im)*, Kuvayi Milliye'ye dayanacağımız, aşikâr. Dolayısıyla Ordu'yu kaldıramayız. Yalnız, Ordu'yu, Kuvayi Milliyemiz*(e en büyük destek yapacağız)*...

Reis Paşa: Bu iki önergede, iki mesele karışık gösteriliyor. Önergenin içeriğine katılanlar, ellerini kaldırsın.

Üçüncü Celse

Reis: 5. Madde'ye devam edelim.
(Madde okundu.)

İzzet Bey: [...] Son fıkrasındaki maddeler, ahali arasında dedikoduya sebep olacak. Hakiki kardeşlik, bu yüzden sona erecektir.

[...]

Dördüncü Celse

(Reis Paşa, siyasi partilere ve cemiyetlere yazılan telgrafname(leri) okuttu. "Milletçe kabule değer olmamak ihtimali zaruri bulunduğundan" denilerek, o şekilde kabul edildi.)

İzzet Bey: *(Telgrafı herkes)* seçim bölgesine yazabilir.

Reis Paşa: Delegelerin mensup oldukları yerlere yazmalarına taraftar olanlar, ellerini kaldırsın.

DOKUZUNCU TOPLANTI

3 AĞUSTOS 35 (3 AĞUSTOS 1919), PAZAR

Birinci Celse

[Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır.]

Reis Paşa: Önergeleri mi okuyalım, yoksa görüşmeye devam edelim mi? Önergeler neye dairdir? Maddelere dair midirler?

(Evet, sesleri.)

(Necati ve Hakkı Bey'ler tarafından verilen 3 Ağustos 35 (3 Ağustos 1919) tarihli önerge okundu.)

Reis Paşa: 10. Madde'ye ait olduğundan, o vakitte görüşmeye konulması*[nın]* uygun olacağını, *(söylediler).*

(Evet, sesleri.)

(Fazlullah tarafından verilen diğer önerge okundu.)

Reis: Cidden, dini hakikatlere aittir. Her Müslüman'ın bu gibi hakikatlere önem vermesi lazımdır. Dolayısıyla, arkadaşlar yerlerine döndükleri zaman, bütün ahali ve subaylara ihtar edilmesi uygun olacaktır zannındayım. Uygun mu?

(Uygun, sesleri.)

[Ömer Fevzi Bey'in bir Program Önerge'sinin görüşülmesi, tartışmalar sonrasında reddedilir.]

Reis Paşa: Görüşme, yeterli mi?

(Yeterli, sesleri.)

(Reis Paşa:) Nizamname görüşmesinin devamına taraftar olanlar, ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.

(7. Madde okundu.)

Necati Bey: Bir parti veya cemiyetin unvanı, serlevhası makamında olmalıdır. Bizim Kongre'mize de "Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuk ve Muhafazai İstiklal Cemiyeti" denilmesi doğrudur zannederim.

Reis Paşa: Aynı maksatla ve çeşitli unvanlarla olan parti ve cemiyetler, millidir. Bu çeşitli adları, kendilerine bırakalım. Hepsini birleştirelim de, bir uygun isim bulup, *(konulduğunu söyledi).*

[...]

Reis Paşa: Encümen, pek güzel düşündü. Çünkü, resmi ve hükümetçe tasdik edilmiş cemiyetlerin isimlerini değiştirirsek, birçok külfetler ve zahmetler olunacağından, bundan vazgeçilmesi*(ni söyledi).*

[Erzurum Kongresi'ne temsilci göndermiş olan cemiyetlerin eski adlarını koruyup korumayacakları görüşmesine devam edilir.]

Reis Paşa: 10 dakika müsaade ile, celseye nihayet verildi.

İkinci Celse

Reis: "Cemiyet'in Unvanı" hakkında görüş beyan edenler, buyursunlar.

[...]

Reis: Bu *(1.)* Madde'nin Encümen'e terki taraftarı olanlar, ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk yok.

Hasan Efendi: "Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye" adını kabulde mazuruz.

(Reis): Bu ismin, Encümen'de görüşülmesini kabul edenler, ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk var.

Reis: 2. Madde'ye geçelim. *(Aynen kabul edildi.)* Bu şekli, Nizamname halinde basabiliriz.

Reis: 3. Madde'ye geçelim.

["Teşkilat" konulu bu maddedeki "Vatandaş" sözünün çıkartılarak "Bütün İslamlar" denilmesi teklif edilir.]

Reis: Suriye'deki İslamlar, "Vatandaş" olamaz. Bu yüzden, "Vatandaş" ifadesi konulmuştur.

[...]

İsmail Efendi: "Yüksek Heyet'ten" yerine "heyetler" denilmeli. Heyet'in Merkez'e bağlılığı yok mudur?

Reis: En yakın yere bilgi verilir. Nahiye *(diye)* düşünsün.

Cevad Bey: Burada bir kavram karmaşası görüyorum. "Bütün köylerde çeşitli cereyanları maksada hizmet edecek surette" demek, daha açıktır.

Reis: Muhtelif köyleri bir noktaya getirmek üzere, Encümen görüş birliğine varmıştır. Sizin sözünüzde, başka mana görüy· · .n!

Reis: Parti maksadı anlaşılm· sın.

Mustafa Bey: Köy idareleri üçer kişiden ibaret görünüyor.

Reis: "Daha aşağı olmaz" deyimi vardır.

[...]

Cevad Bey: "[..] son fıkralardan birinde "yol gösterecek vasıtaya müracaat [olmak üzere] sancak, (doğrudan doğruya) Heyeti Temsiliye'ye mühim bir mesele için müracaat eder" [deniliyor]. Şu şeklin eklenmesini teklif ediyorum.

Zeki Bey: Heyeti Temsiliye'ye bilgi vermek, vakti uzatır.

Reis Bey: Cevad Bey'in "vasıtalar" deyişindeki sakıncalı saydığı şeyler, doğrudur. İyi de kötü de yorumlanabilir.

İsmail Efendi: Heyeti Merkeziye açıklanmalı.

Reis: Bu cümlenin kalmasında sakınca yoktur denilir.

İzzet Bey: Orda deniliyor ki: "muhtelif yerine mukabil..."

Reis: Cevad Bey'in ikinci görüşüne geçelim. "Sancak, Vilayetler İdare Heyeti'ne bilgi verir..."

[...]

(İzzet Bey, "Heyeti Temsiliye, sancağa vereceği cevaptan, Vilayet Heyeti Merkeziyesini haberdar eder" şeklinde yazılmasını teklif eder ve kabul edilir.)

[...]

Üçüncü Celse

[...]
(7. Madde, Heyeti Temsiliye'ye okunur.)

Cevad Bey: Bu maddenin ilk kısmında [...] "Milli Teşkilatımızın kalıcılığı ve devamını sağlamak ve bu hususta lazım gelen tedbirleri almak" denilmelidir.
(Uygundur, sesleri.)

(?): [...]"Heyeti Temsiliye, Genel Kongre'ye karşı, bütün bir senelik işler ve hesaplardan sorumludur" (denilsin).

(Reis): Uygun mu?
(Uygun, sesleri.)

Hasan Efendi: Heyeti Temsiliye yerli olmak lazımdır. Bunu kabul etmeli.

[...]

Reis: Bu mesele, Kongre'ye ait bir vazifedir.

[...]

Reis: "Heyeti Temsiliye" seçimi, pek kolay değildir. Temsilcilerin nitelikli olması lazım gelir. Birçok bakımdan. *(Nizamname'yi yapan)* Encümen'de, "istenilen niteliklere sahip" denilmiştir. Yabancı bir şahıs, memleketi olduğu gibi temsil edemez.

Mustafa Efendi: Heyet'in sayısı fazladır.

Reis: Sayı*(nın)*, olduğu gibi kalması arzu ediliyor.
(Sayı olduğu gibi kalır, çoğunlukla kabul.)

(8. Madde'ye geçildi.)

/.../

Zeki Bey: "Her İdare ve Merkez Heyeti, bu nizamname ile sınırlanan esaslar çerçevesinde serbesttir. Esas maksat üzerinde üstlerin sözü yürürlüğe girebilir, tersi olamaz."

Reis: Bu da reislik olur.

Zeki Bey: Bu, madde ile tespit edilirse, uzun uzun düşünmeye gerek kalmaz.

Reis: "İdare ve Merkez Heyeti, bu Nizamname ile tayin ve tespit olunan esaslar ve yetki çerçevesinde, serbesttir." Bu şekli, 9. Madde olarak kabul edildi.

Necati Bey ve arkadaşının önergelerini de, son madde olarak kabul edelim.

(10. Madde, olduğu gibi kaldı.)
(11. Madde('nin görüşülmesine geçildi.)
(Necati Bey'in teklifi okundu. Çok uygun, sesleri.)
(Teklif: "Milli iradeyi hâkim kılmaktaki cemiyetin işleri, ancak, Millet Meclisi'nin toplanarak, kanun koyma ve denetleme hukukuna, tamamen ve güvenle ve serbestçe, fiilen sahip olmasıyla gerçekleşeceğinden, cemiyetin gelecekteki vaziyeti ancak işbu güvenin, Millet Meclisi'nce doğrulanması üzerine, bir Kongre Kararı ile belli olacaktır.")

Reis: Nizamname, tamamen son bulmuştur. Bir önerge vardır. Onu okuyalım.
[Bütçe için bir encümen tayini istenmektedir. On dakika ara verilir.]

Reis: Bütçe Encümeni *(seçimi)*ne başlayalım.

Zeki Bey: Mümkünse, her vilayetten birer kişi tayin edilerek, bu Encümen'i üstlensin.

/.../

Reis: Her vilayetten bir zat, uygun mu?
(İkişer olsun, sesleri.)

(Reis): Her vilayetten bir üyeyi uygun gören, ellerini kaldırsın. Çoğunluk yoktur.
(İkişer kişi kabul edildi.)
[Ertesi gün saat 1'de toplanmak üzere, Kongre'ye son verilir.]

ONUNCU TOPLANTI

4 AĞUSTOS 35 (4 AĞUSTOS 1919), PAZARTESİ[1]

Birinci Celse

[Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır. Eski tutanaklar okunur.]

Reis Paşa: Cemiyet'in unvanı, Encümen'e havale edilmiş, Encümen'ce de, "Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" *(adı teklif edilmektedir.)* Bir de, her vilayetten ikişer kişi olmak üzere, Bütçe Encümeni oluşturulacaktır.

[Encümen'e seçilenler sayılır]

(Beyanname Giriş'inin görüşülmesine başlandı.)

[Giriş'te sözü geçen "göçmen Rumlar" yerine "yabancı Rumlar; "bölge" yerine "bu sahada yaşayan" denilmesi teklif edilir.][2]

Reis: Uygun mu? *Uygun, sesleri. (Vav)* edatiyle işaret edilmek suretiyle, yazalım.[3] Bu, Beyanname değil, adeta Nizamname olmuştur. Dolayısıyla, Beyanname. Evet, doğrudur; hem Beyanname ve hem de Nizamname usulünde olmak üzere, hepsini birleştirelim de, ona göre Beyanname'yi düzenleyelim. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk vardır.

[2. Madde okunup, olduğu gibi kabul edilir. 3. Madde okunur. Ömer Fevzi Efendi, "İstanbul'daki Rumlar ve Ermeniler birtakım imtiyazlara sahip olabilecekler," cümlesinin eklenmesini teklif eder.]

1 Abdullah Hasib Ataman'ın tutanağı esas alınmıştır. (Y.N.)

2 Güneri'nin tutanağı:
Reis: "Sırf (bu maksatla) Rusya sahillerinden ve Göçmen adı altında gelen yabancı Rumlar" kelimesini uygun bulanlar, ellerini kaldırsınlar. *Eller kalktı.* Çoğunluk var.
1. Madde okundu.
(Reis): Görüşü olan var mı? (Y.N.)

3 Güneri'nin tutanağında, "vav edatiyle işaret edilmek suretiyle yazalım" sözü, Zeki Bey'e ait gözükmektedir. Devamla, Zeki Bey önergesini okur, Ömer Fevzi Efendi, tercümede kolaylık olacağı gerekçesiyle, önergenin maddeler halinde yazılmasını teklif eder.
(Reis): Bu sistem uygun mudur? *Uygundur, sesleri.*
Ömer Fevzi: Bu maddeyle ilgili olarak bir fıkra eklenmesini teklif edeceğim: "Rumluk ve Ermeni istilasına karşı." O da, kapitülasyondur. [...] Şöyle bir fıkra, buna meydan verilmemesini (temin eder, diyerek teklifte bulunur.)
(Reis): Maddeyle ilgili olduğundan, anılan madde ile birlikte görüşülmesi ve ona göre karar verilmesi, uygundur. Bu maddeye konulması, uygundur. (Y.N.)

Reis Paşa: *(Bu teklifin)* bu madde ile *(mi)*, yoksa 5. Madde ile mi? görüşüleceği *[ni, sorar]*. "Bu madde ile birleştirilmesi uygundur," *[diye eklenmesini ister.]*[1]

(4. Madde okundu.)

[...]

(Reis Paşa): O halde, tamamıyla kalmasını mı arzu ediyorsunuz?
(Evet, sesleri.)
(5. Madde okundu.)

Ömer Fevzi Efendi: [...] 3. Madde'de her ne kadar belirtilmiş ise de, bunu kanunlarımızla da doğrulamak suretiyle, "Hıristiyan unsurun hukukunu... (bir kelime okunmuyor).

[...]

Reis Paşa: Bu madde hakkında, başka söz söyleyecek var mıdır? Ömer Fevzi Efendi'nin ilavesini kabul edenler, ellerini kaldırsın.[2]
[5. Madde herhangi bir ilave yapılmadan kabul edildi.]
(6. Madde okundu.)
[Doğu Anadolu vilayetlerinde ezici çoğunluğu İslamlar oluşturduğuna göre, "bölünmesinden büsbütün kaçınılması" sözlerinin eklenmesi istenir.]

Reis Paşa: Bu düzeltmelerin, kabul ettiğimiz gibi yapılması mı uygun olur?[3] *(Bu yönlerin düşünülmesini söyledi. Görüşmelere nihayet verildi.)*

İkinci Celse

(Sonra, Reis Paşa tarafından anılan madde okundu.[4] *Kabule karar verildikten sonra;)*

Reis Paşa: 3. Madde'de, esasen "imtiyazlar" kelimesi mevcut. Şimdi, yalnız "yeni birtakım imtiyazlar *(verilmesi)* kabul edilmeyecektir" *(cümlesinin ilavesini talep etti.)*

1 Güneri'nin tutanağı:
Nevzat Bey: Bunun lafz tarafına, "toplumsal dengeyi sağlayan" yazılması (ve "Hıristiyan unsurlar") ifadesi daha uygundur.
Dr. Cemil Bey: Bu madde 5. Madde ile görüşülse daha uygun değil mi? Olmaz mı? (Y.N.)
Reis Paşa: Bu yönden, 1. Madde'de açıklık vardır. Bunun içine sokulması, uygun değildir.

2 Güneri'nin tutanağı:
Reis Paşa: Ömer Bey'in "Müzakere Usulü"nü kabul edenler, ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalkar)* Çoğunluk yoktur. (Y.N.)

3 Güneri'nin tutanağı:
Reis: 6. Madde üzerindeki görüşmeleri yeterli buluyor musunuz? (Y.N.)

4 Güneri'nin tutanağı:
Reis Paşa: 6. Madde'ye yapılan düzeltmeleri okuyacağım. *(Okudu.)* Bu şekilde, değiştirilerek düzeltilmesini kabul ediyor musunuz?
[...]
Reis: Bu maddeyi kabul edenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır. (Y.N.)

(Ömer Fevzi): [...] Bizim için her vakit zor ve bizimle geçinmeleri mümkün olmayan Hıristiyanları mübadele suretiyle, bu meseleyi (esasından halledebiliriz).

Rauf Bey: Ömer Fevzi Efendi'nin söylediği sözlerde, gayet hassas sözler vardır. Çünkü Avrupalılar, "400 bin Ermeni, dışarda vardır", (diyorlar). Bundan dolayı, bunun uygulanmasında kesin olarak zorluklara düşeriz; ve bunu da başaramayacağımız bellidir. [...] Çünkü biz bu kadar Ermeni kafilesiyle mübadele yapamayız.

Reis Paşa: 7. Madde okundu. *(Söz söylemek isteyen var mı?)*

[...]

Cevad Bey: "Himaye", "vekâlet" kelimesi konursa, daha açık olur. Ve "bir devlet" kelimesini, Encümen, "her devlet" (diye yazmıştır). [...]

Rauf Bey: Devlet ismi geçmemeli. Ve yalnız "milletlerarası" ve "bir devlet" denilebilir. [...]

Ömer Fevzi Bey: "Himaye, kontrol" kelimesi konulsun. Fakat "vekâlet" kelimesini henüz bilmediğimizden suskun geçelim.

Servet Bey: Ömer Fevzi Efendi'nin dediklerinden, "Manda" kelimesi kesin belirlenmeden, anılan kelimeyi kullanmayalım.

Cevad Bey: "Manda" kelimesini, "idari vekâlet" kelimesiyle anlıyoruz. Bu kelime bizim aleyhimize olsa gerekir. [...] ("Manda" kelimesi) yerine "sevgi" kelimesi [konulsun].[1]

[...]

Üçüncü Celse

Reis Paşa: Bu 7. Madde'nin şekli henüz kararlaştırılmadığından, onunla meşgul olacağız. "Milli bağımsızlık" ifadesi doğru mudur, değil midir diye, anlaşmazlık doğmuştu. *(İkinci Celse'den sonraki)* Ara sırasında, Encümen üyeleriyle buluşuldu.[2]

Raif Efendi: "İstila emeli beslemeyen herhangi bir devlet" diye düzeltecek olursak, bir devlet bulamaz; fazla olsun dersek, bundan da bazı zararlar doğar.[3]

1 Güneri'nin tutanağı:
Reis: Bu *(7.)* Madde'ye hiçbir açıklama yapılmadan kabulü, daha uygun değil mi? *(Uygun, sesleri.)*
(Ömer Fevzi Bey. Madde'de geçen "asri" kelimesi yerine "adli" kelimesinin konulmasını önerir.)
Reis: Beş dakika dinlenmek üzere oturuma son verildi.(Y.N.)

2 Güneri'nin tutanağı:
Reis: Bu *(7.)* Madde hakkında söz söyleyecek var mı? (Y.N.)

3 Güneri'nin tutanağı:
Râif Efendi: "Devlet ve milletimizin dahili ve harici bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü korunmak şartıyla". Bu şekilde kabul edilmesini talep ederim.
Reis Paşa: Başka söz söyleyecek var mı? Râif Efendi'nin teklifini kabul edenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk var. (Y.N.)

["Herhangi bir devlet" mi, "bir devlet" mi denilsin; "asri" ne anlama gelir[1] tartışması yapılır.]

Reis Paşa: Yalnız, "yardım" kelimesinin (...) anlaşılıyor.

Necati Bey: Esasına karşı bir diyecek yoktur, yalnız tercümede kolaylık olmak üzere...

Servet Bey: Bu kadar sözlerin söylenmesi, "himaye, kontrol, vekâlet" kelimelerinin konulmasından ileri gelmiştir. [...]

(Reis Paşa): Bu açıklamadan sonra, görüş bildirmek isteyen varsa, oya koyalım.

Servet Bey: [...] Tamamıyla düşünülerek, ona göre kararımızı verelim. Eğer kesin söylersek, Yunan'a harp ilan etmiş olacağız, bu da iyi değildir. Bir Meclisi Mebusan'dan mı veyahut bir Vekiller Meclisi'nden mi veriliyor? Ve yabancılara karşı taahhüt mü ediyoruz? [...] Eğer bu Beyanname, Geçici İdare tarafından ilan edilmek şeklinde verilirse, pek sakattır.

[...]

Reis Paşa: Şimdi, "herhangi devletin, fenni, sınai, iktisadi yardımını memnuniyetle" ve benzeri açıklama, ilave taraftarı *(olanlar ellerini kaldırsınlar).*

[8. Madde'nin tekrar okunması istenir. Okunur. Oybirliğiyle kabul edilir.]
(9. Madde okundu.)

(?): Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk (Cemiyeti" unvanıyla adlandırılmıştır).[2]

[10. Madde okunur.]

Rauf Bey: (10. Madde'nin son cümlesi[nin]) "Teşkilat bütün köylerden vilayet merkezlerine kadar birleştirilmiş ve desteklenmiştir" şeklinde ilave edilmesini istedi.

(?): Burada lüzumu yoktur.

Reis Paşa: Bu maddeyi ve bu noktayı açmakta fayda vardır.[3]

1 Güneri'nin tutanağı:
Reis Paşa: "Asri kelimesi yerine "adli" kelimesini uygun bulanlar *(ellerini kaldırsın. Eller kalkar. Çoğunluk yoktur).*
[...]
Ömer Fevzi Bey: Biz maddeye her suretle açıklık getirdik. Artık bunlar lüzumsuzlar.
Reis Paşa: Arkadaşlar, bir noktada birbirine karşı bulunuyor. Müsaade olunursa, açıklayayım. Zannedersem, *(tereddüt edilen kelimelerden biri)* "vekâlet" nedir? Şimdilik bunu bilemiyorum. Şimdilik, bir kesin karar vermek istiyorsak, her halde yazalım, yok eğer...
[...]
Servet Bey: Konunun neticesi, bir siyasi cahillik bulunduğunu anlattı. Bilmiyorum, bu Kongre'nin yayınlayacağı Beyanname(ye karşı) yabancılar ne gibi tepkiler gösterecekler, ne diyecekler? "Erzurum'da toplanan Kongre, bizim vekâlet[imizi], koruyuculuğumuzu kabul (ettiğini) dünyaya ilan etti"!
Ömer Fevzi Bey: Eğer Kongre'mizin önemi yoksa, hiçbir şey yayınlamayalım. Beyanname yazmayalım. Halbuki biz, bunun için toplanmış bulunuyoruz.
(Reis): *(Servet Bey'in bu teklifini kabul etmiş)* olanlar, ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk yoktur. (Y.N.)

2 Reis: Bu madde, kabul ediliyor mu? *(Evet, sesleri.)* Cemiyet unvanıyla kabul edilmiştir. (Y.N.)

3 Güneri'nin tutanağı:
Reis: Uygun mu? *(Uygun sesleri.)* (Y.N.)

[11. Madde okunur. Necati Bey, bu maddenin, daha önce 1. Madde'de açıklandığını söyleyerek, çıkarılmasını ister.]

(?): (11. Madde'nin) Çıkarılmasında bir sakınca yoktur.

[Reis Paşa]: Bu *(11.)* Madde'nin, çıkarılmasına taraftar olanlar, ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.

Reis Paşa: Mevcut önergeleri *(okuyalım, dedi. Okundu.)*[1]

[...]

1 Güneri'nin tutanağı:
(Reis Paşa): *Servet Bey tarafından verilmiş bir önerge var.)* okuyalım. *(Okundu.)* Gündeme konulsun.
Reis Paşa: Vakit geçmiş; ve meselenin önemine... *[denilerek, ertesi gün görüşülmek üzere celseye son verilir.]* (Y.N.)

ON BİRİNCİ TOPLANTI

5 AĞUSTOS 35 (5 AĞUSTOS 1919), SALI[1]

Birinci Celse

[Kongre Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır.]

Reis Paşa: *(Heyeti Temsiliye Bütçesi'ndeki)* 1. Madde hakkında söz isteyen var mı?[2].

[Heyeti Temsiliye'ye kaç kişinin seçilmesinin uygun olacağı, bu maddenin nizamnameye katılıp katılmaması tartışılır.][3]

(Reis Paşa?): *(Servet Bey, Trabzon Grubu)* adına söz söyleyecektir.

[...]

(Reis Paşa): Bu maddenin Nizamname Encümeni'ne havalesini uygun görenler, ellerini kaldırsın. *(Eller kalktı.)*

(Encümen'e havalesine ittifakla karar verilmiştir.)

[Adı saptanamayan biri, açıklamalarda bulunarak, Encümen'e havalesini yeniden ister.]

Reis Paşa: Önerge'nin, Encümen'e *(havalesini)* uygun görenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk yoktur.

Hüseyin Bey: Heyeti Temsiliye bu kadar yetkiye sahip mi?

Hüseyin Bey: Elviyei Selase (Kars, Oltu-Ardahan, Artvin-Batum'dan oluşan Üç-Sancak) hangi sınır dahilindedir? Ben şaşıyorum. Bunlar, daha, bir kimsenin sınırında değildir, Osmanlı Devleti'nin idaresindedirler.

Hüseyin Bey: Mademki Beyannamemizde de yayımlamışlardır, bunlara fiilen destek vermemiz lazımdır. Sözle olmaz.

1 Süleyman Necati Güneri'nin tutanağı esas alınmıştır. (Y.N.)

2 Ataman'ın tutanağı:
Reis Paşa: *(Dün kısmen görüşülmesine başlanan. Nizamname'ye iki maddenin ilavesi hakkındaki önergeyi tekrar okuttu.)* (Y.N.)

3 Ataman'ın tutanağı:
Reis Paşa: Esasen, *(önergede)* verilmiş olan 1. Madde üzerine, her vilayet, kendisini temsil edecek ikişer kişi gösterir. Bunlar 13 kişiye ulaşır. Bu şekilde, Doğu Anadolu Vilayetlerini... (Y.N.)

(Reis Paşa): Verelim. Heyeti Temsiliye'de yetki gerektiriyorsa, bu maddeyle meşgul olmayız. Oya koyuyorum. Uygun görenler, ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk vardır.[1]

Reis: Kiğı temsilcileri Sa'îd, Kahraman ve Hınıs temsilcisi Celâl Bey'lerin verdikleri önergenin, Heyeti Temsiliye'ce göz önüne alınmasını kabul edelim mi? *(Edelim sesleri. Kabul edildi.)*

İkinci Celse

Reis Paşa: Çoğunluk vardır, Kongre açıldı.

[...]

Fazlullah Efendi: Heyeti Temsiliye'yi oluşturan zevata verilen tahsisat yeterlidir. Diğer yakacak vesaire de ayrıca verilir.

Zeki Bey: Fakir milletin bütçesi de fakir olur, 100 lira yetişir. Gerçi azdır, fakat biraz hamiyet lazımdır.

Reis: Encümen'in verdiği 100 lirayı kabul edenler, ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk vardır.

Necati Bey: Yazıp-çizme meselesi önemlidir. Heyeti Temsiliye üyeliğini kabul edenler, hamiyetten kabul ederler. Ama, kâtip fazla maaş almalıdır. 50 lira maaş yeterlidir.

Reis: Uygun mu? *(Uygun, sesleri.)* Kabul edildi.[2]

[...]

(Reis): Hademelere 15'er lira maaş isteyenler ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk yok.[3]

(İkinci Faslın 1. Maddesi okundu.)
[Posta Telgraf için tahsis edilecek para görüşülür.]

1 Ataman'ın tutanağı:
İsmail Efendi: Bu maddenin Heyeti Temsiliye'ye verilip verilmeyeceğini oya sununuz.
Reis Paşa: Bu yönü Heyeti Temsiliye'ye *(havale etmeyi kabul edenler ellerini kaldırsın). (Havale edildi.)* (Y.N.)

2 Ataman'ın tutanağı:
İsmail Bey: (Başkâtip'e 50 lira maaş) pek azdır. Bir polis memuru 40 lira alıyor.
Reis Paşa: Kaç lira olması arzu ediliyor? 30 lirayı kabul edenler ellerini kaldırsın. Çoğunluk vardır. (Y.N.)

3 Ataman'ın tutanağı:
Reis Paşa: Heyeti Temsiliye hademesi, iki kişi, 10'ar liradır aylığı. 20 lirayı uygun görenler ellerini kaldırsın. Buna da çoğunluk olmadı.
Reis Paşa: 15 lirayı uygun görenler, ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır. (Y.N.)

Reis: 700 lirayı uygun görmeyenler ellerini kaldırsın.[1]

[...]

Reis: 500 lirayı uygun görenler ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk yoktur.

Rifat Bey: 1500 lira yeterlidir.

Reis: Uygun görenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk vardır.

(2. Madde okundu.)

[...]
(Yakacak ve Aydınlatma Maddesi okundu.)[2]
[Heyeti Temsiliye Üyeleri'nin maaşları görüşülmeye başlanır.]

(Reis): Mesela, Sivas'tan gelecek arkadaşımızın, masrafı ne olursa, onu yazıp almaya yetkilidir. 2 bin lira uygun mu? *(Uygun, sesleri).*

[Tartışma devam eder.]

Reis Paşa: Görüşme yeterlidir. Zeki Bey'in teklifi "1810" lirayı uygun görenler ellerini kaldırsın. Çoğunluk yoktur.[3]

[Bu maddenin tekrar Encümen'e gönderilerek yeniden düzenlenmesi teklif edilir. Teklif oylanır.] [4]

(Reis): Çoğunluk vardır.

Reis: Nizamname Encümeni'ni takviye için, vilayetlerden birkaç kişinin daha ilavesine *(lüzum vardır, diyerek, altı kişinin ilavesini teklif etti).*

1 Ataman'ın tutanağı:
(Reis Paşa): *(Yakacak ve aydınlatma),* cv kirası *[için]* 150 lirayı uygun görenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.
Hüseyin Bey: Yakacak ve gaz burada pahalı olduğundan, bu yönlerin göz önüne alınmasını teklif ederiz.
Reis Paşa: 130 lira uygun mu? *(Evet, sesleri.)* (Y.N.)

2 Ataman'ın tutanağı:
Reis Paşa: Görüşmeyi yeterli görenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.

3 Ataman'ın tutanağı:
Reis Paşa: Bu konuda *(tekrar)* incelenmek üzere Encümen'e verelim mi? *(Evet, sesleri.)* Kabul edenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.
Reis Paşa: *(Bütçe Encümeni'ne)* kaç kişi daha ilave edelim? (Y.N.)

4 Ataman'ın tutanağı:
Kâzım Bey: 5 bin lira olmasını teklif ediyorum.
(Reis Paşa: 700 liranın yetersiz olduğunu görenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.
(Reis Paşa): 5 bin lira*(yı uygun görenler ellerini kaldırsın).*
[Zeki Bey, bu paranın çok olduğunu söyleyerek 1500 lira olmasını teklif eder.]
(Reis Paşa): 1500 lirayı uygun görenler ellerini *(kaldırsın).* (Y.N.)

Reis: Altı kişi ilavesini uygun görenler ellerini kaldırsın. Çoğunluk vardır. Tayin edelim. Bendeniz de katılıyorum.[1]

Üçüncü Celse

Reis: Nizamname Encümeni'nden dört kişinin istifasıyla *(bu Encümen)* bozulmuştur.[2]

[...]

Reis: İstifa bir yanlış anlamadır. İstifa edenler, kalmalarını istiyorlar mı? İstifa edenler, Heyet'e, "bir ağızdan yapalım" dedi mi? Bunu uygun görenler ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk yok.

[...]

Reis: Kalanlara on kişi ilavesini arzu edenler?[3]

[Çoğunluk vardır ve gizli oyla seçime başlanırken, Mustafa Kemal izin isteyerek celseden ayrılır.]

1 Ataman'ın tutanağı:
Reis: On dakika istirahat edelim. (Y.N.)

2 Ataman'ın tutanağı:
Reis: Nizamname Encümeni'nden dört kişinin isitifasıyla, bu Encümen bozulmuş oluyor. *(Daha bir miktar üye ilave ederek, bu Encümeni takviye edelim.)*
[...]
Reis Paşa: Nizamname Encümeni'nin eskisi gibi kalması daha uygundur. (Y.N.)

3 Ataman'ın tutanağı:
Hüseyin Bey: Karar takviyedir. Takviye için de, altı kişi daha ilave edilmelidir.
[...]
Reis Paşa: Nizamname Encümeni'nde mevcut olanlara altı kişinin ilavesini kabul edenler ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk yoktur.
Reis Paşa: Encümen'de kalan beş üyeye on kişinin daha ilavesini isteyenler ellerini kaldırsınlar. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk var. Kabul edildi. (Y.N.)

ON İKİNCİ TOPLANTI

6 AĞUSTOS 355 (6 AĞUSTOS 1919), ÇARŞAMBA[1]

Birinci Celse

[Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır.]

Reis Paşa: Heyeti Temsiliye'nin seçimine dair, Encümen'e havale edilen madde, Encümen'den önceki haliyle gelerek, okundu.

Reis Paşa: 7. Madde'nin baş tarafına, bir şey ilave ettik.
(7. maddeye ilave edilen madde okundu.)

(Reis Paşa:) Bu yazım tarzı uygun mu?

[...]

Reis Paşa: Heyeti Merkeziyeler ile İdare Heyetlerinin seçtiği ve Heyeti Temsiliye'ye vereceği adayların iki misli olmalıdır, diyorlar.

[...]

Reis Paşa: Bu değişikliği, esas itibarıyla kabul ediyor musunuz? Kabul edenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.

[...]

Reis Paşa: Maddenin bütünü hakkındaki görüşme, anlaşıldı. Kabul buyuranlar ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.

Reis Paşa: 4. Madde'ye de, Encümen'ce bir şey ilave edildi *(dedi ve okuttu)*. Bu değişiklik uygun mu?

Rauf Bey: Heyeti Temsiliye'yi oluşturan zevattan mı (Reis) seçilecek?

Reis Paşa: Bu noktayı, yani düzeltmeyi uygun görenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.

1 Hasib Ataman'ın tutanağı. (Y.N.)

İkinci Celse

Reis Paşa: *(Bütçe)* Encümeni'nin yeniden yapılan Mazbata*(sı)*, okundu. Genel toplamı, 4890 liraya ulaştı.

[...]

Reis Paşa: Başka görüş var mıdır? Genel Bütçe'yi, oya koyuyorum. Kabul edenler, ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.

Reis: Sivas'ta yapılacak Genel Kongre'ye, ne şekilde katılınacağı, söz konusu olacaktır.

Ömer Fevzi: Sivas'ta oluşacak olan Kongre'ye dair açıklamalar alınırsa, ona göre görüşme yaparız.

Reis Paşa: İzmir faciasının oluşuyla, herkeste uyanan milli uyanış üzerine, memuriyetime rağmen, her taraftan resmi ve resmi olmayan müracaatlar olduğundan; ve bu teklif üzerine, Erzurum ve Trabzon'da bir kongre yapmaya teşebbüs edildi. Ve bundan başka, Batı vilayetlerinde de, böyle bir kongre yapılmasını düşündüm. Ve her tarafa, Amasya Tamimi ile 22.6.1335'te *[22 Haziran 1919]* davetnameler gönderildi.

Ve, birinci maddesinde Doğu Anadolu; ve ikinci maddede, Sivas'ta bir Kongre'nin oluşması için, yazılmıştı. Şimdi orada toplanan Heyet de, elbette burada verilen kararı her halde kabul edecekler. Oraya katılım, Program Şekli'nde bulunabilecektir. Esasen maksat da, malum olduğu *(üzere)*, milleti de, bir kütle halinde bulundurmaktır.

[...]

Reis Paşa: Canik, Erzurum Kongresi'ne davet edilmediğinden gelmedi. Fakat, Sivas Kongresi'ne davet edilince, derhal iki temsilci geldi. Buradan giden Heyet, Canik ve Diyarbekir'den gelen Heyet'i beraber alarak, Kongre'ye katılabilirler.

[...]

Reis: Canik'ten Sivas'a gelen delegeler, mazurdur. Çünkü burdan davet edilmedi. Bunun için, burdan giden Heyet, onları grup halinde toplar ve konuşurlar ve ondan sonra görüşmeye katılırlar.

Reis Paşa: Sivas Kongresi'ne, Heyeti Temsiliye tarafından delege heyeti gönderilmesini uygun görenler, ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk vardır.

Zeki Bey: Bir Canik için bir yer ayrıldı. Heyeti Temsiliye gider, bunlara böyle anlatır ve Sivas Kongresi'nde işleri kalmadığından, geri gelmelerini söyler. Bundan başka da, birtakım liste değişiklikleriyle Sivas Kongresi'ni toplantıya davet etmeyelim, olmaz mı?

Reis Paşa: Peki. Sivas'a gelen Heyet'e, Heyeti Temsiliye'miz tesadüf ettiğinde, ne diyecek? Bizim delegeler*[ce]*, "Sizi düşündük. Sizin için yapılacak şeyler yapıldı. Alınız Nizamname'yi, gidiniz", denmez. Haydi, denir de, gittiler, iyi. Yok, gitmeyip de, "Biz buraya kadar ki geldik, Kongre'yi yapalım da, gideriz" derlerse, ne yapmalı?

Râif Efendi: Giden heyet, yetkisi içinde olarak, Sivas'a gelen heyeti aralarına alır ve meseleyi anlatır. İkinci de, buraya giden Heyeti Temsiliye, bir de oraya gelen Canik ve Diyarbekir vesair yerlerin yani Doğu Vilayetleri'nden belli yerlerin temsilcilerinden birer tane(sini) Heyeti Temsiliye (kendi içine) alır, ve bu şekilde iş halledilir.

Reis Paşa: Demek ki, gidecek Heyeti Temsiliye'ye, lazım gelen yetkiyi verelim, öyle mi? *(Öyle, sesleri.)*

[Ertesi gün Heyeti Temsiliye'nin seçimini yapmak üzere görüşmeler ertelenir.]

ON ÜÇÜNCÜ TOPLANTI

7 AĞUSTOS 35 (7 AĞUSTOS 1919), PERŞEMBE[1]

Birinci Celse

[Kongre, Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanır.]

Reis Paşa: Eski zabıt okunacaktır.

[...]

Reis Paşa: Müsaade ederseniz, Heyeti Temsiliye'nin seçimine başlanılsın.

Ömer Fevzi Bey: Heyeti Temsiliye'nin seçiminden evvel bir önergem vardır, okunmasını talep ederim.

Reis Paşa: Seçimlere mi başlayalım? Yoksa, önerge okunsun mu?
(Okunsun, sesleri. Önerge okundu.)

Zeki Bey: Bendeniz bu hususta Ömer Fevzi Bey'e katılacağım. Hükümet iki aya kadar mebusların seçimini yapmazsa, ne yapmamız lazımdır? Herhalde bu hususta Kongre'niz bir hazırlık düşünmelidir. Heyeti Temsiliye seçimi bittikten sonra, bu hususta görüşmede bulunalım.

[...]

Reis Paşa: Bu hususu kabul edenler, ellerini kaldırsın. *(Eller kalktı.)* Çoğunluk vardır.

[...]

Reis Paşa: Heyeti Temsiliye seçimine başlamadan evvel, muhterem heyetin isimlerini okuyalım mı?
(Uygundur, sesleri. Okundu.)

Reis Paşa: Oyların tasnifi hususunda bir heyetin seçimi, Zekî Bey tarafından teklif olunmuştu. Uygun mu?
(Uygun, sesleri.)

Reis Paşa: Müsaade ederseniz, her vilayetin verdiği adayların mazbatalarını okuyalım.
(Uygundur, sesleri. Okundu.)

1 Hasib Ataman'ın tutanağı. (Y.N.)

[...]

Reis Paşa: On dakika ara verelim.

İkinci Celse

Reis Paşa: Bitlis Vilayeti, evvelce iki aday göstermişti. Halbuki, iki zat daha ilave ediyorlar. İsimlerini okuyalım. O şekilde düzeltiniz ve ilave ediniz.

Reis Paşa: Oylar okunacaktır.
(Okundu.)

Reis Paşa: Şimdilik, yalnız Mebusan *(Meclisi'nin açılması)* için bir telgraf yazılacaktır. Bunu hazırlayıncaya kadar, ara verelim.
(Uygun, sesleri.)

Üçüncü Celse

Reis Paşa: Yazılmasına karar verdiğimiz telgrafı, Kâtip Efendi okuyacaktır.
(Telgraf, Abdullah (Hasib) Efendi tarafından okundu.)

[...]

Ömer Fevzi Bey: Bizim Seçim Usulü'nü koymaktan maksadımız, hükümet yarın bize "Kanunu Esasi'ye ters düşen harekette bulundunuz," demesin. Ve seçim usulü söyledir, böyledir diyerekten gazetelerle yayın ve vakit kazanmak istemesin. [...]

Servet Bey: Biz yazdığımız telgrafta desek ki: "Biz Milli Meclis'in bir an evvel açılmasını istiyoruz." Seçim usulünü, belli bir kanunla toplanmasını yazıp, ve kısaltmış olsak, daha uygun olur. [...]

Reis Paşa: Şu halde, telgrafı daha kısaltmak arzu buyuruluyor. Nerelerini çıkaracaksak, söyleyiniz; o şekilde düzeltelim ve kısaltalım.

Reis Paşa: Efendim, şu şekilde, baştan iki satır kaldırarak, kısaltıp; şöyle yazdık, *(diyerek telgrafı tekrar okudu. Uygun, sesleri.)*

Reis Paşa: Diyarbekir'den bir telgraf vardır. Müsaade ederseniz, okunsun. *(Okunsun, sesleri.)*

ERZURUM KONGRESİ KAPANIŞ KONUŞMASI*

(7 AĞUSTOS 1919)

7 Ağustos 1919

Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Tarafından
Kongre'nin Sonunda Verilen Nutuktur.

Muhterem Efendiler,

Milletimizin kurtuluş ümidi ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakâr muhterem heyetiniz her türlü sıkıntıya katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve soylu bir ruh ve pek sağlam bir iman ile vatan ve milletimizin kurtuluşuna ait esaslı kararlar aldı. Bilhassa bütün cihana karşı milletimizin varlığını ve birliğini gösterdi. Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Muhterem heyetinizin, soylu arkadaşlarımın hakkımda gösterdiği samimi sevgi ve itimat belirtilerine buradan alenen teşekkür etmeyi bir borç sayarım. Bu kurtarıcı toplantımız sona ererken cenabı vahibül'âmal hazretlerinden avnü hidayet ve peygamberi zişanımızın ruhu pür fütuhundan feyzü şefaat niyaziyle vatan ve milletimize ve sonsuza kadar yaşayacak olan devletimize mesut akıbetler temenni ederim.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 40, s.932-933.

ERZURUM KONGRESİ KARARLARI*

Doğu Anadolu'nun tam ittifakı ile 10-23 Temmuz sene 1335 (10-23 Temmuz 1919) tarihinde Erzurum'da toplanan ilk kongrenin kararlarıdır:

Esas Maddeler

1. "Doğu Vilayetleri ve Trabzon vilayeti ve Canik sancağı, birbirinden ayrılması mümkün olmayan ve Osmanlı camiasının bir temel direği olmak üzere, bir bütün oluşturur.":

Trabzon vilayeti ve Canik sancağı ile Doğu Vilayetleri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Mamuretilaziz, Van, Bitlis ve bu meyandaki bağımsız sancaklar, hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ayrılmak imkânı tasavvur edilemeyen bir bütün olup, saadet ve felakette tam ortaklığı kabul eder ve mukadderatı hakkında aynı maksadı hedef alırlar.

Bu bölgede yaşayan bütün İslam unsurlar, yekdiğerine karşı, karşılıklı hürmet ve fedakârlık hissiyle dolu ve ırki ve toplumsal vaziyetine ve çevre şartlarına riayetkâr öz kardeştirler.

2. "Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf olarak kabul edeceğimizden, birlikte müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.":

Vatanımızda, öteden beri birlikte yaşadığımız bütün Hıristiyan unsurların, Yüce Osmanlı Devleti kanunları ile sağlamlaştırılmış hukuki kazanımlarına, tamamen riayetkârız. Bunların mal, can ve ırzlarının dokunulmazlığı; dinin icapları, milli gelenekler ve kanuni esaslarımızdan olmakla, bu esas, Kongre'nin genel kanaatiyle de tekrar edilmiştir.

Ancak, Rum ve Ermeniler'in, bizzat veya vasıta ile, gizli ve açık, her ne şekil ve surette olursa olsun, Osmanlı hâkimiyeti ve İslam hukukunu ve milli varlığımızı ihlal edecek bir vaziyet almalarına, katiyen müsaade edilmeyecektir. Millet ve vatanımızın zararına sebep olan her tür teşebbüslerine karşı milletimiz, bütün maddi ve manevi vasıtalarıyla müdafaa ve karşılık vermede, kendini hak ve yetki sahibi kabul eder.

Bu konuda, İtilaf devletlerinin herhangi bir şekilde vuku bulacak teşebbüslerini, aynı gayenin meydana gelmesine matuf bir sebep kabul edeceğimizden, bu takdirde dahi, hukuk ve mukaddesatımızı, bütün varlığımızla müdafaada, katiyen tereddüt edilmeyecektir. İcap eden savunma tedbirlerinin ve vasıtalarının alınması ve kullanılması, zaruri görülmüştür.

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 400'de bulunan ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan belge, Ercüment Hüsnü Baki tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946, s.160-167; Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.II, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.243-250.

3. "Osmanlı hükümetinin dağılma tehlikesine karşı, Osmanlı saltanatının ve hilafetinin ve Islamın devamlılığı, esas maksadı teşkil ettiğinden, diğer vilayetlerle birlikte ve katılımın temini mümkün olamadığı takdirde, Doğu Anadolu vilayetlerince ayrı ayrı müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.":

Mukaddes gayenin temini için, Doğu Anadolu vilayetlerince, diğer vilayetlerle her açıdan işbirliğinin temini emeli katidir. Ancak, vaziyet icabı, bu çalışmaya fiilen katılmaya, adı geçen vilayetlerce imkân görülemediği takdirde dahi, esas maksat, saklıdır. Yani, bir bütün teşkil eden Doğu Anadolu vilayetlerince, birlikte mukaddes gayeye ulaşmak için teşebbüslere devam edilecektir.

İşgal altında bulunup, iradelerini kullanamayan ve serbestçe gösteremeyen mahallerdeki dindaşlarımızı, belirtilen zorlayıcı şartların yok olmasına kadar, mazur göreceğiz.

4. "Osmanlı hükümeti, devletlerin bir baskısı karşısında, buraları terk ve ihmal etmek çaresizliğinde bulunduğu anlaşıldığı takdirde, alınacak idari, siyasi, askeri vaziyetlerin tayin ve tespiti.":

Osmanlı hükümeti, devletlerin bir baskısı karşısında, -Allah göstermesin- bütün vatanın tamamen yok olmasına bir başlangıç demek olan, buraları terk ve ihmal etmek çaresizliğinde bulunduğu takdirde, yani Doğu Anadolu vilayetlerinin, Osmanlı hükümetine ve hilafet makamına bağlılığı, anlaşmalar imzalamak ve İtilaf devletlerine muhtıra ve notalar verilmek suretiyle veya inandırıcı diğer siyasi belgelerle, terk ve ihmal olunduğu meydana çıktığı halde, mukaddes hilafete ve Osmanlı saltanatına olan bağlılığımızı muhafaza ve temin etmek ve vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzere, derhal, bölgesi açıkça belirtilmiş olan Doğu Anadolu'da, bir geçici idare kurulacaktır.

Ve halen mevcut olan Osmanlı devleti teşkilatı ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde, işleri döndürmeye devam edilecektir. Ve bütün mülki, askeri reisler ve devlet memurları, işbu geçici idareye tabi olacaktır. Geçici idare, tekmil yabancı devletlere, işbu yeni vaziyeti, usulen ve resmen bildirecektir. Söz konusu olan geçici idare, milli teşkilatımızın vücuda getirdiği Kongre'ce seçilecek heyettir. Tasavvur edilen hal, Kongre toplantı halinde bulunmadığı bir zamanda vukua geldiği takdirde, "Heyeti Temsiliye", işbu seçim vazifesini geçici olarak üstlenerek, olup bitenlerden derhal vilayetleri haberdar edecek ve hemen Kongre'yi toplantıya davet edecektir.

5. "Heyeti Temsiliye tarafından, heyeti merkeziyeler vasıtasıyla tebligat yapılmadıkça, göç yasaktır. Heyeti Temsiliye, göçün, Doğu Vilayetleri dahilinde olmak şartıyla, icra tarzını ve mahallini hazırlayacak ve tespit edecektir.":

Heyeti Temsiliye, taarruza uğraması ihtimali olan mahalleri, şimdiden nazarı dikkate alacaktır. Ve bu taarruzların niteliğini ve genişliğini, iyice düşünecektir. Buna göre, icap eden ahalinin hayatlarının korunması için mesken, iaşe vesaire açılardan, mahalli idare heyetlerinin incelemelerine dayanarak, bir plan yapacaktır. Bu plan ve bunun icra şekli, mahalli idare heyetlerince, şimdiden bilinecektir. İcra zamanı, tehlikenin ortaya çıkması halinde bildirilecektir. Ancak, muhtelif sebeplerden dolayı, tasavvur edilen an, mahalline vakti zamanında tebliğ edilemediği takdirde, mahalli

idare heyetleri, vakanın ortaya çıkmasıyla planın tatbiki lüzumuna tam kanaat edinirse, sorumluluğu üzerine alarak tatbik etmekle beraber, Heyeti Temsiliye'yi haberdar eyleyecektir. Mesele, gayet önemli ve nazik ve her türlü tedbirlere rağmen, arzu edilmeyen perişanlık ahvaline sebep olabileceğinden, son derece dikkati gerektirir ve ihtiyatlı olunmalıdır. Ahalinin, bulunduğu yerden nakil suretiyle korunma imkânı bulunamadığı takdirde, ahaliyi yerinden oynatmamak tercihe değer olacağından, bu takdirde dahi, zarara sebep olmayacak hareket tarzı gerekir ve aynı zamanda, muntazam olmayan kuvvetlerin mahalli tecavüzüne karşı tedbirler almak sureti kabul edilecektir.

6. "Yedi Vilayet'in, nasıl yekdiğerinden ayrılmaz bir bütün teşkil ettiğini ve buradaki İslam hukukunun istikrar ve kapsamının hiçbir şekilde yok edilemeyeceğini, dünya kamuoyuna göstermek ve bildirmek.":

Kongre'mizin sona ermesiyle beraber, milli teşkilatımızdaki gaye ve Kongre'mizin toplanmasındaki maksat ve harekât tarzımıza dair Kongre'ce kararlaştırılan hususlar, özetle, milletimizin emelleri ve vicdani talepleri, gayet açık ve kati bir beyanname ile, millete ve merkezi hükümete ve yabancılara bildirilecektir. Bundan başka, teşkilatımızın maksadını ve çizgisini yayma ve genelleştirme ve her tarafça iyi anlatma ve telkin hususunda, cemiyet üyelerinden her biri ve bittabi bütün heyeti idare ve Heyeti Temsiliye, yükümlü ve vazifelidir. Bu konuda, mümkün olan her vasıta kullanılacaktır. Şimdi gazete çıkmakta olan ve gazete çıkarmak vasıtaları mevcut olan veya bu vasıtaların tedarik imkânı bulunan bütün merkezlerde, en az bir gazeteyi, o mahallin heyeti idaresi, himayesi altına alacaktır.

Kongre'ce alınmış ve milli vicdana mutabık olan kararlar ve esaslar aleyhinde; sözle, yazıyla, fiilen, herhangi bir şahıs veya kuvvet tarafından kötü yorumlarda ve telkinlerde bulunulduğu takdirde, vuku bulan hareketler, bütün manasıyla, millet ve vatana hıyanet ve cinayet kabul edilecektir.

7. "Teşkilatımızın, bu tasavvurları imkân sahasına çıkarabilecek bir hale getirilmesi.":

1. Cemiyet'in Unvanı

Vatanımızın maruz kaldığı hadiseler ve vakalar ile ve tamamen aynı maksatla milli vicdandan doğmuş cemiyetlerin birlik ve ittifakıyla doğmuş olan bütün kütle, "Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" unvanıyla adlandırılmıştır. İşbu milli cemiyet, her türlü parti cereyanlarından uzaktır.

2. Maksat

Osmanlı vatanının bütünlüğünü ve yüce hilafet ve saltanat makamının ve milli bağımsızlığın dokunulmazlığını temin zımnında, Kuvayi Milliye'yi etken ve milli iradeyi hâkim kılmaktadır.

3. Teşkilat

a) Bütün İslam vatandaşlar, bu cemiyetin tabii üyelerindendir.

b) Teşkilat, her biri derecelerine göre yekdiğerine bağlı olmak üzere, köy ve mahallelerden başlayarak, nahiye, kaza, sancak, vilayet, "bağımsız sancak" bölüşümüne tabidir. Köy, nahiye, kaza ve bağlı sancaklarda heyeti idareler ve bağımsız sancaklarla vilayetlerde heyeti merkeziyeler ve Kongre'ce seçilmiş bir Heyeti Temsiliye vardır.

1. Köy heyeti idaresi: Köyde ve mahallelerde ikamet eden köy ve mahalle halkından seçilmiş en az üç üyeden oluşur. İçlerinden biri, seçimle reis olur. Vazifesi: Köylüyü ve mahalle halkını, tehlikeye karşı muhafaza etmek ve yol göstermek, üst heyetten alacağı talimatı anlatmak ve ilan etmek ve hükümlerini tatbik ettirmektir. Köy ve mahallenin ve köy ve mahalle halkının ahvali hakkındaki düşüncelerinden, üst heyeti haberdar eylemektir.

2. Nahiye heyeti idaresi: Nahiyeyi teşkil eden köylerin heyeti idarelerince seçilmiş en az üç üyeden oluşur. İçlerinden biri, seçimle reis olur. Vazifesi: Bütün köylerdeki milli cereyanı birleştirmek ve tehlike karşısında onları hazır bulundurmak ve üst heyetten alacağı talimatı tebliğ ve hükümlerinin uygulanmasını temin eylemektir.

3. Kaza heyeti idaresi: Merkeze bağlı mahalle ve köy ve nahiyelerin heyeti idareleri tarafından seçilmiş en az beş üyeden oluşur. İçlerinden biri, seçimle reis olur.

Vazifesi: Kaza dahilinde milli cereyanı birleştirmek ve ahaliyi tehlike karşısında hazır bulundurmak hususunda, köy ve nahiye heyeti idarelerinin vazifelerini iyi yapmaları ve her köy ve mahallenin, kendisine bağlı nahiyelerin büyüklüğüne ve mevkiinin icaplarına göre, bekçi teşkilatını takip ve icra ettirmek ve üst heyeti idareden alacağı ve kabul edeceği talimat dairesinde, cemiyetin her türlü emellerinin ve maksatlarının sonuca ulaşmasını temin etmek ve kolaylaştırmaktır.

Bu teşkilatı aynen tatbik mümkün olamayan yerlerde, mahallenin şartlarına ve icaplarına uygun bir tarzda icra olunur. Ve en yakın heyeti idareyle irtibat kurar.

4. Sancak idare heyeti: Sancağa bağlı kazalar ile merkezi sancağa bağlı köyler, mahalleler ve nahiyeler heyetleri tarafından seçilmiş en az yedi üyeden oluşur. İçlerinden birisi, seçimle reis olur. Ancak sancak merkezlerinde, ayrıca kaza teşkilatı yapılmayacak ve vazifesi, bu heyet tarafından görülecektir.

Vazifesi: Cemiyetin, nizamnameye uygun olarak, teşkilatını şekillendirmek ve bilhassa, bekçi teşkilatına, önemi nisbetinde dikkat çektirmek ve sancak ve sancağa bağlı yerler dahilinde, her türlü siyasi maksatlardan uzak olan temiz ve milli maksatlara mani olabilecek her türlü teşebbüsleri derhal neticesiz bırakmak ve bu hususlar için lüzum görülecek karşı vasıtalara müracaat etmek ve üst heyeti merkeziye ile sıkı bir temas ve irtibatta bulunarak, oradan alacağı talimat dairesinde hareket etmektir. Gecikmesi, cemiyetin esas maksatlarına ve memleket ve milletimizin hayat ve menfaatlerine zararlı ve tehlikeli olabilecek fevkalade önemli ve acil ahvalde, sancak heyeti merkeziyesi, doğrudan doğruya Heyeti Temsiliye'ye müracaat eder ve mensup olduğu vilayet heyeti merkeziyesine de bilgi verir. Heyeti Temsiliye, sancağa vereceği cevaptan, vilayet heyeti merkeziyesini de haberdar eder.

5. Bağımsız sancak ve vilayet heyeti merkeziyesi: Nahiyeler, kaza ve sancak heyeti idareleri tarafından seçilmiş on üyeden oluşur. İçlerinden biri, seçimle reis olur. Bu heyet, aynı zamanda, merkez kazasının heyeti idaresi makamının da yerine geçer.

Vazifesi: Vilayet dahilinde mevcut bütün heyeti idarelerin, üstlendikleri vazifeleri iyi yapmalarını temin ve Heyeti Temsiliye ile yapacağı haberleşmelerin neticelerinden ve oradan alacağı talimat ve bilgiden, icap edenleri derhal haberdar eder. Milli teşkilata ait hususları sıkı sıkıya takip eder ve neticelerinden Heyeti Temsiliye'ye bilgi verir. Gecikmesi, cemiyetin esas maksatlarına ve memleket ve milletimizin hayat ve menfaatlerine zararlı ve tehlikeli olabilecek fevkalade önemli ve acil ahvalde, karar ve tedbirler alır ve icrasıyla hemen Heyeti Temsiliye'ye bilgi verir. Vilayet sınırı haricinde ve fakat cemiyetin çevresi dahilinde, ortaya çıktığını öğrenebileceği fevkalade ahval ve hadiselerden, hem mahallini ve hem de Heyeti Temsiliye'yi derhal haberdar eder. Fevkalade ahvalde, lüzum görülürse, fevkalade olarak, vilayet kongresini toplantıya davet eder. Heyeti merkeziye, kongreye karşı bir senelik işlerinden ve hesaplarından sorumludur.

6. Kongreler

a) Vilayet Kongresi: Milli maksatlar etrafında, daha genel ve kapsamlı bir surette anlaşmak ve lüzumlu tedbirleri almak üzere, senede bir defa mart, nisan, mayıs ayları içinde vilayet merkezlerinde bir kongre yapılacaktır. Vilayet kongresi adıyla adlandırılacak olan işbu kongre, kaza ve sancak heyeti idarelerinden seçilmiş ikişer üyenin katılmasıyla toplanır. Vazifesi: Vilayet dahilinde, bir senelik milli çalışmayı ve neticelerini inceleyip karara bağlayarak, genel kongreye ait raporu hazırlar ve cemiyetin vilayetine ait özel bütçesini tayin ve tespit eder. Ve Heyeti Temsiliye'ye ait masrafları ayırır ve gönderir.

b) Genel Kongre: Genel Kongre, senede bir defa, 10 - 23 Temmuz'da toplanır. Toplantı mahalli, Heyeti Temsiliye ile vilayet heyeti merkeziyelerinin, haberleşerek kararlaştıracağı mahaldir. Genel Kongre, kaza, sancak heyeti idareleriyle, bağımsız sancak ve vilayet heyeti merkeziyelerince seçilmiş birer üyeden teşekkül eder. Millet ve memleketin mukadderatı hakkında, her türlü görüşmeleri yapar ve kararları alır. Heyeti Temsiliye'nin bir senelik icraat ve teşebbüslerini inceler ve neticesine göre, hüküm ve kararını verir. Ve Heyeti Temsiliye'yi yerinde bırakır veya yeniden seçer ve Heyeti Temsiliye'nin bütçesini tayin ve kabul eder.

Heyeti Temsiliye üyeleri, Kongre görüşmelerinde, konuşma yetkisine sahip olup, oy vermeye mezun değillerdir.

7. Heyeti Temsiliye: Heyeti Temsiliye, ilerdeki ek maddede belirtildiği gibi, kongre tarafından seçilmiş, lüzumlu vasıflara haiz, asgari dokuz, azami on altı üyeden oluşur. İçlerinden biri reis olur. Bir de, yazı heyeti vardır. Merkezi; ahval ve hadiselere göre en uygun göreceği mahaldir.

Doğu Anadolu vilayetlerinde mevcut milli teşkilatımızın, sürekliliğini ve devamını temin edecek vasıtaları ve bu hususta lazım gelen tedbirleri hazırlar; ve bütün teşkilatların heyetlerini bir noktada toplayarak ve birleştirerek ve temsil ederek; adı geçen teşkilat

arasındaki ahengi, irtibatı kurar; ve bu suretle, milli emellerin ve maksatların süratle ve kolaylıkla neticelenmesini temin eder. Heyeti Temsiliye, nizamnamenin esas maddelerinde açıklanmış olan kati milli maksadın bir noktasını bile ihmal etmemek şartıyla, vatanın bütünlüğünü ve milletimizin bağımsızlığını temin hususunda, her türlü siyasi tedbirleri ve kararları almaya ve uygulamaya mezundur. Ancak, memleketin ve milletin mukadderatı hakkında, önemli ve esaslı meselelerde kati karar almadan evvel, heyeti merkeziyelerin görüşünü alır. Memleket ve milletin mukadderatını katiyen tayin ve tespit edecek vaziyetler için dahi, son ve kati kararı, kongre görüşmesiyle verebilir. Fevkalade ahval ortaya çıktığında, Heyeti Temsiliye, genel kongreyi fevkalade olarak toplantıya davet eder. Heyeti Temsiliye, genel kongreye karşı, bütün bir senelik işlerinden ve hesaplarından sorumludur.

7. Madde'ye Ektir

Heyeti Temsiliye üyeleri, aşağıda olduğu gibi seçilir:

Heyeti Temsiliye, Doğu Anadolu vilayetleri ve bağımsız sancaklarının kongrede hazır bulunan delegeleri tarafından, mensup oldukları vilayet ve bağımsız sancak adına, kongre dahilinden veya hariçten ve fakat mensup oldukları mahalli hakkıyla temsil edecek zevattan, vilayetler adına seçilecek asgari bir, azami iki ve bağımsız sancak adına birer temsilciden teşekkül eder. İşbu temsilciler, mensup oldukları vilayet ve bağımsız sancağın kongrede hazır bulunan delegeleri tarafından, seçilecek miktarın iki misline eşit gösterilecek adaylar arasından, seçilecek miktar kadar Kongre Genel Kurulu'nca ayrılır ve seçilir. Ve her vilayet ve bağımsız sancak adına çoğunluğu haiz olanlar, Heyeti Temsiliye üyeliği sıfatını kazanırlar.

Delegeleri kongreye yetişememiş olan vilayetler ve sancaklar adına, Heyeti Temsiliye arasına seçilmesi icap eden üyeliğe veyahut kongrenin toplanmış olmadığı bir zamanda, herhangi bir sebepten dolayı dağılan üyeliklere seçilecek zevat, Heyeti Temsiliye ile ait olduğu heyeti merkeziyeler arasında haberleşilerek kararlaştırılır. Bu takdirde, icap eden üyeyi, heyeti merkeziyeler, heyeti idarelere danışarak, aday olarak seçilecek miktarın iki mislini seçerek Heyeti Temsiliye'ye bildirir. Ve heyetçe tercih olunan zat, temsilci sıfatını kazanır.

Heyeti Temsiliye, Doğu Anadolu'nun tamamını temsil eder.

8. Heyeti Temsiliye, heyeti merkeziye ve idareler, önemli meselelerde, yetkili gördüğü zevatı, üye kabul ederek danışabilir.

9. Heyeti idare ve merkeziyeler, bu nizamname ile tayin ve tespit olunan esaslar ve yetkiler dairesinde, serbesttir.

10. Cemiyet'in geliri, bağımsızlığın kıymetini ve ne derece yüksek olduğunu takdir eden her ferdin göstereceği ve ortaya koyacağı para yardımından ibarettir.

11. Milli iradeyi hâkim kılmaktaki Cemiyet emelleri, ancak, Millet Meclisi'nin toplanarak, yasama ve denetim hakkına tamamen ve emniyet ve serbesti ile fiilen sahip olmasıyla gerçekleşeceğinden, bu emniyet, Millet Meclisi'nin teyidi üzerine, Cemiyet'in gelecekte alacağı vaziyet, kongre kararıyla belirlenir.

Kongre Heyeti[1]

1 Kırzıoğlu'nun kitabında Nizamname (Tüzük) taslağı ayrı bir metin olarak yer almakta ve taslağın sonunda, Nizamname Encümeni üyelerinin imzaları bulunmaktadır. Bu üyeler ve temsil ettikleri yerler şunlardır:
M. Kemal (Erzurum), Mehmet Necati (Rize), İzzet (Trabzon), Mehmet Rifat (Tokat), Hasan Hilmi (Ordu), Süleyman Necati (Karakilisa, Karaköse), Yusuf Ziya (Sivas), M. Tevfik (Bayburt), M. Cevad (Hasankale), Hüseyin Avni (Bayazıt), Kâzım (Tortum), İbrahim Süreyya (Amasya), Ahmet Hilmi (Erzincan), Mustafa (Mesudiye) (Y.N.)

ERZURUM KONGRESİ BEYANNAMESİ*

(7 AĞUSTOS 1919)

Erzurum
7 Ağustos 1335
(7 Ağustos 1919)

Doğu Anadolu Vilayetlerinin
Erzurum Kongresi Beyannamesidir

Mütareke yapıldıktan sonra gittikçe artan anlaşma tanımaz muameleler ve İzmir, Antalya, Adana ve havalisi gibi memleketimizin önemli kısımlarının fiilen işgali ve Aydın vilayetinde yapılan tahammül edilemez Yunan faciaları ve Ermenilerin Kafkasya içinde sınırlarımıza kadar dayanan İslam katliamı ve imhası siyasetiyle istila hazırlıkları ve Karadeniz sahilinde Pontus hayalini gerçekleştirmek gayesiyle hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksatla Rusya sahillerinden akın akın göçmen adı altında gelen yabancı Rumların ve bunların arasında da silahlı eşkıya çetelerinin sevk ve celp edilmesi gibi hadiseler karşısında mukaddes vatanın bölünme ve yok olma tehlikesini gören milletimiz hiçbir milli iradeye dayanmayan merkezi hükümetimizin bu acılara ve facialara çare bulamayacağına uğursuz örnekleriyle inanmış ve birçok etki altında ihtimal ki daha acı ve sindirilemez ve kabul edilemez kararlara boyun eğeceğinden tamamıyla endişeli bulunuyor. Dolayısıyla kendini en yakın ve en kanlı tehlikeler karşısında gören Doğu Anadolu vilayetlerinin mukaddesatını bizzat korumak gayesiyle her tarafta milli vicdandan doğmuş cemiyetlerin katılmasıyla yapılan Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1335 (7 Ağustos 1919) tarihinde çalışmasına son vererek Allah'ın lütfuyla aşağıdaki kararları aldı:

1. Trabzon vilayeti ve Canik sancağı ile Vilayatı Şarkıye adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Mamuretilaziz, Van, Bitlis vilayetleri ve bu saha dahilindeki bağımsız sancaklar, hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ve Osmanlı camiasından ayrılmak imkânı tasavvur edilmeyen bir bütündür. Saadet ve felakette tam ortaklığı

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 24, Gömlek: 105, Belge: 105-1'deki mathu belgeyi fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.219-223; Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.2, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.253-254; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör: 3, Dosya: 1335/4-2, Fihrist: 12, 12-1:3'ten aktarım: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler*, Hazırlayan: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür Bakanlığı Yayınları: 408, Ankara, 1981, s.29-34; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşiv No: 1/105, Dolap No: 5, Göz No: 1, Klasör No: 259, Dosya No: 4, Fihrist No. 1'den aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Eylül 1978, Sayı: 77, Belge No: 1692.

kabul ve mukadderat hakkında aynı maksadı hedef alır. Bu sahada yaşayan bütün İslami unsurlar yekdiğerine karşı karşılıklı bir fedakârlık hissiyle dolu ve ırki ve toplumsal vaziyetlerine riayetkâr öz kardeştirler.

2. Osmanlı vatanının bütünlüğü ve milli bağımsızlığımızın temini ve saltanat ve hilafet makamının dokunulmazlığı için Kuvayi Milliye'yi etken ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.

3. Her türlü işgal ve müdahale Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yönelik görüleceğinden birlikte müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Siyasi hâkimiyeti ve toplumsal dengeyi bozacak şekilde Hıristiyan unsurlara yeni birtakım imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.

4. Merkezi hükümetin devletlerin bir baskısı karşısında buralarını terk ve ihmal mecburiyetinde kalması ihtimaline göre hilafet ve saltanat makamına bağlılığı ve milli varlığı ve hakları garanti edici tedbirler ve kararlar alınmıştır.

5. Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan unsurların Osmanlı devleti kanunları ile teyit edilmiş kazanılmış haklarına tamamıyla riayetkârız. Mal, can ve ırzlarının dokunulmazlığı zaten din gereği, milli gelenekler ve kanunu esaslarımızdan olmakla, bu esas Kongre'mizin genel kanaatiyle de teyit olunmuştur.

6. İtilaf devletlerince, Mütareke'nin imzalandığı 30 Teşrinievvel 334 (30 Ekim 1918) tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi Doğu Anadolu vilayetlerinde de ezici çoğunluğu İslamlar teşkil eden ve kültürel, iktisadi üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan ve yekdiğerinden ayrılması imkânsız öz kardeş olan din ve ırkdaşlarımızla meskûn topraklarımızın bölünmesi teorisinden tümüyle vazgeçerek, varlığımıza, tarihi, ırki ve dini haklarımıza riayet edilmesine ve bunlara aykırı teşebbüslerin desteklenmemesine ve bu şekilde tamamıyla hak ve adalete dayanan bir karar bekleniyor.

7. Milletimiz insani, asri gayeleri yüceltir ve fenni, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Dolayısıyla devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede belirtilen sınır içinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, sınai, iktisadi yardımını memnuniyetle karşılarız. Ve bu adil ve insani şartları içeren bir barışın da acilen kararlaştırılması insanlığın selameti ve âlemin sükûnu adına başlıca milli emellerimizdendir.

8. Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihi devirde merkezi hükümetimizin de milli iradeye tabi olması zaruridir. Çünkü: milli iradeye dayanmayan herhangi bir hükümet heyetinin kendince ve şahsi kararları milletçe veri olmadıktan başka, dışarda da geçerli olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar yapılan işler ve neticeler ile sabit olmuştur. Dolayısıyla: Milletin içinde bulunduğu sıkıntı ve endişe halinden kurtulmak çarelerine bizzat başvurmaya hacet kalmadan merkezi hükümetimizin milli meclisi hemen ve an kaybetmeden toplaması ve bu suretle millet ve memleket mukadderatı hakkında alacağı bütün kararları milli meclisin denetimine arz etmesi mecburidir.

9. Vatanımızın maruz kaldığı acılar ve hadiseler ile ve tamamen aynı maksatla milli vicdandan doğan cemiyetlerin birleşmesinden ve ittifakından oluşan genel kitle bu kere "Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" unvanıyla adlandırılmıştır. İşbu cemiyet her türlü particilik cereyanlarından bütünüyle arınmıştır. Bütün İslam vatandaşlar cemiyetin tabii üyelerindendir.

10. Kongre tarafından seçilmiş bir "Heyeti Temsiliye" kabul ve köylerden başlayarak vilayet merkezlerine kadar mevcut milli teşkilat birleştirilmiş ve teyit olunmuştur. 7 Ağustos 1335 (7 Ağustos 1919)

(45 delegenin imzası)[1] Kongre Heyeti

1 Bu bilgi, yalnızca *Bütünüyle Erzurum Kongresi* adlı kitapta bulunmaktadır. Bkz. Kırzıoğlu, *aynı eser*, s.253-254. (Y.N.)

BEKİR SAMİ'NİN MANDACILIĞI SAVUNAN TELGRAFINA DÜŞTÜĞÜ NOT*
(26 TEMMUZ 1919)

Bekir Sami Bey'e cevap, Refet Bey'e bilgi verelim.

M. Kemal

26 Temmuz Sene 335 (1919)

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.II, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.85-86.
Mustafa Kemal'in yukardaki notu düştüğü Bekir Sami Bey'in telgrafının özeti:
Bekir Sami Bey, 25-26 Temmuz1919'da, 5. Kafkas Fırkası Kumandan Vekili Arif Bey'e dikte ettirip Amasya'dan gönderdiği şifreli telgrafta, tam bağımsızlığı tercih etmekle birlikte, ülkenin birçok bölgeye bölüneceğininin kesin ve şüphesiz olduğunu belirterek, iki üç vilayetle sınırlı bir bağımsızlık yerine, mandaterliğin ülke bütünlüğünü sağlayacağını savunur ve "Amerika mandaterliğini talep etmeyi, milletimiz için en faydalı bir çözüm şekli kabul ediyorum" der. Bekir Sami Bey telgrafta, Amiral Bristol ile görüşmesini de aktararak, Amerikan Kongresi'nden talep edilecekleri, maddeler halinde sıralar. (Y.N.)

BEKİR SAMİ BEYEFENDİ'YE*

(26-30 TEMMUZ 1919)[1]

Şifre
Acele ve kişiseldir
196
Erzurum

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na

1. Halen Amasya'da bulunan eski vali Bekir Sami Beyefendi'ye mahsustur: Telgrafnamei âlilerinden pek faydalandık. Toplantı halinde bulunan Vilayatı Şarkıye Kongresi hemen her tarafta memleketleri halkınca tesirli, nüfuzlu ve söz sahibi kişilerden oluşan kuvvetli bir heyet halindedir. Bu Kongre'de şimdiye kadar olan görüşmelerde devlet ve milletin tam bağımsızlığı ısrarla savunulmaktadır. Dolayısıyla henüz bizce de şartları ve mahiyeti belirsiz bir Amerika mandaterliğinden Kongre'ye doğrudan doğruya bahsolunması, pek sakıncalı olacağı cihetle zatıâlilerinin Dersaadet'te temas halinde bulunduğu kişilerle olan görüşmeye dayanarak aşağıdaki noktaların açıklanmasıyla bizleri süratle aydınlatmanızı hasseten rica ederiz. Bundan evvel de resen Dersaadet'ten bu konuda gelen bilgi şüpheli görüldüğü cihetle aynı esaslar dairesinde açıklama istendiği gibi 21 Temmuz 1919 tarihinde de Sivas'ta Refet Bey vasıtasıyla Dersaadet'ten gelen bilgide aynı şüphelilik bulunduğu cihetle oradan da doğruca şartlar ve açıklama talep edilmiştir.

a) Tam bağımsızlık talep edildiği halde memleketin birçok bölgeye taksimi kati ve şüphesizdir buyuruluyor. Bu kanaatin kaynağı nedir?

b) Mülkün bütünlüğünden maksat, ülke bütünlüğü mü, yoksa hükümranlık hakları mıdır?

c) Osmanlı memleketinin tümünü kapsayan meşrutiyetimiz ve dışarda temsil hakkımız baki kalmak şartıyla mandaterlik talebini en kârlı bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak temsilcinin açıkladığını bildirdiğiniz maddelerle bu şekil birbirinin zıddı görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz baki kalınca hükümet yasama kuvvetinin itimadını kazanmış ve denetimine tabi bir heyetten ibaret olur ki, artık bu heyetin kurulmasında Amerika'nın karışması ve tesiri olamaz. Şu halde ya meşrutiyet bakidir, adil bir hükümetin kurulmasını Amerika'dan istemeye yer yoktur veyahut adil bir hükümetin kurulması Amerika'dan istenince meşrutiyetin kalıcılığı lafızdan ibaret kalır.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.91-93.

1 Metnin üzerinde tarih bulunmamaktadır. Bekir Sami Bey'in, Amasya'daki 5. Kafkas Fırkası Kumandan Vekili Arif vasıtasıyla 25/26 Temmuz 1919 tarihli yazısına (bkz. *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.90-91) cevap olarak yazılmıştır. Bekir Sami Bey, bu telgrafta sorulan sorulara 30 Temmuz'da cevap vermiştir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.93-94. (Y.N.)

d) Eğitimin yaygınlaştırılıp genelleştirilmesinden maksat nedir? İlk hatırımıza gelen, memleketin her tarafında Amerikan mekteplerinin tesisidir. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta 25 kadar müessese meydana getirmişlerdir ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni talebe vardır. Dolayısıyla Osmanlı ve İslami eğitimin yaygınlaştırılıp genişletilmesi ile bu teşebbüsün birleştirilme şekli nasıl olacaktır?

e) Din ve mezhep hürriyetinin temini maddesi de mühimdir. Patrikhaneler imtiyazları mevcut iken bunun fark ve manası nedir?

f) Temsilcinin beşinci madde olarak bahsettiği bütün Osmanlı memleketinin sınırları nedir? Yani harpten önce olan sınırımız mıdır? Eğer bu tabir içinde Suriye ve Irak dahil ise Anadolu halkının Arabistan adına mandaterlik talebine hak ve yetkisi olabilir mi?

g) Şimdiki hükümetin siyaseti nedir? Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik takip ettiği görülüyor. Farklar nedir? Hükümet, Amerika mandasına nasıl bakıyor? Yani buna istekli mi, isteksiz mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini terk ettiler? Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar istekli ve heveslidir?

2. Sivas Kongresi'nin toplanması Erzurum Kongresi'nin bitmesine bağlıdır. Bununla ayrıca uğraşılmaktadır. Zatı samilerinin bunu bekleyerek ya Tokat'ta yahut Amasya'da bulunmaları uygundur. Arzı hürmet eyleriz.

Mustafa Kemal

DİYARBEKİR'DE 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE REİSİ'NE*

(28 TEMMUZ 1919)

Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne

Numara: 199
Şifre

Erzurum
28 Temmuz 335
(28 Temmuz 1919)

C: 24. 7. 35 (1919)

Diyarbekir'de, tam bir azim ve takip ile çalıştığınız işlerin karşısına çıkan engelleri, pek iyi biliyoruz. Zaten İngilizler ve Kürtçüler*(in)*[1] bunu karıştırdığı tahmin ediliyordu. Hakikaten, tasvir ettiğiniz gibi, hep başsızlık, bunları kolaylaştırıyor. Fakat, bu konuda imkânın daha ilerisine gidilemiyor.

Erzurum Kongresi, hürmete değer ve söz sahibi, muktedir bir heyet halindedir; pek verimli surette çalışıyorlar. Diyarbekir'den, hâlâ delege çıkarılmamasındaki manevra, artık hissolunuyor. Hareket tarzınız pek doğrudur. Bununla birlikte, zaten Erzurum Kongresi, yakın günlerde mukadderatını tamamıyla belirlemiş olacağından, Diyarbekir'den delege gönderilse bile, yetişemeyecekleri için beyhudedir. Fakat, (...)[2] daha önemli bir teşebbüs vardır ki, o da, Sivas Genel Kongresi için payitahttan ve her taraftan kimliklerini gizleyerek delegeler yola çıktığı için, şimdiye kadar bir şey temin edemeyen Diyarbekir Valisi ile bazı reisler ve nüfuzlu kimselerin bu hareketlerini bilerek mazur görmek ve Sivas Kongresi için mutlaka delege göndertmek lazımdır. Buna, bütün tesir ve kuvvetimizle çalışalım ve Faik Ali *(Bey'in)* kongreye, daha iyi adamlar göndermek konusundaki ilk vaatlerinden faydalanalım.

Sadrazam Paşa'nın, ajanslarla olan tamim ve beyanları ve Harbiye Nezareti'nin de tebliğleri tamamıyla suya düşmüş. Ve her taraftan ve bilhassa Kongre ile Müfettişlik ve kolordulardan pek makul ve etkili cevaplara uğramış ve dolayısıyla, vatan ve milletin mukadderatını tayin için, derhal Meclisi Mebusan'ın toplantıya daveti talep ve teklif olunmuştur.

Diyarbekir çevresinde, İngiliz cereyanına ve İngiliz paralarına darbe vurmak elzemdir. Çünkü İngilizler, orasını herhalde devletten ayırıp, bir sömürge haline ve Kürtleri esarete koymak istiyorlar. Şimdi bütün politika ve yaranma çabaları, bunun etrafında dönüyor.

* Prof. Dr M. Fahrettin Kırzıoğlu. *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.II. Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.116-117.

1 Parantez içindeki italik yazılar Kırzıoğlu'na aittir. (Y.N.)

2 Bir sözcük okunamadı (Y.N.)

Bunu herhalde Vali Beyefendi ile ileri gelen rical, bizden iyi keşfetmiş olacaklardır. Bunun hakkında, icap edenlerle açıkça fikir alışverişi buyurulması, uygun olur. Herhalde, Sivas Kongresi'ne, uygun zevatın seçtirilmesi için, kesin mecburiyet görülmedikçe, Vali'yi kırmaksızın, başarılı olmaya çalışmak icap eder. Cümlemiz gözlerinizden öperiz. (24 42 42 24)[1]

Hayati

Üçüncü Ordu Müfettişliği
Erkânıharbiye Reisi
Kâzım

1 Mustafa Kemal'in şifresi. (Y.N.)

13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE RİYASETİ'NE*

On Üçüncü Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne
Muhterem Diyarbekir Valisi Faik Ali Beyefendi'ye

Kongre üyeleri hakkındaki vaatlere ve vakıfane olan değerli mesailerine şükran arz olunur. Diyarbekir vaziyetinin, öteki vilayetler gibi olmadığı hakkındaki kanatimiz ortaktır. Bu icaplar nazarı dikkate alınarak, yine mutlak inanç olan ortak vatanı kurtarmak gayesi, elbette gerçekleşecektir.

Erzurum Kongresi, pek büyük bir çoğunlukla milli günde açıldığı ve faaliyetle çalışmakta olduğu cihetle, bundan sonra Diyarbekir'den delege gönderilse de yetişemeyecektir. Zaten Erzurum Kongresi, Diyarbekir vilayetinin, ergeç bu fikre katılacağı ve kabul edeceği itibariyle, adı geçen vilayetin delegeleri kongrede mevcut kabul edilerek, görüşmelerini yapmaktadır.

Fakat, şimdi asıl Sivas Kongresi toplanmak üzere olup, her taraftan delegeler yollara çıktığından, bütün vatanın emellerine ve mukadderatına katılmak için; Diyarbekir vilayetinden seçilmiş bulunan kıymetli delegelerin Sivas'a gönderilmesi, vatani bir gerekliliktir.

İrfan ve takdiri vicdanperverlerine tamamıyla açıktır ki, Türk ve Kürt kardeşler, milletin talih ve mukadderatında, birbirinden ayrılmasına, tarih ve varlığımız engel olduğundan, gayemizin gerçekleşmesi için, en büyük bir yetkiyle çalışmak, bilhassa bizlere düşen vazifelerdir.

Takdir buyurulur ki, İngilizler son zamanlarda, bilhassa vilayeti aliyyeleri bölgesine, çok sokulmuşlardır. Diyarbekir vilayetinin ruhunda yatan asil bir kan, daha sonra muhakkak bir esaretle sonuçlanacak olan İngiliz siyasetine, bir adım bile attırmayacağından eminiz. Ve buna, Diyarbekir çevresinin kıymetli, hamiyetli ricalinden birçok nüfuz ve söz sahibi, acizlerine karşı teminatı; ve bilhassa, başlarında zatı samileri gibi akıllı ve vatansever bir dimağın bulunması, en büyük teminattır.

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.II, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.117-118.
Belgenin üzerinde tarih bulunmamakla birlikte, "28'de Hayati" notundan, Temmuz sonunda yazıldığı anlaşılmaktadır. (Y.N.)

Dolayısıyla, bu cereyan peşinde dolaşan kimselerin de, doğru yolun gösterilmesiyle, mukaddes gayemizden uzak bırakılmamasını bilhassa niyaz eyler ve Sivas delegeleri hakkındaki lütuflarınızla beraber, bu delegelerin her suretle bizzat temin buyurmalarını da rica ile, sonsuz hürmetlerimizi arz eyleriz.

(...)[1]

Erkânıharbiye Reisi
Kâzım[2]

Üçüncü Ordu Müfettişliği
Kâzım[3]

Üçüncü Ordu Müfettişliği Dosyası'na

M. Kemal

28'de
Hayati.

1 "M. Kemal" ve "Rauf" imzalarının üzeri çizilmiştir. (Y.N.)
2 Kâzım Dirik. (Y.N.)
3 Kâzım Karabekir. (Y.N.)

BEKİR SAMİ BEYEFENDİ'YE*

(1 AĞUSTOS 1919)

Şifre
Kişiye özeldir

Erzurum
1 Ağustos 1919

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendi'ye ulaştırılması ve cevabının acele olarak alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendi'yedir.

C: 30.7.1919.[1] Amerikan mandaterliği hakkındaki son açıklamanızı öğrendik. Bu şartlara göre esas itibariyle korkulacak bir şey olmamak lazım gelir. Bununla beraber daha bir nokta hakkındaki görüşlerinizi de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar şartların ileri sürülmesine müsait bulunacak olan Amerika Hükümeti bu şekildeki mandaterliği kabul etmesine, yani buna katlanmasına karşılık Amerika adına ne gibi faydalar ve menfaatler temin etmiş olacaktır? Bununla kendi hesaplarına olacak gaye nedir? Bu konudaki yüksek kanaat ve görüşlerinizle de süratle aydınlatmanızı bekleriz Efendim.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.94.

1 *Nutuk*'un çeşitli baskılarında 3.7.1919 olarak yer almıştır. Ancak, telgraf, Bekir Sami'nın 30 Temmuz 1919'da verdiği cevabın karşılığı olarak yazılmıştır. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.93-94. (Y.N.)

DİYARBEKİR 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE REİSİ HALİD BEY'E*

(2 AĞUSTOS 1919)

Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Halid Bey'e

Şifre
Gayet aceledir.
Numara: 227
Erzurum 2.8.35
(2 Ağustos 1919)

1. Doğu Vilayetleri Kongresi, vazifesini tamamlamak üzeredir. Her vilayeti hakkıyla temsil edecek şahıslardan, bütün Doğu Anadolu vilayetleri için Heyeti Temsiliye seçilecektir.

Diyarbekir vilayetinden, vilayet halkınca etki sahibi, nüfuzlu ve gerekli niteliğe sahip bir ilâ [iki] zatın, Diyarbekir adına seçilmesi ve aday gösterilmesi lazımdır. Bu zevatın kimler olabileceklerinin, icap edenlere danışarak süratle bildirilmesini rica ederim.

Kongre tarafından Diyarbekir'e resmen müracaat olduğunda, bu zevatın cevaben aday gösterilmesi lazımdır.

2. Aynı suretle Elaziz'den dahi, iki zat hakkında, aynı teşebbüste bulunulması ve onun da neticesinin süratle bildirilmesi, hasseten rica olunur. 24 42 14 41[1]

A. Muzaffer

Üçüncü Ordu Müfettişliği
Erkânıharbiye Reisi
Kâzım

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.II. Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.158.

1 Mustafa Kemal'in şifresi. (Y.N.)

ERZURUM KONGRESİ BEYANNAMESİ'NİN BASIMI HAKKINDA ALİ FUAD PAŞA'YA*

(3 AĞUSTOS 1919)

Erzurum
3. 8. 335
(3 Ağustos 1919)

Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandanı Fuad Paşa Hazretleri'ne

1. Muhterem pederinizin teşriflerine hoşgeldiniz der, ihtiramlarımı takdim ederim.

2. Yaptığınız seri teşebbüslere, şükran arz olunur. Bunun özel önemini arz ve tarif edemem. Herhalde bu hafta içerisinde, her taraftan hareket etsinler; ve Dersaadet'ten kimlerin geleceğini öğrenirseniz, pek müteşekkir kalırız.

İki gün sonra Doğu Anadolu Kongresi'nin kararları, bir beyanname ile her tarafa tamim ve merkezi hükümet ile İtilâf devletleri ve tarafsız devletler temsilcilerine tebliğ edilecek; ve nahiyelere kadar yetiştirilmek üzere tertibat yapılıyor. Bu konuda, herhalde, Kolordu Merkezleri'ne, seri ve sıhhatli bir surette, matbaalar vasıtasıyla binlerce nüsha bastırmak ve muntazam bir hesap ve program altında yaymak ve dağıttırmak ve şimdiden basını hazırlayarak ve teşvik ederek, konuyu ve gayelerimizi müdafaada medeni cesarete sevk etmek, elzemdir.

Bu işlerde, zatı samilerine düşecek işlerden bahsetmeye ve tekrara lüzum bile yoktur. Şimdiden, icap edenlerin ve bilhassa İstanbul'daki ilgililerin hemen aydınlatılmasını ve haberdar buyurulmasını rica ile, hürmetle gözlerinizden öperiz. 42 24 14 41[1] M. Kemal

Üçüncü Ordu Müfettişliği
Erkâniharbiye Reisi Miralay

Mustafa Kemal'in notu:
Fuad Paşa'ya Talimat
"Efe, Mutâbık."

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.II, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1993, s.177-178.

1 Mustafa Kemal'in şifresi. (Y.N.)

ANKARA'DA 20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(3 AĞUSTOS 1919)

3 Ağustos 1919

Enver Paşa Erzurum havalisinde olmadığı gibi Kafkasya havalisinde bulunduğu da belli değildir. Bu havalide Enver Paşa'nın ismi bile yâd olunmuyor. Milli cereyan, İttihatçılık kışkırtmasından ve eski devlet adamlarının tesir ve alakasından külliyen ayrı ve uzak bulunduğu cihetle bu haberler hayret verici olmuştur.[1] Bütün takdir edenler bilirler ki, milli cereyanın hakiki ve kati sebepleri, İzmir vakalarından, Ermeni istilası tehlikelerinden doğmuş olup Erzurum Kongresi'nin bütün ruh ve gayesi İttihatçılığın, İtilafçılığın, velhasıl particilikle her türlü siyasi cereyanların üzerindedir. Birkaç güne kadar Kongre'nin faaliyet ve mesaisi bunu tamamıyla gösterecek ve ispat edecektir.

Dolayısıyla memleketimizde daima fena cereyanlar ortaya çıkarmaya çalışan düşmanlarımızla onların yine dahilimizdeki bazı aletlerine ve zararlı vasıtalarına meydan vermemeniz, keyfiyeti gerek milli iradeye taraftar olan namuslu Hürriyet ve İtilaf zümresine ve tarafsız kişilere ve gerekse Amerikan temsilcilerine açıkça bildirilmesi ve temin ve şüphenin giderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

* Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hâtıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953, s.139-140; *Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları*, Derleyen: Dr. Utkan Kocatürk, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s.9-10.

1 İstanbul'da bulunan Kara Vasıf, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben uzun bir rapor yazarak Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'ya göndermiş, o da bu raporu Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir. Bu raporda "İstanbul'da, Enver Paşa'nın Erzurum'da bulunduğu, harekâtın milli olmayıp İttihatçıların eski yöneticilerinin kışkırtmasıyla yayıldığı" bildiriliyor ve bu durumun "milli hareketi doğru bulan tarafsız Hürriyet ve İtilafçıları bile fena değerlendirmelere sevk ettiği" ifade ediliyordu. Yukarıdaki metin, bu yazıya karşılık olarak Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'a tebliğ edilmek üzere Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği 221 numaralı şifredir. (Dr. Utkan Kocatürk'ün notu.)

3. FIRKA KUMANDANLIĞI VEKÂLETİ'NE*

(7 AĞUSTOS 1919)

7 Ağustos 1919

3. Fırka Kumandanlığı Vekâleti'ne

Halit Bey Kardeşime,

4.8.1919 tarihli yüksek telgrafınızda gösterilen sevgi ve fedakârlık belirtilerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Zaten sizden başka türlü şeyler beklenmezdi. İçinde bulunduğumuz cemiyet bir siyasi parti olmayıp, vatanı kurtarmaya dayanan Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti'dir. Birkaç güne kadar yayınlanacak olan bildirgesinde amacı okursunuz. Sözü edilen kuşku, zerre kadar hayalimden bile geçmemiştir. Çünkü benim tuttuğum hedef, bütün değerli arkadaşlarımın amaç ve ortak kararlarıdır. Allah'ın yardımıyla başarımız kesindir.

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Kls. 1, Dos. 1335/2, Fih. 37-1'den özetleyerek ve yukarda yer verildiği şekilde aktaran: *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.194.

ANKARA'DA 20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(7 AĞUSTOS 1919)

Görülüyor ki müjdesi verilen Batı Anadolu teşkilatı da hemen tamamı tamamına buna benziyor. Ve Sivas Kongresi'nde ve ihtimal ki daha evvel yani Vilayatı Şarkıye Kongresi'nin beyannamesi resmen her tarafa yayılınca Batı Anadolu da bu ad ve unvanı taşıyacak ve Sivas Kongresi bunları birleştirecektir.

* Ali Fuat Cebesoy'un Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne verdiği vesikalarından (114/51947) aktaran: *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları.* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1967, s.4-5.
Belirtilen kaynakta, "Mustafa Kemal, daha 7 Ağustos 1919'da, yani Balıkesir Kongresinden sonra Erzurum'dan Ali Fuat Paşa (Cebesoy)'ya gönderdiği bir telgrafta, Erzurum Kongresinde 'Müdafaai Hukuk' adının kabul edildiğini belirttikten sonra aynen şöyle demekte idi:" açıklamasından sonra yukardaki metin yer almaktadır. (Y.N.)

ŞİRAN MÜFTÜSÜ HASAN FAHRİ EFENDİ'YE MEKTUP*

(9 AĞUSTOS 1919)

Şiran Müftüsü Hasan Fahri Efendi Hazretlerine

Erzurum Kongremizin açıldığı sırada ve sona ermesi münasebetiyle irat buyurduğunuz Arapça düzgün ve açık ve maksada tamamen uygun hitabeleriniz, cemiyetimiz tarihinde pek kıymetli hatıralar olarak saklanacaktır. Bulunacağınız yerlerden de latif sözlerinizle dolu mektuplarınızı almakla kıvanç duyacağım. Cenabı hak hayırlı seyahat müyesser buyursun, amin!

9 Ağustos 1335
(9 Ağustos 1919)

M. Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi. Kutu No: 93, Belge No: 23'teki belge. Sadık Perinçek tarafından eski yazıdan Latin harflerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, c.2, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1986, s.109.

ERZURUM'DA 3. ORDU MÜFETTİŞ VEKİLİ VE 15. KOLORDU KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR'E*

(9 AĞUSTOS 1919)

Erzurum'da 3. Ordu Müfettiş Vekili ve
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine mahsustur.

Paşa Hazretleri,

Zatı samileri Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin basılmakta olan ve takdim edilmekte bulunan nizamnamesinin özel maddesi gereğince Heyeti Temsiliye üyelerinden olduğunuzu arz ile ihtiramlarımızı takdim ederiz Paşa hazretleri. 9.8.35 (9 Ağustos 1919)

Heyeti Temsiliye Üyelerinden
M. Kemal

Üyelerden
Süleyman Necati

Üyelerden
Hüseyin Rauf

Üyelerden
İzzet

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*. Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.108; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 63/17435'ten aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s. 51.

MUTKİ'DE AŞİRET REİSİ HACI MUSA BEY'E*

(10 AĞUSTOS 1919)

Erzurum, 10 Ağustos 1919

Mutki'de Aşiret Reisi Hacı Musa Bey'e

Muhterem Efendim,

2. Ordu Kumandanlığı'nda bulunduğum sırada ve pek ciddi ahval içinde aramızda hasıl olan kalbi bağların hatıraları daima saklı kalmıştır. Zatıâlilerinin eskiden beri devlet ve millet ve vatan uğrunda fedakârlığınız, seçkin hizmetleriniz, bütün hamiyet erbabının takdir ve beğenisi altındadır. Bu arada son olarak Bitlis'in geri alınmasında orduya fiilen yaptığınız yardımın kıymeti, Mutki bölgesinin düşmana karşı korunmasında gösterdiğiniz gayret ve çalışmanın önemi, her zaman takdir ve şükran lisanıyla yâd edilmektedir. Bu kadar fedakârlıklarımızın neticesinde bihikmetillâhitealâ[1] düşmanlarımızla yapmaya mecbur kaldığımız Mütareke hükümlerinin hiç olmazsa hakkıyla iyi uygulanmasıyla milli bağımsızlık ve geleceğimizin serbestisini ümit ederken maalesef düşmanlarımızın bugün devlet ve milletimize karşı pek hainane bir vaziyet alarak memleketimizi tamamen parçalamak, İslam âlemi için asırlardan beri kanlarını döken milletimizin hâkimiyet ve bağımsızlık hakkını elinden alarak köle mevkiine düşürmek için çalıştıkları, ecdadımızın bıraktığı anavatanda Ermenistan yapmaya uğraştıkları pek aşikâr olarak görünüyor. Pek büyük üzüntülerle karşılanacak alçakça ahvaldendir ki, milletin kuvvetine dayanmayı, emellerine uygun harekât etmeyi vatani ve hakiki vazife bilmesi lazım gelen İstanbul'daki merkezi hükümet de tamamıyla acz ve miskinlik içerisinde, idare dizginlerini tesirleri önünde baş eğdiği düşmanlarımıza bırakıyor. Senelerden beri cihana fedakârlık dersleri vermiş, harikalar göstermiş olan pek namuslu ve faziletli milletimiz, bu iktidarsız ellerde pek yakında ne derece vahim akıbetlere uğrayacağını anlayıp iyice bilerek gezdiğim yerlerde haklarının korunması, vatanlarının müdafaası yolunda Müdafaai Milliye cemiyetleri kurmak suretiyle hakkıyla çalıştıklarını büyük bir övünç ve şükran ile gördüm. İşte bu ahval ve şartlar içinde asker olarak bağımlı çalışmaktan ziyade sinei millette vatandaşlarımla beraber bir millet ferdi olarak memleketimin mutluluk ve bağımsızlığına hizmet etmeyi, şeref ve haysiyeti için ölünceye kadar çalışmayı daha faydalı görerek âşığı olduğum askerlikten istifa ettim. Tabii ki bu vatani çalışmada zatıâlileri gibi pek kıymetli vatandaşlarımın yardım ve ortaklık buyuracaklarına tam itimadım vardır.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 47, s.937-939.
1 "Allah'ın hikmetiyle" anlamında. (Y.N.)

Arz-ettiğim birçok müdafaa cemiyetinin katılmasıyla milleti birleştirmek ve hayatımıza kastetmek isteyen düşmanlarımıza karşı kuvvetli bulundurmak maksadıyla Erzurum'da bir kongre toplanmıştır. Görüşmeler ve kararlar hakkında Celâl Bey biraderimiz tafsilat vereceğinden bu hususta sözü uzatmayı gereksiz görüyorum. Ancak şu kadarını arz edeyim, hakkıyla milletimizin bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü yolunda ortaya çıkan ittifakı, dışarıya ve içeriye karşı temsil maksadıyla Kongre'ce bir Heyeti Temsiliye seçildi ve kabul edildi. Zatıâliniz de Kongre'nin genel oylarıyla oybirliğiyle bu Heyeti Temsiliye üyeliğine seçildiniz. Senaverleri[1] de bu meyanda bulunduğum gibi, eski Bahriye Nâzırı Hamidiye kahramanı Rauf Beyefendi biraderimiz de beraberdir. Vatanımızın kurtuluşu ve mutluluğu için el ele vererek çalışılacak bir zemin ve zaman ortaya çıktığından dolayı cidden pek büyük memnuniyet hissetmekteyim. Celâl Bey biraderimizin zatıâlinize getireceği nizamname gereğince yüksek tarafınızca teşkilata sıcaklık verilerek hiçbir tarafın ve kimsenin müdahale ve engellemesine müsaade buyurulmamasını ve mukaddes milli maksadın temini yolunda yardımcı olacağını ümit ve kabul etmekte olduğum mülki ve askeri hükümetin muhalif harekâtı görüldüğü takdirde milletin irade ve hâkimiyetinin gösterilmesi lazım geleceğini zatıâlilerinden ayrıca arz ve rica ederim.

Burada olduğu gibi aynı maksatla Sivas'ta da bütün milletin temsilcilerinden oluşan genel bir kongre toplanmak üzeredir. Senakârınız[2] da birkaç güne kadar yalnızca bunun için Sivas'a hareket edeceğim. Kongrenin sonunda tekrar Erzurum'a döneceğim cihetle Erzurum'da zatıâlinizle müşerref olurum. Bunun için uygun vakitte zatıâlilerine telgrafla bilgi vererek hemen teşrifinizi rica edeceğim. Oradaki işlerimizin[3] zatıâlinizin burada uzun müddet kalmanıza mani olacağını biliyorsam da, milletin bizlerden beklediği hizmetin önemi ve yüceliği karşısında kısmen feda edileceğinden de eminim. Her halde bir defa görüştükten sonra bu tarafın da bir hal çaresini düşünür, buluruz. Cenabı vahibül'âmal hazretlerinden vatan ve milletimiz için hayırlı akıbetler niyaz eder ve sizlerin gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

1 Senâver: Metheden, öven. (Y.N.)
2 Senâkâr: Metheden, öven. (Y.N.)
3 "İşlerinizin" olmalı. (Y.N.)

DİYARBEKİR'DE 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE RİYASETİ'NE*
(10 AĞUSTOS 1919)

Şifre

Erzurum'dan
10.8.335
(10 Ağustos 1919)

Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne

C.9.8.335 (9 Ağustos 1919)

Verilen müjdeye ve bu konuda yardımcı olan kıymetli kişilere ve özellikle Vali Faik Ali Beyefendi'ye teşekkürler arz olunur. Sonradan Heyeti Temsiliye'ye girecek kişilerin seçilmesi şekli hakkında 8 Ağustos 335 (8 Ağustos 1919) tarihli telgrafnameyle izahat verildiği üzere eğer Diyarbekir vilayetinde Heyeti Temsiliye'ye bir kişi verilecekse iki adayın ve iki kişi verilecekse dört adayın isimlerini Heyeti Temsiliye'ye bildirmek ve fakat bunların içinden daha kıymetli ve vasıf sahibi olan ikisi nizamname gereğince tercih olunmak üzere keyfiyet hakkında şifre ile izahat verilmesi rica olunur. Şüphesiz ki Diyarbekir vilayetinden iki delegenin Heyeti Temsiliye içinde bulunması pek gerekli olduğu için bunun sağlanması ayrıca rica olunur. Diyarbekir'de bu şekilde seçim yapılınca Elaziz vilayetinden elde edilmesi ve başarılı olunacağı hakkındaki kanaatimiz kuvvetleniyor. Zatı biraderlerinin alıştığımız olağanüstü çalışmaları şevk ve sevincin başlangıcı oluyor. Gözlerinden öperiz.

(41 14 42 24)

M. Kemal

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan mikrofilm çıkışlarında: Film No: 5, Sayfa No:5. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşiv'ndeki kaydı: D: 335/4-1, F: 22-20.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır. (Y.N.)

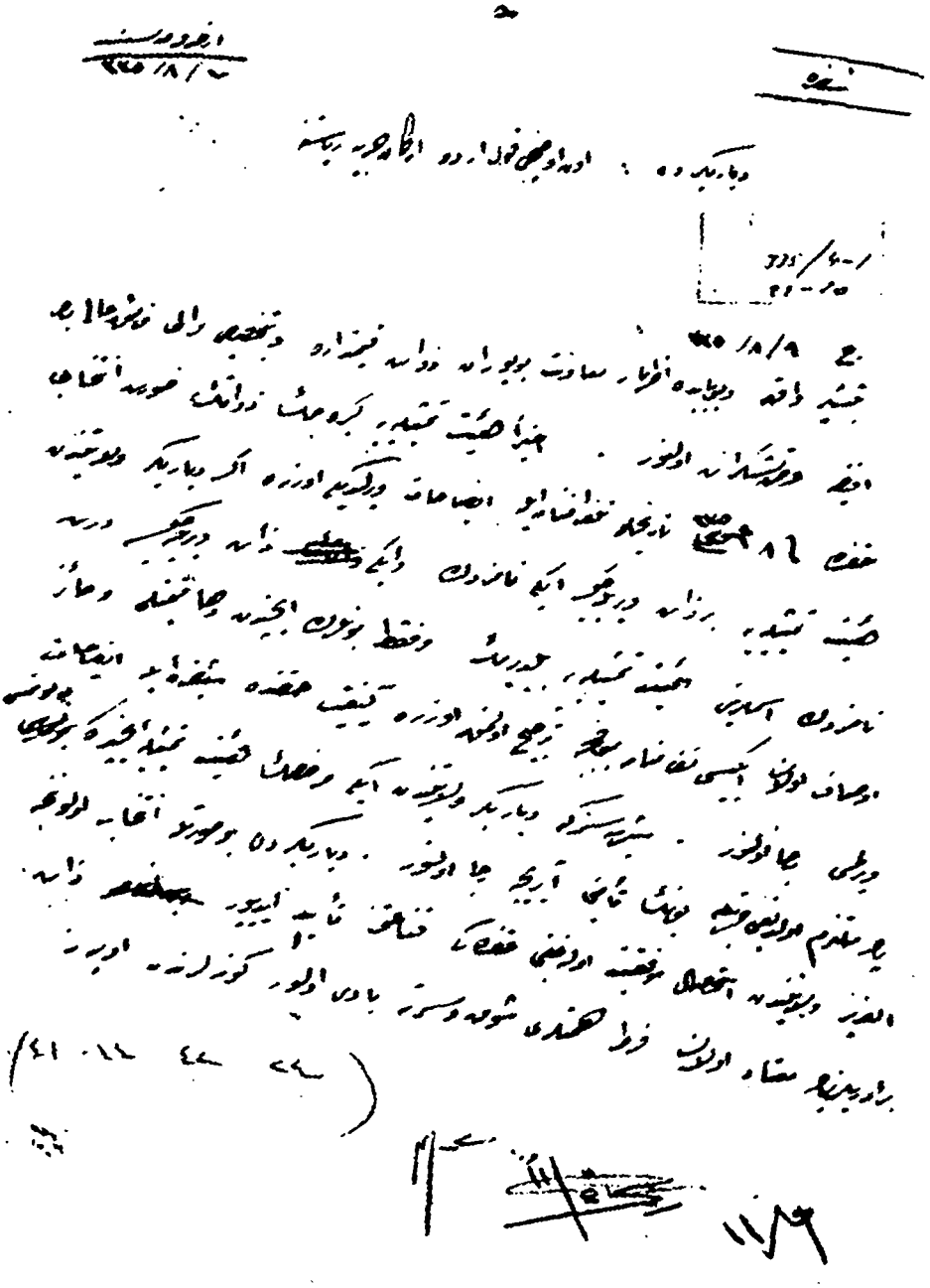

10 Ağustos 1919 tarihli, "Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Riyasetine" başlıklı belge.

NECATİ EFENDİ'YE*

(12 AĞUSTOS 1919)

12 Ağustos 1335
(12 Ağustos 1919)

Özel

Necati Efendi Biraderimize;

Elviyei Selâse'deki[1] İslâm Cemiyeti'nin yanınızdaki itimatnamesi dikkatimizi çekti. Hakkı âlinizde gösterilmiş bulunan itimatta ne kadar isabet vardır. Zatıâliniz Doğu Anadolu'nun Erzurum'da yaptığı Kongre'de delege olarak hazır bulunmuş olduğunuzdan Kongre'nin tespit ettiği esaslara ve dahili esaslara ve nizamnameye ve bilhassa Osmanlı Devleti'nin topraklarından olan Elviyei Selâse'deki kardeşlerimiz hakkında Kongre heyetinin ne kadar çok heyecanlanmış olduklarına yakînen şahit oldunuz. Bugün mevcut olan bazı sebepler ve bölgedeki siyasi durumun çok yakında son bulacağı hakkındaki kanaate malûm oldunuz. Bütün bu bakış açısını Elviyei Selâse'deki kardeşlerimize anlatıp ve ona göre icap eden şartlara hazır olmalarını söyleyiniz ve ilerde uygun şartların, emniyet ve nizamın sağlanmasının beklendiği ve bunun da hayırlı işlere vesile olacağı işbu kâğıt ile teyit olunur.

Mustafa Kemal

Hüseyin Rauf
Râif (Hoca)

* Dr. Ahmet Ender Gökdemir, "Millî Mücadele'de Elviye-i Selâse", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.7, Kasım 1990, Sayı: 19, s.156.

1 Kars, Ardahan ve Batum sancaklarının ortak adı. (Y.N.)

ANKARA'DA 20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(13 AĞUSTOS 1919)

13 Ağustos 1335
(13 Ağustos 1919)

Numara
306

Şifre
Çok aceledir
Kişeye özel

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Fuat Paşa Hazretlerine

1. Kongre Beyannamesi ulaştı mı? İstanbul'daki temsilcilere ulaşıp ulaşmadığının araştırılmasını rica etmiştim, mümkün oldu mu? Konya'da Selâhattin Bey'e de ulaşmasının soruşturulmasıyla bir benzerinin oradaki İtalyanlar aracılığı ile İtalya siyasi temsilcisine verilmesinin hatırlatılması.

2. Eskişehir'den hareketleri bildirilen delegeler neredediler? Sivas'a ne vakit hareket ediyorlar, sayın babanız[1] hareket için İstanbul'dan Arif Bey'in gelmesini bekleyecekler midir? Adı geçenin İstanbul veya diğer bir yer adına delegeliği sağlanmıştır ümit ederim.

3. Kara Vasıf Bey Amerika mandasıyla çok uğraşıyor. Anadolu'daki milletin gerçek duygularını anlatmayı mı başaramıyoruz? Acaba yazdıklarımız eline geçmiyor mu? Beyannamenin 7. maddesi amacı anlatmaya yeter sanırım.

4. Vasıf Bey Samsun'a gelen Osman Bey'le yedi bin lira gönderdiğinden söz etmişti. Osman Bey üç bin lira verdi. Bu hususu, önceleri siz kardeşimin aracılığı ile sormuştuk, cevap alınamadı. Tekrarına lüzum gördüm. Çünkü İstanbul'daki kişiler bu hususta bize yardım etmeyeceklerse, bilelim de ona göre kendilerine değer verelim. Rica ederim bu hususu kesin olarak sorunuz. Hiç olmazsa elimizde şimdilik elli bin lira bulunmalıdır.

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Kls. 1, Dos. 1335/2, Fih. 43'ten aktaranlar: *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1974*, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara, 1974, s.43-44; *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.195-196.
Belgenin fotokopisi ya da çevriyazısı yayımlanmamıştır. Ayrıca, ikinci kaynak, metindeki bazı bölümleri çıkartarak yayımlamıştır. (Y.N.)

1 İsmail Fazıl Paşa. (Y.N.)

5. Vereceğiniz ilk bilgiler üzerine Rauf Bey'le birlikte Sivas'a hareket edeceğiz, oradan daha ayrıntılı görüşürüz.

6. Ankara'dan hiç olmazsa iki bin kilo benzin Sivas'a göndermenizi çok rica ederim. Vali'nin özürleri artık kabul edilemez değil mi?

7. Hepimiz gözlerinizden öperiz ve acele karşılığınızı bekliyoruz, sayın kardeşim.

8. Buraya. Karakol Cemiyeti Genel Görev Yönetmeliği diye basılı bir şey geldi, oraya da gelmişse bildirilmesi. Bunun uygulanmaması hakkında da maruzatta bulunacağım. O zamana kadar pek gizli tutulmasını rica ederim.

M. Kemal

BİTLİS, KÜFREVÎZÂDE ŞEYH ABDÜLBAKİ EFENDİ'YE*
(13 AĞUSTOS 1919)

13 Ağustos 335
(13 Ağustos 1919)

Bitlis, Küfrevîzâde Şeyh Abdülbaki Efendi Hazretlerine

Faziletli Efendim Hazretleri,

Zatı fazılanelerinin Bitlis'te olduğunuzu tahmin ediyordum. Bu defa aldığım bilgi üzerine, bu husus belgelendi. Yüce hilafet ve saltanat makamının, vatan ve milletimizin içinde bulunduğu zor vaziyet malumu arifaneleridir. Senâverleri milletimizin bugünkü felaketin içinden çıkacağı güne kadar milletle beraber ve milletin içinde çalışmaya varlığını hasretmekten başka hamiyet şiarı olamayacağı kanaatiyle derhal askerlikten istifa ettim. Çünkü resmi makam ve sıfatını buna mani oluyordu.

Bugün için yegâne kurtuluş çaresi milletin birliğini bütün cihana göstermek ve haklarımızı ve mukaddesatımızı milletin göstereceği kudret ile kurtarmaktır.

Erzurum Kongresi'nce kararlaştırılan esasları takdim ediyorum. O havalice gereği yapılarak düşmanlarımızın her türlü zararlı telkinlerine set çekmeleri, herkesçe bilinen hamiyet ve vatanperverliklerinden beklenir. Hürmet ve muhabbet arz eylerim Efendim Hazretleri.

Eski 3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

* T.C. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi, Klasör No: 31, Dosya No: 96-97, Fihrist No: 28-5'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, ATASE Yayınları, Ankara, 1996, Belge No: 21, s.65-66; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 48, s.939-940.

ŞİRNAKLI ABDÜRRAHMAN AĞA'YA, DERŞEVLİ ÖMER AĞA'YA, MUŞASLI RESUL AĞA'YA*

(13 AĞUSTOS 1919)

Mektup 13 Ağustos 1919

Şirnaklı Abdürrahman Ağa Hazretlerine
Derşevli Ömer Ağa Hazretlerine
Muşaslı Resul Ağa Hazretlerine

Vatanperver Efendim;

Zatıâlinizin yüce hilafet ve saltanat makamına olan bağlılıkları ve mukaddes vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine katiyen razı olamayacakları herkesçe bilinmektedir. Bugüne kadar göstermiş olduğunuz fazilet eserlerini yakından bildiğim için zatıâlinizi vatan ve millet için çalışmak hususunda hayatını hasreden vatanperverlerin başında göreceğimden eminim. Erzurum Kongresi'nce düzenlenen beyanname ve nizamnamelerden lüzumu kadarını takdim ediyorum. Teşkilatın o havalice tatbik edilmesinin hızlandırılması ve kolaylaştırılması ve zararlı düşman telkinlerine katiyen mani olmak hususlarında hamiyet ve bilinen gayretlerinizi tam bir inançla bekler ve gözlerinizden öperim Efendim.

Eski 3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 49, s.940.

ESKİ MEBUS SADULLAH EFENDİ'YE*

(13 AĞUSTOS 1919)

13 Ağustos 1919

Eski Mebus Sadullah Efendi Hazretlerine

Muhterem Efendim;

Yüce hilafet ve saltanat makamının uğradığı baskı, vatan ve milletimizin düşmanlar tarafından mahkûm edilmek istenildiği elim akıbet malûmu âlileridir. Bütün bu saldırılara karşı koyabilmek için yegâne çarenin milletimizin, haklarının ve mukaddesatının müdafaası için yekvücut olarak kudret göstermesi olduğu takdir buyurulur.

Doğu Anadolu'nun her tarafında aynı elem neticesi olarak teşekkül etmiş bulunan cemiyetlerin Erzurum Kongresi'nde elhamdülillah birleşmesi maksadın sağlanması için elde bir teminat olmuştur.

Milli birliğimizin dahil ve harice karşı temsili için kabul edilen Heyeti Temsiliye'ye zatıâlileri oybirliğiyle seçildiniz. Bu suretle vatan ve milletimiz için birlikte çalışacağımızdan dolayı pek bahtiyarım.

Kongre'ce düzenlenen beyanname ve nizamnamelerden kâfi miktarı takdim edilmiştir. O havalide teşkilatın takviyesini ve şekillenmesini temin buyurduktan sonra Erzurum'a teşrifleriniz şiddetle beklenir.

Bendeniz, Heyeti Temsiliye'mizde bulunan eski Bahriye Nâzırı Rauf Beyefendi ile Sivas'ta toplanmak üzere bulunan Kongre'ye gideceğimizden dönüşümüze kadar Raif Efendi yalnız kalıyorlar. Teşrifleriniz kendileri için pek büyük teselli kaynağı olacaktır. Cümleten gözlerinizden öperiz Efendim.

Eski 3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk. *Nutuk*. c.III. Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 50. s.941.

ŞEYH MAHMUT EFENDİ'YE*

(13 AĞUSTOS 1919)

13 Ağustos 1919

Şeyh Mahmut Efendi Hazretlerine

Faziletlû Efendim;

Yüce hilafet makamına ve Osmanlı saltanatına olan hakiki bağlarınız ve aziz vatanımız hakkındaki kati alakanız herkesçe çok iyi bilinir. Harbi Umumi'nin makûs neticesi düşmanlarımıza çok fırsatlar verdiğinden Mütareke'den beri devlet, millet ve vatanımız hakkında reva görülen tecavüz ve saldırılar tahammül ve kabul edilemeyecek dereceye varmıştır. Hilafet ve saltanatın yok olmasına ve vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine ve milletimizin Ermenilere esir olmasına rıza gösterecek hiçbir Müslüman tasavvur edilemez. Düşmanlarımızın her taraftaki teşebbüsleri hep vatanın parçalanması ve milletimizin esir olması gayelerine yöneliktir. Milletten kuvvet alamayan ve esir vaziyetinde bulunan merkezi hükümet aczden başka bir şey gösterememiştir.

Milletin yekvücut olarak kuvvet ve kudretini cihana göstermesinden başka kurtuluş çaresi ve dayanak noktası kalmamıştır. Bu sebeple senâverleri resmi makam ve sıfatımın engel olduğunu gördüğümden derhal askerlik mesleğinden istifa ederek vatan ve milletimizin tam kurtuluşuna kadar milletle beraber ve milletin içinde çalışmaya karar verdim. Zatıâlileri gibi fedakâr, vatanperver dindaşlarımızın benimle beraber çalışacağınıza eminim. Bu defa Erzurum Kongresi'nce kararlaştırılan beyanname ve nizamnamelerden takdim ediyorum. O havalice teşkilatın genişletilmesi ve takviyesi konusunda kuvvet sarf edilmesini rica ederim. Yakında Sivas'ta toplanacak olan genel bir kongre ile de daha faydalı ve kati neticeler elde edileceği şüphesizdir. O havalide İngilizlerin aldatıcı telkinlerinin önüne geçilmesi pek ziyade lazımdır. Cenabı hak cümlemize muvaffakiyetler ihsan buyursun. Gözlerinizden öperim Efendim.

Eski 3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 51, s.941-942.

NORŞİNSLİ BÜYÜK ŞEYHLERDEN ŞEYH ZİYAETTİN EFENDİ'YE*
(13 AĞUSTOS 1919)

Norşinsli Meşayihi İzamdan Şeyh Ziyaettin Efendi Hazretlerine

Faziletlû Efendim:

Zâtı fâzılanelerinizin[1] Harbi Umumî süresince Osmanlı ordusuna yapmış olduğunuz seçkin hizmetlerinizi ve yüce hilafet ve saltanat makamına göstermiş olduğunuz kalpten bağlılığınızı yakından biliyorum. Bu sebeple zatıâlinize kalben pek büyük hürmetim vardır.

Bugün hilafet makamının. Osmanlı saltanatının ve mukaddes vatanımızın düşmanlarımız tarafından nasıl rencide edilmekte ve Doğu Vilayetleri'mizin Ermenilere hediye edilmesinde ısrar olunmakta olduğu malûmu ârifaneleridir. Millete dayanmayan İstanbul'daki merkezi hükümetin bütün bu düşman saldırıları karşısında aciz ve naçiz kalarak millet ve memleket hukukunu müdafaa edememekte olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple milletimizin varlığını ve birliğini bütün cihana göstermek ve hukukumuzun öznel ve şahsi kararlarla imhasına müsaade edemeyeceğimizi anlatmak maksadıyla senaverleri resmi makam ve sıfatımdan ayrılarak milletin içinde ve milletle beraber çalışmaktan başka çare göremedim ve derhal askerlikten istifa ettim.

Acı olayların tesiriyle her tarafta teşekkül eden milli ve vatani cemiyetlerin delegelerinden mürekkep olmak üzere Erzurum'da toplanan bir kongre ile "Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" kuruldu ve milli birliğimizi dahil ve harice karşı temsil etmek üzere bir Heyeti Temsiliye kabul edildi. Bu hususa dair bir beyanname ve nizamnamelerden yüce kişiliğinize takdim ediyorum. Zatı fâzılaneleri cemiyetimizin en muhterem üyelerinden bulunduğunuz cihetle mukaddes maksadı elde etmek için herkesçe bilinen emek ve gayretlerinizin teşkilatımızın o havalice ortaya çıkışının çabuklaştırılmasına ve zararlı düşman telkinlerinin giderilmesine harcanacağına eminim. Birkaç güne kadar Batı Anadolu ve Rumeli'nin bütün vilayetlerinden gelmekte olan delegelerle de genel bir kongre Sivas'ta yapılacaktır. Cenabı hakkın yardım ve inayeti ve peygamberi zişanımızın feyzü şefaati ile bütün milletimizin bir noktada birleşmiş olduğunu ve hukukunu muhafaza ve müdafaaya kadir bulunduğunu cihana göstereceğiz.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 52, s.942-943.
1 Fâzıl: Faziletli, erdemli, üstün. (Y.N.)

Yakında Meclisi Mebusan'ımızı açtırmak ve millete dayanan kuvvetli bir hükümeti iktidar mevkiine geçirerek vatanın selametini temin etmek müyesser olacaktır.

Muhabbet ve hürmetlerimin kabulünü rica ve o havalideki bütün vatandaşlarıma selamlar ithaf eylerim Efendim Hazretleri.

Eski 3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

GARŽAN'DA REİSLERDEN CEMİL ÇETO BEY'E*

(13 AĞUSTOS 1919)

Garzan'da Reislerden Cemil Çeto Bey'e

Efendim:

O havaliden gelen kişilerden aldığım bilgilerden zatıâlinizin yüce hilafet makamına ve sonsuza kadar yaşayacak devletimize olan sağlam ve hakiki bağlarınızın belirtilerinden olmak üzere aziz vatanımızın düşman emellerine karşı korunması konusunda göstermekte olduğunuz emek ve fedakârlığı öğreniyorum. Bundan dolayı pek ziyade memnun ve müteşekkirim.

Erzurum'a gelmeden evvel yapılan telgraf haberleşmemizde ilk fırsatta oralara gelmek arzusunda bulunduğumu bildirmiştim. Fakat ahval ve hadiseler şimdiye kadar buna müsaade etmedi.

Duyduğunuz ve duyacağınız gibi Mütareke'den sonra İtilaf devletleri devlet ve milletimizin hukukuna asla riayet etmeyip memleketimizi ve Doğu Vilayetleri'ni Ermenilere vermek, Batı vilayetlerimizden İzmir gibi en mamur yerleri Rumlara hediye etmek, Karadeniz sahillerinde bir Pontus Rum hükümeti kurmak gayelerine düştüler. Bir taraftan da İngilizler Diyaribekir ve havalisi halkını aldatarak türlü türlü şekiller vermeye kalkıştılar. Üçüncü Ordu Müfettişliğim esnasında, düşmanların bu hainane kasıtlarını önlemeye karar verdim. Ve bunun için icap eden teşebbüslere giriştim. İstanbul'da esir vaziyetinde bulunan merkezi hükümetin bazı ileri gelenleri, milletten kuvvet almakta müsamahakâr davrandıklarından yabancılar indinde hükümsüz kaldılar. Benim milli ve vatani uğraşlarımdan tabii ki düşmanlarımız memnun olmadılar. Beni Anadolu'dan İstanbul'a davet etmek istediler. Ben ise nihayete kadar milletle beraber ve sinei millette çalışmaya karar verdiğimden derhal askerlikten istifa ettim.

Malûmu âlinizdir ki Anadolu ve Rumeli'nin tekmil vilayetlerinde Müdafaai Hukuk cemiyetleri kurulmuştur. Doğu Anadolu vilayetleri ve bağımsız sancakların delegelerinden mürekkep olmak üzere Erzurum'da bir kongre yapıldı. Bu sayede tekmil Doğu Anadolu halkı birleşti. Dahili ve harici siyasetini tespit eden esaslı kararlar aldı ve bir de teşkilat nizamnamesi yaptı. Bunlardan zatıâlinize takdim ediyorum.

Birkaç güne kadar tekmil Batı Anadolu ve Rumeli vilayetleri delegelerinden mürekkep olmak üzere Sivas'ta genel bir kongre toplanacaktır. Bu suretle bütün millet yekvücut olarak hukukunu müdafaa edecek hale gelecektir. Milleti birleşmiş bir

* T.C. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi, Klasör No: 31, Dosya No: 97-96, Fihrist No: 28'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, ATASE Yayınları, Ankara, 1996, Belge No: 22, s.67-70; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 53, s.944-945.

halde gerek dahile ve gerek harice karşı temsil etmek üzere bir Heyeti Temsiliye seçilmiş ve kabul edilmiştir ki, ben de bu heyete dahilim. İnşallah yakında Meclisi Mebusan toplanacak ve her türlü millet ve memleket hukukunu müdafaaya yeterli kuvvetli bir hükümet iktidar mevkiine gelecektir. Milletin gösterdiği bu birlik ve kudret sayesinde tekmil yabancı devletleri, İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar, kısaca hepsi vatan ve milletimize hürmet etmeye başladılar. İnşallah netice mesut olacaktır.

Doğu Anadolu'daki cemiyetlerin birleşmesinden ortaya çıkan "Müdafaai Hukuk Cemiyeti" kesin çalışmasıyla devletimizin bağımsızlığını ve vatanımızın bütünlüğünü kurtaracağına hiç şüphe etmiyorum. Zatıâliniz cemiyetimizin en önemli üyelerindensiniz. Emek ve gayretinizle o havalide az zamanda teşkilatın takdim ettiğim nizamname hükümlerine uygun olarak vücuda getirileceğine ve İngilizlerin milletimizi parçalamaya ve vatanımızı Ermeni ayakları altında çiğnetmeye yönelik olan entrikalarına meydan verilmeyeceğine eminim.

Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere geçici olarak Sivas'a gideceğim. Ondan sonra tekrar Erzurum'a geleceğim. Gözlerinizden öper, orada bütün vatandaşlarımıza mahsus selamlar eylerim Efendim.

Eski 3. Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

SİNOP MUTASARRIFLIĞI'NA*

(15 AĞUSTOS 1919)

Erzurum
Telgrafhane Nu: 1841
Aceledir.
Kişiye özeldir.
No: 326

Sinop Mutasarrıflığı'na

Cevap: 4 Ağustos 919 ve No: 2

Osman Bey hakkındaki ayrıntılı telgrafnameniz 9 günde buraya ulaştı. Hamit Bey'in 8 Ağustos 1919 tarihli cevabî şifresi burada hiç çözülemedi. İsmail Hakkı Bey'in buna uygun hareketi hakkında icap eden muamele yapılmak üzere 3. Kolordu Kumandanı ile Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey'e Kâzım Paşa hazretleri tarafından önemle yazılmıştır. Herhalde macera esef vericidir. Gösterdiğiniz milli hamaset takdire ve şükrana değerdir. Osman Bey'in İstanbul'a gitmesi katiyen doğru değildir. Kendileri benimle buluşmak üzere hemen Sivas'a hareket etmelidir. Biz de birkaç güne kadar oraya hareket edeceğiz. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretleri ile daima temasta bulunulması ve adı geçenin talimatına uygun hareket edilmesi rica olunur. Mevki sarsılması vatanperverler için hiç söz konusu olamaz. Her ne zaman zaruret karşısında kalınırsa milletin sinesi fedakâr evlatlarına açıktır. Derhal keyfiyeti bildirmenizi arz ve başarı dilekleri efendim. Bu telgrafın gelişinin bildirilmesini rica ederim. 15 Ağustos 1919

Mustafa Kemal

* Nurettin Peker. *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri (İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı. Hatıralar)*. Gün Basımevi, İstanbul, 1955, s.52.

DAMAT FERİT PAŞA'YA*

(16 AĞUSTOS 1919)

Şifre

Erzurum
16 Ağustos 335
(16 Ağustos 1919)

Sadrazam Damadı Şehriyari Ferit Paşa Hazretlerine

Bir zaman için ortaya çıkan görüş ayrılığını yeni nedenlerin ortadan kaldırmakta olduğuna inanarak zatı asıfaneleri[1] için mahfuz ihtiramatımdan istifade ederek kalplerimizin ortak bir bağla çırpındığı mukaddes gayenin son safhasına bir kere daha makamınızın dikkatini çekerim.

Monsieur Clemenceau'nun zatı fehametpenahilerine olan ayrıntılı cevapnamelerini geçenlerde okuduktan sonra Dersaadet'e nasıl bir ümitsizlik yükü ve acılarla döndüğünüzü takdir ediyorum.

Altı buçuk asırlık saltanat süren ve cihanın her tarafında bağımsızlık tarihi bilinen devlet ve milletimize karşı pek açık bir lisan ile çizilmiş taksim ve imha kanaatini bu kadar bariz ve haysiyet kırıcı gösteren bir ifade karşısında titremeyecek bir hassas fert tasavvur edemem. Cenabı hakka binlerce hamdusena ederim ki milletimiz ruhundaki azim ve kahramanlıkla hayat ve varlığının tarihini ne tevekküle ve ne de cellatça hükümlere hiçbir zaman kurban etmeyecektir. Vatan ve milletimizin genel vakaları ve hadiseleri hakkında yabancıların menfaat ayrılığı ve çatışmasını bütün millet idrak ve takip ediyor. Şimdi pek eminim ki uzağı gören zatı fehametpenahileri bugünkü genel vaziyeti ve devlet ve milletin gerçek menfaatlerini üç ay evvelki gözlerle görmüyorlar.

Dokuz aydan beri işbaşına gelen kabinelerin daima birbirinden fazla zaafa uğraması ve nihayet maalesef artık adeta felç olmuş bir seviyeye inmesi yüce milli haysiyet karşısında cidden pek hazin oluyor. Muhakkaktır ki vatan ve milletin mukadderatı için dahilen ve haricen sesi duyulmak ve söz sahibi olmak, mutlaka milli iradeye dayanmak şartına bağlıdır. Bilhassa mandaterlik tartışmaları başlayalı beri bütün devletler ve milletler, mukadderat emrinde ancak milletimizin sedasını işitmek istiyorlar.

Kurtuluş ruhu etrafında toplanan bütün milletin dayanağı vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı, saltanat ve hilafet makamının dokunulmazlığıdır. Bu esaslar değil yalnız Doğu Anadolu'da, aynı teşkilata sahip olan bütün vatanda bütün kuvvetiyle ayaktadır.

* *İradei Milliye*, 2 Eylül 1919'dan aktaran: *Atatürk'ün Tanım, Telgraf ve Beyannameleri*. Derleyen: Ninet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.51-53; T.C. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi, Göz No: 1, Klasör No: 3, Dosya No: 1335/4-2, Fihrist No: 14, 14-3'ten aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Eylül 1978, Sayı: 77, Belge No: 1693.

1 "Âsafâne" olmalı. "Vezire yakışacak surette". (Y.N.)

Hayat hakkı ve bağımsızlığı için çalışan milletin maksadındaki temizliğe ve ciddiyete karşılık merkezi hükümet mülki ve askeri yöneticilere yapmış olduğu gizli tebliğlerle milli birliği kırmak, memleket ve milletin kurtuluşuna yönelen milli teşebbüsleri sonuçsuz bırakmak, kısacası millete karşı hasım vaziyet almak tarafını tutuyor. Bu hareket tarzı tabii ki büyük üzüntü yaratıyor. Bu hal milleti merkezi hükümete karşı arzu edilmeyen hareketlere yöneltebilecek mahiyettedir. Gayet samimi olarak arz ederim ki millet her türlü iradesini gerçekleştirmeye muktedirdir. Teşebbüslerinin önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Merkezi hükümetin yasaklama teşebbüsleri hiçbir tarafta ve hiçbir kimse tarafından uygulanma yeri bulamamaya mahkûmdur. Millet çizdiği program dairesinde gayet kesin ve açık adımlarla maksadına yürümektedir. Merkezi hükümetin şimdiye kadar olan önleyici teşebbüslerinin hiçbir tarafta hiçbir tesir yapamamakta olmasıyla hakikat ve vaziyetin takdir buyrulmuş olacağına şüphe yoktur.

İngilizlerin gösterdikleri yolda kurtuluş çaresi aramak da abestir. Ve netice olarak hüsran nedenidir. Bununla beraber İngilizler de en nihayet kuvvetin millette olduğunu takdir ederek hiçbir dayanağı olmayan ve millet adına hiçbir taahhütte bulunamayan ve bulunsa bile milletçe itaat edilemeyecek olan bir hükümet heyetiyle neticeli bir işe girişmenin mümkün olamayacağına kani olmuşlardır.

Bu havalide İngiliz temsilcisi olan Yarbay Rawlinson da bu hakikati bizzat acizlerine ifade etmiştir. Bundan başka dünya ahvalinin bildiğiniz üzere bugün almış olduğu ve daha da alacağı cereyan sebebiyle ve milletimizin birlik ve azmi karşısında yabancıların tehditlerini maddeten yapmaya kudretleri kalmamaktadır. Bütün temenniler şu merkezdedir ki hükümeti seniyemiz meşru olan milli cereyana karşı engelleyicilikten, velev geçici olsun günahsız olan memurları ihanete uğratmaktan kaçınarak, tersine Kuvayi Milliye'ye dayanmalı ve her türlü teşebbüsünde milli emelleri rehber almalıdır. Bunun için de milli varlık ve iradeyi temsil edecek olan Meclisi Mebusan'ın padişahın mukaddes emel ve emirlerini takviye etmek üzere en kısa bir zamanda toplanmasını temin etmelidir. Zatı fehametpenahilerine yönelik olan bu soylu hareket ile devlet ve milletin ve saltanat ve hilafet makamının tarihi yeni bir safhaya girecek ve bugün bozulmuş olduğuna şüphe olmayan yüce hükümet bağları karşılıklı bir samimiyet ile iyileşme manzumesine dönüşecek ve bu şekilde içeriye ve dışarıya karşı da bir haysiyet tecelli ettirilmiş olacaktır. Yüce iktidarınızda bu son uzlaşma kuvveti mevcuttur. Bunun tecellisini pek bağlı olduğum vatan ve milletin selameti ve pek sadakatkâr bulunduğum zatı akdesi humayunun[1] zafere mazhar olmaları adına niyaz ve tazimatı mahsusamın kabulüne müsaade buyrulmasını istirham eylerim.

Mustafa Kemal

1 Padişah kastediliyor. (Y.N.)

CEMİL CAHİT VE BEKİR SAMİ BEY'LERE

(16 AĞUSTOS 1919)

16 Ağustos1335
(16 Ağustos 1919)

Amasya'da Beşinci Fırka Kumandanı Cemil Cahit Beyefendi'ye
Bekir Sami Beyefendi'ye

30 Temmuz 35 (30 Temmuz1919) tarihli izahnameyi samileri 15 Ağustos'ta geldi. Sivas Kongresi münasebetiyle yakında mülakat edeceğimizden söz konusu olan husus derinlemesine görüşülür. Erzurum Kongresi'nin bitişinden sonra zatı devletlerine arz olunan telgrafnamelerin alındığının ve Sivas'a hareket zamanının bildirilmesini rica ederiz. Ankara'dan Batı Anadolu vilayetlerinin delegelerinin hareketine dair Fuat Paşa'dan beklediğimiz telgraf geldiğinde biz dahil hemen hareket edeceğiz. Nizamettin Bey'in mektubunu okudum. Sivas'ta mülakatımızda kendisi için münasip bir vazife kararlaştırırız. Cümleten arzı hürmet eyleriz efendim. (41 14 42 24)

M. Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 395. Belge, Ercümend Hüsnü Baki tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. (Y.N.)

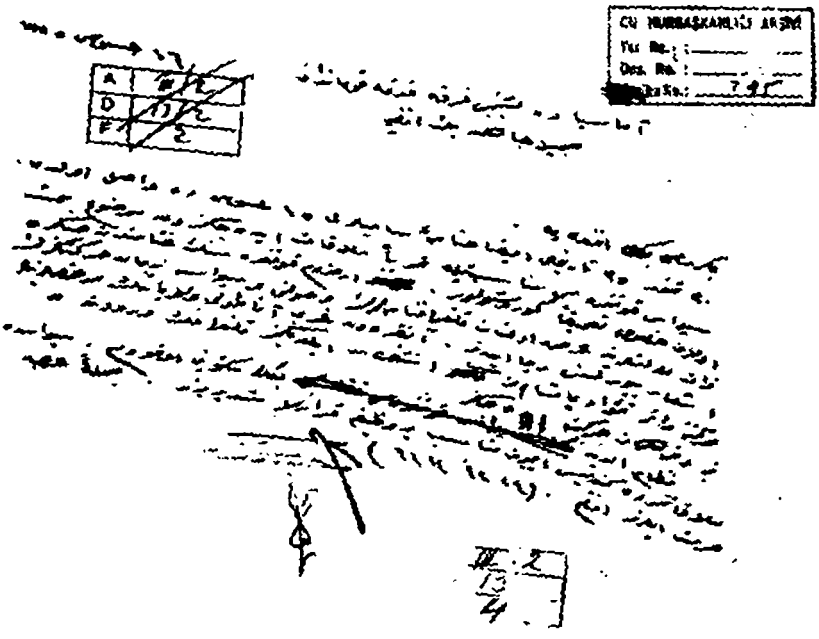

"Amasya'da Beşinci Fırka Kumandanı Cemil Cahit Beyefendi'ye, Bekir Sami Beyefendi'ye" başlıklı belge.

TRABZON MEVKİ KUMANDANI ALİ RIZA BEY'E*

(17 AĞUSTOS 1919)

17.8.1335
(17 Ağustos 1919)

Trabzon Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey'e

Aşağıdaki telgrafnameyi Heyeti Temsiliye üyelerinden İzzet ve Servet Beyefendi'lere okuyunuz ve hareketlerini kolaylaştırınız. Merkezi hükümetin son teşebbüsleri ile vaziyet ciddiyet kazanmıştır. Heyeti Temsiliye'ce önemli kararlar alınması hissedilmektedir. Sivas Kongresi için Batı Anadolu vilayetleri delegeleri Sivas'ta toplanmaktadır. İstanbul'daki Amerika heyeti Anadolu halkı ile temas etmek teşebbüsündedir. Bu maksatla söz konusu heyetten iki kişinin gelecekleri haber alınmıştır. Dolayısıyla Heyeti Temsiliye'mizin birlikte Sivas Kongresi'nde varlığını göstermesi pek önemli görüldüğünden zatıâlilerinizin Samsun üzerinden Sivas'a hareketleri, bu sakıncalı görüldüğü takdirde Kolordu'nun kamyonlarından istifadeyle Bayburd'a kadar teşrifleri ve Bayburd'a buradan gönderilecek vasıta ile Erzurum'a gelinerek birlikte Sivas'a gidilmesi mümkündür. Sivas Kongresi'nin bitiminde özel hususlarınız zorunlu bırakırsa Trabzon'a dönme hususu da temin olunabilir. Hareket zamanınızın bildirilmesi beklenerek hürmet arz olunur.

Mustafa Kemal — Kâzım Karabekir

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.141-142.

ZEKİ VE SERVET BEY'LERE*

(17 AĞUSTOS 1919)

Suret

Gümüşhane Eşrafından Zeki Beyefendi'ye
Trabzon Eski Mebusu Servet Beyefendi'ye

Salimen dönmeniz memnuniyet verici oldu. İltifatı biraderilerine hasseten teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

Aslına uygundur.
17 Ağustos 335
(17 Ağustos 1919)

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'ndan alınan belge Ercümend Hüsnü Baki tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. (Y.N.)

SİVAS'TA 3. KOLORDU KUMANDANI SELÂHATTİN BEYEFENDİ'YE
(ŞİFRE OLARAK REFET BEY'E DE)
ANKARA'DA 20. KOLORDU KUMANDANI FUAD PAŞA'YA
(AYNEN 12. KOLORDU SELÂHATTİN BEY'E)
SAMSUN'DA MUTASARRIF CAHİD BEY'E
KASTAMONU'DA JANDARMA KUMANDANI'YLA
(ŞİFRE DAHİLİNDE YOL MUTASARRIFINA)
DİYARBEKİR'DE 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE REİSİ
HALİD BEYEFENDİ'YE
VAN VALİSİ HAYDAR BEYEFENDİ'YE
TRABZON'DA FIRKA KUMANDAN VEKİLİ ALİ RIZA BEY'E
(ŞİFRE DAHİLİNDE İZZET VE SERVET BEY'LERE)
ERZURUM MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(18 AĞUSTOS 1919)

Erzurum 18.8.35
(18 Ağustos 1919)

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Selâhattin Beyefendi'ye
(Şifre olarak Refet Bey'e de)
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Fuad Paşa Hazretlerine
(Aynen 12. Kolordu Selâhattin Bey'e)
Samsun'da Mutasarrıf Cahid Bey'e
Kastamonu'da Jandarma Kumandanı'yla
(Şifre Dahilinde Yol Mutasarrıfına Aynen Verilecektir)
Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Halid Beyefendi'ye,
Van Valisi Haydar Beyefendi'ye,
Trabzon'da Fırka Kumandan Vekili Ali Rıza Bey'e
(Şifre Dahilinde İzzet ve Servet Bey'lere Mahsustur.)
Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne

Gizlidir.[1]

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi. Koleksiyon Adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 161, Belge: 161-1, 2'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.236-239; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 38/4307'den aktaran: Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1965, s.27-28; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s. 54-55.
Baykal ve Arsan'ın kitabında, Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen metin yer almıştır. Baykal, belgenin Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'ndeki numarasını 38/4307, Arsan ise 38/4309 olarak belirtmiştir. Arsan'ın yayımladığı metindeki imza yerinde "M. Kemal (Heyet-i Temsiliye Mühürü)" ifadesi, Baykal'da ise "Şarkî Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi / M. Kemal / (Mühür ve üzerinde imza)" ifadesi vardır. (Y.N.)

1 Bu bilgi, yalnızca Baykal'ın kitabında bulunmaktadır. (Y.N.)

1. Merkezi hükümet milli teşebbüslere mani olmak için tedbirler almakta ısrar ediyor. Bu ısrarın kendi menfaatlerini[1] artırmakta bulunduğuna şüphe yoktur. Ancak Posta ve Telgraf Başmüdürü Refik Halit Bey'in öteden beri milli cemiyetlerimiz merkezleri arasındaki haberleşmeyi önlemek için telgraf müdürlerine emirler verdiği bilinmektedir. Son zamanlarda bu hususta kesin birtakım talimat vermesi ve bazı memurları azil suretiyle tehdit etmesi etkili olmaya başlamıştır. Yalnız telgraf haberleşmesi değil, posta mektupları da kontrol altına alınmıştır.

Ordunun da haberleşmemize yardımı hissedildiğinden onun da haberleşmesinin kayda geçirilmesi için Harbiye Nezareti'nce müdahaleler yapılmıştır.

Milli cemiyetlerin haberleşmesi ve bu şekilde çeşitli heyetler arasındaki irtibat kesilmiştir. Bu hal devam ederse milli teşkilatımızın şekillenmesi imkânı yok edilmiş olacak ve zamanında cemiyet milli ve vatani vazifesini yapmaya muktedir olamayacaktır. Bu sebeple telgraf ve posta haberleşmesini temin etmek cemiyetimiz için hayat ve memat meselesidir. Bu maksadın elde edilmesi için tereddütsüz en etkili çareye yönelmek gerekmektedir.

2. Bu hususta hatıra gelen cihet, bütün telgraf merkezleri, bilhassa büyük dağıtım merkezleri askeriyenin sınırsız yardımıyla ahali tarafından işgal edilerek Refik Halit Bey'in bu harekâtı cinayet olduğundan Divanı Harbe verilmek üzere derhal azlini ve Kongre Beyannamesi'ni çektiği için azledilen Sivas Başmüdürü ile Merkez Müdürü'nün memuriyetlerine iadesini ve Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin ücreti karşılığında çektikleri telgraflarının ve posta ile haberleşmelerinin en mukaddes ve önlenemez vazife olarak anlaşılması lüzumunun telgraf müdürlerine tebliğini merkezi hükümetten talep etmektir ve talep edilen hususların temin edildiğine maddeten kanaat oluşuncaya kadar bütün haberleşmeyi tatil etmektir. Bu halde yalnız Heyeti Temsiliye'nin zarar göremeyeceği makamlarla haberleşmeye müsaade olunur.

3. İkinci maddede belirtilen hareket –ki millet tarafından bir grev mahiyetindedir– oraca nasıl değerlendirilir, uygulanma imkânı ne derecededir, bu konuda daha makul ve fakat maksadı temin edebilecek etkili başka bir tedbir hatıra gelmekte midir? (x) (Bu hususta Müdafaai Hukuk Cemiyeti merkez ve idare heyetlerinin de görüş ve düşüncesi alınarak süratle cevap verilmesini rica ederim.)

4. İşbu telgrafname bütün merkezlere yazılmıştır, gelecek görüş ve düşüncelere göre alınacak tedbirler kararlaştırılacaktır.

5. Bu yazının cevabının yirmi dört saat içinde gönderilmesine himmet buyurulmasını hasseten rica ederim efendim.

(x) Kumandanlara aittir.

Heyeti Temsiliye

Raif	M. Kemal	Hüseyin Rauf	15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

1 Baykal ve Arsan'ın kitabında, bu sözcüğün yerine "zaaflarını" sözcüğü yer almıştır. (Y.N.)

13. KOLORDU KUMANDANI'NA EMİR*

(20 AĞUSTOS 1919)

Söz konusu insanların[1] İstanbul'dan hareket ettiklerinin bildirildiği ve alınacak tedbirler arasında hasseten Mardin istasyonunda sıkı bir kontrol kurulmasının uygun olacağı...

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.117-118.
1 Celâdet ve Kâmuran Âli adında iki kişi. Bkz. *Aynı eser*, aynı yer. (Y.N.)

SİVAS VALİSİ REŞİT PAŞA'YA*

(20 AĞUSTOS 1919)

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

20 Ağustos 1919

Saat: 1 sonra

Verdiğiniz bilgiye ve yüksek düşüncelerinize hasseten arzı teşekkür ederim. Mösyö Brunot ve arkadaşlarının tehdit makamında vuku bulan ifadelerini tamamen blöf olarak telakki ederim. Sivas Kongresi'nin toplanması yeni bir mesele olmayıp aylarca önceden dünyaca bilinen bir teşebbüstür. Gariptir ki İstanbul'da bulunan yetkili Fransız siyasi ileri gelenlerinin de acizlerine gönderdikleri haberler, Anadolu'da millet tarafından gerçekleştirilmekte olan teşebbüslerin pek haklı ve meşru olduğu ve milletimizin talepleri kendilerine açık olarak bildirildiği takdirde iyi kabul edeceklerine ve uygulanmasını üstleneceklerine dair şimdiden yazılı teminat vermeye hazır oldukları merkezindedir. Mösyö Brunot'nun ikinci görüşmede lisan değiştirmesi ve yumuşaması, acizlerini kazanmak cihetine yönelik olmaktan uzak değildir. Fransızlar tarafından Binbaşı Brunot'nun dediği gibi beş on günde Sivas'ın işgali o kadar kolay bir şey değildir. Hatırı devletinizde olsa gerektir ki, İngilizler bu hususdaki tehditlerinde daha ileri giderek Batum'daki askerlerinin Samsun'a çıkarılmasına karar verdiler ve hatta yalnızca bendenizi tehdit için bir tabur dahi çıkardılar. Fakat bu teşebbüse karşı, milletin sağlam bir azim, iman ve ateş ile karşılık vereceği hakikati kendilerince tahakkuk ettikten sonra hem kararlarından vazgeçmeye ve hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle beraber orada bulunan taburu nakletmeye mecbur olmuşlardır. Sivas Kongresi'nde söz konusu olacak hususlar, Erzurum Kongresi Beyannamesi içeriğinden kolaylıkla çıkarılabileceğine göre, Kongre'de İtilaf devletleri aleyhinde tahriklerde bulunmak gibi maksatlar katiyen mevcut değildir. Burada şunu da arz edeyim ki, bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir yabancı devletin sahip çıkmasına tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük korunma noktası ve şefaat kaynağı milletimin sinesidir. Kongrenin lüzum ve zaman ve toplanma yeri hakkında etkili olmak, bendenizin şahsi hükmünün pek ziyade üstünde etkiye sahip olan millet kararına bağlı bir keyfiyettir. Yalnız tahmin buyurulduğu gibi Fransızların, Kongre Heyetinin Sivas'ta toplanmasına taraftar görünerek ve daha sonra heyeti ele geçirmeye imkân bulması acizlerince pek uzak kuruntulardandır. Bütün maruzatımı aynen Mösyö Brunot'ya söylemenizde hiçbir sakınca görmüyorum ve bu münasebetle Mösyö Brunot ve arkadaşlarına, milletimizin hukukunu korumak

* Kemal Atatürk. *Nutuk*, c.I. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.79-81.

ve bağımsızlığını savunmak için Erzurum Kongresi Beyannamesi'yle bütün cihana olduğu gibi kendilerinin İstanbul'daki siyasi temsilcilerine de bildirmiş olduğu esas kararları tatbikte hiçbir şekil ve sebeple tereddüde düşmesine imkân bulunmadığı bildirilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki, Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir kararın Jandarma Binbaşısı Mösyö Brunot ve arkadaşları arasında görüşülse bile, Fransız milletince kabul edilebileceğine ihtimal verilemez.

Mebus Rasim Bey'in Raif Efendi hazretlerine olan telgrafnamesini okudum. Korkmaya yer olmadığının kendilerine lütfen bildirilmesini rica ederim.

Gerek acizlerine vermiş olduğunuz bilgi ve düşünceleri ve gerek Rasim Bey'in telgrafnamesini Heyeti Temsiliye'ye aynen takdim edeceğim. Dolayısıyla Sivas Kongresi hakkındaki kesin karar ancak Heyeti Temsiliye'nin görüşmeleri neticesinde ortaya çıkacaktır. Tabii ki kararlaştırılacak suret, zatı samilerine arz olunacaktır. Yalnız bugün için istirhamım, Brunot'nun tehditlerinin halka duyurulmasıyla manevi kuvvetin kırılmasının önlenmesidir. İhtiramatı mahsusamın kabulünü ve Salâhattin Beyefendi'lere selamımın bildirilmesini istirham ederim muhterem Paşa hazretleri.

Mustafa Kemal

SİVAS VALİSİ MUSTAFA REŞİT PAŞA'YA*

(21 AĞUSTOS 1919)

Erzurum
21.8.1335
(21 Ağustos 1919)

Sivas Valisi Mustafa Reşit Paşa Hazretlerine

Sivas Kongresi hakkında Mustafa Kemal Paşa hazretleri ile yapılan haberleşmeniz tamamen milli bir mesele olmak haysiyetiyle Heyeti Temsiliye'mizce de tartışıldı. Bu kongrenin Doğu ve Batı Anadolu vilayetleri tarafından yapılması kararlaştırılmış olmasına ve delegelerin büyük kısmı Sivas'a varmak üzere bulunmasına göre bu konuda söz söylemeyi yetkimiz dışında sayarız. Yalnız düşüncelerimizin hamiyet ve vatan sevgisi ile bilinen zatı devletlerine arzını bir milli borç saydık. Doğu vilayetlerimizin kongre toplama teşebbüslerinin daha ilk adımda İtilaf devletlerinde endişe doğurduğunu, bu vilayetlerin vatan parçasından ayrılarak bağımsızlık arzusunda bulunduğuna varıncaya kadar yalanlar yayılması ile neticesizliğe mahkûmiyetine çalışıldığı, maalesef hükümetimizin de yabancı aleti olmaktan utanmadığı malûmu devletleridir. Fakat milletin azim ve iradesi Allah'ın yardımıyla Kongre'nin yapılmasını kolaylaştırdığından Beyanname'nin yayımlanması üzerine İtilaf devletleri, milletin bağımsızlığını ve varlığını kurtarmak meşru emeliyle toplandığını, hiçbir fikri tecavüz beslemediğini görerek İngilizler bile memnuniyet gösterdiler. Hatta bu konuda ayrıntı ve bilgi vermek üzere Erzurum temsilcisi Kaymakam[1] Rawlinson Londra'ya hareket etti ve yazdığı mektubunda aynen şunları söylemektedir: "Daha sonra tekrar gelmem mümkündür. Bu halde daha mesut şartlar altında görüşmek hazzına ulaşacağım." Dersaadet'ten aldığımız bilgide de bütün İtilaf devletlerinin meşru ve makul olan bu milli cereyanı pek tabii gördükleri, bilhassa Amerikalıların milletin genel fikirlerini anlamaya son derece önem verdikleri, genel bir şekilde toplanacak olan Sivas Kongresi kararlarının beklendiği, hatta milletle doğrudan doğruya temas için Sivas'a İstanbul'daki heyetlerinden iki Amerikalı siyasi memuru göndermeye karar verdikleri bildirilmektedir. Dolayısıyla Sivas'taki bir Fransız binbaşısının açıklamasını biz kendince bir görüş saymakta mazuruz. Çünkü hürriyet ve bağımsızlık uğrunda savaşan milletlerin önderi olan Fransa kamuoyunun milli cereyana düşman olacağını

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 43, s.934-935; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.133.

1 Yarbay. (Y.N.)

hatıra getirmek mümkün değildir. Bununla beraber milletimiz bağımsızlık ve varlığını her ne pahaya otururşa otursun kurtarmaya azmetmiştir. Bu cereyana tabi olmayanlar yok olmaya mahkûm, yıkmak isteyenler mukavemete uğrayan olacaklardır Paşa hazretleri.

Heyeti Temsiliye

M. Kemal, Hüseyin Rauf, Raif, Hüsrev

15. Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir

SİVAS'TA 3. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE RİYASETİ'NE*

(21 AĞUSTOS 1919)

Şifre
Numara
347

Erzurum, 21 Ağustos 1919

Sivas'ta 3. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne

Kadı Hasbi Efendi hazretlerine bu şifre çözümünün okunması rica olunur:

Vali Paşa ile telgraf başında Sivas Kongresi hakkında yapılan görüşme malûmu âlileridir. Vali Paşa'nın açık olarak telgrafla böyle bir görüşme yapmalarını, Mebus Rasim Bey'e de kongrenin Sivas'ta olmaması hakkında telgraf çektirmelerini uygun görmemekteyiz. İstanbul'daki yabancıların milletin bu gibi gösterilerini pek tabii ve meşru bulduğu istihbar kılındığı gibi, Erzurum Kongresi'nin İngiliz ve Amerikalılara pek iyi etki yaptığı ve hatta Amerika heyetinden iki sorumlu temsilcinin Sivas'a gönderilmek üzere bulunduğu da ayrıca kayda değerdir. Sivas halkının beyhude yere endişeye düşürülmesine sebebiyet vermek esef verici bir hata olur. Milleti sapkınlık içinde bırakmamak lazımdır. Bu sebeple zatı fazılanelerine Sivaslıları uyarmak ve aydınlatmak ile Sivas Kongresi'nin millet ve vatan hakkında yapacağı hayırlı etkiyi açıklamak ve bu şekilde halkın beyhude yere kuruntuya uğramamalarının temin buyurulmasını hasseten rica eyler ve arzı hürmet ederiz.

Heyeti Temsiliye adına
Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 44, s.935-936; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.134.
Belge, *Nutuk*'ta yukarıdaki imzayla, *İstiklâl Harbimiz*'de ise "Heyeti Temsiliye / M. Kemal, Hüseyin Rauf, Raif, Hüsrev, 15. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Mustafa Sabri" imzalarıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

3. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(21 AĞUSTOS 1919)

Erzurum
21.8.1335
(21 Ağustos 1919)

3. Kolordu Kumandanlığı'na

Vali Reşit Paşa hazretleriyle Sivas Kongresi hakkında telgraf başındaki haberleşmemiz tabii malumu âlileridir. Sivas Kongresi'nde bütün vatanın mukadderatı hakkında kararlar alınacağı cihetle bir Fransız binbaşısının lâfı ile milletin bu azminden geri dönmeyeceği açıktır. Sırf Doğu Vilayetleri'yle sınırlı olan Erzurum Kongresi kararlarının İngilizler üzerinde bile iyi etki yaptığını, asıl milletin fikirlerini anlamaya çalışan Amerikalıların Dersaadet'ten yetkili iki siyasi memuru Sivas'a yollamaya karar verdikleri bir zamanda Sivas Kongresi'nin aleyhinde söz söylemek için ya pek zayıf kalpli olmak yahut vatan ve milletle ilgili bulunmamak icap eder. Dolayısıyla Vali Paşa hazretlerinin bu açık haberleşmeleri Sivas halkı üzerine fena etki yapacağının iyice düşünülmesi lazımdır. Kongre pek tabii ve meşru olarak yapılacağından bu konuda velev ki pek sınırlı da olsa birkaç kişinin isteksizlik göstermek suretiyle millette yabancılara karşı bir ayrılık göstermesi hiç de arzu edilen bir keyfiyet olmadığından zatı biraderileri tarafından Vali Paşa hazretlerine, bu hastalıklı fikri taşıyan diğer kişiler varsa onların da uyarılması ve aydınlatılması bugün için bir vatani vazife olduğunu arz, takdimi ihtiramat eyleriz.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 45, s.936-937; Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon Adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 171, Belge: 171-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.254-256; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.134.
Belge, *Nutuk*'ta "Mustafa Kemal" imzasıyla; *İstiklâl Harbimiz*'de "Heyeti Temsiliye/ M. Kemal, Hüseyin Rauf, Raif, Hüsrev, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir" imzalarıyla yayımlanmıştır. *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*'de yer alan el yazısı belgenin fotokopisinde ise "[Heyeti Temsiliye] Hüsrev, Hüseyin Rauf, M. Kemal, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir" imzaları vardır. (Y.N.)

12. VE 20. KOLORDU KUMANDANLIKLARINA*

(21 AĞUSTOS 1919)

Şifre
Kişiye özeldir
339

Erzurum, 21.8.1919

12. Kolordu Kumandanlığı'na
20. Kolordu Kumandanlığı'na

(Yalnız 12. Kolordu) C. 13.8.1919 şifre:

Dersaadet'te çeşitli partilerin Amerika heyetine verilmek üzere aldıkları kararlar burada Heyeti Temsiliye'mizce son derece üzüntü ve acı verici görüldü. Çünkü birinci maddede Ermenistan'a Doğu Vilayetleri'nden arazi bırakılması söz konusu olmaktadır. Halbuki ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu vilayetlerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına kaydının bugün için fiilen mümkün olamayacağı şöyle dursun, unsurlar arasındaki nefret ve intikam hissinin dehşet ve şiddeti, Osmanlı Ermenilerinin geri gelmesi halinde bile vilayetler dahilinde yoğun olarak iskânlarını tehlikeli göstermektedir. Dolayısıyla suç işlememiş Osmanlı Ermenilerine yapılacak azami müsaade sıradan ve eşit şartlar dairesinde vatanlarına dönmelerine rızadan başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erzincan ve Sivas arasında yoğun bir Ermenilik hayali ilimsizlik ve vukufsuzluktan başka bir şey değildir. Harpten evvel bile buralarda oturanlar, büyük kısmı Türk ve küçük kısmı Zaza denilen Kürtlerden ve pek az da Ermenilerden ibaret idi. Bugün ise varlığından bahsedilecek miktarda Ermeni yoktur, dolayısıyla bu gibi cemiyetler yetkilerini takdir etmeli ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretlerinin barış hazırlıkları arasında yaptığı resmi istatistik ve grafiklere olsun müracaat zahmetinden kaçınmamalıdır. İşbu telgrafın aynen İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk. *Nutuk*, c.I. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.100.

SİVAS'TA MEBUS RASİM BEY'E*

(21 AĞUSTOS 1919)

Sivas'ta Mebus Rasim Bey'e

Telgrafnamenizi aldım. İnşallah yakında bizzat mülakatınızla teşerrüf edeceğim. Söz konusu ettiğiniz mesele önemi oranında geniş ve derin düşünülmüştür. Ülke ve milletin herhangi bir şekilde zararına olacak harekâttan bittabi kaçınılır. Ancak hatırınıza gelen hususlar olmamıştır. Bu konuda Vali Paşa hazretlerine de cevaben maruzatta bulunulmuştur. Her hususta müsterih bulunmanızı rica eder ve gözlerinizden öperim.

Rauf[1]

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III. Vesikalar. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 46, s.937.

1 Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta, "Rasim Bey'e de müsterih olması için bizzat yazdım (Vesika 46)" demektedir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.79. (Y.N.)

TAMİM*

(22 AĞUSTOS 1919)

Çok gizli tutulacaktır. Erzurum, 22.8.1919

Tamim

Pek sağlam elde edilen bilgilere göre Rum Patrikhanesi'nde "Mavri Mira" isminde bir heyet teşekkül etmiştir. Bunun reisi Patrik Vekili Droteos,[1] üyeleri: Atenagoras,[2] Enez Metropolidi,[3] Yunan Kaymakamı Giritli Katekhakis,[4] Katelopulos, Dipasimas[5] Ayinpa,[6] Polimitis,[7] Siyari[8] ismindeki kişilerdir.

Heyet doğrudan doğruya Venizelos'tan talimat alıyor. Rumların ve Yunan hükümetinin nakdi yardımlarıyla pek büyük bir sermayesi vardır.

Vazifesi, Osmanlı vilayetleri dahilinde çeteler kurmak ve idare etmek, mitingler ve propaganda yapmaktır. Yunan Kızılhaçı da bu Mavri Mira heyetine bağlıdır. Vazifesi görünüşte muhacirlere bakmak gibi insani bir perde altında çete teşkilatı yapmak, ihtilal tertibatını hazırlamaktır. Bu şekilde ilaç ve sağlık malzemesi adı altında silah, cephane ve teçhizatı Osmanlı memleketine sokmaktır. Hatta resmi muhacirîn komisyonu da Mavri Mira heyetine tabidir.

İstanbul Patrikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi silah ve cephane deposu halini almıştır ve hatta kiliseler ibadet yerinden ziyade askeri ambarlar gibi kullanılmaktadır.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira heyeti tarafından satın alınmıştır.

Rum mekteplerinin, evvelce bizim yapıp da tam şimdi sırası iken maalesef terk ettiğimiz izci teşkilatları, tamamen Mavri Mira heyeti tarafından idare edilmektedir. İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Tekirdağ[9] ve buralara bağlı yerlerde izci teşkilatı tamamlanmıştır. İzciler yalnız çocuklar değildir. Yirmi yaşından büyük gençler de dahildir. Anadolu'da Samsun ve Trabzon cephane dağıtım yeridir. Uygun bir halde bir yelkenli Yunan gemisi istasyon halinde cephane ve silahla yüklü olarak bu yerlerde bulundurulacaktır. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibidir.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 1, s.899-900; T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Göz No: 1, Klasör No: 31, Dosya No: 97, Fihrist No: 30'dan aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Eylül 1978, Sayı: 77, Belge No:1694.

1 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Deroteös" ve "Deoteüs". (Y.N.)
2 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Atinagora" ve "Atinegora". (Y.N.)
3 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "İnoz". (Y.N.)
4 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Katehakis". (Y.N.)
5 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Diyasıması" ve "Diyasimasi". (Y.N.)
6 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Anipa". (Y.N.)
7 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Politmis" ve "Poltitmis". (Y.N.)
8 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Sipari". (Y.N.)
9 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Tekfurdağı". (Y.N.)

SİVAS'TA 3. KOLORDU KUMANDANI MİRALAY SELÂHATTİN BEY'E*

(22 AĞUSTOS 1919)

Erzurum, 22.8.1919

Vali Paşa'nın acele ederek Bruno ile görüşmenin büyütülmesinden ve kötü etkisinden ortaya çıkan üzüntüsünü gideren kardeşçe aydınlatmanıza arzı teşekkür ederim. Sivas Kongresi için teşrif eden kişileri daha fazla bekletmeyeceğiz. Hareket için hazırlanıyoruz. Ayrıca hareket gününü arz edeceğim. Fransız memurlarıyla memnuniyetle görüşürdük. Fakat adı geçenlerin Ulukışla istikametinden harekete karar vermiş olduklarına göre ortalama bir noktada görüşmek arzusu nasıl mümkün olabilir? Bu husus ancak bizim Sivas'a varışımıza kadar orada beklemelerine bağlıdır. Bizce kendileriyle görüşmeye esasen bir ihtiyaç olmadığından hareket şekilleri kendilerine ait kalır. Birkaç güne kadar görüşme şerefine ulaşmakla memnun olacağımızı düşünerek hürmet takdim ederiz.

Mustafa Kemal

* Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Erdini Basım ve Yayınevi, İstanbul, Aralık 1978, s.149.

İSTANBUL'DAKİ HEYETİ MİLLİYE'YE*

(22 AĞUSTOS 1919)

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nden sonra Amerika mandası hakkında İstanbul'daki Heyeti Milliye'ye çektiği telgraf sureti:

Şifre
295

Erzurum
22 Ağustos 1335
(22 Ağustos 1919)

Dersaadet'te Vasıf Bey'den Amerika mandaterliği hakkında gelen açıklamalar ve Bekir Sami Beyin yazıları bizi layıkı derecede aydınlattı. En son Hamit Bey vasıtasıyla olan beyanatı da öğrendik. Erzurum Kongresi'nde Amerika mandaterliği hakkında yazılabilecek şey ancak Kongre Beyannamesi'nin yedinci maddesinin içerdiği ima ve açıklıktan ibarettir. Daha fazlası kabil olamadı. Geçenlerde buraya gelen ve pek memnuniyetle Trabzon'a geçen Amerika heyetine her suretle izahat verilmiştir. Amerika'ya şimdiden bu maksatla bir heyetin gönderilmesine bu kongre taraftar olmadı. Dolayısıyla, Doğu Anadolu Vilayetleri adına birer temsilci seçilmesine ve katılmasına malesef imkân olmayacaktır. Aynen milleti temsil edemeyecek bir heyetin şimdiden Dersaadet'ten gönderilmesinde ne fayda vardır? Ve daha sonra temsil hakları olmadığı beyanı ile bazı taraflardan itiraza uğrarsa ne tesirler yapacaktır?

Hazırlanan Sivas Kongresi yakında toplanacaktır. Oradaki görüşmelerin neticelerinden bittabi haberdar olacaksınız. Sivas Kongresi'ne Dersaadet'ten üç dört zatın geleceğini Bekir Sami Bey bildirmiştir. Kimlerdir? Ne vakit geliyorlar? Vakit gelmiştir; hemen ve kendilerini tanıtmadan yola çıkarılması lazımdır efendim.

Mustafa Kemal

* Belgeyi fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, c.4, Kazancı Matbaası, İstanbul, 1992, s.582-583.

TRABZON MEVKİ KUMANDANI ALİ RIZA BEY'E*

(23 AĞUSTOS 1919)

Erzurum:
23.8.1335
(23 Ağustos 1919)

Trabzon Mevki Kumandanlığı'na

Heyeti Temsiliye üyelerinden İzzet ve Servet Bey'lere bu telgrafnamemizin okunmasını rica ederiz. Evvelce Sivas'a varanlardan başka Ankara, Yozgat, Kırşehir, Denizli, Çorum delegelerinin de Sivas'a yaklaştıkları, Konya, Niğde, Balıkesir, Adana delegelerinin birlikte hareket ettikleri, İstanbul adına İsmail Fazıl Paşa ile Memleket Gazetesi başyazarı İsmail Hâmi Bey'in Ankara'dan Sivas'a hareket ettikleri ve Dersaadet Amerika Heyeti adına bizlerle görüşmek üzere gönderilen Mister Braun Ankara'ya ulaşmakla Sivas'a hareket etmek üzere bulunduğuna dair bilgi alınmış olduğundan bir an evvel Sivas'a hareket zaruri olmaktadır. Birlikte seyahat kolaylık ve sürat sağlayacağından hareketiniz haberini beklemekteyiz. Efendim. (Heyeti Temsiliye)

Raif, Hüseyin Rauf, M. Kemal

15. Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.142.

ANKARA'DA 20. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(23 AĞUSTOS 1919)

Erzurum:
23.8.1335
(23 Ağustos 1919)

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na

C: 21.8.1335 (21 Ağustos 1919) şifrenin 3. maddesine.[1]

1. Böyle bir teşebbüsün olması muhtemel olmamakla beraber, bir ihtiyat tedbiri olmak üzere Eskişehir'den itibaren tedbir alınmasının buyurulması ve İstanbul'dan eş-kali hakkında açık bilgi istenmesi, yolcuların tetkiki gibi hususlar gelmektedir. Bununla beraber zatı biraderlerince ne ve nasıl uygun görülürse o şekilde yapılır efendim.

2. Nuh Bey kimdir?

Hüsrev, Raif, Hüseyin Rauf, M. Kemal

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva Kâzım Karabekir

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.141.

1 "20. Kolordu Kumandanı Fuat" imzalı ve 21 Ağustos 1919 tarihli şifrenin 3. maddesinde şöyle denmektedir

> "Sofu Ziya Paşa ile Ahmet Nuri Bey adında iki kişi maiyetlerinde yirmişer, otuzar kişi olduğu halde İngilizler tarafından Ankara yoluyla Nuh Bey'in nezdine gönderilmiş. Vazifeleri Nuh Bey'in diri veya ölü ele geçirilmesi."

Bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.140.

SİVAS'TA 3. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(23 AĞUSTOS 1919)

Erzurum'dan
23.8.35
(23 Ağustos 1919)

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

İstanbul'dan alınan bilgiye göre güya İngilizler şahıslarımız aleyhinde bir suikast tertip etmişler ve Sofi Ziya Paşa ile Ahmed Nuri Bey adında iki kişiyi maiyetlerinde yirmi-şer otuzar kişi ile tebdili kıyafetle Ankara yoluyla Sivas'a yola çıkarmışlar. Güvenlik tedbirlerinin alınması ve bilhassa Sivas'ta Kongre'nin açılışı ve görüşmelerin devamı sıra-sında merkezde bir inzibat taburu bulundurulması vesair her türlü güvenlik tedbirinin alınması, adı geçen kişilerin 5. Fırka bölgesinden bilhassa Havza taraflarından gelmeleri ihtimaline karşı da icap edenlere gerekli talimatın verilmesi biraderimizin görüşüne bağlıdır.

Heyeti Temsiliye

Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva Kâzım Karabekir

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon Adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 176, Belge: 176-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.257-259.

SİVAS'TA 3. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(23 AĞUSTOS 1919)

Şifre
Numara
359

Erzurum
23.8.35
(23 Ağustos 1919)

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

Sivas'a evvelce hareket edenlerden başka bu kere de Ankara'dan Hoca Ahmet Efendi, Yozgat'tan Bâhri Bey, Kırşehir'den Zeki Efendi, Çorum'dan Hoca Mehmet Tevfik Efendi, Karahisar Mebusu Dava Vekili Mehmet Şükrü Efendi Ankara'dan, Kütahya'dan Şeyh Seyfi, Denizli'den bir delege Sivas'a hareket eylemişlerdir. Bunlardan başka, Konya, Niğde, Balıkesir, Adana delegeleri de yola çıkmaya hazır olup, Dersaadet adına İsmail Fazıl Paşa hazretleriyle ayın yirmi birinde Memleket Gazetesi Başyazarı İsmail Hâmi Bey'in Ankara'dan hareket etmek üzere bulundukları anlaşılmıştır. Ona göre icap edenlere bilgi verilmesi rica olunur.

Raif, Hüseyin Rauf, M. Kemal

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva
Kâzım Karabekir

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Koleksiyon: İstiklâl Harbi-7, Kutu: 346, Gömlek: 177, Belge: 177-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Ocak 2000, Yıl: 49, Sayı: 109, Belge No: 4006, s.72-74.

ANKARA'DA 20. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(23 AĞUSTOS 1919)

Sayı
361

Erzurum'dan
23.8.35
(23 Ağustos 1919)

Suret

Ankara'da,20. Kolordu Kumandanlığı'na

C. 20 ve 21/22.8.35 (20 ve 20/21 Ağustos 1919) tarihli şifrelere

1. Kongre beyannamelerinin süratle basılıp çoğaltılması ve Anadolu'nun her tarafına, mümkünse Adana ve Antalya havalisine dahi dağıtılmasının temini hasseten istirham olunur.

2. Delegeler hakkındaki yazılı bildirime ve bu konudaki emek ve gayretlerinize şükran arz olunur. İnşallah iki üç güne kadar da biz Erzurum'dan Sivas'a hareket edeceğiz.

3. İlk postalık beş yüz kilo benzinin süratle sevki ile ikinci ve üçüncü postaların da takip etmesinin lütuf buyurulması.

4. Karakol nizamnameleri hakkında aynı fikirdeyiz. Biz bunun en lüzumlu maddelerinden nizamnameye teşkilat hakkında bir ek yaptık ki bu da takdim edilmiştir. Bununla yetinilecektir.

5. Harbiye Nâzırı şifre meselesinin zatı biraderileri ile Kâzım Paşa gibi arkadaşlarımızın azim ve haklı müdafaaları karşısında zaten boyun eğeceğine şüphe yoktu. Gözlerinizden öperiz.

Heyeti Temsiliye

M. Kemal, 15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir, Refet, Hüseyin Rauf

Şifre edildi. 24.8.35 (24 Ağustos 1919)

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon Adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 182, Belge: 182-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran. *Atatürk'ün Samsun'u Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.257-259.

SİVAS'TA 3. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(23 AĞUSTOS 1919)

Erzurum'dan
23.8.35
(23 Ağustos 1919)

Suret

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

C. 21 ve 21/22.8.35 (21 ve 21/22 Ağustos 1919) tarih, 2502, 2514 numaralı şifrelere:

1. Vali Paşa'yı hamiyetli ve namuslu bir kişi olarak tanımaktayız. Milli emellere muhalif harekette bulunmayacaklarına eminiz.

2. Bekir Sami ve Refet Bey'lerin bir an evvel Sivas'ta bulunmaları pek önemlidir. Süratle çağrılmaları hususundaki teşebbüslerinize teşekkür ederiz.

3. Nizamname'nin ikinci ve dördüncü maddeleri hakkında aynı görüş burada da tartışma mevkiine[1] konulmuş fakat Heyeti Temsiliye'ce bir kongre heyetinin bütün Doğu Vilayetleri adına oybirliğiyle yaptığı bir nizamnamenin içinden çıkarmak yetkisi mevcut olmadığı için böyle bir sorumluluk kabul edilmemişti. Bu sebeple Nizamname'nin yalnız teşkilat yapacak olan heyeti merkeziye ve idarelere verilmesi ve Beyanname'nin ise tekmil ahaliye dağıtılması şekli uygun görülmüştü.

4. İnşallah birkaç güne kadar hareketimiz kararlaştırılır efendim.

(Heyeti Temsiliye)

Refet, Hüseyin Rauf, M. Kemal

Kapatıldı/ 24'te
Edip Tayyar

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva Kâzım Karabekir

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon Adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 179, Belge: 179-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.263-265.

1 El yazısı belgedeki "mevki-i tezekküre" sözcükleri, yukarda belirtilen kaynakta "mevki-i tezkire" şeklinde yer almıştır. (Y.N.)

TRABZON MEVKİ KUMANDANI ALİ RIZA BEY'E*

(24 AĞUSTOS 1919)

Erzurum:
24.8.1335
(24 Ağustos 1919)

Trabzon Mevki Kumandanlığı'na

Aşağıdaki telgrafnamenin İzzet ve Servet Bey'lere okunması rica olunur:

"21 Ağustos 1335 (21 Ağustos 1919) tarihli ajans Trabzon Valisi Galip Bey'in Antant[1] Gazetesi yazarına bir açıklamasını yayımlıyor. Vali Bey bu açıklamada Trabzon ahalisinin Mustafa Kemal Paşa teşkilatıyla alakadar bulunmadığı gibi bir cümle sarf etmiştir. Vilayet Heyeti Merkeziyesi'nin buna cevaben Doğu Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olan Trabzon'da yegâne teşkilat olarak Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti bulunduğu ve tekmil halkın bu cemiyetin üyesi olduğu, Mustafa Kemal Paşa da bu cemiyetin bir uzvu bulunduğu tarzında açıklamada bulunması ve mahalli gazetelerle bu konuda yayın yapılması uygun görülmektedir.

Oraca uygun görüldüğü takdirde gereğinin yapılmasını rica ederim.

Heyeti Temsiliye[2]
M. Kemal, Hüsrev,[3]

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva Kâzım Karabekir

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon Adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 188, Belge: 188-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.266-268; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.143.

1 El yazısı belgedeki "Antant" yerine, *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler* kitabında "Entanet" sözcüğü yer almıştır.

2 Karabekir'in kitabında "Heyeti Temsiliye" imzası yoktur. (Y.N.)

3 El yazısı belgedeki "Hüsrev" imzası *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler* kitabında belirtilmemiştir. (Y.N.)

ALİ FUAT PAŞA VASITASIYLA ALAŞEHİR KONGRESİ BAŞKANLIĞI'NA*

(24 AĞUSTOS 1919)

Erzurum
24 Ağustos 335
(24 Ağustos 1919)

Ali Fuat Paşa Vasıtasıyla
Alaşehir Kongresi Başkanlığı'na

Alaşehir'deki toplantı bütün Doğu Vilayetleri halkı üzerinde pek samimi bir etki uyandırmaktadır. Esasen İzmir için kalbi kan ağlayan bura halkı bu teşebbüse bütün ruh ve varlığıyla yardımcıdır. Hissiyatımızın adı geçen heyete bildirilmesine yüksek aracılığınızı rica ederiz.

Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk
Heyeti Temsiliyesi adına
M. Kemal

* Bezmi Nusret Kaygusuz. *Bir Roman Gibi*. İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir, 1955, s.190.

ERZURUM VALİLİĞİ'NE*

(24 AĞUSTOS 1919)

24 Ağustos 1919

Erzurum Yüksek Vilayeti'ne

Utufetlû Efendim Hazretleri,

Doğu Anadolu'da mevcut olup aynı maksat ve gaye ile şimdiye kadar teşekkül etmiş olan bütün milli cemiyetler Erzurum'da yaptıkları malum Kongre kararıyla "Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" ortak adı altında birleşmiş ve ittifak etmişlerdir.

Cemiyetimizin merkezi şimdi Erzurum'dur. İdare heyeti demek olan "Heyeti Temsiliye"si üyelerinin isim ve hüviyetleri aşağıda belirtilmiş ve matbu esas nizamnamesinden iki nüshası ekte takdim edilmiştir. Cemiyetler Kanunu'na uygun olarak ilmühaberinin tarafımıza verilmesi için işbu beyannamemiz yüksek makamınıza takdim olunur. Olbapta emrü irade hazreti menlehülemrindir.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa	: Eski 3. Ordu Müfettişi, askerlikten müstafi
Rauf Bey	: Eski Bahriye Nâzırı
İzzet Bey	: Eski Trabzon Mebusu
Raif Efendi	: Eski Erzurum Mebusu
Servet Bey	: Eski Trabzon Mebusu
Şeyh Fevzi Efendi	: Erzincan'da Nakşi Şeyhi
Bekir Sami Bey	: Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi	: Eski Bitlis Mebusu
Hacı Musa Bey	: Mutki Aşiret Reisi

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 41, s.933-934.

MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ ERZURUM MERKEZ HEYETİ'NE*

(24 AĞUSTOS 1919)

Erzurum
24.8.335
(24 Ağustos 1919)

Müdafaai Hukuk Cemiyeti Erzurum Merkez Heyeti'ne

Alınan sağlam bilgilere göre Dersaadet'teki Amerika inceleme heyeti, raporlarını Amerika'ya göndermişlerdir. Raporlarında sözü edilen esas noktaların aşağıdaki gibi olduğu anlaşılmıştır.

1. Milletimizin birliğini korumak.

2. Memleketimize süratle yardım etmek;
Çünkü yabancı entrikalar, milletin galeyanına neden olup silahlı harekâtı meydana getirecek ve neticesi korkunç olacaktır. Bu sebeple kıştan evvel yardım etmelidir.

3. Batı Trakya da Doğu Trakya'ya bağlanarak aynı yardıma tabi tutulmalı.

4. Milletin aydın çoğunluğunun Amerika yardımı taraftarı olduğu.

Bundan başka, Amerikalılar, milletimiz tarafından yardım hakkında müracaat olunursa aşağıdaki noktaların açıkça talebini tavsiye etmekte oldukları bildirilmiştir.

1. Ermenilere katiyen arazi verilmemesi.

2. Yabancı birliklerin Osmanlı memleketinden ve bilhassa İstanbul'dan çıkarılması.

(Resmi Mühür)
Mustafa Kemal

* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi, Göz No: 1, Klasör No: 32, Dosya No: 1335/44-A, Fihrist No: 23'ten aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Eylül 1978, Sayı: 77, Belge No:1695.

DOĞU ANADOLU MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ ERZURUM HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(27 AĞUSTOS 1919)

27.8.35
(27 Ağustos 1919)[1]

Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Erzurum Heyeti Merkeziyesi'ne

Erzurum hemşehriliğini teklif etmek suretiyle hakkımda bu kerre de izhar buyurulan sevgi ve samimiyet eserlerinin müteşekkiriyim. Tarihî olan Erzurum'un, bu erler yatağının hemşehrileri arasında bulunmak acizleri için en büyük saadettir. Erzurum nüfusuna kaydımın yapılması için gerekli muameleye başlandığını açıklar ve kalpten ve samimi bağlılığımı teyid eylerim efendim.

Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi Üyelerinden
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Ankara, 1946, s.140; T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör: 21, Dosya: 1335/7, Fihrist: 1-1'den aktaran: *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1977*, Genelkurmay Basımevi, s.113-115.

1 Tarih, *Atatürk Haftası Armağanı*'nda "26 Ağustos 1919" olarak belirtilmiştir. (Y.N.)

SİNOP MUTASARRIFLIĞI'NA*

(27 AĞUSTOS 1919)

Sinop Mutasarrıflığı'na

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı aşağıdadır:

Osman Bey hakkındaki telgrafnameniz geldi. Vatanperverane yol göstericiliğinize ve yardımınıza teşekkür ederim. Vatani ve milli vaziyetimizde zatıâlileri gibi kıymetli arkadaşlara sahip olmakla iftihar ediyorum. Sinop sancağından üç delege seçilip Sivas'a gönderilmemiş ise seçimin hızlandırılıp gönderilerek haber verilmesine çok gayret buyrulmasını bilhassa rica ederim. 27 Ağustos 1919

Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandanı
Mirliva Ali Fuat

* Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri (İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı. Hâtıralar)*, Gün Basımevi, İstanbul, 1955, s.53.

ANKARA'DA 20. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(27 AĞUSTOS 1919)

Sayı
370

27.8.35
(27 Ağustos 1919)

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na

C. 25.8.35 (25 Ağustos 1919) tarih 2071 şifreye:

1. Vâsıf Bey'in Sivas'a gelmesi her halde lazımdır. Ayıntab Delegesi olarak gelmesi de pek uygundur. Süratle hareket etsin.

2. Erzurum'a vali olarak Reşid Paşa ile bir araştırma heyetinin gelmesi nedeniyle hemen hareketi uygun görmedik. Ağustos'un yirmi dokuzuncu Cuma günü inşallah hareket edeceğiz.

3. Refet Bey'in tam Sivas Kongresi'nin toplanma zamanı oraya gitmiş olması hiç de iyi olmadı. Yüce mıntıkanızda Bektaşî şeyhini elde etmek sizce de mümkün idi. Bir görüş gelmedi ise biz mutlaka Refet Bey'i Kongre görüşmeleri sırasında Sivas'ta görmek isteriz. Aydın ve havalisi kumandanlığı için Refet Bey'in o havaliye gitmesi evvelce de söz konusu edilmiş ve Sivas Kongresi kararlarıyla[1] ilgili görülerek ertelenmişti. Bizce o zamanki görüş değişmemiştir. Sivas Kongresi görüşmelerinin pek uzun sürmeyeceği düşünülmektedir. Ondan sonra icabı elbette yapılır efendim. 2442 1441

Mustafa Kemal

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva
Kâzım Karabekir

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Koleksiyon Adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 199, Belge: 199-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.281-283.

1 Yukarıdaki kaynakta, el yazısı belgedeki "mukarreratiyle" sözcüğü yerine "takarrürâtıyla" sözcüğü yer almıştır. (Y.N.)

ZÜBEYDE HANIM'A MEKTUP*

(AĞUSTOS 1919)

Ağustos 1335
(Ağustos 1919)

Muhterem Valdeciğim,

İstanbul'dan ayrıldığımdan beri sizlere ancak birkaç telgraftan başka bir şey yazmadım. Bu sebeple büyük merak içinde kaldığınızı tahmin ediyorum. Bilhassa hakkımda gerek ötekinden berikinden ve gerek gazetelerden işittiğiniz eksik haberler şüphesiz merakınızı artırmıştır. Halbuki şimdi vereceğim izahatla içiniz rahatlayacağı veçhile endişelenecek hiçbir şey yoktur. Malumunuzdur ki, daha İstanbul'da iken yabancı kuvvetlerin devleti, milleti fevkalade sıkıştırmakta ve millete hizmet edebilecek ne kadar adamımız varsa cümlesini hapis ve tevkif ve bir kısmını Malta'ya sürüp eziyet etmekte pek ileri gidiyorlardı. Bana nasılsa ilişememişlerdi. Fakat 3. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a ayak basar basmaz İngilizler benden şüphelendiler. Hükümete benim gidiş sebebimi sordular. Nihayet İstanbul'a getirilmemi talep ve bunda ısrar ettiler. Hükümet beni aldatarak İstanbul'a getirmek ve İngilizlere teslim etmek istedi. Bunun derhal farkına vardım. Ve bittabi kendi ayağımla gidip esir olmak doğru değildi. Padişahımıza hakikat hali yazdım. Ve gelemeyeceğimi arz ettim. Zatı şahane de evvela bunu uygun gördü. Fakat daha sonra İngilizlerin baskısı çoğaldı. Nihayet o da İstanbul'a dönmemi irade etti. Bu suretle artık resmi makamımda kalmaya imkân göremediğim gibi, askerliğimi muhafaza ettikçe İngilizlerin ve hükümetin hakkımdaki ısrarına karşı konulamayacaktı. Bir tarafında bütün Anadolu halkı tekmil millet hakkımda büyük bir sevgi ve itimat gösterdi. (Seni bırakmayız dediler.) Hakikaten vatan ve milletimizi kurtarabilmek için yegâne çare askerliği bırakıp serbest olarak milletin başına geçmek ve milleti yekvücut bir hale getirmekle ortaya çıkacak kudret ve milli hareketi iyi kullanmaktan başka çare düşünülmüş değildi. Dolayısıyla ben de böyle yaptım. Elhamdülillah başarılı da oluyorum. Pek yakında maddi neticeyi bütün cihan görecektir. Ben bu şekilde hareket edince İngilizler derhal yalvarmaya başladı. Ve beni kazanmaya çalıştı. Her şeyi inkâr ettiler. Ve bütün kabahati bizim hükümete attılar. Hakikaten hükümet de benimle uğraşmak istedi. Fakat kuvveti buna elverişli gelmedi. Ve gelemez. Daha bir zaman bu şekilde Anadolu içinde

* Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.191-193; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s.203-205.
Yukardaki kaynaklarda mektubun hangi gün yazıldığı belirtilmemiştir. Mustafa Kemal, Erzurum'dan Sivas'a gitmek üzere 29 Ağustos 1919 günü ayrılmıştır. Mektubun bu tarihten önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Prof. Dr. Kocatürk, mektubun yazıldığı günü "27 Ağustos 1919" olarak belirtmiştir. Bkz. Prof. Dr. Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, (yayın yılı yok), s.102-103.

çalışmakla her şey halledilecaktır. Yakında Meclisi Mebusan toplanacak ve meşru bir hükümet iktidar mevkiine geçecektir. Ben de ihtimal o zaman İstanbul'a geleceğim. Sıhhat ve afiyetimi, katiyen hiç merak ve endişe etmeyiniz.

2. Salih Bey[1] Fuat Bey'den alacağını alabildi mi? Bunu bilgi almak bakımından soruyorum. Yoksa her ne olursa olsun elhamdüllillah hiç önemi yoktur. Siz müsterih olunuz. Ve bir sıkıntınız olursa derhal bana bildiriniz.

3. Bu mektubumu getirecek olan (...)[2] size benim hakkımda istediğiniz kadar bilgi verecektir. Kendisi ile bana bazı elbiselerimi gönderiniz...

4. Hemşiremin sıhhati nasıldır? Eve herhangi bir taraftan saldırıda bulunuldu mu? Hâlâ orada mısınız? Çocuklar ne yapıyor, büyüdüler mi?

5. Salih Bey'le[3] madam Salih[4] inşallah sıhhat ve afiyettedirler. Ben daima kendilerini yâd ediyorum. Madamın benim hakkımda bir rüyası vardı. Galiba o çıkacaktır. İnşallah yakında büyük sevinçle görüşeceğiz.

6. Ben birkaç güne kadar bir kongre için Sivas'a gideceğim. Tekrar Erzurum'a döneceğim. Tekrar ediyorum. Her işittiğinize önem vermeyiniz. Pekâlâ bilirsiniz ki ben yaptığımı bilirim. Netice görmeseydim başlamazdım. Saygıyla ellerinizden, hemşiremin gözlerinden öperim.

Salih'in[5] gözlerinden öperim. Bana İstanbul havadisi vermeni beklerim.

1 Salih Fansa. (Salih Bozok-Cemil S. Bozok'un notu.)
2 Salih Bozok-Cemil S. Bozok tarafından boş bırakılmıştır. (Y.N.)
3 Salih Fansa. (Salih Bozok-Cemil S. Bozok'un notu.)
4 Salih Fansa'nın hanımı. (Salih Bozok-Cemil S. Bozok'un notu.)
5 Salih Bozok. (Salih Bozok-Cemil S. Bozok'un notu.)

DİYARBEKİR'DE 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE REİSİ HALİD BEY'E*

(28 AĞUSTOS 1919)

Sayı
372

Erzurum'dan
28.8.35
(28 Ağustos 1919)

Suret

Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Halid Bey'e

Kongreyi hazırlamak ve açmak üzere yarın Sivas'a hareket edilecektir. Acil hususlarda doğrudan doğruya haberleşmeyi sağlayabilmek üzere Elaziz'de bulunan Süvari Alay Kumandanı İlyas Bey'le zatıâlileri aranızda kullanılan şifre anahtarının Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Selâhaddin Bey vasıtasıyla şifre olarak adıma gönderilmesini rica ederim.

M. Kemal

15. Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Binbaşı
Mustafa Sabri

28.8.35 (28 Ağustos 1919)
Muzaffer

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi. Koleksiyon Adı: İstiklâl Harbi, Kutu: 346, Gömlek: 202, Belge: 202-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.284-286.

ERZURUM MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(29 AĞUSTOS 1919)

Erzurum'dan 29.8.35
(29 Ağustos 1919)

Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne

Postaneler hakkında 18 Ağustos 35 (18 Ağustos 1919) tarih ve 329 numaralı şifre içeriğinin, maksat başka vasıtalarla temin kılındığından, şimdilik ertelenmesi uygun görülmüştür efendim.

M. Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu: 28. Belge No: 142'deki belge, Sadık Perinçek tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.56.

20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(3 EYLÜL 1919)

Sivas, 3 Eylül 1919

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine:

30 Ağustos 1919 tarih ve 1022 numaralı şifrenin üçüncü maddesinde zaten tahmin edilen netice bugüne kadar gecikmek ile bize pek kıymetli zaman kazandırdı. Son kararlarımız gereğince harekete karar vermeleri mukaddes milli emellerin etkisi hususuna en büyük teminattır. Bittabi kumandayı katiyen terk buyurmazsınız. Eski karar üzerine gerek Kâzım Karabekir Paşa ve gerekse Selâhattin Beyefendi kardeşlerimiz nezarete protestoda bulundular. Konya'daki Selâhattin Bey'in de aynı şekilde hareketi pek tabii görülmektedir. Kemali hürmet ve sevgiyle gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

* Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul. 1953, s.155.

SİVAS KONGRESİ'Nİ AÇIŞ KONUŞMASI*

(4 EYLÜL 1919)

Sivas Kongresi'nde Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Tarafından Yapılan Açış Konuşması

Muhterem Efendiler;

Vatan ve milletin kurtuluşunu hedefleyen zorunlu sebepler, sizleri bunca sıkıntı ve engeller karşısında Sivas'ta topladı. Mücadeleci azminizi tebrik etmek ve hoş geldiniz demekle bahtiyarlığımı arz ederim.

Efendiler, muhterem heyetiniz, kurtuluş görüşmelerine girişmeden evvel bazı maruzatta bulunmama müsaadenizi rica ederim. Malumdur ki, milliyetler esasına dayalı vaatler üzerine 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf devletleri ile Mütareke imzalandı. Milletimiz adilane bir barışa erişeceğini ümit etti. Halbuki Mütareke hükümleri vatan ve milletimiz aleyhinde her gün bir şekilde suiistimal ve taarruz ve zorlama suretiyle tatbik edildi. İtilaf devletlerinden kuvvet alan memleketimizdeki Hıristiyan unsurlar milletimizin haysiyetini kırma ve bozma mahiyetinde çılgınca harekâta koyuldu. Batı Anadolu'da İslamın mukaddes ocağına giren Yunan zalimleri İtilaf devletlerinin hoş gören bakışları karşısında canavarca facialar yaptı.

Doğuda Ermeniler Kızılırmağa kadar genişleme hazırlıklarına ve şimdiden sınırlarımıza kadar dayanan katliam siyasetine başladı. Karadeniz sahillerimizde Pontus Krallığı hayalinin gerçekleştirilmesine bile çalışıldı. Adana, Ayıntap, Maraş ve Konya havalisine kadar Antalya işgal edildi ve Trakya da işgal bölgesine katıldı.

Saltanatın payitahtı ve hilafetin merkezi ise hükümdar saraylarına kadar boğucu bir tarzda işgali suretiyle devletin can evinde yabancı tekel ve tahakkümü kuruldu ve bütün bu hak kırıcı saldırılara karşı merkezi hükümet ihtimal ki tarihte bir misli daha görülmemiş şekilde tahammül etti ve daima zayıf ve aciz bir mevkide kaldı. İşte bu ahval milletimizi şiddetli bir uyanışa sevk etti. Artık milletimiz pek güzel anladı ki, İtilaf devletleri bu vatanda mukaddesat ve mukadderatına sahip bir kudret ve milli irade mevcut olmadığı batıl zehabına kapıldı. Ve bu zehap yüzünden cansız bir vatan, kanunsuz bir millet nelere müstahak ise çekinmeden onların tatbikatına koyuldu. Buna karşı tevekkül ve teslimiyetin tam çöküş faciasından başka bir netice vermeyeceği kanaati yerleşti.

Efendiler, milletimizin sizler gibi aydınları ve hamiyetperverleri manzaranın elemli karanlıklarından ümitsiz olmadılar. Çünkü onlar bilirler ki tarih bir milletin varlığını, hakkını hiçbir zaman inkâr edemez. Çünkü onlar kuvvetli bir iman ile inanmışlardır ki, bir çürük perde arkasından vatan ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, ortaya sürülen kanaatler muhakkak iflasa mahkûmdur.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 54, s.945-949.

Efendiler, İtilaf devletlerinin haksızlıkları ve merkezi hükümetin zaaf ve aczi karşısında, milletimiz, varlığını ispat ve fiili tecavüzlere karşı namus ve bağımsızlığını fiilen müdafaa hükmünü vermek zorunda kaldı. İstenildiği üzere: Doğuda son harbin her türlü sıkıntı ve acılarını görmüş ve bilhassa Ermenilerin vahşet ve zulümlerine sahne olmuş yaslı sınır vilayetlerimiz milli namus ve bağımsızlığı kurtarmak maksadıyla Müdafaai Hukuku Milliye, Muhafazai Hukuku Milliye cemiyetleri kurdular. Doğudan ve güneyden tehlike hisseden Diyarbekir vilayetimizde de Müdafaai Vatan Cemiyeti kuruldu.

Batıda Yunanlıların tecavüzü ihtimaline karşı kurulan Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhakın fiilen reddi için ayaklandı.

Trakya'da, Kilikya'da ve her tarafta milli cemiyetler kuruldu. Kısacası, batıdan ve doğudan yükselen milletin sadası Anadolu'nun en ücra köşesinde yankı buldu. Dolayısıyla milli cemiyetler, düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kasdıyla milli vicdanın azim ve iradesinden doğmuş yegâne teşkilat oldu. Bu sayede asırlardan beri bağımsız yaşayan milletimiz varlığını âleme göstermeye başladı.

Efendiler, milletçe kurtuluş çaresinin ancak kendi ruhundan ve kendi örgütlenmesinden doğacağı kanaati gerçekleşince; bariz tehlikeler karşısında bulunan Doğu Anadolu Vilayetleri "Erzurum Kongresi'ni" davet etti. Bu sırada idi ki, cereyan eden haberleşmeler ve arkasındaki hadiseler ve zaruret ile de bütün vatanın kurtuluşunu hedef alan Sivas Kongresi, bugün muhterem heyetinizin vücuda getirdiği Genel Kongre, 21 Haziran 1919 tarihinde karara bağlanmıştır.

Efendiler, burada büyük teessüflerle yüksek heyetinize arz edeyim ki, memleketin ve milletin mukaddesatını teminde acizlik ve miskinlikten başka bir kudret gösterememiş olan merkezi hükümet milletin sesini boğmak, ortak milli bağları kırmak ve bu suretle milleti daima mağlup göstermek gibi ancak düşmanlarımızın menfaati hesabına kaydolunan boğazlama ve tutarsızlık harekâtında bütün mücadeleciliğini takındı. Bu hal milli tarihimizde bittabi merkezi hükümet hesabına pek şaibeli bir fasıldır.

Teşekkür olunur ki Efendiler, millet ve milli kudretin tamamen yardımcısı olan namuslu ordumuz, merkezi hükümeti uyarmak suretiyle zararlar sonuçsuz bırakılmıştır. Bununla beraber kötü etkiler bir miktar gecikmelere yol açmıştır.

Hatırlarda olacaktır ki, Sivas Genel Kongresi'ne teşrifleri için 22 Haziran'da yapılan davetnamede Erzurum Kongresi'nden bahsedilerek 10 Temmuz toplanma için esas itibar edilmişti. Batı Anadolu delegelerinin bu zamana kadar Sivas'a gelebilecekleri tahmin edilerek Erzurum Kongre heyetinin de Sivas'ta genel toplantıya katılabileceğine imkân tasavvur edilmişti. Halbuki Sivas Kongresi'nin toplanması ancak bugün gerçekleşti. Aradan bir aydan fazla zaman geçti. Bu uzun müddet zarfında Erzurum Kongresi heyetinin beklenmesinden ise zaten bilinen ve ortak olan asıl maksatlar ve esas noktalar üzerinde görüşmeler yapması ve kararlar alması uygun görüldü. Ve sonra da delegelerin seçim yerlerine dönmeleriyle kararların fiilen tatbikatına başlamaları tercih edildi. Fakat Kongre Genel Kurulu ve dolayısıyla Doğu Anadolu adına Sivas Kongresi'nde hazır bulunmak üzere Heyeti Temsiliye'den bir heyetin vekil olmasına karar verdi.

Erzurum Kongresi'nin Beyanname ve Nizamnamesi içeriğinden başka gizli kalmış hiçbir karar yoktur. Yalnız Sadrazam Ferit Paşa'nın Paris seyahatinden dönüşünde Anadolu'da karışıklık olduğuna dair vukubulan bir tamimi Kongre'ce büyük teessüflerle

okunmuş ve hakikate aykırı ve memleket ve millet menfaatine zararlı bu gafilâne tebliğin derhal tekzibi şiddetle kendisinden talep edilmiştir. Bir de mebusların seçiminin hızlandırılması talep olunmuştur. Erzurum Kongresi yalnız Doğu Anadolu delegelerinden teşekkül etmiş bulunduğu için yetkisini bu daire dahiline hasretmek mecburiyetini nazarı dikkatte tutmuştur. Ancak Batı Anadolu ve Rumeli delegelerinin katılmasıyla ortaya çıkabilecek genel ve kapsamlı yetkinin kullanılmasını muhterem heyetinizin huzurunda olması şartına bağlı ve kayıtlı gördü. Hatta bu sebepledir ki Doğu Anadolu'daki milli cemiyetlerin birleşmesinden ortaya çıkan kütleye unvan verirken "Doğu Anadolu" kaydı konuldu. Rasgele "Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" yahut "Anadolu-Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" genel unvanı kullanılmak ve bütün milletin hukuku adına kendi kendine yetki vermek doğru olamazdı. Bu takdirde İstanbul'da vukubulduğu gibi beş on kişinin bir araya gelerek bütün milletin yetki sahibi vekilleri imiş gibi kendiliğinden ve asıl sahibi olan milletle alakasız bir teşebbüs mahiyetinde olabilirdi.

Bununla beraber Efendiler, Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin birleşme ve ittifak noktasında, Doğu Anadolu vilayetlerince öteki vilayetler ile her bakımdan işbirliği temini emeli kesindir temel ilkesini kabul etmiştir. Bittabi yüksek huzurunuzla toplanan işbu Sivas Kongre'mizde vatanımızın yekpare, milletimizin yekvücut olduğunu lüzumu gibi ifade ve ispat edecek temeller atılır.

Efendiler, Millet Meclisi'nin toplanması için öteden beri gösterilen milli emeller karşısında merkezi hükümetin başından beri aldığı ihmalkâr ve daha sonra dik kafalı ve Kanunu Esasi'ye tümüyle aykırı tavırları son günlerde milli cereyanın etkileriyle uysal bir vaziyete girmiştir. Seçimlere emir verildiği malumunuzdur. Bunun gerçekleşmesini inşallah azim ve mücadeleciliğiniz vücuda getirecektir. Ancak bunun öncesindeki vakalar safhasında çok sayıda veya münferit yabancı mandaterlikleri gibi doğrudan doğruya hayat ve bağımsızlığımızla ilgili bir mesele söz konusu olmaktadır.

Milli meclisin henüz toplanmamış olduğu bir sırada kuşatılmış ve bağımsızlığını kaybetmiş olan merkezi hükümetin münferit ve meşru olmayan bir kararı veyahut milli emellere muhalif bazı dış tekliflere teslim olmuş ve boyun eğmiş gibi emrivakilerin ortaya çıkması ihtimaline karşı Erzurum ve Sivas kongrelerinin milli ruhu temsilen ve birbirini takiben toplanması muhakkak bir kurtuluş belirtisidir.

Maruzatım son bulurken vatan ve milletin üstünlüğü ve kurtuluşu gayesine bağlı olan heyetimizin hayırlısıyla başarılı olması temennilerini ilahi yaratanın yüceliğine sunarım.

SİVAS KONGRESİ
BİRİNCİ TOPLANTI
BİRİNCİ VE İKİNCİ CELSELERİN ÖZETİ*

(4 EYLÜL 1919)

4 Eylül 335
(4 Eylül 1919)

Birinci Toplantı

Birinci Celse

Öğleden sonra iki buçukta.

Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin geçici riyasetinde açıldı.

Mustafa Kemal Paşa tarafından Kongre'nin toplanması maksadına dair bir hitabe gerçekleştirildikten sonra reis, reis vekilleri ve kâtiplerin seçilmesine başlandı.

Riyasete Mustafa Kemal Paşa hazretleri seçildiler.

Birinci reis vekâletine Rauf Beyefendi, ikinci reis vekâletine de, Bekir Sami Beyefendi kabul etmedikleri için İsmail Fazıl Paşa hazretleri seçildiler.

Kâtipliğe İsmail Hâmi ve Mehmet Şükrü Bey'ler seçildi.

Ardından İsmail Fazıl Paşa hazretleri tarafından dışarda Kongre hakkında yayınlanan bazı haberleri neticesiz bırakmak maksadıyla üyelerin yemin etmesi teklif edildi.

Esas teklif oybirliğiyle kabul edildikten sonra yemin metninin şeklinin bir encümene havale edilmesi kararlaştırıldı.

İkinci Celse

Başkan Vekili İsmail Fazıl Paşa hazretlerinin riyasetinde dörtte açıldı. Riyaset makamından bir Belgeleri İnceleme Encümeni kurulması teklif edildi.

Halit Bey (Bor) tarafından bu encümene Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Hoca Raif Efendi'nin seçilmesi teklif edilerek (...)[1] teklif kabul olundu.

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan mikrofilm çıkışlarında: Film No: 9, Sayfa No: 33-34. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: A: III-2, D: 13, F: 7-73.
Mikrofilminden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır. (Y.N.)

1 Bir sözcük okunamadı. (Y.N.)

Daha sonra Teklif Encümeni'nin seçilmesine geçildi. Neticede Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Ahmet Nuri Bey, Osman Nuri Bey, Hoca Raif Efendi, Mustafa Kemal Paşa, Hüsrev Bey seçildi. Mustafa Kemal Paşa hazretleri bazı arkadaşlar tarafından hazırlanan zatı şahaneye telgraf yazısı ve beyanname taslaklarının okunmasını teklif etti. Teklif kabul olunarak Osman Nuri Bey (Bursa) yazdığı taslağı okudular. Mehmet Şükrü Bey (Afyon Karahisarı) da yazmış olduğu diğer bir taslağı okudu. Cereyan eden tartışmalardan sonra bu yazı ve beyannamenin yazılması Teklif Encümeni'ne havale edildi.

Daha sonra riyaset makamından, görüşmeler sırasında dinleyici sıfatıyla dışardan bazı kimselerin bulunmak istedikleri beyan ve bunun uygun olup olmadığı soruldu. Görüşmeler neticesinde dışardan hiçbir ferdin görüşmeler sırasında bulunmaması çoğunlukla kararlaştırıldı.

Dışardan alınacak zabıt kâtiplerinin de yemin etmesi kararlaştırıldıktan sonra ertesi gün öğleden sonra 2'de toplanmak üzere celseye son verildi.

M. Kemal

(Okunamayan ikinci imza)

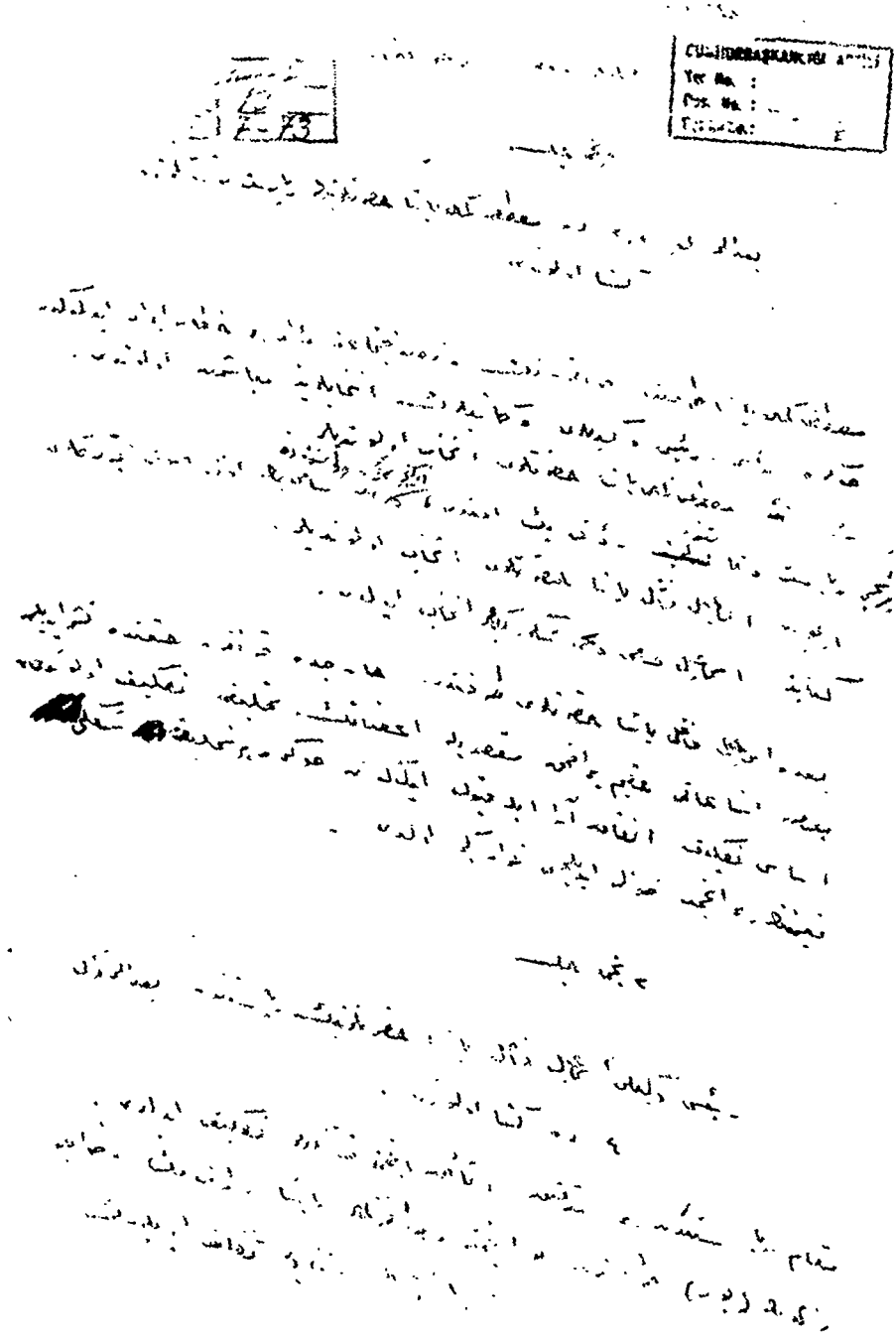

Sivas Kongresi, Birinci Toplantı, birinci ve ikinci celselerin özeti ile ilgili belge.

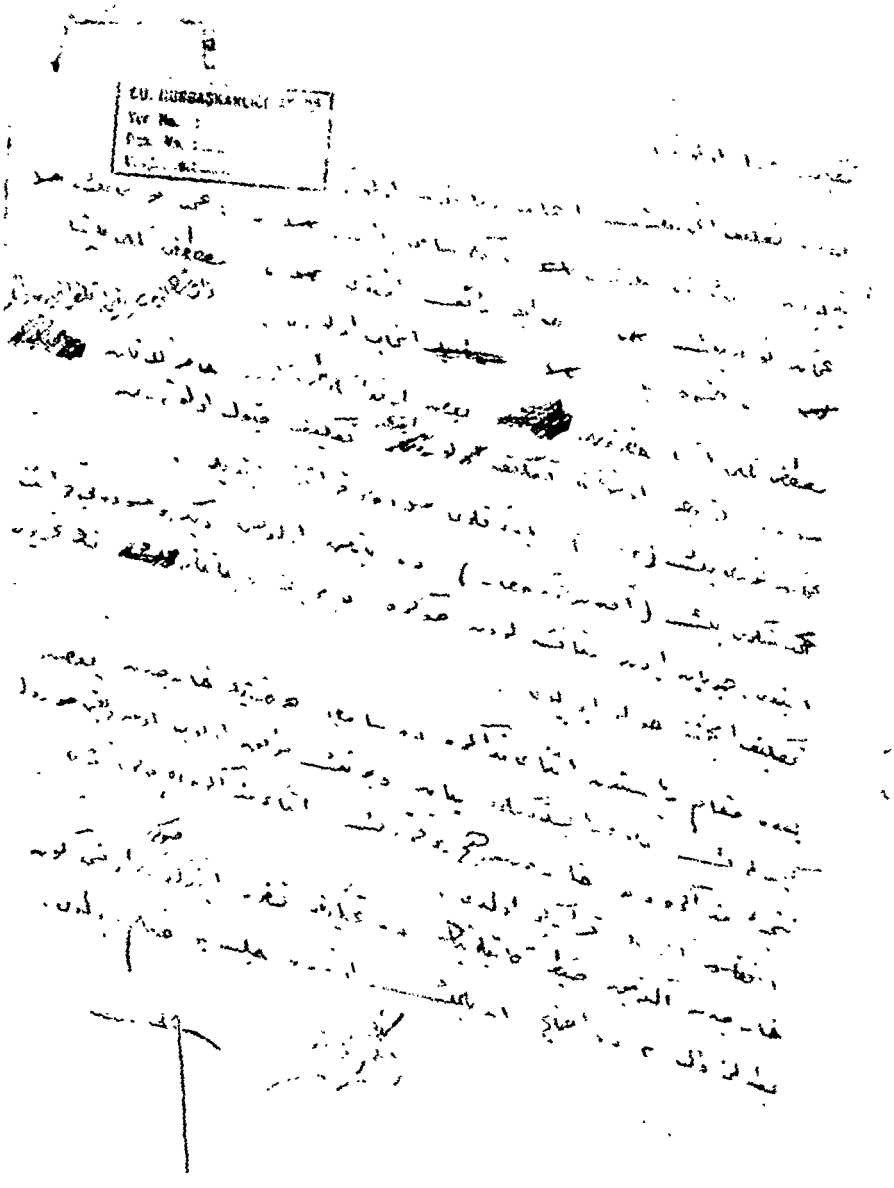

...nvresi, Birinci Toplantı, birinci ve ikinci celselerin özeti ile ilgili belgenin ikinci sayfası.

15., 20., 13. KOLORDU KUMANDANLIKLARINA*

(4 EYLÜL 1919)

Şifre
Sayı
10

Sivas
4.9.35
(4 Eylül 1919)

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na
Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandanlığı'na

Bugün (4.9.35) (4 Eylül 1919) Sivas Kongresi üç sonra'da Allah'ın izniyle açılarak riyasete Mustafa Kemal Paşa, ikinci riyasete Rauf Bey ve İsmail Fadıl Paşa[1] seçilmiş ve görüşmeler başlamıştır.

Heyeti merkeziyelere bilgi verilmesi rica olunur.

3. Kolordu Kumandanı
Selâhattin

Heyeti Temsiliye'ye yazıldı.

Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: Atatürk, Dolap No: Özel, Göz No: 1, Klasör No: 5, Dosya No: 1335/5-1, Fihrist No: 7'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Mayıs 1981, Sayı: 79, Belge No: 1740.

1 İsmail Fazıl Paşa olmalı. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR'E*

(4 EYLÜL 1919)

4 Eylül 1335
(4 Eylül 1919)

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa

İngiliz Binbaşısı Mister Nowil ile Bedirhani ailesinden Celadet, Kâmuran ve Diyarbekirli Cemil Paşazade Ekrem'in Elbistan'dan Malatya'ya geldikleri ve Harput'taki 15. Alay Kumandanı'nın da emniyet ve asayişe önem vermediği ve bilakis 5/6 Eylül 1335 (5/ Eylül 1919) gecesi otomobille (...)[1] gittiği, 7 Eylül 1335 (7 Eylül 1919) tarihiyle bildirilmiştir.

Malatya'daki 12. Süvari Alayı yaveri (...)[2] ile makine başında olan görüşmeden, Mutasarrıf'ın Vali'yle birlikte civardan Malatya'ya Kürtler davet eylediği anlaşıldı. Ve Harput Valisi'nin de Sivas'a tayin edildiği yayılmakla, bu hadiselerin milli harekât aleyhinde olduğu kuvvetli zannıyla, Dahiliye Nezareti'yle olan görüşmesinin kontrol edilmesine mecburiyet hasıl oldu. Bu suretle merkezi hükümetin de katılmasıyla vatan ve millet aleyhinde icraata kalkıştıkları subut bulduğundan, Üçüncü, On Beşinci, On Üçüncü Kolordu kumandanlarının ortak tedbirleriyle, İngiliz binbaşısı dışındakilerin tutuklanmaları Kongre heyetinin oybirliğiyle kararlaştırıldı.

Vali Ali Galip Bey'in tavsiyesi üzerine merkezi hükümetçe Dersim Mutasarrıflığı'na tayin edildiği anlaşılan ve Sivas'a gelen Osman Nuri Bey'in cevabından anlaşılmıştır.

M. Kemal

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'ndan alınan belge, Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. (Y.N.)
1 Bir kelime okunamamıştır. (Y.N.)
2 Bir kelime okunamamıştır. (Y.N.)

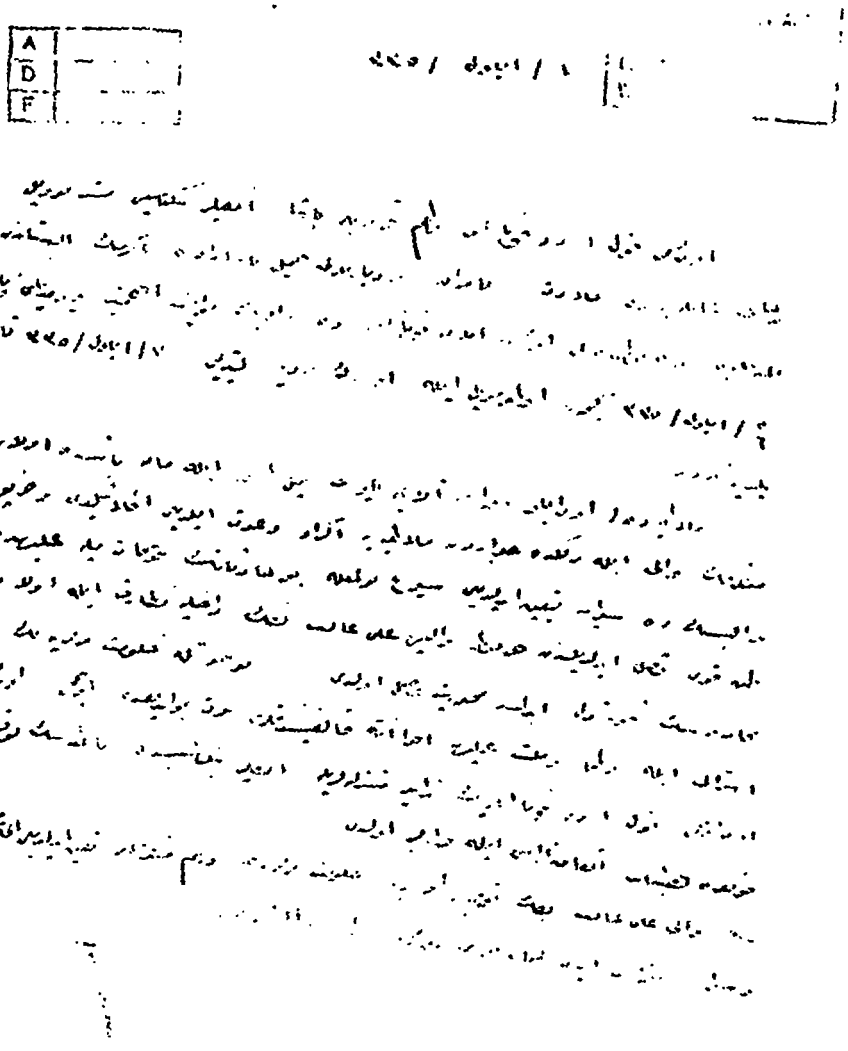

4 Eylül 1919 tarihli, "15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa" başlıklı belge.

SİVAS KONGRESİ TUTANAKLARI'NDA MUSTAFA KEMAL'İN KONUŞMALARI*

(4-11 EYLÜL 1919)

* Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.
Tutanakları yayımlayan Uluğ İğdemir'in verdiği bilgiye göre, "Sivas Kongresi Tutanakları"nın aslı, Cumhurbaşkanlığı kitaplığında Sivas Kongresi'ne ait bir dosya içinde öteki belgelerle birlikte ve iki defter halinde bulunmaktadır. Birinci defter 20x24,2 boyutunda 1-79. sayfaları içine almaktadır; her sayfada 23 satır vardır. İkinci defter 20x28,8 boyutundadır ve 80-107. sayfalardan ibarettir: her sayfada 33 satır vardır. Her iki defter kurşunkalemle yazılmıştır.
Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk*'ta belirttiğine göre, tutanaklar Şükrü ve Hâmi Bey'ler tarafından tutulmuş ve Hâmi Bey'in yazısıyla temize çekilmiştir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.114-115.
Burada, Mustafa Kemal'in konuşmalarının tamamına yer verilmiştir. Diğer konuşmalar ise, Mustafa Kemal'in konuşmalarının anlaşılmasına yaran oldukları oranda alınmıştır. (Y.N.)

BİRİNCİ GENEL TOPLANTI
(4 EYLÜL 1919, PERŞEMBE, ÖĞLEDEN SONRA SAAT 3)

(Celse, davet sahibi sıfatıyla riyaset makamını işgal eden Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşmasıyla başladı.)

"Açış konuşması sureti"[1]

İsmail Fazıl Paşa: Efendim, şimdi tabii riyaset meselesi söz konusu olacak. Bendeniz riyasetin birer gün veyahut birer hafta devam etmek üzere sırayla olmasını ve üye veya temsil edilen vilayet ve sancak isimlerinin baş harfleri itibariyle alfabetik sırayla yapılmasını teklif ediyorum.[2]

Reis Paşa:[3] Bu neden icap ediyor efendim?

Fazıl Paşa: Bu şekilde işin içine şahsiyet karışmamış olacağı gibi, dışarıya karşı da eşitliğe bağlı kaldığımızdan iyi etki etmiş olur.

Reis Paşa: Bu teklifi oya koyuyorum.

(Çoğunlukla reddedilir.)

Reis Paşa: O halde Riyaset Divanı seçimine başlayabiliriz.

(Bunun üzerine Riyaset Divanı seçimleri olup Mustafa Kemal Paşa oybirliğiyle riyasete, Bekir Sami Bey birinci riyaset vekâletine, Rauf Bey ikinci riyaset vekâletine, İsmail Hâmi Bey Riyaset Divanı kâtipliğine ve Mehmet Şükrü Bey de keza Divan kâtipliğine seçildiler.)

Bekir Sami Bey: Efendim, [...] bendenizi mazur görmenizi rica ederim.

(Heyetçe Bekir Sami Bey'e ısrar edildiyse de, kararında sebat ettiğinden, yerine kendisinden sonra en çok oy almış olan İsmail Fazıl Paşa tayin edildi.)

[...]

İsmail Hâmi Bey: Efendim, bendeniz hem yakında yayınlanacak gazetemizde[4] *meşgul olacağım, hem de Hazırlık Encümeni*[5] *adına yazmakta olduğum muhtıra ile zaten meşgulüm; [...] üzülerek özürümü arza mecburum.*

1 Açış konuşması Kongre tutanaklarında yer almamıştır. Bkz. s.311. (Y.N.)
2 İtalik dizilen bölümler, Mustafa Kemal Paşa dışındaki konuşmacılara ya da tutanakları yazanlara aittir (Y.N.)
3 Birinci Genel Toplantı'nın bu ilk celsesinde başkanlığı Mustafa Kemal Paşa yapmış ve konuşmaları tutanakların bu bölümünde "Reis Paşa" kaydıyla belirtilmiştir. (Y.N.)
4 *İrade-i Milliye* gazetesi. (Uluğ İğdemir'in notu.)
5 Tutanakta, "ihzarî encümen". (Y.N.)

Reis Paşa: Artık kongre toplanmış olduğundan Hazırlık Encümeni'nin vazifesi son bulmuş demektir; fakat gazeteye ne kadar zaman hasredeceğinizi bilmiyorum.

Ahmet Nuri Bey: Hazırlık Encümeni'nin vazifesi ve dolayısıyla Hâmi Bey'in muhtırası bitmek üzeredir; Riyaset Divanı kâtipliği de gazeteden daha önemlidir; herhalde kabulünü rica ederim.

(Heyet bu fikre katıldığından Hâmi Bey kâtipliği kabul etti.)

Fazıl Paşa: Efendim, milli harekâtın aleyhinde bulunanlar bizi İttihatçılıkla itham ediyorlar; bu ithamın içerde ve dışarda pek fena etkiler yaptığını hiçbirimiz inkâr edemeyiz. [...] Dolayısıyla şu yemin suretinin Genel Kurul'ca kabulünü Hazırlık Encümeni adına teklif ediyorum:

> *"Yüce hilafet ve saltanat makamına, İslamiyete, devlete, millete ve memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye takip etmeyerek her türlü şahsi ve siyasi ihtiraslardan ve particilik emellerinden uzak bir azim ve iman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacağıma namusum ve bütün mukaddesatım adına vallah, billah."*

Osman Nuri Bey: Bu yemin suretinde iki nokta nazarı dikkati çekiyor: Evvela şahsi maksatlar takibi ve ondan sonra da İttihatçılık ve particilik meselesi.. [...] bu isnatlara karşı şu yemin suretinin herhalde kabulünü rica ederim.

(Bunun üzerine teklif edilen yemin sureti Genel Kurul'ca aynen kabul edildi.)

Reis Paşa: Gayenin elde edilmesine kadar cemiyetimiz her türlü parti fikrinden tamamıyla uzaktır. Fakat ta Meclisi Mebusan'ın toplanmasına kadar siyasetle uğraşmaktan men olunmak doğru olamaz. Herkesin görüşlerini sınırlamayalım.

Ahmet Nuri Bey: Müdafaai hukuktan maksat, vatanın coğrafi vaziyetini temin etmek olduğundan, meşru bir hükümet kuruluncaya kadar herkesin her türlü menfaat hissi ve kötü huylardan uzak olarak sırf işte bu maksat için yemin etmesi daha uygun olur.

Reis Paşa: İki türlü yemin olabilir: bir, maksadın elde edilmesine kadar olan müddeti kapsayan yemin etmek var; bir de bu şimdi okunan ve hükmü daimi olan formül var; bunlar ayrı ayrı incelenmelidir; bunları yekdiğerinden ayırmalıdır; uygun görüldüğü takdirde Ahmet Nuri Bey'in teklifini ayrı ve bu formülü ayrı olarak inceleyelim.

Fazıl Paşa: Hazırlık Encümeni'nin düzenlediği formül budur; bundan maksat, Kongre devam ettikçe hiç kimse bundan vazgeçmeyecek demektir [...]

[...]

Rauf Bey: [...] bizim için particilik vesaire gibi birtakım mücadelelerden uzak olmak lazımdır. Vaktiyle İttihat ve Terakki de aynı şekilde bir program ve siyasi görüş takip etmek istemişti; bundan da memlekete felaketler geldi. Dolayısıyla Kongre üyelerinin siyasi görüşlerinde serbest olması, ancak seçimler olup bittikten ve Milli Meclis toplandıktan sonra kabil olmalıdır.

Reis Paşa: Eğer bu görüşü cemiyetimizin bütün mensuplarına kabul ettirmek lazımsa, o zaman yalnız Kongre üyelerinin yemin etmesi kâfi gelmez! Çeşitli yerlerdeki şubelerin üyelerinin yemini de lazım gelir! Bunun için her şeyden evvel nizamnamemizin genişletilmesi icap eder.

[...]

Fazıl Paşa: [...] formülü değiştirdim, okuyorum:

Yeminin Değiştirilmiş Sureti

"Yüce hilafet ve saltanat makamına, İslamiyete, devlete, millete ve memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye ve emelimiz olmadığına dayanarak Kongre'nin görüşmeleri devamı müddetince şahsi ve siyasi ihtiraslardan ve particilik emellerinden uzakta bir azim ve iman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacağıma namusum ve bütün mukaddesatım adına vallah ve billah."

İşte genel ve Kongre müddetiyle sınırlı bir yemin şekli.. [...]

Reis Paşa: Fazıl Paşa hazretlerinin iki teklifi var; biri esas itibariyle yemin etmek ve diğeri de bu yeminin şeklini çizmek... Şunu açıklığa kavuşturmalı ki, bu yemin tarzından particilik yapılmayacağı anlaşılıyor! Halbuki mesela mebus seçimlerinde tarafımızdan bir etki yapılacak olursa, diğer partiler mutlaka karşılık vermeye ve aleyhimize hareket edeceklerdir; yani müdahale edersek, muhalefet karşısında kalıp particilik etmeye mecbur olacağız; etmezsek, maksat yarım kalacaktır. Dolayısıyla bu formül incelenmelidir. Biz vatana, millete, devlete ve dine hizmetten başka bir maksat beslemiyoruz; buna yemin ederiz; fakat parti ihtirasları için geleceği nazarı itibare alıp birtakım kayıtlar ilave etmek lazımdır.

[...]

Reis Paşa: Bu görüşler kâfi mi? *(Kâfi sesleri.)* Fazıl Paşa'nın teklifine katılanlar ellerini kaldırsın.

Fazıl Paşa: [...] içerde ve dışarda bir şüphe var. Halbuki bu şüpheden kurtulmak bizim başarımızı çabuklaştırır ve temin eder. Dolayısıyla işi genişletmeyelim; yalnız İttihatçılık fikirleri bulunmadığını halka anlatmak lazımdır; başka bir şey yoktur.

Reis Paşa: İçerinin ve dışarının gösterdiği bir şüphenin giderilmesi için Fazıl Paşa hazretleri bir formül teklif ettiler; fakat bu formül yalnız dışarıya karşıdır. Bunu bir heyete havale etmek lazımdır. Ya ne olursa olsun oy vermek, yahut bir encümene havale etmek icap eder. Müsaade buyurursanız bunların her ikisini de oylayalım.

[...]

Reis Paşa: Her iki teklifi de oya koyuyorum.

(Genel kurul çoğunlukla ikinci teklifi kabul etti ve yemin sureti Hazırlık Encümeni'ne havale edildi. Bunun üzerine riyaset makamından on dakika istirahat verildi.)

İkinci Celse

(Riyaset makamını İkinci Reis Vekili İsmail Fazıl Paşa işgal etmiş ve Mustafa Kemal Paşa da üyeler arasında yer almıştı.)

Reis Fazıl Paşa: Bir Belgeleri İnceleme Encümeni[1] *kurmak lazım geliyor; eldeki belgeleri inceleyecek. Bir de, bir Teklif Encümeni seçeceğiz. Bu iki encümeni bir ad ile bir encümen kuralım.*

[...]

Mustafa Kemal Paşa: Üç kişilik bir geçici heyet kurulursa bunlar belgeleri inceleyip Genel Kurul'a verirler. Fakat Teklif Encümeni önemlidir. Fazlaca devam edecektir. Birincisi basit bir şeydir. Hatta Genel Kurul'un seçmesiyle üç arkadaş bu işi yapabilir.

Ahmet Nuri Bey: [...] Milli teşkilat ve dış ilişkiler encümenleri de lazımdır.

Mustafa Kemal Paşa: Teklif Encümeni bir program encümeni olacaktır. Çeşitli görüşleri inceleyecek ve riyaset makamına verecektir. Belki bu Teklif Encümeni yeni birtakım encümenler daha kurulmasına lüzum gösterecektir. Dolayısıyla bunların kurulmasını o zamana ertelemek daha uygun olur.

Bekir Sami Bey: Bu Teklif Encümeni'nin kurulmasından sonra bayram münasebetiyle zatı şahaneye yazılacak yazı için de bir heyet kurulması lazım gelir.

Mustafa Kemal Paşa: Bu Teklif Encümeni o işi de yapacaktır. Arkadaşlarımızın uygun görmesiyle hazırlanmış olan o gibi telgrafları da inceleyecektir.

[...]

Halid Bey: Belgeleri İnceleme Encümeni'ne Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Hoca Raif Efendi'nin seçilmesini teklif ediyorum.

(Bu teklif Genel Kurul'ca kabul edildiğinden söz konusu encümen o şekilde kuruldu.)

Raif Efendi: Teklif Encümeni gayet önemlidir; yedi kişiden oluşmalıdır.

(Yedi üyeden oluşması kabul edilerek gizli oy yöntemiyle seçildi.)

Reis Paşa: Teklif Encümeni'ne dahil olmak üzere oy alanları okuyorum: Rauf Bey 21, Bekir Sami Bey 18, Ahmet Nuri Bey 18, Osman Nuri Bey 18, Raif Efendi 17, Mustafa Kemal Paşa 17, Husrev Sami Bey 12, İsmail Hâmi Bey 9, Tosun Bey 4, Mehmet Şükrü Bey 4, İsmail Fazıl Paşa 3, Halid Bey 3, Zeki Bey 3, Hüseyin Efendi 3, Bahri Bey 2, Salih Bey 1. Dolayısıyla bunlardan en fazla oy alan ilk yedi kişi encümene üye seçilmiş demektir.

Mustafa Kemal Paşa: Dünkü özel görüşmelerimizde zatı şahaneye yazılacak yazı için geçici bir yazı heyeti seçilmişti. Bunlar da taslaklarını hazırlamışlardır. Uygun görülürse taslaklar okunsun; tartışılır; ortaya çıktıktan sonra kati şekli hazırlanıp yarın ilk görüşmede çoğunlukla kabul olunursa, derhal çekilir.

1 Tetkik-i Vesaik Encümeni. (Y.N.)

Şükrü Bey (Karahisar): Bendeniz bir Yazı Encümeni seçilmesini ve bu şekilde kaleme alınmasını teklif ederim.

Halil İbrahim Efendi: Yazılan taslaklar bir kere okunsun.

[...]

(Çoğunlukla okunmasına karar verildiğinden Osman Nuri Bey kendi yazmış olduğu taslağı okudu. Bu taslak Genel Kurul'ca kabul edilmediğinden zapta geçirilmemiştir.)

Rauf Bey: Taslağın sonuna doğru bir yerde "müsaadei seniye ile"[1] toplandığımızdan bahsediliyor! Halbuki biz burada müsaadei seniye ile değil, milletin arzusuyla toplandık. [...]

[...]

Rauf Bey: Bir fıkrasında da "Doğu Vilayetleri vesairenin vatanımızdan ayrılmak üzere bulunduğu" zikredilmiş; bu cümle de "ayrılması söz konusu olduğu" şekline sokulmalı. Bir de milletin işte böyle bir tehlike karşısında saltanat ve hilafet makamıyla memleketi kurtarmak için toplandığından bahsetmelidir; daha doğrusu gayemizi tamamıyla açıklamalıyız.

[...]

(Çoğunlukla okunmasına karar verildiğinden Mehmet Şükrü Bey kendi yazdığı taslağı okudu; fakat bu da kabul edilmemiş olduğundan zapta geçirilmedi.)

Rauf Bey: Bey'in taslağında birçok önemli ve faydalı noktalar var. Diğer taslakta da olması gerekli hususlar var. Uygun görülürse encümene havale edelim ve çabuk bir yazı hazırlayalım. Bayram tebrikinin de aynı telgrafta yazılması lazımdır.

Reis Paşa: Rauf Bey'in teklifini oya koyuyorum.

(Çoğunlukla kabul edilerek encümene havale edildi.)

Mustafa Kemal Paşa: Milletle hükümete hitaben de birer taslak yazılması lazımdır.

Hâmi Bey: Teklif Encümeni'nin birçok işi var; bir de yazıyla uğraşamaz.

[...]

Husrev Sami Bey: Hükümete hitaben de yazılsın mı, yazılmasın mı?

Reis Paşa: Bu teklifi oya koyuyorum.

(Oylama neticesinde hükümete hitap edilmemesi kararlaştırıldı.)

[...]

Raif Efendi: Millete hitaben yazılan beyanname de okunsun.

1 "Padişah'ın izniyle" anlamında. (Y.N.)

(Osman Nuri Bey millete hitaben yazdığı beyannameyi de okuduysa da o da kabul edilmediğinden zapta geçirilmesinden vazgeçildi.)

Reis Paşa: Bu beyanname hakkında söz isteyen var mı?

[...]

Reis Paşa: Bendeniz tanıamıyla aydınlatılamadım; millet maksatlarımızdan tamamen haberdardır; bu sebeple ben halktan kuvvet aldığımızı ilan etmek lüzumu kanaatindeyim. Dolayısıyla sade kongreyi açtığımızı söylemekle yetinmeliyiz.

[...]

Mustafa Kemal Paşa: Paşa hazretleri, bendeniz de fikri devletinize katılırım; hakikaten ima buyurduğunuz gibi kabul etmek lazımdır ki, millet bütün felaketleri tıpkı bizim gibi kavramış, bundan dolayı milli teşkilat yapmış ve bizi de seçip göndermiştir; onun için şu sebepten, bu sebepten dolayı toplandık demek doğru değildir. Dolayısıyla "siz şu sebeple bizi gönderdiniz, biz de bugün toplandık ve zatı şahaneye şöyle bir yazı gönderdik" demeli ve ilk iş olarak da yazımızı göstermeliyiz.

[...]

Ahmet Nuri Bey: Hakikaten Paşa hazretlerinin buyurdukları gibi biz burada milli maksatların ortaya çıkması için toplandık; fakat eğer gerek Paşa hazretlerinin ve gerekse Rauf Beyefendi'nin dedikleri gibi yapacak olursak, milletimizin haleti ruhiyesi tuhaf olduğundan hükümet, "bunlar milletin vekilleri değildir!" dediği zaman ne yapacağız? [...]

Mustafa Kemal Paşa: Beyefendi'nin görüşü pek önemlidir. Herhalde göz önüne almak lazımdır. Yalnız esas itibariyle buradaki arkadaşlarım milletin seçilmiş delegelerdir. Ancak hükümet korkusuyla seçimler gizli olarak yapılmıştır, fakat arkadaşlarımız milletin hakiki ve seçilmiş temsilcileridir.

[...]

Reis Paşa: Sivas Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nden birkaç kişi Bekir Sami Bey'e şu yazıyı vererek dinleyici sıfatıyla görüşmelerimizde hazır bulundurulmalarını rica etmişlerdir: [...]
Uygun mudur?

Ahmet Nuri Bey: Kongremiz pek fedakâr bir şekilde toplanmıştır; bunun için dışardan hiçbir kimsenin görüşmelerimize vâkıf olmasını istemem; burada birçok önemli şey görüşülecektir; bu sebeple zabıt kâtiplerine de ayrıca yemin ettirilmelidir; biz bir inkılâp kongresiyiz.

[...]

Mustafa Kemal Paşa: Güvenilir kişilerin dinleyici sıfatıyla bulunmalarında buyurduğunuz gibi birtakım faydalar vardır; birçok kötü yorum giderilmiş olur. Fakat Ahmet Nuri Bey'in işaret ettiği nokta da pek önemlidir: hatta dışardan birtakım

kişileri bulundurmaklığımızdan elde edeceğimiz fayda, berikinin zararından daha azdır. Yani onların mesela milletin tamamı tamamına seçilmiş delegeleri olmadığımızı vesaireyi yaymaları bize zarar verecektir.

Şükrü Bey (Karahisar): Sivas vilayeti Erzurum Kongresi'ne katılmıştı; onun için Erzurum Kongresi'nde Sivas'ı temsil eden üyelerin toplantılarımızda bulunmasında bir sakınca görmüyorum.

Mustafa Kemal Paşa: Sivas'tan belirli ve güvenilir kişileri bulundurmak suretiyle mesele ikiye ayrılır: Mesela geçen gün emin bildiğimiz bir adam "bir şey yapamayacaklar!" vesaire diyerek çarşıda ötekine berikine bir şeyler söylemiş!

[...]

Mustafa Kemal Paşa: Toplantıları gizli tutacak olursak, teminatımız daha fazla olur; eğer dışarıya ara sıra fikirler vermek istersek, tertiplenmiş, belirli süjeleri belirli sözcülere vererek zaman zaman açık birkaç celse yapabiliriz.

Bekir Sami Bey: Erzurum Kongresi'nde dinleyici kabul edilmiş miydi? Eğer edilmediyse Sivas Kongresi'nde de etmemeliyiz. O halde belli kararlar üzerinde açık celseler yaparız.

[...]

Mustafa Kemal Paşa: Fakat Sivas halkının burada temsilcileri mevcuttur: Rauf Bey, Bekir Sami Bey...

[...]

Reis Paşa: [...] celselerimizin gizli olmasını oya koyuyorum.

(Oybirliğiyle dinleyici kabul edilmemesi kararlaştırıldı.)

[...]

Reis Paşa: Encümende yemin meselesiyle yazı meselesi var. Yarın öğleden sonra saat ikide toplanacağız.

Mustafa Kemal Paşa: Görüşmelerin gündemi yirmi dört saat evvelinden hazır olsa iyi olur.

Reis Paşa: Celse son bulmuştur.

İKİNCİ GENEL TOPLANTI

(5 EYLÜL 1919, CUMA, ÖĞLEDEN SONRA SAAT İKİ BUÇUKTA)

(Celse Mustafa Kemal Paşa'nın riyasetinde açıldı; kâtiplik mevkilerinde İsmail Hâmi ve Mehmet Şükrü Bey'ler bulunuyordu.)

(Reis Paşa[1] *yeni gelen Denizli delegelerinin isimlerini okuyup Genel Kurul'a takdim etti ve heyetçe kabul edildi.)*

Reis Paşa: Müsaade buyurursanız eski zabıt okunsun...

[...]

Reis Paşa: Eski zabıt hakkında söz isteyen var mı?

Husrev Sami Bey: Reis Paşa hazretlerinin kaç oyla seçilmiş olduklarına dair zabıtta hiçbir açıklık yok; her halde açıklanmalı.

[...]

Reis Paşa: Oy sayısı yazılsın mı, yazılmasın mı?

Macit Bey: "Oybirliğiyle seçilmiştir" demek kâfidir; onun için oy sayısına hacet yoktur.

Genel Kurul: Evet.. evet.. iyidir, oybirliğiyle demelidir!

Reis Paşa: Müsaadenizle Teklif Encümeni'nce teklif edilen yemin sureti okunsun.

(Hâmi Bey aşağıdaki yemin suretini okur:)

Suret

"Vatan ve milletin saadet ve selametinden başka kongrede hiçbir şahsi maksat takip etmeyeceğime, vatanın bugün uğradığı zorlukların ve felaketin müsebbibi bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacağıma ve mevcut siyasi partilerden hiçbirisinin siyasi emellerine hizmet etmeyeceğime vallahi, billahi."

Hariçte yapılan propagandaların olumsuz etkisini gidermek maksadıyla kongrenin İttihat ve Terakki menfaati veya bu cemiyetin canlandırılması maksadıyla

1 Mustafa Kemal Paşa. (Y.N.)

çaba harcamadığını kamuoyuna ispat için yukarda tertip edilen yemin şekli dairesinde muhterem üyelerin yemin etmesi encümenimizce uygun görülmüştür.

5 Eylül 335 (5 Eylül 1919)

Teklif Encümeni Reisi
Mustafa Kemal

Husrev Sami, Ahmet Nuri, Osman Nuri, Bekir Sami, Hüseyin Rauf, Raif.

Reis Paşa: Bu meseleye dair bir teklif daha var, okunsun mu?

(Okunması uygun görüldüğünden Hâmi Bey Karahisar delegelerinin verdikleri /.../ teklif yazısını okudu.)

/.../

Reis Paşa: Bu konuda söz isteyen var mı?

/.../

Reis Paşa: Müsaadenizle encümenin teklif ettiği yemin suretini bir kere daha okuyalım.

/.../

Reis Paşa: Yemin esas itibariyle kabul edilmiştir. Yalnız şekil ve kelime üzerinde ihtilaf kalmıştır; dolayısıyla bu şeklin değişmesini oya koyuyorum.

(Çoğunlukla değiştirilmesi kabul edildi.)

/.../

Reis Paşa: Değişikliği kabul edenler ellerini kaldırsın.

(Eller kalkar ve çoğunlukla kabul edilir.)

/.../

Reis Paşa: Ortaya konulan görüşler iki fikre ayrılıyor: dolayısıyla İttihat ve Terakki kelimesi yazılsın mı, yoksa hiçbir parti adı zikretmeksizin yalnız genel bir deyimle mi yetinilsin?

/.../

Reis Paşa: İsim açıklanmaksızın yemin suretini oya koyuyorum; kabul edenler ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)*

Reis Paşa: Çoğunluk var mı, yok mu, anlaşılamadı; dolayısıyla maksadı bir daha izah edeyim: yani yemin suretinde İttihat ve Terakki kaydının dahil olmamasını dahil olmasına tercih edenler ellerini kaldırsın. *(Bir daha eller kalkar.)*

Reis Paşa: Azınlık var; dolayısıyla İttihat ve Terakki'nin belirtilmesi çoğunlukla arzu ediliyor demektir; o halde encümenin teklif ettiği yemin sureti bir kere daha okunsun.

(Hâmi Bey yemin suretini tekrar okur.)

Reis Paşa: Bu formülü aynen kabul edelim mi efendim?

Şükrü Bey (Denizli): Bir noktaya nazarı dikkatinizi çekerim: "Vatanın yıkılmasına sebep olan" kaydının kalkması lazımdır; onun yerine yalnız İttihat ve Terakki demek kâfidir; çünkü İttihat ve Terakki'nin öyle olduğu, yani vatanın yıkılmasına sebep olduğu ne malum?

Reis Paşa: Bu teklifi oya koyuyorum.

(Oyçokluğuyla bu kaydın kaldırılması kararlaştırıldı.)

[...]

Reis Paşa: Bu yemin kongre devam ettiği müddetçe üyelerden hiçbir ferdin hiçbir partiye mensup olamayacağına dairdir. Hükmü daimi değildir; dolayısıyla maksadımıza ulaştıktan sonra Meclisi Mebusan'da teşekkül edecek partilere mensup olabileceğimiz tabiidir.

Fazıl Paşa: Efendim, mademki artık yemin sureti kabul edildi; o halde yemin için bir kişi tarafından okunup herkesin cümle cümle tekrar etmesi maksadı temin eder.

Hâmi Bey: Bendeniz herkesin ayrı ayrı okumak suretiyle yemin etmesini daha uygun görüyorum; böyle daha doğru olur.

Reis Paşa: Bu iki teklifi oya koyuyorum:

(Çoğunlukla ayrı ayrı okunması kararlaştırıldığından yemin o şekilde oldu.)

Reis Paşa: Efendim yanlışlık olmamak için yemin edenlerin birer birer dışarıya çıkmalarını rica ederim; ondan sonra on dakika istirahat etmiş oluruz.

(Bunun üzerine toplantı salonunun kapısında yemin metni okunarak üyeler birer birer dışarı çıkmaya başladı.)

İkinci Celse

Reis Paşa: Müsaade buyurulursa zatı şahaneye yazılacak telgraf yazısını okuyalım. *(Hay, hay! sesleri.)*

(Hâmi Bey aşağıdaki yazıyı okur:)

Süddei Seniyei Hilâfetpenâhîye[1]

Tarihimizin kaydettiği en büyük milli felaketten çıkarak boyun eğmeye mecbur olduğumuz Mondros Mütarekenamesi feci hükümleri bile dışarda ve içerde zincirleme ortaya çıkan haksız tecavüzler ile hükümden düşürülüp nihayet geçersiz kaldı; bu hale karşı en hissiz bir baş eğme siyaseti takip etmek suretiyle ümmeti Muhammed'in içini kan ağlatan Vekiller Heyeti'nin milli iradeye dayanmadığını ve milli

1 "Hilafetin koruyucusu padişahın kapısına" anlamında. (Y.N.)

emellere tercüman olmadığını ve yalnız bu sebeple devlet ve milletin açık haklarını ayaklar altına aldırdığını göz önüne alan bu zavallı millet, Meclisi Umumi'nin Kanunu Esasi'mizdeki mutlak açıklığa rağmen, hâlâ toplandırılmadığını görerek meşru hakkına dayanarak ve hiçbir parti hırs ve görüşüne tabi olmayarak vatanın yok olmasına mani olacak son tedbirleri almak için bütün memaliki şahaneleri delegelerinin katılmasıyla Sivas'ta Genel Kongresi'ni topladı. Kongre Genel Kurulu Allah'ın yardımına dayanarak makamı muallâyı hilâfeti celileleriyle saltanatı seniyelerinin ve milletle memleketin meşru haklarını gerek şimdiye kadar ortaya çıkan ve gerekse bundan sonra ortaya çıkması muhtemel bulunan tehlikelere karşı müdafaa hususunda alacağı tedbirleri görüşmeye başlamıştır. Bu uğurlu vesileyle süddei seniyei hilâfetpenahîlerine sadakat ve bağlılığı teyidi bir dini ve milli vazife sayarak mutlu kurban bayramının humayunu mülûkâneleri hakkında ve şanlı saltanatı seniyeleri hanedanı hakkında uğurlu ve mesut olmasını bütün manevi birliğiyle tazarru ve niyaz eder. Bütün ahvalde emir ve ferman hilâfetpenâh efendimiz hazretlerinindir.

5 Eylül 1335 (5 Eylül 1919)
Sivas'ta Toplanan Genel Kongre Heyeti

Reis Paşa: Bu taslak uygun mudur? Metni hakkında başka ilave olunacak bir şey var mıdır?

Fazıl Paşa: Kabinenin düşürülmesi lazım geldiğine dair bir şey yok; bu kaydı herhalde ilave etmeliyiz [...]

Reis Paşa: O noktayı da ayrıca görüşebilir ve tatbik edebiliriz.

Mazhar Müfit Bey: Bendeniz bayram tebriki yazılmasının aleyhindeyim. [...]

Reis Paşa: Efendim bayram tebriki yalnız bir iyi tesadüf neticesi ve bilvesile arz ediliyor. Yüksek heyetinizin kararı böyledir. Bununla beraber oya koyuyorum. *(Çoğunlukla kabul edilir.)*

Mehmet Şükrü Bey: Tekrar cümle cümle okunarak incelenmesi daha uygun olur zannederim.

Reis Paşa: Tekrar okunsun. *(Hâmi Bey ikinci defa olarak cümle cümle okur.)*

Husrev Sami Bey: Bendeniz birinci cümledeki "milli felaket" deyimi yerine "harp felaketi" demek daha doğru olur zannediyorum. [...]

Reis Paşa: Milli felaket deyiminde hepsi dahildir; böyle daha kapsamlıdır.

[...]

Reis Paşa: O halde diğer maddeye geçebilir miyiz efendim?

Genel Kurul: Uygundur sesleri.

Reis Paşa: Rauf Beyefendi, zatıâliniz söz istemiştiniz.

Rauf Bey: Bendeniz bu taslağa Kongre'nin milli çalışmaları arasında "vatanın kurtarılması" kaydının da ilavesi lazım geldiği fikrindeyim [...]

Mazhar Müfit Bey: Taslağın bir yerinde de "zavallı millet" denilmiş. Bendeniz bu deyimi kabul edemem [...]

[...]

Reis Paşa: "Zavallı" tabirinin kaldırılması uygun mudur efendim?

(Uygundur! sesleri. Bunun üzerine o kelime silinip yerine bedbaht deyimi konuldu.)

[...]

Reis Paşa: O halde taslağı bir daha okuyalım!

(Kâfidir! sesleri üzerine tekrar okunmasından vazgeçildi.)

Reis Paşa: Bu yazı bütünü itibariyle uygun mudur efendim?

(Yazı çoğunlukla kabul edildi.)

Reis Paşa: Efendim, bir de bu toplantımızdan milleti haberdar etmek üzere bir beyanname kaleme alınmıştır; müsaade buyurursanız onu da okuyalım.

Hâmi Bey: Efendim (halka) millete hitaben gerekçeli uzun bir beyanname yazmaktan kaçınılarak zatı şahaneye yazılan yazıyı suret şeklinde yazdıktan sonra altına birkaç satırla maksadın açıklanmasını daha uygun gördük. Millete hitaben olan satırları aynen okuyorum:

"Kararlaştırılmış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Genel Kongresi Eylül'ün dördüncü günü öğleden sonra saat üçte parlak bir şekilde Sivas'ta ilk toplantısını yaparak kararlarının başlangıcı olarak zatı hazreti hilâfetpenahîye yukarda sureti yer alan yazıyı takdim etti. Bu suretin bütün bucaklara ve köylere kadar tamimini bilhassa rica ederiz. Kararlarımızın neticeleri ayrıca tebliğ olunacaktır."

5 Eylül 1335 (5 Eylül 1919)

Sivas'ta Toplanan
Genel Kongre Heyeti

Reis Paşa: Bu sureti kabul edenler ellerin kaldırsın.

(Çoğunlukla kabul edildi.)

Reis Paşa: Efendim bazı arkadaşlarımızın bir önergesi var; müsaadenizle okunsun.[1]

[...]

Reis Paşa: Vasıf Bey biraderimizin Teklif Encümeni'ne girmesini kabul buyuruyor musunuz?

[...]

1 Vasıf Bey'in Teklif Encümeni'ne girmesiyle ilgili önerge okunur. (Y.N.)

Reis Paşa: Vasıf Bey'in girmesini kabul edenler ellerini kaldırsın.

(Çoğunlukla kabul edilir.)

Reis Paşa: Hazırlık Encümeni'nin bir muhtırası var; bir de Erzurum Kongresi'nin beyannamesiyle nizamnamesi var; arzu buyurulursa bunları da okuyalım.

[...]

Reis Paşa: Muhtıra ile nizamnameleri doğrudan doğruya burada mı okuyalım, yoksa bir kere encümene mi havale edelim?

Fazıl Paşa: Bendeniz önce encümende incelenmesini teklif ederim.

Reis Paşa: Bu teklifi oya koyuyorum.

(Çoğunlukla kabul edildiğinden söz konusu evrak encümene havale edildi.)

[...]

Reis Paşa: Bugünlük Genel Kurul'ca görüşülmek üzere hazır edilmiş bir şey kalmadı; yarın bayramın birinci günü olduğundan toplanamayız; öbür gün yani bayramın ikinci günü öğleden sonra saat iki buçukta toplanmak üzere görüşmeleri tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ GENEL TOPLANTI

(7 EYLÜL 1919, PAZAR, ÖĞLEDEN SONRA SAAT 2.30)

(Celse Mustafa Kemal Paşa'nın riyasetinde açıldı.)

Reis Paşa: Efendim celse açılmıştır; müsaade buyurursanız görüşmelerimize katılmak üzere Heyeti Temsiliye üyelerinden olan Refet Beyefendi'yi yüksek heyetinize takdim ediyorum.

[...]

(Hay, hay! sesleri.)

Reis Paşa: Eski zaptı okuyalım efendim.

(Hâmi Bey eski zaptı okur.)

Reis Paşa: Okunan zabıt hakkında söz isteyen var mı efendim?

Fazıl Paşa: Bir yerinde millete hitaben olan beyannameden bahsedilirken "halka hitaben" denmiş; bunun düzeltilmesini rica ederim.

Reis Paşa: *(Hâmi Bey'e)* Lütfen o şekilde düzeltin.

Reis Paşa: Bazı taraflardan yüksek heyetinize tebrik telgrafları gelmiştir: müsaade buyurursanız okunsun.

[...]

Reis Paşa: Uygun buyurulursa kendilerini teşvik ve isteklendirmek için teşekküren bir telgraf yazalım.

(Uygundur! sesleri.)

Hâmi Bey: Efendim "Erzincan Mutasarrıfı Eşref" imzalı bir telgraf daha var; bunu da okuyorum.

[...]

Reis Paşa: Buna da cevap yazalım, değil mi efendim?

(Hay, hay! sesleri.)

Hâmi Bey: "Yirminci Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Fuat" imzalı telgraf:

[...]

Reis Paşa: Tabii cevap yazarız efendim?

(Tabii! sesleri.)

Hâmi Bey: Erzurum Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'dan gelen telgraf:

[...]

Reis Paşa: Cevap yazalım mı efendim?

(Hay, hay! sesleri.)

Reis Paşa: Muhterem heyet üyelerinden bazı önergeler var. Müsaade buyurulursa okunsun.

[...]

Reis Paşa: Bu okunan önerge hakkında ne buyurursunuz efendim? Teklif Encümeni'ne havale edelim mi?

(Hay, hay! sesleri. Encümene havale olundu.)

Hâmi Bey: Bir önerge daha var efendim; imzası: "İstanbul delegesi emekli Ferik İsmail Fazıl."

[...]

Mazhar Müfit Bey: Bu önergenin de aynı şekilde Teklif Encümeni'ne havalesi lazım gelir.

Reis Paşa: Bu teklifi kabul ediyor musunuz efendim?

(Uygundur! sesleri. Encümene havale edildi.)

Fazıl Paşa: Yalnız yüksek heyetinizden bir şey rica edeceğim: zannederim en evvel başvurup bitireceğimiz meseleler bunlardır. Dolayısıyla encümence seri bir şekilde karar verilmesini istirham ederim.

Reis Paşa: Evet, bendeniz de bu işlerin bir an evvel bitirilmesini Teklif Encümeni'nden rica ederim. Efendim şimdi Hazırlık Encümeni'nin geçende söz konusu olan muhtırasıyla Erzurum Kongresi'nin beyanname ve nizamnamesi var; bunları görüşeceğiz; yalnız görüşmeyi uzatıp vakit kaybetmemek için nizamnamelerin her maddesini ayrı ayrı incelemek uygun olur zannederim. Esasen Erzurum Kongresi'nin beyanname ve nizamnamesini Teklif Encümeni genel bir şekle sokarak yüksek heyetinizce de kabul edilecek şekilde değiştirip düzeltmişti; onun için görüşmeyi uzatmamak üzere her maddenin asli şekliyle değiştirilmiş şekli üzerinde bir görüş açıklamak isteyenler söz söyleyecek olursa, daha çabuk biter zannederim.

Mazhar Müfit Bey: Birinci maddenin aslı yalnız Doğu Vilayetleri'nden bahsediyor; bunun herhalde değiştirilmesi ve bütün Osmanlı Memleketi'ni kapsayan bir şekle konulması lazım gelir.

Reis Paşa: Pek tabii.

Mazhar Müfit Bey: İkinci maddenin başında da "Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yönelik olarak anlayacağımızdan..." deniliyor; halbuki bugün mesela Antalya ve Konya İtalyan işgali altında bulunduğundan Rumluk ve Ermenilik teşkiliyle alakadar olamaz; olsa olsa İtalyanlık teşkili demek olur; dolayısıyla biz yalnız Rumlara ve Ermenilere karşı mı vatanımızı müdafaa edeceğiz? Herhalde bu maddeyi de genel bir şekle sokmak lazım gelir inancındayım.

(Pek doğru! sesleri.)

Reis Paşa: Müsaade buyurulursa bazı izahat vereyim: Erzurum Kongresi'nde bu madde yazılırken aynı görüş mevcut idi; fakat eğer o zaman Fransız, İngiliz ve İtalyanlarla da mücadele edeceğiz dese idik, milletin ürkmesi muhtemeldi! Bu görüşü

itibara alarak İtilaf devletlerinden bahsetmemiştik; yalnız onların müdahalelerini de netice olarak Rumluk ve Ermenilik teşkili gayelerine yönelik saymıştık; fakat şimdi artık dediğiniz gibi yazabiliriz. Herhalde unutmamalı ki, eğer Antalya bugün işgal altında ise, bunun sebebi sadece Yunanlıların İzmir'i işgal etmiş olmalarıdır! Dolayısıyla Antalya işgali de Rumluk gayesiyle alakadar demektir; milletimiz Ermeni ve Ruma karşı mukavemeti zaruri görür.

Fazıl Paşa: Mazhar Müfit Bey'in açıklamasında katiyet vardır: her yabancı tecavüzünden mutlaka Rumluk ve Ermenilik çıkması muhakkak değildir; Mazhar Beyefendi'nin teklifi herhalde kabul.edilmelidir.

Reis Paşa: Dolayısıyla bazı açıklamalarda da bulunmak isterim: Tabii memleketimizin herhangi bir düşman tarafından işgalini istemeyiz; mesela bugün Afyon Karahisarı'nda ve Samsun'da bulunan kuvvetler resmen işgal suretinde bulunmuyorsa da, hakikatte işgalden başka bir şey değildir; dolayısıyla biz bu hale karşı kuvvetli olduğumuz ve yapabileceğimize kanaat getirdiğimiz zaman mukavemet ederiz.

[...]

Reis Paşa: Görüşme kâfi mi efendim?

(Kâfi! sesleri.)
[...]
Mazhar Müfit Bey: Oya konmasını rica ederim.

Reis Paşa: Bendeniz Mazhar Bey'in görüşünde bir sakınca görüyorum; esasen bu maddede encümenin görüşü geneldir; herhangi bir müdahale ve işgalin Ermenilik ve Rumluk teşkili gayesine yönelik sayılacağından bahsediliyor; halbuki eğer Mazhar Bey'in söyledikleri gibi olursa, Mütarekename'nin işgal hakkı fıkrasına karşı muhalif bir vaziyet almış oluruz ki, bu da bizim için tehlikelidir. Memleketi zor bir vaziyete sokmuş oluruz.

Mazhar Müfit Bey: Mütareke hükümleri esasen çoktan hükümsüzdür; İzmir vesair yerlerin işgali artık ortada anlaşma filan bırakmamıştır!

Reis Paşa: Mazhar Bey'in teklifini oya koyuyorum.

(Çoğunluk hasıl olduğundan o şekilde kabul edildi.)

Reis Paşa: Üçüncü madde hakkında söz isteyen var mı?

Mazhar Müfit Bey: Encümenin değiştirdiği şekilde kabulünü teklif ederim.

Reis Paşa: Oya koyuyorum, kabul ediliyor mu?

(Çoğunlukla kabul edildi.)

Reis Paşa: Dördüncü madde Erzurum Kongresi'nde Doğu Vilayetleri nazarı dikkate alınarak yapılmıştı. Ermenistan teşkili söz konusu olurken malumu âliniz oraların da dahil olması muhtemeldi. Bilhassa hükümetin Doğu Vilayetleri'ni Ermenistan'a vermesinden korkulduğundan böyle bir ihtimalin gerçekleşmesinde o havalide bir Müslüman geçici hükümeti kurulması düşünüldü; halbuki Sivas Kongresi bütün Osmanlı Memleketi'ne ait olduğundan burada bu maddeye lüzum olamaz.

Raif Efendi: Bendeniz bu maddenin kalması taraftarıyım. Çünkü Doğu Vilayetleri Heyeti Temsiliyesi buraya gelmiştir; burada Doğu Vilayetleri görüşünü müdafaa edecektir. Bu kongrenin görüşmeleriyle herhalde Doğu Vilayetleri'nin Ermenistan olmak ihtimali savuşturulmuş olamaz! Dolayısıyla eğer hükümet bir dış baskı karşısında o havaliyi terk edecek olursa, müdafaa mecburiyeti ortaya çıkacaktır; bu sebeple her halde bu madde söz konusu vilayetlerle sınırlı olmak üzere kalmalıdır. Lazım olduğunda bütün memleket Doğu Vilayetleri'ne yardım edebilir.

Reis Paşa: Bence uygundur.

[...]

Reis Paşa: İki çözüm şekli var: birisi bu maddeyi Doğu Vilayetleri'ne mahsus özel bir madde olarak bırakmak; ikincisi de bütün memleketi kapsayan genel bir şekle sokmak... Bu takdirde hükümet herhangi bir vatan parçasını terk ve ihmal ettiği takdirde orada bir geçici hükümet kurulacağı yazılabilir.

[...]

Reis Paşa: Kongremiz bütün vatana şamildir; onun için genel ve özel birtakım kararlar alabiliriz. Mesela yalnız İzmir meselesine ait özel bir maddeye yer verebileceğimiz gibi, bu maddeyi de özelliği itibariyle yalnız Doğu Vilayetleri'ne ait olarak bırakabiliriz. O halde hiçbir değişikliğe uğramaksızın Erzurum Kongresi'ndeki kararları bu kongre de aynen kabul edebilir.

[...]

Reis Paşa: Biraz da bu dördüncü madde hakkında encümenin değişikliğini arz etmek isterim: Birinci satırdaki "buraları" deyimi yerine "Memleketimizin herhangi bir parçası" deyimi konulmuştur. Sonra beşinci satırın sonlarına doğru yine "buraları" geçiyor; orası da aynı şekilde değiştirilmişti. Daha aşağıda tekrarlanan "Doğu Anadolu" deyimleri yerine de "vatanımız" konularak madde genel şekle sokuldu. Encümenin değişikliği işte bunlardır. On dakika istirahat edelim efendim. (Saat: 3.45)

İkinci Celse
(Saat: 4.10)

Reis Paşa: Bir önerge var, müsaadenizle okunsun.

(Hâmi Bey aşağıdaki önergeyi okudu:)

Kongre Riyaseti Aliyesine

İsmail Fazıl Paşa hazretleri ile Mazhar Müfit Bey ve arkadaşlarının iç ve dış işler hakkında vermiş oldukları önergeler işbu dördüncü maddenin esasları ile alakadar görülmekte olduğundan bu konuda Teklif Encümeni'nin görüşü ortaya çıktıktan sonra işbu madde görüşülmek üzere şimdilik görüşülmesinin ertelenmesini teklif ederiz.

Denizli	*Denizli*	*Yozgat*	*Tıbbiye*	*Eskişehir*	*Alaşehir*
Yusuf	*Şükrü*	*Bahri*	*Hikmet*	*Hüseyin*	*İbrahim Süreyya*

Afyon Karahisar	*Bor*	*Niğde*	*Denizli*	*Karahisar*	*Eskişehir*
Mehmet Şükrü	*Halit*	*Mustafa*	*Mazhar Müfit*	*Salih*	*Halil İbrahim*

Reis Paşa: Bu önergeyi oya koyuyorum.

(Çoğunlukla kabul edildi.)

Reis Paşa: Beşinci madde hakkında söz isteyen var mı?

(Sessizlik.)

Reis Paşa: Altıncı madde hakkında söz isteyen var mı?

(Yine sessizlik.)

Reis Paşa: Yedinciye geçiyorum: söz isteyen var mı?

(Keza sessizlik.)

Reis Paşa: Altıncı sayfadaki 2 rakamlı maksat ve 3 rakamlı teşkilat kısımlarına geçiyorum.

Mazhar Müfit Bey: Üçüncü maddede kaza idare heyetleri hakkında "içlerinden biri seçimle reis olur" kaydı var: bendeniz içlerinden bir de kâtip seçiminin ilavesini teklif ediyorum.

Reis Paşa: Kâtip meselesinin belirtilmesine lüzum görülmemişti. Bunu oya koyuyorum: Kâtip kelimesinin ilavesine taraftar olanlar ellerini kaldırsın; 19 oy; çoğunluk var; o halde bir de kâtip ilave edilecektir. Beşinci ve altıncı rakamlılara geçiyorum. Yani vilayet heyeti merkeziyeleriyle vilayet kongrelerine ait olan maddeler... Bunlar hakkında söz isteyen var mı?

(Sessizlik.)

Reis Paşa: O halde 7 rakamlı "Heyeti Temsiliye" maddesine geçiyorum.

[...]

Reis Paşa: Mazhar Bey'in teklifini, yani mevcuda altı kişinin daha ilavesiyle Doğu ve Batı Anadolu ve Rumeli Heyeti Temsiliyesi kurulmasını ve bu heyetin herkesin malı olarak kabulünü oya koyuyorum.

(Çoğunlukla kabul edildi.)

Reis Paşa: Şükrü Bey'in okuduğu formüle gelince, o bu sene uygulanabilir değildir; geleceğe ait bir şekli ancak bizden sonraki kongre tayin edebilir. Mazhar Müfit Bey'in teklifi ise uygulanabilirdir; dolayısıyla uygulayamayacağımız bir şekli teklife yer yoktur; zaten Doğu Vilayetleri temsilcileri mevcut kurallara göre seçilmişlerdir; kalanların da şimdi seçilmesi lazımdır.

Husrev Sami Bey: Bu altı kişiyi kim seçecek?

Reis Paşa: Kongre seçecek.

[...]

Reis Paşa: Bu madde Erzurum Kongresi'nde pek derin görüşmelere zemin teşkil etti; malumu âlileri vaktiyle İttihat ve Terakki Merkezi Umumisi de böylece kanunen teşekkül etmişti. Fakat daha sonra Merkezi Umumi istediğini seçer oldu! İstediklerini seçtiler ve

netice olarak memleket hiç güvenilmeyen kimselerin idarelerine tabi oldu. Dolayısıyla bir temsilci mensup olduğu bir memleketi tamamen temsil etmeli; o mevkiin ruhi ahvaline, vaziyetine, insanlarına tam vâkıf olmalı. Fazla olarak seçmenler de temsilcilerinin, kendilerinin her hallerine vâkıf olduklarından emin olmalıdırlar; kongrenin temsilci seçmeye hakkı olduğu gibi, mahallinin de olmalıdır; bu sebeple temsilcilerin kongre tarafından seçiminde birtakım sakıncalar vardır; fakat bugün her yer için temsilci seçimi mümkün olmadığından ve zaruret yüzünden mevcut heyeti bu şekilde burada beş altı kişi ile takviyeden başka çare yoktur.

[...]

Reis Paşa: On dakika istirahat edelim efendim. (Saat: 4.40)

Üçüncü Celse
(Saat: 4.50)

Reis Paşa: Yüksek heyetin bugün kabul ettiği şekil, altı kişinin daha seçilerek Heyeti Temsiliye'nin tamamlanmasıdır; arzu buyurulursa bu esas dahilinde Heyeti Temsiliye maddesini encümene havale edelim.

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Sekizinci madde hakkında söz isteyen var mı efendim?

(Sessizlik.)

Reis Paşa: Dokuzuncu maddeye geçiyorum: söz isteyen var mı efendim?

(Sessizlik.)

Reis Paşa: Efendim, onuncu ve on birinci maddeler cemiyetin mali vaziyetiyle gelecekteki şekline ait olduğundan, bu maddeler bir kere encümende incelendikten sonra görüşülmelidir; kabul buyurulur mu efendim?

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Buranın Belediye heyeti bayram tebrikine gelmişti; biz de bilmukabele tebrik için bir heyet göndermeliyiz.

(Uygundur! sesleri.)

[...]

Reis Paşa: Yarın öğleden sonra saat iki buçukta toplanmak üzere celseye son veriyorum.

DÖRDÜNCÜ GENEL TOPLANTI

(8 EYLÜL 1919, PAZARTESİ, ÖĞLEDEN SONRA SAAT 2.30)

Reis Paşa: Celse açılmıştır; müsaadenizle eski zabıt okunsun.

(Hâmi Bey eski zaptı okur.)

Raif Efendi: Zabıtlar kâtip efendiler tarafından tutulduktan sonra düzenlenmesinin ve temize çekilmesinin Riyaset Divanı Kâtibi Şükrü Bey tarafından yapılmasını teklif ederim.

[...]

Reis Paşa: Bu teklifi kabul ediyor musunuz efendim?

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Bazı tebrik telgrafları geldi; müsaade buyurulursa okunsun.

Hâmi Bey: On Üçüncü Kolordu Erkânıharbiye Reisi Halil Bey'in[1] *telgrafı:*

[...]

Reis Paşa: Cevap yazalım, değil mi efendim?

(Hay, hay! sesleri.)

Hâmi Bey: Yusufeli Hukuku Milliye Cemiyeti Reisi Ahmet imzalı telgraf:

[...]

Reis Paşa: Buna da cevap yazalım mı efendim?

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Efendim, Hazırlık Encümeni'nin muhtırası evvelce Teklif Encümeni'ne havale edilmişti. Bunun yüksek huzurunuzda okunarak Genel Kurul görüşünün tayinine lüzum vardır. Fikirler açıklandıktan sonra bu ruhlu meseleyi herhalde bir karara bağlamalıyız; müsaade ederseniz okunsun.

(Hay, hay! Okunsun! sesleri.)

Hâmi Bey: Efendim, Hazırlık Encümeni bir gündem düzenlenmesiyle meşgul olup birtakım ana hatlar çizmiş ve o ana hatların bir muhtıra şeklinde kaleme alınmasını bendenize havale etmişti. Bu muhtıranın tamamlanmış olan kısımlarını okuyorum:

(Muhtıra)[2]

1 "Halid Bey" olmalı. (Y.N.)

2 Muhtıra, zabıtlara alınmamıştır. (Uluğ İğdemir'in notu.)

Reis Paşa: Bu muhtıra içeriği hakkında fikirlerin açıklanmaya başlanmasından evvel bazı noktalara nazarı dikkatinizi çekmek isterim: Bu raporda mesela Mr. Browne'dan bahsedilmekte ve elli bin kişilik bir amele ordusu getirileceğini söylediği zikredilmektedir.

Efendiler, Mr. Browne: "Ben hiçbir resmi sıfat ile görüşmüyorum, tamamıyla özel bir şekilde görüşüyorum" diyor ve hatta Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika adına değil, kendi adınadır; bu hususu nazarı dikkate almalıdır. Fazla olarak Mr. Browne'ın ifadesine göre mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor! "Manda, siz ne derseniz odur!" diyor... Bu muhtırada önemli olarak manda meselesi vardır... Bunun hakkında fikirler açıklanmadan evvel on dakika istirahat edelim. (Saat: 3.25)

İkinci Celse
(Saat: 3.30)

Reis Paşa: Söz, Vasıf Bey'indir.[1]

[...]

Reis Paşa: Müsaadenizle bir noktayı aydınlatmak isterim: Yüksek huzurunuzda okunmuş olan bu muhtıra Teklif Encümeni'nden Genel Kurul'a Hazırlık Encümeni'nin muhtırası olmak üzere arz edilmişti. *(Hâmi Bey'e hitaben)* Bu muhtıra Genel Kurul'a Hazırlık Encümeni adına mı, yoksa zatıâliniz adına mı takdim olunmuştur? Bunu herhalde açıklamak lazımdır.

Hâmi Bey: Bu muhtırayı ben yazdım; fakat Hazırlık Encümeni adına yazdım [...]

[...]

Reis Paşa: Zannederim bu rapordan iki görüş ortaya çıkıyor: Bunların birincisi, devletin iç ve dış bağımsızlığından vazgeçmemesi ve ikincisi de devlet ve milletin dışarının zararlı baskısına karşı bir destek ve yardım[2] ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüde yol açan nokta, budur zannederim. Müsaade buyurulursa bu noktayı iyice düşünmek için evvela Teklif Encümeni'ne daha sonra yüksek huzurunuza arz edelim; herhalde iç ve dış bağımsızlığımızı kaybetmek istemiyoruz.

[...]

Reis Paşa: Bu meseleyi Encümen Reisi olmak dolayısıyla izah edeyim: Bu muhtıra içeriği encümende okundu ve birçok müzakere ve münakaşa edildi; fakat kati karar verecek tarzda kanaat ortaya çıkmadı. Evvelce Genel Kurul'da okunmaksızın Teklif Encümeni'ne havale edilmişti; bu sebeple bir defa da burada okunup Genel Kurul'un görüşü belirlendikten sonra tekrar Teklif Encümeni'ne havale edilerek kati kararı vermek istemiştik.

1 Hâmi Bey'in okuduğu muhtıra üzerine, 8 Eylül 1919'da yapılan 4. Genel Toplantı'nın ikinci celsesinde "manda" konusu görüşülür. Özellikle Amerikan mandası doğrultusunda uzun konuşmalar yapılır. (Y.N.)
2 Metinde "muvanet ve müzaheret". (Y.N.)

/.../

Reis Paşa: Muhtıra geri alınmıştır.

/.../

Reis Paşa: On dakika istirahat edelim efendim. (Saat: 5.30)

Üçüncü Celse
(Saat: 5.40)

/.../

Reis Paşa: Bundan sonra Ahmet Nuri Bey söz istemişti; fakat müsaade buyurursanız görüşmeyi yarına erteleyelim.

/.../

Reis Paşa: Efendim yarın toplanmak üzere celseye son veriyorum.
(Saat: 6.55)

BEŞİNCİ TOPLANTI

(9 EYLÜL 1919, SALI, ÖĞLEDEN SONRA SAAT 2.30)

Reis Paşa: Dünkü zabıt okunsun efendim.

(Hâmi Bey eski zaptı okudu ve bazı noktaları düzeltildi.)

[...]

Reis Paşa: Yedinci maddenin beyannamemize aynen alınmasını oya koyuyorum.

(Oybirliğiyle kabul edildi.)

[...]

Reis Paşa: O halde böyle bir davet telgrafı çekilmesini kabul ediyor musunuz efendim?

(Oybirliğiyle kabul edildi.)

[...]

Reis Paşa: Bu teklif uygun mudur efendim?

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Şimdiye kadar dış vaziyetimizi görüştük; bundan sonra iç vaziyetimize dair görüşmelerde bulunacağız. Ondan evvel müsaadenizle beş dakika istirahat edelim.

(Saat: 3.10)

İkinci Celse
(Saat: 3.30)

Reis Paşa: Söz konusu edeceğimiz iç vaziyete ilgisi ve etkisi olacağı için dışardaki arkadaşlarımızdan birkaç telgrafın müsaadenizle okunmasını uygun buluyor musunuz?

(Uygundur! sesleri.)
(Hâmi Bey Kâzım Karabekir Paşa'nın telgrafını okur.)

[...]

Reis Paşa: Meseleyi daha sonra görüşürüz. Şimdilik Kâzım Paşa'ya telgrafının geldiğini bildirelim ve uygun bulursanız içeriğinin bir beyanname ile yayımlanacağını da söyleyelim.

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Batı Anadolu ahvali hakkında biraz bilgi vermek isterim: Eskişehir ve Afyon Karahisarı'ndaki İngiliz kuvvetleri iki kat artırılmış; General Milne Konya'ya gelmiş; bu harekât İngilizlerin aleyhimizde faaliyete başladıklarını gösteriyor. Diğer taraftan da Konya Valisi Cemal Bey'le Ankara Valisi Muhittin Paşa da muhalefette direniyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de tıpkı Cemal Bey fasilesinden[1] bir adammış! Arkadaşların bu gibi girişim ve tecavüzlere karşı şiddetle hareket edilmesi taraftarı olduğunu bildiğimden, bu adamlar hakkında seri ve şiddetli tedbirler alınmasını Fuat Paşa'dan rica etmiştim. Fuat Paşa da kongrenin kendisine olan itimadına dayanarak, kongre lisanından kendisine hitaben bir telgraf tertip ederek suretini talimat olmak üzere maiyetine tebliğ etmiş. Şimdi de bize gönderdiği bu suretin yüksek heyetinizce kabul edilmesini rica ediyor; uygun bulursanız okuyalım?

(Uygundur! sesleri. Hâmi Bey telgrafı okur:)

[...]

Reis Paşa: Kastamonu taraflarına da aynen bu emri verecektir; uygun buyurulursa Fuat Paşa'ya yazılsın ve oralara da aynı emirleri versinler.

(Uygundur! sesleri...)

Reis Paşa: Bir de bu emirler bize dayanarak verilmiştir; Ankara ve Konya valilerinin ve eğer gelecek olursa, yeni Kastamonu Valisi'nin tutuklanması da bunda dahildir: rica ederim bunlar bizim aramızda kalsın.

Ahmet Nuri Bey: Bu icraatın gizli tutulması uygun buyuruluyor; heyet üyeleri yeminlidir; fakat acaba zabıt kâtiplerine yemin ettirilmiş midir?

Reis Paşa: Her ikisi de yeminlidir.

(Zabıt Kâtibi Salâhattin Bey söz hakkı olmadığından itiraz edilmesine rağmen söyleyerek:) Çarşıda Ankara Valisi'nin tutuklandığı söyleniyor; bizden bilmemenizi rica ederim!

Reis Paşa: Önemli değildir!

Macit Bey: Arif Bey Aydın'a gidemeyecektir; oraya bir memur gönderilmesini rica ederim.

Reis Paşa: Fuat Paşa'yı Batı Anadolu Umum Kuvayi Milliye Başkumandanı tayin edersek, o havaliye ait her türlü işlerde yetki sahibi olur ve o yapar.

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Bazı izahatta bulunmak istiyorum: Buraya Galip Bey isminde bir vali tayin edilmiş; geliyormuş! Fakat bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılamadı. Fakat biz başka bir bilgi ele geçirdik: Mister Novil isminde bir İngiliz Binbaşısı Bedirhanîlerden Kâmuran,

1 Fasile: Aile, anababa; bir türden olan bitkilerin tümü, familya. (Y.N.)

Celâdet ve Cemil Bey'lerle beraber maiyetinde on beş kadar Kürt atlısı olduğu halde Malatya'ya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhanî Halil Bey tarafından karşılanmışlardır. Harput Valisi de güya bir posta hırsızını takip bahanesiyle otomobille Malatya'ya gelmiştir. Bu maksatla bunlara Hısnımansur'daki[1] müfreze de verilmiştir. Bu İngilizlerin maksadı, para ile memleketimizde propaganda yapmak ve Kürtleri Kürdistan kurmak vaadiyle aleyhimize ve bize karşı suikast icrasına sevk etmek olduğu anlaşılmış ve karşı tedbirlere de girişilmiştir. Mesela Vali'yi ve diğerlerini tutuklattırmak istiyoruz. Bunun üzerine Malatya Mutasarrıfı da Kürt aşiretlerini Malatya'ya davet etmiştir. Bu vaziyet üzerine 13. Kolordu bölgesinde faaliyete girdik. Fakat 13. Kolordu Kumandanı'na itimat etmediğimizden 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Halit Bey'le haberleşiyoruz. İcap eden tedbirler alınmıştır; yarın akşam Harput'tan sevk edilen bir askeri müfreze fesat erbabını tenkil edecektir. Buradaki Kolordu Kumandanı da lazım gelen tedbirleri almıştır.

[...]

Fazıl Paşa: Fakat Hısnımansur'daki bölük aleyhimize kullanılamaz mı?

Reis Paşa: O bölüğün sevki, bize katılır korkusuyla bizden uzaklaştırmak maksadıyladır; Malatya ve diğer yerlere de buna karşı lazım gelen emirler verilmiştir. Halit Bey'e "eğer Kolordu Kumandanı'nız sizi dinlemezse derhal onu düşürüp yerine fırka kumandanlarından birini tayin edin!" diye yazdık: *(Reis Paşa bir telgraf okur.)* İşte arz edeceğim bilgi bundan ibarettir; uygun görülecek cevabı yazalım.

Bekir Sami Bey: Aşiretler üzerinde yapılan etkilerin giderilmesi için Halit Bey'e bazı talimat verilse ve Erzincan Mebusu Halit Bey'e de yazılsa olmaz mı?

Reis Paşa: Pekâlâ, telgraf verelim, uygun mu efendim?

(Uygun! sesleri.)

Hâmi Bey: Efendim bir önerge var, okuyorum. (Bor delegesi Halit ve Denizli delegesi Yusuf Bey'lerin Niğde'de kumandan Mümtaz ve Sami Bey'lere teşekkür yazılmasına dair bir önergesini okudu.)

Reis Paşa: Bu arkadaşlar çok çalışıyor, uygun bulursanız teşvik etmek ve isteklendirmek için bir şeyler yazalım?

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: İç vaziyet bakımından lazım gelen şeyler söylenmiş ve arkadaşlar tarafından verilen önergeler okunmuştur. Düşürmenin uygulama tarafında bazı sakıncalar var; mesela merkezi hükümeti düşürmek için burada bir geçici hükümet kurmak zannederim tehlikeli bir şeydir! Biz her işimizi meşru, sakıncasız ve bilhassa kanuni yapmak istediğimizden, her şeyden evvel, en seri bir şekilde Meclisi Mebusan'ı toplamak ve seçtirmek ve ona dayanacak bir hükümet kurmak mecburiyetindeyiz. Meclisi Mebusan teşekkül ettikten sonra onlar neye karar verirse, bizler de onu kabul edip yabancılara da kabul ettirmek vazifesiyle yükümlü oluruz. Dolayısıyla seçimleri çabuklaştırmak için lazım gelen yerlerde hükümete el koyarız ve aynı zamanda İstanbul'daki hükümete de bağlı kalırız! Bir kere buna karar verdikten sonra lazım gelen tedbirlere başlarız.

1 Adıyaman. (Y.N.)

Fazıl Paşa: Eğer uygunsa mebusan seçimlerinin çabuklaştırılması için bir proje hazırlamak üzere içimizden bir heyet kuralım; bu heyet aynı zamanda ne gibi adamların seçilmesi lazım geldiğini ve Meclisi Mebusan'ın nerede toplanacağını da tayin eder.

Reis Paşa: Şöyle bir şekil olabilir: Kongre heyeti Meclisi Mebusan'ın süratle seçimini ve toplanmasını talep eder ve buna yetki sahibidir. Dolayısıyla Meclisi Mebusan'ı toplandırır; fakat acaba öteden beri mevcut olan seçim kanunu buna, yani bu şekilde meseleyi hızlandırmaya uygun mudur, değil midir? Müsaade buyurulursa meseleyi ikiye ayıralım: 1. Mebusların en seri bir şekilde toplanmasına çalışmak ve engellerini gidermek; 2. Elde mevcut olan seçim kanunu eğer bu maksadı sağlamaya uygun değilse, o zaman heyetimizin vereceği karar üzerine başka bir şekil düşünmek... Müsaadenizle bu iki şekli oya koyalım.

Osman Nuri Bey: Bu birinci şıkkı yalnız talep ve ilan mı edeceğiz, yoksa doğrudan doğruya biz mi tatbik edeceğiz?

Reis Paşa: Hem ilan, hem tatbik edeceğiz: valilere emirler vereceğiz; istediğimiz zaman merkezlerini işgal edeceğiz; bütün mebuslara bu maksadımızı tebliğ edeceğiz.

Fazıl Paşa: Fakat bunu gizli tutmak lazımdır!

Reis Paşa: Evet, o halde evvela birinci şekli oya koyuyorum.

(Çoğunlukla kabul edilir.)

Reis Paşa: Dolayısıyla kongremiz Meclisi Mebusan'ın en seri şekilde toplanmasının vasıtalarına başvurmaya karar vermiş ve bunun için de bütün yetki ve kuvvetini meşru şekilde tatbike kendisinde yetki görmüştür. Toplanma yeri meselesine gelince: İstanbul'da toplanmakta birtakım sakıncalar vardır; İstanbul işgal altındadır. Dolayısıyla Anadolu'da toplanması lazımdır.

Osman Nuri Bey: Fakat bunu ortaya çıkışına göre tayin ederiz; zira bunun için daha bir ay ve belki de daha fazla bir zaman vardır; şimdiden takdir edemeyiz.

Reis Paşa: Tabii. Müsaade buyurulursa beş dakika istirahat edelim. (Saat: 4)

Üçüncü Celse
(Saat: 4.15)

Reis Paşa: Deminki görüşmelerimizde görüşler iki esas üzerinde kararlaşmıştı: Evvela Meclisi Mebusan'ın en seri ve en az zamanda toplanmasına karar verildi; ve cemiyetimizin bu maksada varması için bu vesaitten istifade edeceği kararlaştı; ikincisi, bu şekilde meselenin hızlandırılması nasıl yapılabilir denildi; bunun için mevcut İntihabatı Mebusan Kanunu[1] gözden geçirilecek ve müddetler azaltılacaktı; müsaadenizle birinci şıkkı oya koyuyorum.

1 Bugünkü karşılığı, "Milletvekili Seçim Kanunu". (Y.N.)

(Çoğunlukla kabul edildi.)

Reis Paşa: Müsaade buyurulursa arkadaşlarımızdan mebus ve hukukçu olanlar akşama kadar incelemelerde bulunup ikinci meseleyi de halletsinler; yemek zamanına kadar hazırlıklarda bulunsunlar, akşam tekrar toplanırız.

(Uygundur! sesleri.)

Hâmi Bey: Bu mesele pek önemlidir; öyle akşama kadar halledilemez. (...)

Reis Paşa: Fakat bu mesele, öteden beri üzerinde çok durulmuş, hazırlanmış bir mesele olduğundan öyle son anda düşünülmüş bir şey değildir. Bu hususta fikirler oldukça billurlaşmıştır zannederim. Onun için akşama kadar tamamlanabilir.

Şükrü Bey (Karahisar): (...) Şimdilik hızlandırma meselesini uzman bir heyetin incelemesi kâfidir.

Reis Paşa: Böyle bir heyet kurulması uygun mudur?

(Uygundur! sesleri)

Reis Paşa: Bir heyet kuralım; fakat uzmanlardan mürekkep olsun.

Halid Bey: Bendeniz bu heyetin Raif Efendi, Mazhar Müfit Bey, Süreyya Bey, Rauf Bey, Vasıf Bey, Osman Nuri Bey, Bekir Sami Bey ve Mustafa Kemal Paşa'dan mürekkep olmasını teklif ederim.

Reis Paşa: Müsaade ederseniz bendeniz bulunmayım: uzman değilim; uzmanlığı olanlar bulunsun, daha iyi olur.

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Bu heyete arzu buyuran arkadaşlarımız da dinleyici sıfatıyla gelebilir.

[...]

Reis Paşa: Bendenizin hatırıma gelen, kongre muhterem heyeti kısa bir beyanname yayınlamalıdır: bu beyannamede en kısa ve en kestirme maksatları yazarak, bütün milletin yekvücut olduğuna, Meclisi Mebusan hakkındaki görüşümüze ve bir de dış vaziyete dair yedinci maddeye yer verebiliriz. Bir de Kâzım Paşa hazretlerinin demin okunan telgraflarına göre, merkezi hükümet ile İngilizlerin rezaletleri aleyhinde bir propaganda yapabiliriz. Bunu bir arkadaşımız yazsın ve bizimle temas ederek hazırlasın.

Rauf Bey: Bu beyannamede İngilizlere ve mesela Binbaşı Novil'e devletin resmi şifresi verildiği de her halde belirtilmelidir.

Reis Paşa: Esas itibariyle bu beyannamenin arkadaşlarımızdan birisi tarafından hazırlanmasını kabul ediyor musunuz?

(Uygundur! sesleri.)

Rauf Bey: Hâmi Bey tarafından yazılmasını teklif ederim.

Reis Paşa: Uygun mu?

(Uygundur! sesleri.)

Reis Paşa: Çoğunluk var; Hâmi Bey yazacaktır. Esası malumdur.

[...].

Mazhar Müfit Bey: Kâzım Karabekir Paşa'nın telgrafında şimdiki hükümetin meşruti olmadığı birçok delillerle ispat edilmiştir: Biz buna karşı yalnız meseleyi ilan ile yetinirsek doğru olur mu?

Reis Paşa: Evet ilan etmek kâfidir. Zaten şimdilik geçici hükümet kurmakla hiçbir fayda sağlamayacağımız kararlaştırılmıştı.

[...]

Reis Paşa: Yarın öğleden evvel saat onda toplanmak üzere celseye son veriyorum. (Saat: 4.40)

ALTINCI GENEL TOPLANTI

(9/10 EYLÜL 1919, ÇARŞAMBA GECESİ, ÖĞLEDEN SONRA SAAT 9.30)

Reis Paşa: Müsaade buyurulursa zatı şahaneye yazılan yazıyı okusunlar mı?

(Hay, hay! sesleri.)
(Hâmi Bey, yazdığı yazıyı okudu.)

Reis Paşa: Burada bir Bolşeviklik bahsi var; bu uygun mudur efendim?

Osman Nuri Bey: Ferit Paşa'nın milli harekâtımızı Bolşevikliğe benzetmekten maksadı, yabancı müdahaleyi davet etmekti.

Reis Paşa: Bolşevikliğin yanına bir de İttihatçılık deyimi ilavesine müsaade buyurulur mu?

(Uygundur! sesleri.)

Bekir Sami Bey: Bir de sadaretin kime verilmesi lazım geldiğine dair bir imada bulunamaz mıyız? Çünkü Ferit Paşa düşerse Sadık Bey'in sadareti muhtemeldir.

Reis Paşa: Olamaz, çünkü biz yeni sadrazamın tarafsız bir kişi olmasını açıkça belirtiyoruz; halbuki Sadık Bey parti reisidir, tarafsız değildir.

[...]

Refet Bey: Hayır. Bolşeviklikten bahsetmemeliyiz; çünkü sadrazamın bizi hakikaten Bolşeviklere benzetip benzetmediğini kati surette bilmiyoruz.

Reis Paşa: Müsaade buyurulursa o fıkra tekrar okunsun.

(Tekrar okundu.)

Ahmet Nuri Bey: Bu telgrafı Padişah'a yazmaktan maksadımız, hürmetimizi teyit etmekti, tehdit etmek değil... Halbuki bundan bir tehdit manası çıkıyor!

Reis Paşa: Evet!

[...]

Reis Paşa: Ne buyurursunuz? Bu kayıt, yani Bolşeviklik ve İttihatçılık kaydı kalsın mı, kalmasın mı?

[...]

Reis Paşa: Müsaade buyurulursa bu meseleyi oya koyalım.

[...]

Rauf Bey: Fakat bu kaydı koyarak Bolşevikleri gücendirmeyelim!

Reis Paşa: Arzu buyurulursa yalnız İttihatçılık kaydını koyalım.

[...]

Reis Paşa: Bolşeviklik kaydını ihtiyaten kaldırdık; yalnız İttihatçılık kaydını bıraktık; bu şekilde oya koyuyorum.

[...]

Reis Paşa: Müsaade buyurulursa bu şekilde oya koyalım?

(Çoğunlukla yalnız İttihatçı deyiminin kalması kararlaştırıldı.)

Reis Paşa: İngiliz Binbaşısı Novil'e bazı yetkiler veriliyor ve yanına da birtakım vatan hainleri veriliyor; bundan da bahsedelim mi?

3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey: Bir şey daha ilave edelim efendim: İngilizlerin demiryolu hatlarına tekrar asker sevk etmelerine muvafakat edilerek İzmir Kuvayi Milliyesi'nin arkadan vurulmasına sebebiyet veriliyor; cephaneliklerin anahtarları teslim ediliyor! Bunlar tamamen hıyanettir...

Reis Paşa: Evet, bunlar da kaydedilsin.

3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey: Ben bunu yalnız bir fikir olarak arz ettim; İngilizlerin bu hususta Mütarekename hükümlerine dayanmaları da muhtemeldir!

Reis Paşa: O halde yalnız Binbaşı Mister Novil'den bahsedelim.

3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey: Evet, daha uygun olur!

Reis Paşa: Müsaade buyurulursa bazı özel izahat vereyim: *(Bunun üzerine Reis Paşa Malatya'da ahaliden Türkleri mi veya Kürtleri mi arzu ettiklerine dair reyler toplandığından söz eden bir telgraf okudu.)*

Fazıl Paşa: Demek bu şekilde Kürt aşiretlerini hem bizim, hem devletimizin aleyhine sevk etmek istiyorlar. Bu da yazıya geçmelidir.

Hâmi Bey: Zaten ondan söz eden bir cümle yazdım. [...]

Reis Paşa: Aşağı tarafta bir kayıt var, lütfen okur musunuz?

Hâmi Bey: (Okuyarak:) [...]

Reis Paşa: Böyle söylersek İzmir ve Antalya dışarda kalmış olmaz mı? Onun için "vatanı kurtaracak son bir tedbir olmak üzere..." demek daha uygun olur.

[...]

Reis Paşa: Raif Efendi hazretleri, zatıâliniz ne dersiniz?

Raif Efendi: Sadık veya Ali Kemal Bey'lerden birinin işbaşına geçmesinden korkuyorum; her halde biraz daha ılımlı olalım!

[...]

Reis Paşa: Herhalde maruzatımızın kabul edilmemesi halinde millet tarafından yapılacak harekâtın önüne geçmekte mazur olduğumuzu yazabiliriz!

[...]

Mazhar Müfit Bey: Hatta "yirmi dört veya nihayet kırk sekiz saat zarfında cevap verilmezse..." diye bir de süre tayin edelim!

Reis Paşa ve Raif Efendi: Bu süre biterse ne yapacağız?

Reis Paşa: Onun için yalnız "aksi takdirde milli harekât teşebbüslerinin önü alınamaz!" yazılmalıdır!

Şükrü Bey (Denizli): Bendeniz "hiçbir siyasi partiye mensup olmayan" deyimini gereksiz görüyorum. Biz o kaydı koymakla yalnız Sadık Bey'i düşünüyoruz! Fakat acaba hiçbir partiye mensup olmayanlardan padişahın emniyetine sahip kimse var mıdır?

Reis Paşa: Benim bildiğim bir şey varsa, o da padişahın İngiliz siyasetini tasvip etmekte olmasıdır. Sırf bu maksadı temin için emniyeti olmadığı halde Sadık Bey'i sadrazam yapabilir.

Mazhar Müfit Bey: Eğer "Kimi sadrazam yapalım?" diye bizden sorarlarsa, o zaman bu sorunun cevabını veririz!

Mehmet Şükrü Bey (Karahisar): Sadaret için Cevat Paşa var, İsmail Fazıl Paşa var!..

Reis Paşa: Uygun mudur efendim?

(Çoğunlukla kabul edildi.)

Reis Paşa: Toplantımız son bulmuştur efendim. (Saat: 2.40)

SİVAS KONGRESİ KARARLARI*

Rumeli ve Anadolu'nun tam ittifakı ile 4 Eylül 335 (4 Eylül 1919) tarihinde Sivas'ta toplanan kongrenin kararlarıdır:

Esas Maddeler

Madde: 1. Yüce Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında yapılan Mütarekename'nin imza olunduğu 30 Teşrinievvel Sene 334 (30 Ekim 1918) tarihindeki sınır dahilinde kalan ve her noktasında çoğunluğu İslamlar teşkil eden Osmanlı memleketi kısımları, yekdiğerinden ve Osmanlı camiasından ayrılamaz ve bölünemez bir bütündür. Bütün İslam unsurlar, yekdiğerine karşı, karşılıklı hürmet ve fedakârlık hissiyle dolu ve ırki ve toplumsal vaziyetine ve çevre şartlarına riayetkâr öz kardeştirler.

2. "Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâtın reddi hususlarında, birlikte müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.":

Vatanımızda, öteden beri birlikte yaşadığımız bütün Müslüman olmayan unsurların tabiyet haklarına tamamen riayetkârız. Bunların mal, can ve ırzlarının dokunulmazlığı; dinin icapları, milli gelenekler ve kanuni esaslarımızdan olmakla, bu esas, Kongre'nin genel kanaatiyle de tekrar edilmiştir. Millet ve vatanımızın zararına sebep olan her tür teşebbüslerine karşı milletimiz, bütün maddi ve manevi vasıtalarıyla müdafaa ve karşılık vermede, kendini hak ve yetki sahibi kabul eder.

Bu konuda, İtilaf devletlerinin herhangi bir şekilde vuku bulacak teşebbüslerini, aynı gayenin meydana gelmesine matuf bir sebep kabul edeceğimizden, bu takdirde dahi, hukuk ve mukaddesatımızı, bütün varlığımızla müdafaada, katiyen tereddüt edilmeyecektir. İcap eden savunma tedbirlerinin ve vasıtalarının alınması ve kullanılması, zaruri görülmüştür.

3. "Osmanlı hükümetinin dağılma tehlikesine karşı, İslam hilafeti ve Osmanlı saltanatının devamlılığı, esas maksadı teşkil ettiğinden, birlikte müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.":

* Kapağında, "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti / Sivas Matbaası / 8.10.335 (8 Ekim 1919)" yazan ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda bulunan sekiz sayfalık matbu belge için bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 399.
Belge, Ercüment Hüsnü Baki tarafından Latin harflerine çevrilmiştir.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde ve bir örneği de Kaynak Yayınları'nda bulunan başka bir belgede, Mustafa Kemal'in, Erzurum Kongresi Kararları metni üzerinde yaptığı ekleme ve çıkarmalar görülmektedir. Bu metin, daha sonra, Sivas Kongresi Kararları haline gelmiştir. Bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 400. (Y.N.)

Mukaddes gayenin temini için, ancak, vaziyet icabı, bu çalışmamıza fiilen katılmaya imkân bulunamayan, yani, işgal altında bulunup, iradelerini kullanamayan ve serbestçe gösteremeyen mahallerdeki dindaşlarımızı, belirtilen zorlayıcı şartların yok olmasına kadar, mazur göreceğiz.

4. "Osmanlı hükümeti, devletlerin bir baskısı karşısında, memleketimizin herhangi bir parçasını terk ve ihmal etmek çaresizliğinde bulunduğu anlaşıldığı takdirde, alınacak idari, siyasi, askeri vaziyetlerin tayin ve tespiti.":

Osmanlı hükümeti, devletlerin bir baskısı karşısında, -Allah göstermesin- bütün vatanın tamamen yok olmasına bir başlangıç demek olan, buraları terk ve ihmal etmek çaresizliğinde bulunduğu takdirde, yani vatanımızın, Osmanlı hükümetine ve hilafet makamına bağlılığı, anlaşmalar imzalamak ve İtilaf devletlerine muhtıra ve notalar verilmek suretiyle veya inandırıcı diğer siyasi belgelerle, terk ve ihmal olunduğu meydana çıktığı halde, mukaddes hilafete ve Osmanlı saltanatına olan bağlılığımızı muhafaza ve temin etmek ve vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzere, derhal, bir geçici idare kurulacaktır. Ve halen mevcut olan Osmanlı devleti teşkilatı ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde, işleri döndürmeye devam edilecektir. Ve bütün mülki, askeri reisler ve devlet memurları, işbu geçici idareye tabi olacaktır. Geçici idare, tekmil yabancı devletlere, işbu yeni vaziyeti, usulen ve resmen bildirecektir. Söz konusu olan geçici idare, milli teşkilatımızın vücuda getirdiği Kongre'ce seçilecek heyettir. Tasavvur edilen hal, Kongre toplantı halinde bulunmadığı bir zamanda vukua geldiği takdirde, "Heyeti Temsiliye", işbu seçim vazifesini geçici olarak üstlenerek, olup bitenlerden derhal vilayetleri haberdar edecek ve hemen Kongre'yi toplantıya davet edecektir.

5. "Heyeti Temsiliye tarafından, heyeti merkeziyeler vasıtasıyla tebligat yapılmadıkça, göç yasaktır. Heyeti Temsiliye, göçün icra tarzını ve mahallini hazırlayacak ve tespit edecektir.":

Heyeti Temsiliye, taarruza uğraması ihtimali olan mahalleri, şimdiden nazarı dikkate alacaktır. Ve bu taarruzların niteliğini ve genişliğini, iyice düşünecektir. Buna göre, icap eden ahalinin hayatlarının korunması için mesken, iaşe vesaire açılardan, mahalli idare heyetlerinin incelemelerine dayanarak, bir plan yapacaktır. Bu plan ve bunun icra şekli, mahalli idare heyetlerince, şimdiden bilinecektir. İcra zamanı, tehlikenin ortaya çıkması halinde bildirilecektir. Ancak, muhtelif sebeplerden dolayı, tasavvur edilen an, mahalline vakti zamanında tebliğ edilemediği takdirde, mahalli idare heyetleri, vakanın ortaya çıkmasıyla planın tatbiki lüzumuna tam kanaat edinirse, sorumluluğu üzerine alarak tatbik etmekle beraber, Heyeti Temsiliye'yi haberdar eyleyecektir. Mesele, gayet önemli ve nazik ve her türlü tedbirlere rağmen, arzu edilmeyen perişanlık ahvaline sebep olabileceğinden, son derece dikkati gerektirir ve ihtiyatlı olunmalıdır. Ahalinin, bulunduğu yerden nakil suretiyle korunma imkânı bulunamadığı takdirde, ahaliyi yerinden oynatmamak tercihe değer olacağından, bu takdirde dahi, zarara sebep olmayacak hareket tarzı gerekir ve aynı zamanda, muntazam olmayan kuvvetlerin mahalli tecavüzüne karşı tedbirler almak sureti kabul edilecektir.

6. "Memleketimizin parçalarının, nasıl yekdiğerinden ayrılmaz bir bütün teşkil ettiğini ve buradaki İslam hukukunun istikrar ve kapsamının hiçbir şekilde yok edilemeyeceğini, dünya kamuoyuna göstermek ve bildirmek.":

Kongre'mizin sona ermesiyle beraber, milli teşkilatımızdaki gaye ve Kongre'mizin toplanmasındaki maksat ve harekât tarzımıza dair Kongre'ce kararlaştırılan hususlar, özetle, milletimizin emelleri ve vicdani talepleri, gayet açık ve kati bir beyanname ile, millete ve merkezi hükümete ve yabancılara bildirilecektir. Bundan başka, teşkilatımızın maksadını ve çizgisini yayma ve genelleştirme ve her tarafça iyi anlatma ve telkin hususunda, cemiyet üyelerinden her biri ve bittabi bütün heyeti idare ve Heyeti Temsiliye, yükümlü ve vazifelidir. Bu konuda, mümkün olan her vasıta kullanılacaktır. Şimdi gazete çıkmakta olan ve gazete çıkarmak vasıtaları mevcut olan veya bu vasıtaların tedarik imkânı bulunan bütün merkezlerde, en az bir gazeteyi, o mahallin heyeti idaresi, himayesi altına alacaktır.

Kongre'ce alınmış ve milli vicdana mutabık olan kararlar ve esaslar aleyhinde; sözle, yazıyla, fiilen, herhangi bir şahıs veya kuvvet tarafından kötü yorumlarda ve telkinlerde bulunulduğu takdirde, vuku bulan hareketler, bütün manasıyla, millet ve vatana hıyanet ve cinayet kabul edilecektir.

7. "Teşkilatımızın, bu tasavvurları imkân sahasına çıkarabilecek bir hale getirilmesi.":

1. Cemiyet'in Unvanı

Vatanımızın maruz kaldığı hadiseler ve vakalar ile ve tamamen aynı maksatla milli vicdandan doğmuş cemiyetlerin birlik ve ittifakıyla doğmuş olan bütün kütle, "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" unvanıyla adlandırılmıştır. İşbu milli cemiyet, her türlü parti cereyanlarından uzaktır.

2. Maksat

Osmanlı vatanının bütünlüğünü ve yüce hilafet ve saltanat makamının ve milli bağımsızlığın dokunulmazlığını temin zımnında, Kuvayi Milliye'yi etken ve milli iradeyi hâkim kılmaktadır.

3. Teşkilat

a) Bütün İslam vatandaşlar, cemiyetin tabii üyelerindendir.

b) Teşkilat, her biri derecelerine göre yekdiğerine bağlı olmak üzere, köy ve mahallelerden başlayarak, nahiye, kaza, sancak, vilayet, "bağımsız sancak" bölüşümüne tabidir. Köy, nahiye, kaza ve bağlı sancaklarda heyeti idareler ve bağımsız sancaklarla vilayetlerde heyeti merkeziyeler ve Kongre'ce seçilmiş bir Heyeti Temsiliye vardır.

1. Köy heyeti idaresi: Köyde ve mahallelerde ikamet eden köy ve mahalle halkından seçilmiş en az üç üyeden oluşur. İçlerinden biri, seçimle reis olur. Vazifesi: Köylüyü ve mahalle halkını, tehlikeye karşı muhafaza etmek ve yol göstermek, üst heyetten alacağı talimatı anlatmak ve ilan etmek ve hükümlerini tatbik ettirmektir. Köy ve mahallenin ve köy ve mahalle halkının ahvali hakkındaki düşüncelerinden, üst heyeti haberdar eylemektir.

2. Nahiye heyeti idaresi: Nahiyeyi teşkil eden köylerin heyeti idarelerince seçilmiş en az üç üyeden oluşur. İçlerinden biri, seçimle reis olur. Vazifesi: Bütün köylerdeki milli cereyanı birleştirmek ve tehlike karşısında onları hazır bulundurmak ve üst heyetten alacağı talimatı tebliğ ve hükümlerinin uygulanmasını temin eylemektir.

3. Kaza heyeti idaresi: Merkeze bağlı mahalle ve köy ve nahiyelerin heyeti idareleri tarafından seçilmiş en az beş üyeden oluşur. İçlerinden biri, seçimle reis olur.

Vazifesi: Kaza dahilinde milli cereyanı birleştirmek ve ahaliyi tehlike karşısında hazır bulundurmak hususunda, köy ve nahiye heyeti idarelerinin vazifelerini iyi yapmaları ve her köy ve mahallenin, kendisine bağlı nahiyelerin büyüklüğüne ve mevkiinin icaplarına göre, bekçi teşkilatını takip ve icra ettirmek ve üst heyeti idareden alacağı ve kabul edeceği talimat dairesinde, cemiyetin her türlü emellerinin ve maksatlarının sonuca ulaşmasını temin etmek ve kolaylaştırmaktır.

Bu teşkilatı aynen tatbik mümkün olamayan yerlerde, mahallenin şartlarına ve icaplarına uygun bir tarzda icra olunur. Ve en yakın heyeti idareyle irtibat kurar.

4. Sancak heyeti idaresi: Sancağa bağlı kazalar ile merkezi sancağa bağlı köyler, mahalleler ve nahiyeler heyetleri tarafından seçilmiş en az yedi üyeden oluşur. İçlerinden birisi, seçimle reis olur. Ancak sancak merkezlerinde, ayrıca kaza teşkilatı yapılmayacak ve vazifesi, bu heyet tarafından görülecektir.

Vazifesi: Cemiyetin, nizamnameye uygun olarak, teşkilatını şekillendirmek ve bilhassa, bekçi teşkilatına, önemi nisbetinde dikkat çektirmek ve sancağa bağlı yerler dahilinde, her türlü particilik siyasetinden uzak olan cemiyet maksatların tamamen anlatılmasının vasıta ve tedbirlerini hazırlamak ve bu temiz ve milli maksatlara mani olabilecek her türlü teşebbüsleri derhal neticesiz bırakmak ve bu hususlar için lüzum görülecek karşı vasıtalara müracaat etmek ve üst heyeti merkeziye ile sıkı bir temas ve irtibatta bulunarak, oradan alacağı talimat dairesinde hareket etmektir. Gecikmesi, cemiyetin esas maksatlarına ve memleket ve milletimizin hayat ve menfaatlerine zararlı ve tehlikeli olabilecek fevkalade önemli ve acil ahvalde, sancak heyeti merkeziyesi, doğrudan doğruya Heyeti Temsiliye'ye müracaat eder ve mensup olduğu vilayet heyeti merkeziyesine de bilgi verir. Heyeti Temsiliye, sancağa vereceği cevaptan, vilayet heyeti merkeziyesini de haberdar eder.

5. Bağımsız sancak ve vilayet heyeti merkeziyesi: Nahiyeler, kaza ve sancak heyeti idareleri tarafından seçilmiş on üyeden oluşur. İçlerinden biri, seçimle reis olur. Bu heyet, aynı zamanda, merkez kazasının heyeti idaresi makamının da yerine geçer.

Vazifesi: Vilayet dahilinde mevcut bütün heyeti idarelerin, üstlendikleri vazifeleri iyi yapmalarını temin ve Heyeti Temsiliye ile yapacağı haberleşmelerin neticelerinden ve oradan alacağı talimat ve bilgiden, icap edenleri derhal haberdar eder. Milli teşkilata ait hususları sıkı sıkıya takip eder ve neticelerinden Heyeti Temsiliye'ye bilgi verir. Ge-

cikmesi, cemiyetin esas maksatlarına ve memleket ve milletimizin hayat ve menfaatlerine zararlı ve tehlikeli olabilecek fevkalade önemli ve acil ahvalde, karar ve tedbirler alır ve icrasıyla hemen Heyeti Temsiliye'ye bilgi verir. Vilayet sınırı haricinde ve fakat cemiyetin çevresi dahilinde, ortaya çıktığını öğrenebileceği fevkalade ahval ve hadiselerden, hem mahallini ve hem de Heyeti Temsiliye'yi derhal haberdar eder. Fevkalade ahvalde, lüzum görülürse, fevkalade olarak, vilayet kongresini toplantıya davet eder. Heyeti merkeziye, kongreye karşı bir senelik işlerinden ve hesaplarından sorumludur.

6. Kongreler:

a) Vilayet Kongresi: Milli maksatlar etrafında, daha genel ve kapsamlı bir surette anlaşmak ve lüzumlu tedbirleri almak üzere, senede bir defa mart, nisan, mayıs ayları içinde vilayet merkezlerinde bir kongre yapılacaktır. Vilayet kongresi adıyla adlandırılacak olan işbu kongre, kaza ve sancak heyeti idarelerinden seçilmiş ikişer üyenin katılmasıyla toplanır. Vazifesi: Vilayet dahilinde, bir senelik milli çalışmayı ve neticelerini inceleyip karara bağlayarak, genel kongreye ait raporu hazırlar ve cemiyetin vilayetine ait özel bütçesini tayin ve tespit eder. Ve Heyeti Temsiliye'ye ait masrafları ayırır ve gönderir.

b) Genel Kongre: Genel Kongre, senede bir defa, 10 - 23 Temmuz'da toplanır. Toplantı mahalli, Heyeti Temsiliye ile vilayet heyeti merkeziyelerinin, haberleşerek kararlaştıracağı mahaldir. Genel Kongre, kaza, sancak heyeti idareleriyle, bağımsız sancak ve vilayet heyeti merkeziyelerince seçilmiş birer üyeden teşekkül eder. Millet ve memleketin mukadderatı hakkında, her türlü görüşmeleri yapar ve kararları alır. Heyeti Temsiliye'nin bir senelik icraat ve teşebbüslerini inceler ve neticesine göre, hüküm ve kararını verir. Ve Heyeti Temsiliye'yi yerinde bırakır veya yeniden seçer ve Heyeti Temsiliye'nin bütçesini tayin ve kabul eder.

Heyeti Temsiliye üyeleri, Kongre görüşmelerinde, konuşma yetkisine sahip olup, oy vermeye mezun değillerdir.

7. Heyeti Temsiliye: Heyeti Temsiliye, ilerdeki ek maddede belirtildiği gibi, kongre tarafından seçilmiş, lüzumlu vasıflara haiz, asgari dokuz, azami on altı üyeden oluşur. İçlerinden biri reis olur. Bir de, yazı heyeti vardır. Merkezi; ahval ve hadiselere göre en uygun göreceği mahaldir.

Mevcut milli teşkilatımızın, sürekliliğini ve devamını temin edecek vasıtaları ve bu hususta lazım gelen tedbirleri hazırlar; ve bütün teşkilatların heyetlerini bir noktada toplayarak ve birleştirerek ve temsil ederek; adı geçen teşkilat arasındaki ahengi, irtibatı kurar; ve bu suretle, milli emellerin ve maksatların süratle ve kolaylıkla neticelenmesini temin eder. Heyeti Temsiliye, nizamnamenin esas maddelerinde açıklanmış olan kati milli maksadın bir noktasını bile ihmal etmemek şartıyla, vatanın bütünlüğünü ve milletimizin bağımsızlığını temin hususunda, her türlü siyasi tedbirleri ve kararları almaya ve uygulamaya mezundur. Ancak, memleketin ve milletin mukadderatı hakkında, önemli ve esaslı meselelerde kati karar almadan evvel, heyeti merkeziyelerin görüşünü alır. Memleket ve milletin mukadderatını katiyen tayin ve tespit edecek vaziyetler için dahi, son ve

kati kararı, kongre görüşmesiyle verebilir. Fevkalade ahval ortaya çıktığında, Heyeti Temsiliye, genel kongreyi fevkalade olarak toplantıya davet eder. Heyeti Temsiliye, genel kongreye karşı, bütün bir senelik işlerinden ve hesaplarından sorumludur.

7. Madde'ye Ektir

Heyeti Temsiliye üyeleri, aşağıdaki gibi seçilir:

Heyeti Temsiliye, Anadolu ve Rumeli vilayetlerinin ve bağımsız sancaklarının kongrede hazır bulunan delegeleri tarafından, mensup oldukları vilayet ve bağımsız sancak adına, kongre dahilinden veya hariçten ve fakat mensup oldukları mahalli hakkıyla temsil edecek zevattan, vilayetler adına seçilecek asgari bir, azami iki ve bağımsız sancak adına birer temsilciden teşekkül eder. İşbu temsilciler, mensup oldukları vilayet ve bağımsız sancağın kongrede hazır bulunan delegeleri tarafından, seçilecek miktarın iki misline eşit gösterilecek adaylar arasından, seçilecek miktar kadar Kongre Genel Kurulu'nca ayrılır ve seçilir. Ve her vilayet ve bağımsız sancak adına çoğunluğu haiz olanlar, Heyeti Temsiliye üyeliği sıfatını kazanırlar.

Delegeleri kongreye yetişememiş olan vilayetler ve sancaklar adına, Heyeti Temsiliye arasına seçilmesi icap eden üyeliğe veyahut kongrenin toplanmış olmadığı bir zamanda, herhangi bir sebepten dolayı dağılan üyeliklere seçilecek zevat, Heyeti Temsiliye ile ait olduğu heyeti merkeziyeler arasında haberleşilerek kararlaştırılır. Bu takdirde, icap eden üyeyi, heyeti merkeziyeler, heyeti idarelere danışarak, aday olarak seçilecek miktarın iki mislini seçerek Heyeti Temsiliye'ye bildirir. Ve heyetçe tercih olunan zat, temsilci sıfatını kazanır.

Heyeti Temsiliye, vatanın tamamını temsil eder.

8. Heyeti Temsiliye, heyeti merkeziye ve idareler, önemli meselelerde, yetkili gördüğü zevatı, üye kabul ederek danışabilir.

9. Heyeti idare ve merkeziyeler, bu nizamname ile tayin ve tespit olunan esaslar ve yetkiler dairesinde, serbesttir.

10. Cemiyet'in geliri, bağımsızlığın kıymetini ve ne derece yüksek olduğunu takdir eden her ferdin göstereceği ve ortaya koyacağı para yardımından ibarettir.

11. Milli iradeyi hâkim kılmaktaki Cemiyet emelleri, ancak, Millet Meclisi'nin toplanarak, yasama ve denetim hakkına tamamen ve emniyet ve serbesti ile fiilen sahip olmasıyla gerçekleşeceğinden, bu emniyet, Millet Meclisi'nin teyidi üzerine, Cemiyet'in gelecekte alacağı vaziyet, kongre kararıyla belirlenir.

Kongre Heyeti

SİVAS KONGRESİ BEYANNAMESİ*

(11 EYLÜL 1919)

Genel Kongre Beyannamesidir

Sivas
11 Eylül, Sene 335
(11 Eylül 1919)

Bütün milletçe malum olan dış ve iç tehlikelerin sebep olduğu milli uyanıştan doğan Kongre'miz aşağıdaki kararları almıştır:

1. Yüce Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında yapılan Mütarekename'nin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 334 (30 Ekim 1918) tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her noktası İslam ezici çoğunluğuyla meskûn olan Osmanlı memleketi kısımları, yekdiğerinden ve Osmanlı camiasından bölünemez ve hiçbir sebeple ayrılmaz bir bütün teşkil eder. Bu memlekette yaşayan bütün İslami unsurlar yekdiğerine karşı karşılıklı hürmet ve fedakârlık hissiyatıyla dolu ve ırki ve toplumsal haklarıyla çevre şartlarına[1] tamamıyla riayetkâr öz kardeştirler.

2. Osmanlı camiasının bütünlüğü ve milli bağımsızlığımızın temini ve yüce hilafet ve saltanat makamının dokunulmazlığı için Kuvayi Milliye'yi etken ve milli iradeyi hâkim kılmak, temel ilkedir.

3. Osmanlı memleketinin herhangi bir parçasına karşı yapılacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız içinde bağımsız birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yönelik harekâta karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde milli mücahedelerde olduğu gibi birlikte müdafaa ve mukavemet meşru esası kabul edilmiştir.

4. Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bütün Müslüman olmayan unsurların her türlü hukuki eşitlikleri tamamıyla mahfuz olduğundan, adı geçen unsurlara siyasi hâkimiyetimizi ve toplumsal dengemizi bozacak imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.

* Faik Reşit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, c.I, Sayı: 1, Haziran 1941, s.3 vd.; *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.94-99, Belge: 4; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör: 5, Dosya: 1335/5-1A, Fihrist: 14, 14-1'den aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler*, Hazırlayan: T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür Bakanlığı Yayınları: 408, Ankara, 1981, s.45-50.

1 Metinde "şerait-i muhitiye". (Y.N.)

5. Osmanlı Hükümeti bir dış baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk ve ihmal etmek çaresizliğinde bulunduğu takdirde hilafet ve saltanat makamıyla vatan ve milletin dokunulmazlığını ve bütünlüğünü sağlayacak her türlü tedbirler ve kararlar alınmıştır.

6. İtilaf devletlerince, Mütarekename'nin imza olunduğu 30 Teşrinievvel sene 334 (30 Ekim 1918) tarihindeki sınırlarımız içinde kalıp büyük İslam çoğunluğu ile meskûn olan, kültürel ve medeni üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan ülke birliğinin bölünmesi teorisinden tamamıyla feragatle bu topraklar üzerindeki tarihi, ırki, dini ve coğrafi haklarımıza riayet edilmesine ve buna aykırı teşebbüslerin iptaline ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar alınmasını bekleriz.

7. Milletimiz insani, çağdaş gayeleri yüceltir ve fenni, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Dolayısıyla devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede belirtilen sınır içinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, sınai, iktisadi yardımını memnuniyetle karşılarız ve bu adil ve insani şartları içeren bir barışın da acilen kararlaştırılması insanlığın selameti ve âlemin sükûnu adına başlıca milli emelimizdir.

8. Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihi devirde merkezi hükümetimizin de milli iradeye tabi olması zaruridir. Çünkü: milli iradeye dayanmayan herhangi bir hükümet heyetinin kendince ve şahsi kararları milletçe veri olmadıktan başka, dışarda da geçerli olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar yapılan işler ve neticeler ile sabit olmuştur. Dolayısıyla milletin içinde bulunduğu sıkıntı ve endişe halinden kurtulmak çarelerine bizzat başvurmaya hacet kalmadan merkezi hükümetimizin milli meclisi hemen ve an kaybetmeden toplaması ve bu suretle millet ve memleket mukadderatı hakkında alacağı bütün kararları milli meclisin denetimine[1] arz etmesi mecburidir.

9. Vatan ve milletimizin maruz olduğu zulüm ve acılarla ve tamamen aynı gaye ve maksatla milli vicdandan doğan vatani ve milli cemiyetlerin birleşmesinden oluşan genel kitle bu kere "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" unvanıyla adlandırılmıştır. Bu cemiyet her türlü particilik cereyanlarından ve şahsi ihtiraslardan külliyen arınmış ve uzaktır. Bütün Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin tabii üyelerindendirler.

10. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül sene 335 (4 Eylül 1919) tarihinde Sivas şehrinde toplanan Genel Kongresi tarafından mukaddes maksadı takip ile genel teşkilatı idare için bir "Heyeti Temsiliye" seçilmiş ve köylerden vilayet merkezlerine kadar bütün milli teşkilat güçlendirilmiş ve birleştirilmiştir.

Genel Kongre Heyeti

1 Metinde "murakabe". (Y.N.)

SİVAS KONGRESİ DELEGE BELGESİ*

(4 EYLÜL 1919)[1]

"Heyeti Temsiliye'den:

Mustafa Kemal Paşa
Rauf Bey
Ulemadan Raif Efendi
Şeyh Fevzi Efendi
Bekir Sami Bey

Yukarda isimleri arz edilen kişiler, Doğu Anadolu adına Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere Erzurum Kongresi'nce memur edilmiştir. (Mühür)"

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.83.

1 Atatürk, "... Sivas Kongresi'ni oluşturan delegelerin belgelerini incelemek lüzumu hissolunduğu zaman, ben, orada şöyle bir belge yazdım ve altını Heyet-i Temsiliye mührüyle mühürledim" demektedir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.83.
Kaynakta tarih belirtilmemiştir. Sivas Kongresi'nin başladığı 4 Eylül 1919 günü, ikinci celsede, bir Belgeleri İnceleme Encümeni kurulması tartışılmış ve Mustafa Kemal Paşa da bu encümene seçilmiştir. Bkz. Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, İkinci Basım: 1986, s.8. (Y.N.)

YEMİN ŞEKLİ*

(5 EYLÜL 1919)

Yemin Şekli

"Vatan ve milletin saadet ve selametinden başka kongrede hiçbir şahsi maksat takip etmeyeceğime, vatanın bugün uğradığı zorlukların ve felaketin müsebbibi bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacağıma ve mevcut siyasi partilerden hiçbirisinin siyasi emellerine hizmet etmeyeceğime vallahi, billahi."

Hariçte yapılan propagandaların olumsuz etkisini gidermek maksadıyla kongrenin İttihat ve Terakki menfaati veya bu cemiyetin canlandırılması maksadıyla çaba harcamadığını kamuoyuna ispat için yukarda tertip edilen yemin şekli dairesinde muhterem üyelerin yemin etmesi encümenimizce[1] uygun görülmüştür.

5 Eylül 335 (5 Eylül 1919)

Teklîf Encümeni Reisi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: Atatürk, Klasör No: 5, Dosya No: 335/5-1A, Fihrist No: 10'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, Şubat 1989, Sayı: 87, Belge No: 2081

1 El yazısı belgedeki "encümenimizce" sözcüğü, yukarıdaki kaynakta hatalı olarak "acizimizce" şeklinde yer almıştır. (Y.N.)

DİYARBEKİR'DE 13. KOLORDU'YA*

(5 EYLÜL 1919)

Sayı
13

Sivas'tan
5.9.35
(5 Eylül 1919)

1871 13. Kolordu (...)[1]

1. Diyarbekir Heyeti Temsiliye üyeliğine seçilen (...)[2] Efendi'nin gelmesini bekliyoruz. Ne vakit hareket ettiklerinin bildirilmesi.

2. Harput'taki (...)[3] Kumandanı (...)[4] Bey'lere doğrudan doğruya temas etmek üzere talep olunan şifre ve süratle gönderilmesi hasseten rica olunur. 41 14 44 42

M. Kemal

3. Kolordu
Erkânıharbiye Reisi

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan mikrofilm çıkışlarında: Film No: 5, Sayfa No: 8. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: D: 335/4-1, F: 22-14.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır. (Y.N.)

1 Okunamadı. "Erkânıharbiye Rıyasetine" olmalı. (Y.N.)
2 Üç sözcük okunamadı. (Y.N.)
3 Okunamadı. (Y.N.)
4 Okunamadı. (Y.N.)

DİYARBEKİR'DE 13. KOLORDU'YA*

(5 EYLÜL 1919)

Sayı
13

Sivas'tan
5.9.35
(5 Eylül 1919)

1871 13. Kolordu (...)[1]

1. Diyarbekir Heyeti Temsiliye üyeliğine seçilen (...)[2] Efendi'nin gelmesini bekliyoruz. Ne vakit hareket ettiklerinin bildirilmesi.

2. Harput'taki (...)[3] Kumandanı (...)[4] Bey'lere doğrudan doğruya temas etmek üzere talep olunan şifre ve süratle gönderilmesi hasseten rica olunur. 41 14 44 42

M. Kemal

3. Kolordu
Erkânıharbiye Reisi

* Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı ve bir örneği Kaynak Yayınları'nda olan mikrofilm çıkışlarında: Film No: 5, Sayfa No: 8. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: D: 335/4-1, F: 22-14.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır. (Y.N.)

1 Okunamadı. "Erkânıharbiye Rıyasetine" olmalı. (Y.N.)
2 Üç sözcük okunamadı. (Y.N.)
3 Okunamadı. (Y.N.)
4 Okunamadı. (Y.N.)

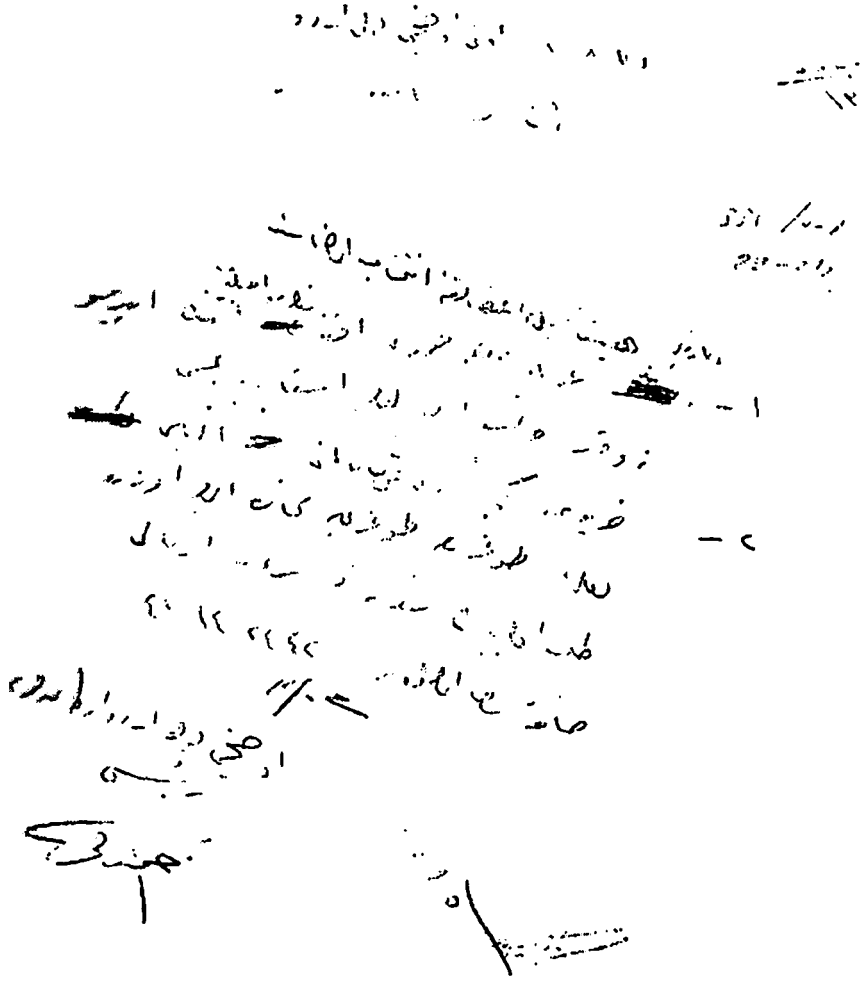

5 Eylül 1919 tarihli, "1871 13. Kolordu" başlıklı belge.

MALATYA'DA 12. SÜVARİ ALAYI KUMANDANI CEMAL BEY'LE MAKİNE BAŞINDA GÖRÜŞME*

(7/8 EYLÜL 1919)

Malatya'da 12. Süvari Alayı Kumandanı Cemal Bey'le 7/8 Eylül 1919 gecesi makine başında yapılan haberleşmedir. (Haberleşmeye başlamadan evvel hüviyetini anlatması hakkında sorulan soru üzerine şu bilgiyi verdi: Üç yüz on bir nihayetinde[1] doğmuş. Kafkas ve Suriye cephelerinde, İkinci Süvari Fırkası'nda, Aşiret İhtiyat Fırkası Mürettep Süvari Alay Kumandanlığı'nda ve İran'da İkinci Süvari Alayı Kumandanlığı'nda bulunmuş. İstanbullu imiş.)

Soru: Haberleşmemizin hiçbir noktasının hiçbir kimseye söylenmeyeceğine dair yanınızdaki telgraf müdür ve memuruna yemin ettirmenizi rica ederim. Haberleşmeye devam edeceğiz.

Cevap: Yemin ettiler. Kimse kalmadı. Yalnızız efendim.

Soru: Oraya, bir İngiliz Binbaşısı gelmiş; ismini, yanında kimler olduğunu bildiriniz?

Cevap: Vesikasında, Kobertin Nowill'dir. Yanındakiler Bedirhanzade Kâmran ve Celâdet Bey'lerle Diyarbekirli Cemil Paşa zade Ekrem Bey ve Diyarbekirli Hilmi Efendi ve birtakım Kürtlerden ibarettir.

Soru: Kürtler dediğinizin miktarı nedir ve o binbaşı cinsinden ne kadar kuvvet vardır?

Cevap: On beş yirmi kişi kadar vardır. Bir çavuş bir neferi var. Başka yok efendim.

Soru: 5/6 gecesi Elâliz Valisi otomobille oraya gitmiştir. Orada mıdır ve onlarla temasta mıdır?

Cevap: Buraya gelmiştir. Nowill ile görüşmüştür. Bugün de iadei ziyaret olmak üzere Nowill Vali'nin misafir bulunduğu Fabrikatör Mehmet Efendi'nin evine gidecektir. Diğerleriyle görüşüp görüşmediğini bilemiyorum.

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 59, s.954-955.
1 1896 yılı başları. (Y.N.)

Soru: Alayınızın el altında mevcudu nedir?

Cevap: Alayın bölükleri ayrılmıştır. Burada ancak bir kadro bölüğü vardır. Onun da bir kısım atları takibattadır.

Soru: Şimdi, bu anda eliniz altında kaç silahlı er vardır?

Cevap: On beş yirmi çıkarılabilir.

Soru: Vali Galip Bey'i ve İngiliz Binbaşısı'nı, Kâmran, Celâdet ve Ekrem Bey'lerin hepsinin tedbiri alınmış tertiple bu gece tutuklanmalarıyla Sivas'a hareket ettirilmeleri elzemdir. Vaziyetiniz bunu yapmaya uygun mudur? Size buradan ve Harput'tan yardım yetiştirilecektir.

Cevap: Vali'yi de beraber mi?

Soru: Bilhassa, evet!

Cevap: Arz ettiğim gibi vaziyet ve kuvvetim buna uygun değildir. Kâmran, Celâdet ve Ekrem Bey'lerin tutuklanmaları hakkında 13. Kolordu Kumandanı ile haberleşme cereyan etti. Neticesinde şimdilik tutuklanmalarının vaziyetin nezaketinden dolayı uygun olamayacağı hakkında emir de gelmiştir.

Soru: Kendilerine hissettirmeksizin sıkı gözetim altında bulundurunuz. Her hareketlerinden bize bilgi veriniz. Kolordu Kumandanı'ndan emir gelecektir. Bir tarafa hareket ederlerse hareket istikametleri ve otomobille mi hareket ettikleri bildirilmelidir. Bu kişilere Vali Bey de dahil. İlyas Bey'le aranızda şifre var mıdır?

Cevap: Vali Bey Elâziz'den Amerika otomobiliyle gelmiştir. Diğerlerinin otomobili yoktur. Hepsi atlı olarak gelmiştir. İlyas Bey'le şifremiz vardır.

Soru: Teşekkür ederim. İncelemelerinizin neticesini her an bekleriz efendim. Bizimle haberleşmek için lazım gelen şifre size bildirilecektir.

Cevap: Her an yüksek emirlerinize amade ve layık olmadığım teşekkürlerin minnettarıyım. Gönderilecek şifrenizi beklediğimi arz eylerim.

Şifre

8 Eylül 1919

Malatya'da 12. Süvari Alayı Kumandanı Cemal Bey'e

Malum kişiler hâlâ orada mıdır ve bunlar hakkındaki gözetleme tertibatınız ne dereceye kadar emindir? Öğle ve akşam olmak üzere günde iki defa bilgi verilmesi rica olunur.

Ahmet Zeki Mustafa Kemal

DİYARBEKİR'DEKİ 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE REİSİ HALİT BEY'E*

(7/8 EYLÜL 1919 GECESİ)

13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Halit Bey'e

Malum kişilerin alçaklığı sabit olmuştur. Merkezi hükümet... bu alçaklığa ortaktır. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu konuda tebligatımızda hiç kimseyi tereddüde sevk etmeyecek şekilde, derhal emir vermek, vakit geçirmemek lazımdır. Kumandanın tereddüt edeceğine ihtimal veriyorsanız, zatıâliniz tarafından Elâziz ve Malatya'daki alay kumandanlarına yapılmış olan tebligatımızın icrasını bildiriniz. Hakiki lüzumu varsa, kumandayı uygun gördüğünüz fırka kumandanlarından birisi üstlensin! Yavaş davranma zamanı geçmiştir. İcraat cevabınızı bekliyoruz, kardeşim!

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk. *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.120.

15. ALAY KUMANDANI İLYAS BEY'E*

(7/8 EYLÜL 1919)

Malum kişilerin hıyaneti ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki merkezi hükümet de bunların hıyanetinde ortaktır. Kolordunuz kumandanının, bu hususta izin istemesi ve cevap alamaması hatırımızdadır. Dolayısıyla meselenin hallini ve teminini zatıâlinizden beklerim. Cevabınızı bekliyorum efendim. Malatya'daki icraatınızdan sonra lüzum ortaya çıkarsa Sivas'ta bize katılırsınız. Mustafa Kemal.

3. Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Zeki

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.1, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.120.

HEYETİ TEMSİLİYE KARARI*

(8 EYLÜL 1919)

8 Eylül 335
(8 Eylül 1919)

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa İngiliz Binbaşısı Mr. Nowill ile Bedirhanî ailesinden Celâdet, Kâmuran ve Diyarbekirli Cemil Paşazade Ekrem'in Elbistan'dan Malatya'ya geldiklerini ve Harput'taki 15. Alay Kumandanı da Vali'nin bu işe önem vermediğini ve bilakis 5/6 Eylül 335 (5/6 Eylül 1919) gecesi otomobil ile onların yanına gittiğini 7 Eylül 335 (7 Eylül 1919) tarihiyle bildirmiştir.

Malatya'daki 12. Süvari Alayı yaveri Cemil Efendi ile makine başında yapılan görüşmeden, Mutasarrıf'ın Vali ile birlikte civardan Malatya'ya Kürtler davet ettiği anlaşıldı ve Harput Valisi'nin de Sivas'a tayin edildiği yayılmış olmakla bu hadiselerin milli harekât aleyhinde olduğuna kuvvetli şüphe ortaya çıktığından Harput Valisi Ali Galip Bey'in Dahiliye Nezareti ile olan haberleşmesinin kontrol edilmesine mecburiyet doğdu. Bu şekilde merkezi hükümetin de katılmasıyla vatan ve millet aleyhine icraata kalkıştıkları sabitleştiğinden 3., 15., 13. Kolordu kumandanlarının ortak tedbirleriyle İngiliz Binbaşısı hariç diğerlerinin tevkifleri Kongre heyetinin oybirliğiyle kararlaştırıldı.

Vali Ali Galip Bey'in tavsiyesi üzerine merkezi hükümetçe Dersim Mutasarrıflığı'na tayin edildiği anlaşılan ve Sivas'a gelen Osman Nuri Bey'in Sivas'ta alıkonulmasına Kongre heyeti tarafından karar verildi.

Ahmet Fevzi Raif Hüseyin Rauf M. Kemal Hüsrev Sami

Mazhar Müfid Bekir Sami İmza, okunamadı

* Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Birinci Basım: 1974, İkinci Basım: 1989, s. 1.
Baykal, belgelerin, Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nde bulunan bir defterden alındığını ve belgelikteki kayıt numarasının Kutu No: 3/3, Dosya No: 2, Fihrist No: 69/72 olduğunu belirtmektedir.
Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu tarafından Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden alınan bu konuyla ilgili mikrofilmler de Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu üyeleri Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından incelenmiş, yeniden okunmuş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış ve çeşitli yanlış okuma hataları giderilmiştir. Bu inceleme sırasında daha önce yayımlanmamış belgeler de saptanmıştır.
Altında Mustafa Kemal'in imzası bulunan Heyeti Temsiliye kararları, bu eserde tarih sırası içinde yer alacaktır. (Y.N.)

ERZURUM'DA 15. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA ANKARA 20. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(9 EYLÜL 1919)

Şifre
Sayı
23

Sivas
9 Eylül 1919

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na
Ankara 20. Kolordu Kumandanlığı'na

Bağımsız Kürdistan kurulması propagandası yapmakta olan İngiliz Binbaşısı Mister Nowil, yanında Mevlânzade Rifat, Bedirhanilerden Kâmran, Celâdet ve Cemil Paşazade Ekrem Bey'ler adındaki kişiler ile Malatya'ya gelerek Elâziz Valisi Ali Galip Bey de kendilerine katılarak Bedirhanilerden olan sancak mutasarrıfı Halil Bey'le ortaklaşa millet ve vatan aleyhinde icraata kalkıştıkları ve güya postayı vuranları takip etmek maksadıyla etraftan Kürtler getirtmeye kalkıştıkları haber alındığından Harput'tan 15. Alay Kumandanı makineli tüfekle donanmış bir askeri müfreze, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki 12. Süvari Alayı'na mensup bölük Malatya üzerine hareket ettirilerek adı geçenlerin tutuklanmaları yoluna başvurulmuştur. Netice ayrıca arz olunacaktır.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*. c.III. Vesikalar. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. İstanbul. 1961. Vesika: 62. s.958.

DİYARBEKİR 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE RİYASETİ'NE*

(9 EYLÜL 1919)

Şifre
Sayı
21

Sivas
9 Eylül 1919

Diyarbekir 13. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne

Malatya'da toplanan millet hainlerinin bu defa da güya postayı vuranları takip maksadıyla etraftan Kürtler getirtmeye kalkıştıkları haber alındı. Aziziye'den hareket eden 3. Kolordu süvari bölüklerine en kısa yoldan Malatya'ya hareket emredildi. Dolayısıyla posta hırsızlarını takip etmek için uzaklaştırılmış olan 12. Süvari Alay bölüğünün de hemen Malatya'ya hareketi pek lazımdır. İşin aciliyetine binaen Alay Kumandanı'na bu husus tavsiye edilmiştir. Kolordu'dan da doğruca emir verilmesi rica olunur. Bugün ayrıca otomobil ile Malatya'ya subaylar da gönderilmiştir.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk. *Nutuk*. c.III, Vesikalar. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul. 1961, Vesika: 63, s.958-959.

MALATYA'DA 12. SÜVARİ ALAY KUMANDANLIĞI'NA*

(9 EYLÜL 1919)

Şifre
Sayı
18

Sivas
9 Eylül 1919

Malatya'da 12. Süvari Alay Kumandanlığı'na

Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı'nın İngilizlerin aleti olarak vatan ve millet aleyhinde icraata kalkıştıkları ve şu an Malatya'da bağımsız Kürdistan kurulması propagandası yapmak üzere gelmiş olan İngiliz Binbaşısı Mister Nowill ve hempaları Kâmran, Celâdet ve Ekrem ve Mevlânzade Rifat Bey'lerle birleşerek, güya postayı vuranları takip etmek üzere Mutasarrıf'ın civardan silahlı Kürtler talep ettiği anlaşıldı. Bu hususta tarafı âlinizden de bilgi bekliyorduk. Doğrudan doğruya millet ve ordu aleyhinde hainane bir hareketi teşkil eden bu teşebbüse karşı alayınız ne tertibat almıştır? Süratle bildirilmesini bekliyorum. Hısnımansur'daki[1] bölüğünüzün takipten vazgeçirtilerek hemen Malatya'ya getirilmesi lazımdır.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 64, s.959.
1 Adıyaman. (Y.N.)

KEMAH'TA ESKİ MEBUS SAĞIRZADELERDEN HÂLET BEYEFENDİ'YE*

(9 EYLÜL 1919)[1]

Kemah'ta Eski Mebus Sağırzadelerden Hâlet Beyefendi'ye

İngiliz himayesinde bağımsız bir Kürdistan kurulması maksadıyla propaganda yapmakta olan İngiliz binbaşılarından Mister Nowill'in din ve milletlerini satmış Kürt beylerinden Ekrem, Kâmran Ali, Celâdet'le Malatya'ya geldiği ve merkezi hükümetin fikirlerinin yayıcısı yani millet ve vatan haini olan Harput Valisi'nin de bunlara katıldığı ve Bedirhanilerden Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'le beraber güya postayı vuran hırsızları takip bahanesiyle Kürtler getirtmeye kalkıştıkları haber alındı. Bittabi zarar vermelerini engellemek için askeri ve milli tedbirlere başvuruldu. Şu kadar ki, Kürtlerin mukaddes hilafet makamına ve vatana olan sadakat ve bağlılıklarını göstermek üzere bazı ağaların bir miktar Kürt kuvvetiyle birlikte Malatya istikametine hareket ve padişah ve millet aleyhinde İngilizlerle işbirliğine cüret eden ve o civarın saf Kürtlerini posta hırsızlarını takip yalanıyla toplayarak beyhude yere asker tarafından telef edilmelerine ve padişaha, millete karşı isyan etmiş bir şekle sokulmalarına sebebiyet verecek olan bu vatan hainlerinin alçaklıklarını yukarıda arz edilmiş olan Kürtlere seri vasıtalarla bildirerek davete uymamalarının teminine emek harcamaları son derece şayanı arzudur. Mümkün ise hemen girişmekle neticenin bildirilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 65, s.959-960.

1 Yukarıda belirtilen kaynakta belgenin tarihi yoktur. Ancak Mustafa Kemal, bu mektubu 9 Eylül'de yazdığını belirtmektedir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.122.

VAN VALİSİ MİTHAT BEY HAKKINDA*

(9 EYLÜL 1919)

Van Valisi Mithat Bey hakkında burada verilen bilgi ve ortaya çıkan kanaat adı geçenin Van'a gitmesine manidir. Erzurum'da bizzat görüşülmek üzere beklesin.

Heyeti Temsiliye adına
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir. *İstiklâl Harbimiz*. Türkiye Yayınevi. İstanbul. 1960. s.780.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ SENATOSU BAŞKANI'NA*

(9 EYLÜL 1919)

Amerika Birleşik Devletleri Senatosu Başkanı'na

Rumeli ve Anadolu'nun bütün Müslüman nüfusunu temşil eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun her vilayet ve bağımsız sancağını temsil eden delegelerden oluşan Sivas Milli Kongresi, imparatorluk nüfusunun çoğunluğunun isteklerini yerine getirme ve bütün azınlıkları koruma ve herkesin hayat, hürriyet, adalet ve mülkiyet haklarını teminat altına almak için 4 Eylül 1919'da toplanmıştır.

Sivas Milli Kongresi'nde, Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusunun çoğunluğunun isteklerini göz önüne alan ve dağılmadan önce üyeleri arasından seçeceği Heyeti Temsiliye'nin ve imparatorluk sınırları içindeki bütün alt örgütlerin gelecekteki faaliyetine yön verecek ilkeleri oluşturan bir karar 9 Eylül 1919'da oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Bu siyasi karar gereğince, Sivas Milli Kongresi, bugün, oybirliğiyle, Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nun, tarafsız devlet sıfatıyla, kendi üyelerinden oluşan bir heyet göndermesini, Osmanlı İmparatorluğu'nun halklarını ve topraklarını dağıtma doğrultusunda bir karara varan bir barış anlaşması yapılmadan önce, bu heyetin Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesini ziyaret etmesini talep eder.

Sivas'ta Toplanan Genel Kongre Adına;

Reis	Reis Vekili	Reis Vekili
Mustafa Kemal Paşa	İsmail Fazıl	Hüseyin Rauf

Kâtip	Kâtip
İsmail Hâmi	Mehmet Şükrü

Sivas, Türkiye
9 Eylül 1919

Hamiş:
Hüsrev Bey'e; Dosyasında muhafaza (Kongre evrakı arasında)

M. Kemal

* *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.87-89, Belge: 1.
Belgenin İngilizce aslının fotokopisini yayımlayan yukarıdaki kaynağa göre, mektup Senato'ya gönderilmemiş ve dosyasında saklanmıştır. (Bkz. *aynı eser*, s.89.) General Harbord'un raporu içinde yer alan İngilizce metin ise, asıl metnin başka bir daktilo ile çoğaltılmış kopyasıdır. Bu metinde, imzalar ve Mustafa Kemal'in notu yoktur. (General Harbord'un raporu içindeki metin için bkz. Dr. Fethi Tevetoğlu, "Millî Mücadele'de Mustafa Kemâl Paşa-General Harbord Görüşmesi", *Türk Kültürü*, Sayı: 76, Yıl: VII, Şubat 1969, s.268.)

HEYETİ TEMSİLİYE KARARI*

(9 EYLÜL 1919)

9 Eylül 335
(9 Eylül 1919)

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın Eskişehir ve Afyon Karahisarı fırka kumandanlarına milli harekât hakkında yazdığı emir sureti Kongre'nin bugünkü toplantısında okunarak Ali Fuat Paşa'nın Batı Anadolu Umum Kuvayi Milliye Kumandanlığı'na tayin olunmasına Kongre heyetince karar verildi ve Aydın cephesine muktedir bir kumandan tayin etmesi rica olundu.

Mustafa Kemal

(Ayrıca sekiz imza)

* Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Birinci Basım: 1974, İkinci Basım: 1989, s.1-2; Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı mikrofilmlerde: Film No: 12, Sayfa No: 6.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından yeniden okunmuş ve yayımlanmış metinle karşılaştırılmıştır. (Y.N.)

ANKARA'DA 20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(9 EYLÜL 1919)

Şifre
Sayı
24

9 Eylül 1919

Ali Fuat Paşa Hazretlerine

1. Kongre'nin bugünkü toplantısında zatı devletlerinin Batı Anadolu Umum Kuvayi Milliye Kumandanlığı'na tayininize oybirliğiyle karar verilmiş olduğunu arz eyleriz. Milli harekât ve teşebbüslerinizde Heyeti Temsiliye ile irtibat buyurulması rica olunur.

2. 7 Eylül 1919 tarih ve 2517 numaralı şifre ile Eskişehir ve Afyonkarahisar kumandanlarına tebliğ edildiği bildirilen emirler ve talimat Kongre'de görüşüldü. İlk defa olarak büyük bir takdir ve minnettarlık ile alkışlanan söz konusu maddelerin oybirliğiyle ve aynen kabul olunduğunu ve Kongre tarafından zatı devletlerine teşekkür edildiğini müjdeler ve mukaddes icraatlarınızda başarılar temenni ederiz.

3. Aydın vilayeti delegeleri tarafından Kongre Riyaseti'ne yapılan müracaat üzerine zatı devletleri tarafından Aydın cephesi Kuvayi Milliyesi'ne muktedir bir kumandan tayin buyurulması genel olarak uygun bulundu ve kararlaştırıldı.

4. Mukaddes milli emellere aykırı hareketlerinden dolayı azledeceğiniz mülkiye memurları yerine muktedir ve ırz ehli olmak ve yine mülkiye memurlarından bulunmak şartıyla diğer kişilerin tayini uygun bulundu. Cümleten gözlerinizden öper, vatan ve millete faydalı başarılar dileriz.

Kongre adına
Kongre Reisi
Mustafa Kemal

* Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953, s.183-184.

13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE RİYASETİ'NE*

(9 EYLÜL 1919)

Sivas
9 Eylül 1335
(9 Eylül 1919)

13. Kolordu Erkânıharbiye Riyaseti'ne

Malatya'daki vatan ve millet hainlerinin ele geçirilmesi için Harput'taki alay kumandanına vermiş olduğunuz emir ve talimat, Kongre Genel Kurulu'nca gizli bir şekilde büyük bir kıvanç ve minnetle öğrenildi. Zatı âlii biraderîleri gibi vücudunu millî emellere hasretmiş kıymetli bir arkadaşımızın göstermiş olduğu bu vatani hizmet pek büyük alkışlar ve şükranlarla karşılandı. Kongre oybirliğiyle zatıâlilerine teşekkür ve mukaddes emellerin elde edilmesi emrindeki vatanperver icraatlarında başarılar temenni eylemektedir.

Mustafa Kemal

* Dr. Ziya Göğem, *Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Anılarım*, c.1, Halk Matbaası, İstanbul, 1954, s.87.

MALATYA'DA 15. ALAY KUMANDANI İLYAS BEY'E*

(10 EYLÜL 1919)

Şifre
Aceledir
Sayı
32

Sivas
10 Eylül 1919

Malatya'da 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'e

Vali ile Mutasarrıf'ın firarı, niyetlerindeki hıyanete en büyük delildir. Bu vatan hainlerinin İngiliz parası ile millet ve hilafet aleyhinde Kürtlük gayesi için çalıştıkları ve maalesef İstanbul'daki hükümetin de bunların cinayet ortakları olduğu elde edilen şifrelerden anlaşıldı, mesele tamamen vatanidir. Bu sebeple öncelikle bu alçakların süratle ele geçirilmeleri ve Kürtlük cereyanına o taraflarda asla uygun zemin bırakılmaması lazımdır. Sivas'tan bir katırlı süvari müfrezesi evvelki akşam o tarafa sevk olunduğu gibi, Aziziye'den iki süvari bölüğü Malatya istikametine hareket ettirilmiş ve ayrıca, Mamahatun'daki süvari alayına, Harput'a yürümesi emredilmiştir. Bundan başka Kemah'ta oturan eski mebus Sağırzadelerden Hâlet Bey'e de birtakım Kürt ağalarıyla bizzat o taraflara inerek Kürtlerin, bu alçakların hilesine aldanmamaları için icraatta bulunulması tavsiye edilmiştir. Malatya'da Mutasarrıflığın jandarma kumandanı tarafından üstlenilmiş olması pek uygundur. Aynı şekilde namus ve hamiyet sahibi diğer bir kişinin de Harput'ta Vilayet makamını işgal etmesi, Malatya ve Harput'taki hükümet kuvvetlerini tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir icraata meydan verilmemesi, Kürtlük cereyanının kökünden sökülüp atılması ve firari hainlerin İngiliz parasıyla Kürtleri aldatarak padişah ve asker aleyhine sevke çalıştıkları; bunlara uyanların aman verilmeden ve merhamet edilmeden imha edileceği her tarafa uygun şekillerde tamim olunarak saf ve namuslu halkı hakikatten haberdar etmek gibi tedbirlere bir an evvel başvurmak pek önemlidir.

Bu millet hainlerinin İngilizlerle işbirliği edeceğinin de göz önüne alınarak icabında milli varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askerlerine de karşılık verileceğinin göz önünde bulundurulması lazımdır.

Takip ve ele geçirilmeleri hakkında alınan tertibatın bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 68, s.962-963.

DİYARBEKİR'DE 13. KOLORDU ERKÂNIHARBİYE REİSİ HALİT BEYEFENDİ'YE*

(10 EYLÜL 1919)

Şifre
Aceledir
Sayı
125

Sivas
10 Eylül 1919

Diyarbekir'de 13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Halit Beyefendi'ye

1. Malatya vaziyeti malumu âlileridir. Hainlerin takip ve ele geçirilmesi hakkında Kolordu'nuzdan emir verilmiş olduğu pek isabetlidir. 3. Kolordu Aziziye'deki iki bölüklü süvari alayına en kısa yoldan caddeye çıkarak Malatya'ya yürümek emrini verdi. 15. Kolordu'ya Mamahatun'daki süvari alayını Harput'a sevk etmesini yazdık. Malumunuz üzere Sivas'tan ayrıca bir katırlı süvari müfrezesi evvelsi akşam Malatya istikametine hareket ettirildi.

2. Dahiliye Nâzırı ile Harput Valisi'nin elde edilen şifreli haberleşmelerinden Ali Galip Bey'le hempalarının önemli kuvvetler toplayarak Sivas üzerine yürümek gibi bir vatani hıyanete teşebbüs etmek istedikleri ortaya çıktığından arz edilen kuvvetlerin yetişmesini beklemeye lüzum kalmadı. Bu azılıların süratle takip ve ele geçirilmeleri ve Kürtlük cereyanına uygun zemin ortaya çıkmasına yer bırakılmaması için Kolordu'nuzca her türlü tedbire başvurulması pek önemlidir.

Alınan tedbirler sayesinde söz konusu bölgede baş gösteren Kürtlük cereyanının tamamen neticesizliğe uğrayacağı açıktır.

3. Firar eden Vali ve Mutasarrıf yerine emniyet ve itimat edilir namus sahibi iki zatın süratle tayini pek lazımdır. Tarafımızdan Malatya'daki jandarma kumandanı da uygun görülmekte ise de Diyarbekir mektupçusuna itimat olunmamaktadır. Her halde bu iki mevkie Kürtlük cereyanını kökünden sökecek, milli birlik uğrunda kavrayışlı, cansiperane çalışacak zevatın süratle tayini pek lazımdır. Son vaziyete göre bu meselede merkezi hükümetin görüş ve olurunun alınması bittabi söz konusu olamaz. Bu konudaki görüşünüzü ve alınacak tertibatınızın bildirilmesini bekliyoruz.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 69, s.963-964.

ERZURUM'DA 15. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(10 EYLÜL 1919)

Şifre
Çok aceledir
Sayı
33

Sivas
10 Eylül 1919

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na

Harput Valisi Ali Galip Bey'le Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı Mister Nowill ve hempaları askerin Harput'tan Malatya'ya hareketini duyunca bu sabah Kâhta istikametine firar etmişlerdir. Bunların o civarda Bedir Ağa yanına giderek Kürtleri toplayıp karşı harekâta kalkışacakları ve ihtimal ki Maraş'ta İngiliz kuvvetlerinden de yardım isteyecekleri ortaya çıkmıştır. 13. Kolordu takiplerine emir vermiş ve 3. Kolordu da mümkün olduğu kadar kuvvetlerini güneye doğru indirmiştir. Vaziyetin tamamen millet lehine olarak temini ve bu hainlere kıpırdanacak bir fırsat verilmemesi için azami etkinin gösterilmesi lüzumu tabii bulunduğundan Mamahatun'daki süvari alayının Harput istikametine hareketinin tarafımızdan uygun görülmekte olduğunu arz ederiz.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 70, s.964-965.

HEYETİ TEMSİLİYE KARARI*

(10 EYLÜL 1919)

10 Eylül 335
(10 Eylül 1919)

Kongre'nin hükümetin işlediği cinayetleri eleştirmek için zatı şahaneye çektiği telgrafı, İstanbul merkezi, Dahiliye Nâzırı'nın kati emri üzerine almadığından bütün merkezlerin Dersaadet'le haberleşmeyi kesmeleri Kongre heyeti kararı ile emrolundu.

11. Fırka Kumandanı'nın gösterdiği lüzum üzerine milli harekâta karşı olan Niğde ve Kayseri mutasarrıfları ile Niğde muhasebeci ve komiserinin ele geçirilerek Sivas'a getirilmeleri Kongre heyetince uygun bulundu.

Mustafa Kemal

(Ayrıca yedi imza)

* Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal. *Heyet-i Temsiliye Kararları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. Birinci Basım: 1974, İkinci Basım: 1989, s.2; Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı mikrofilmlerde: Filın No: 12, Sayfa No: 5. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: A: III-7, D: 14, F: 69-1.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından yeniden okunmuş ve yayımlanmış metinle karşılaştırılmıştır. (Y.N.)

DAHİLİYE NÂZIRI ADİL BEY'E*

(10/11 EYLÜL 1919)

Sivas
10/11.9.1335
(10/11 Eylül 1919)

Dahiliye Nâzırı Adil Bey'e

Milleti padişahına maruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar, caniler, hainler! Düşmanlarla millet aleyhinde hainane tertibatta bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden aciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve boğazlarcasına harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempaları gibi budalaların ahmakça olan kuruntuya dayalı vaatlerine kapılarak ve Mister Nowil gibi milletimiz ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığınız alçaklıkların milletçe tatbik olunacak sorumluluğunu nazarı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz şahısların ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetinizle karşılaştırmayı unutmayınız.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk. *Nutuk*. c.I. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. İstanbul. 1961. s.131; Kâzım Karabekir. *İstiklâl Harbimiz*. Türkiye Yayınevi. İstanbul. 1960. s.196. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi. Kutu No: 17. Belge No: 31'de bulunan belge. Sadık Perinçek tarafından Latin harflerine çevrilmiştir. (Y.N.)

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ'NİN KURULUŞU HAKKINDA SİVAS VALİLİĞİ'NE YAZI*

(11 EYLÜL 1919)

I

Sivas Vilayeti Canibi Âlisine

Atufetlû Efendim Hazretleri

Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş bütün milli cemiyet ve Reddi İlhak heyetlerinin Sivas'ta toplanan Kongre kararıyla "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurduklarına dair olan beyanname ekli olarak verildi. Karşılığında Cemiyetler Kanunu mucibince gereken ilmühaberin verilmesi istirham edilir, olbapta emrü ferman hazreti menlehülemrindir.

11 Eylül 335 (11 Eylül 1919)
Kongre Reisi
M. Kemal

Polis Müdiriyetine

13 Eylül 335 (13 Eylül 1919)

Araştırılmak ve beyan olmak üzere adlî kısım başkanlığına
13

Ekli beyannamede isimleri yazılı kişilerin cürüm ve cinayetle mahkûm olduklarına ve medeni hukuktan ıskat edildiklerine dair polis dairesi adlî kısım şubesince bir kayda tesadüf olunamamış olduğunun arzıyla Polis Müdiriyeti Aliyesine takdim olunur. 13 Eylül 335 (13 Eylül 1919)

Adlî Kısım Reisi
Fahri

* Faik Reşit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, c.1, Sayı: 1, Haziran 1941, s.5 vd; *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.90-93, Belge: 2 ve 3.

Gereğinin yapılmak ve evrakın iadesine müsaade buyurulmak üzere huzuru samii cenâbı vilayetpenahiye takdim olunur. Ferman/ 13'te

Polis Müdürü
Nuri

Resmi mühür ile mühürlenmiş nizamname alınarak rapt ve hıfz edilmek üzere Polis Müdiriyetine iade

15 Eylül 335 (15 Eylül 1919)

İdari kısım başkanlığına/ 15'te

II

BEYANNAME

Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş bütün Müdafaai Hukuku Milliye vesair milli ve vatani milli cemiyetlerle Reddi İlhak heyetlerinin Sivas'ta 4 Eylül 335 (4 Eylül 1919) tarihinde yaptıkları genel kongre kararıyla "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" ortak adı altında olmak ve milli hukuku ve Osmanlı çıkarlarını müdafaa etmek üzere birleşmiştir. Adı geçen cemiyetin Heyeti Temsiliyesi Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden ve askerlik mesleğinden müstafi Mustafa Kemal Paşa ve eski Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf Bey ve Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan ve askerlik mesleğinden müstafi Erkânıharp Miralay Refet Bey ile Erzurum eski Mebusu Raif Efendi ve Trabzon eski Mebusu İzzet ve Servet Bey'ler ve Erzincan Nakşibendi şeyhlerinden Şeyh Hacı Fevzi Efendi ve Beyrut eski Valisi Bekir Sami Bey, Bitlis eski Mebusu Sadullah Efendi, Mutki aşiret reislerinden Hacı Musa ve emekli Erkânıharp Miralayı Vasıf ve Bitlis eski Valisi Mazhar Müfit, Ankara eski Mebusu Ömer Mümtaz, Husrev Sami, eski mutasarrıflardan Hakkı Behiç ve Niğdeli Ratipzade Mustafa Bey'lerden oluşan cemiyetin şimdilik merkezi idaresi Sivas'ta bulunmak ve Rumeli ve Anadolu'nun her tarafında şubeler açmak üzere bir cemiyet kurulmuş ve kurulu bulunan milli cemiyet ve Reddi İlhak heyetleriyle birleşilmiş olduğuna dair olan işbu beyannamemiz Cemiyetler Kanunu'na uygun olarak verildi.

11 Eylül 335 (11 Eylül 1919)
Heyeti Temsiliye adına
M. Kemal

HEYETİ TEMSİLİYE KARARI*

(11 EYLÜL 1919)

11 Eylül 335
(11 Eylül 1919)

Vatani hıyanetleri sabit olan Malatya'da Elaziz Valisi Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Râmi Bey'lerin ve hempalarının İngiliz Binbaşısı Mr. Nowill ile beraber Kâhta istikametine firarları haber alındığından vaka tekmil millete tamim ve takipleri ilgililere emredilmiştir.

Kongre, çalışmasına bugün son verdiğinden vilayet erkânı, askeri yetkililer ve bütün Sivas eşraf ve ahalisi huzurunda kararlar ve çalışma tarzı hakkında izahat verilmiştir.

(Gece) bütün kumandanlar, mülki yöneticiler ve belediyeler ve Müdafaai Hukuk cemiyetleri hep birlikte telgraf merkezlerini işgal ile Sadrazam Ferit Paşa'ya milletin padişahına maruzatta bulunmasına mani olmaması ihtar edilmiş ve fakat inat etmesi üzerine bir saat süre verildikten sonra meşru ve meşrût[1] bir kabine işbaşına geçinceye kadar Anadolu'nun İstanbul ile haberleşmesi kesilerek her yerde devlet kanunları mevzuatı dairesinde işlerin yürütülmesine devam edilmesi Kongre delegeleri ve bütün kumandanlar ve mülki yöneticiler ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti heyeti merkeziyeleri ve belediye riyasetlerinin oybirliğiyle kararlaştırılmıştır.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın teklifi üzerine Erzurum'da bulunan Van eski Valisi Haydar Bey'in Mamahatun'daki süvari alayı ile birlikte Elaziz'e gönderilmesi uygun bulunmuştur.

Mustafa Kemal

(Ayrıca sekiz imza)

* Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Birinci Basım: 1974, İkinci Basım: 1989, s.2-3; Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı mikrofilmlerde: Film No: 12, Sayfa No: 3.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından yeniden okunmuş ve yayımlanmış metinle karşılaştırılmıştır. (Y.N.)

1 "Meşrutiyete uygun, anayasal" anlamında. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(11 EYLÜL 1919)

Sivas
11.9.1335
(11 Eylül 1919)

15. Kolordu Kumandanlığı'na

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'nin Dersaadet'te henüz ayrıca bir temsilcisi olmadığı, Sivas'taki adı geçen heyetin icap edenlerle doğrudan doğruya telgrafla temas kurduğu ve ilişkiye geçtiği belirtilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi adına
Mustafa Kemal

* T.C. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı İstiklâl Arşivi, Klasör: 325, Dosya: 7 (-14). Fihrist: 49'dan aktaran: Doç. Dr. Yücel Özkaya, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.IV. Kasım 1987, Sayı: 10, s.149-150.

KOLORDU KUMANDANLARINA*

(11 EYLÜL 1919)

Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suretin 3., 15., 20., 13. ve 12. Kolordu kumandanlarının ortak imzasıyla çekilmesini uygun görüyoruz. Değerlendirdikten sonra diğer kumandanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz.

Suret

Makamı Sadareti Uzmaya[1]

"Şimdi, doğrudan doğruya mukaddes başkumandanımız, şanlı halifemiz efendimize önemli maruzatta bulunmak mecburiyetindeyiz. Engellenmemesini rica eder, aksi takdirde doğacak vahim neticelerin sorumluluğunun sırf zatı fahimanelerine ait olacağını arz ederiz. K.O. 12, K.O. 13, K.O. 20, K.O. 15, K.O. 3."

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.138-139.
Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta, "11 Eylül günü telgraf başında kolordu kumandanlarına şu servisi verdim" dedikten sonra yukarıdaki metne yer vermekte ve ardından, "önemli maruzatın" padişaha yazılan telgrafın içeriği olduğunu belirtmektedir. (Y.N.)

1 "Yüce Sadrazamlık Makamına". (Y.N.)

KÂZIM KARABEKİR'LE MAKİNE BAŞINDA GÖRÜŞME*

(11 EYLÜL 1919)

Sivas: Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1. Kongre'nin vekil ettiği yetkili bir heyet ve 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi ve Sivas Valisi Reşit Paşa hazretleriyle birlikte makine başında bulunmaktayız.

2. Kongremiz kemali muvaffakiyetle ve bütün Sivas halkının katılmasıyla pek parlak olarak son bir safha ile şimdi sona ermiştir. Kararlarını içeren beyannamesi tamim edilecektir.

3. Merkezi hükümetin malumunuz olan hainane icraatına karşı birlikte alınacak tedbirlerin tatbikatına ait görüşelim. Fuat Paşa teftişte imiş, Mahmut Bey ve 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey ve bu kolordunun Erkânıharbiye Reisi Halit Bey makine başında bulunmaktadır.

4. Makine başında mevcut olan kişiler şunlardır: Kongre'den Mustafa Kemal Paşa hazretleri, Kongre'den Rauf Beyefendi hazretleri, Kongre'den İsmail Fazıl Beyefendi hazretleri, Kolordu Kumandanı Selâhattin Beyefendi, Erkânıharbiye Reisi Zeki Beyefendi.

Kâzım Karabekir: [...][1]

Heyetin cevabı:

Heyeti Temsiliye'den Raif Efendi hazretleri, Hüsrev Sami, Mazhar, Hüsrev ve Kara Vasıf Bey'ler, Şeyh Fevzi Efendi hazretleri biraz evvel teşrif ettiler. Cümleten gözlerinizden öperiz.

1. Merkezi hükümetin hıyanette inat etmesi ve direnmesi halinde alınması lazım gelen karar göz önünde tutulmaktadır. Bu hususta zatıâlileri ile de haberleşmek tabiidir.

2. Kongre görüşmelerini tamamen tabii bir şekilde yapmış ve hiçbir aceleye lüzum görmeksizin tamamlamıştır. Bu geceki vaziyet üzerine lüzum ortaya çıkarsa Kongre yeniden ve icabı vechile takviye olunmak suretiyle olağanüstü olarak toplanabilecektir.

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.205-206.

1 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir, özet olarak, Kongre'nin dağılmaması fikrinde bulunduğunu, kararlar bildirildikten sonra görüşünü takdim edeceğini söyler ve Kongre'nin olağan olarak mı dağıldığını, yoksa acele mi edildiğini sorar. Bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.206. (Y.N.)

3. Sadrazam zatı şahaneye yol vermedikten başka kendisi de haberleşmekten kaçıyor. Makine başında zatı şahaneye yol vermesi kendisinden ısrarla talep olunmalıdır. Ankara ve Sivas, Amasya, Kastamonu, Niğde, Erzincan, Samsun bu şekilde makine başında ısrar etmektedirler.

MALATYA'DA İLYAS BEYEFENDİ'YE*

(11/12 EYLÜL 1919)

11/12 Eylül 1919

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye

1. Verdiğiniz bilgi heyetimizce nazarı dikkate alındı. Zatıâlinize şartlar bildiren kimlerdir? Bittabi böyle bir ilişkiye girişmek katiyen doğru değildir. Hıyanetleri ortaya çıkan Vali, Mutasarrıf ve hempalarının ele geçirilmeleri ve tahrik etmeye çalıştıkları bazı gafil kimseleri uyarmak söz konusudur. Bunun için kemali şiddetle karşılık vermek lazımdır. 13. ve 15. ve 3. Kolordu kumandanları bu dakikada telgraf başında ortaklaşa alınacak tedbirleri kararlaştırmaktadırlar. Mümkün olan kuvvetler her taraftan hareket ettirilmiştir. Sükûnet ve ciddiyetle oraca icap eden tedbirlerin tarafı âlinizden alınmış bulunduğuna emniyetimiz berkemaldir. O bölgede bulunan bütün telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey biraderimizin hükümet kuvvetini ve nüfuzunu azami surette göstermesi nazarı dikkatte tutulmalıdır.

2. Bu anda bütün Anadolu merkezlerinden zatı şahaneye söz konusu hıyanet arz edilmektedir. Oraca da aynı şekilde hareket edilmelidir.

3. İngiliz Binbaşısı'nın sözleri blöftür. Kürtlerin de, toplanmayı başarsalar bile askeri kuvvet karşısında ne dereceye kadar başarılı olacaklarını takdir buyurursunuz.

4. Bedir Ağa'yı ve Keven aşireti reislerini ve bu hainane harekâta karşı olan reisleri tarafınıza çağırmaya girişilmesi uygun olur.

5. Hısnımansur'dan hareket eden süvari bölüğüyle Siverek ve Diyarbekir'den hareket eden birer taburla irtibatınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede mevcut Kongre Heyeti adına
Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.134.

MALATYA'DA İLYAS BEYEFENDİ'YE*

(11 EYLÜL 1919)[1]

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye

Ali Galip ve eski Mutasarrıf Halil ve hempalarının millete karşı hıyanet ve alçaklıklarının ortaya çıkması üzerine bu meseleyi adı geçenlerle ilişkiye girişerek değil yalnız ve ancak padişahımıza doğrudan doğruya hakikatleri arz etmek suretiyle halletmek için bu dakikada bütün Anadolu'da tekmil valiler, mutasarrıflar, kumandanlar ve millet telgraf başında bulunuyorlar ve merkezi hükümeti Ali Galip ve hempalarıyla hıyanet ortağı sayarak suçlamaktadırlar. Böyle bir anda başka bir çözüm şekli akla gelemez. Bu hususta zatıâlilerinin azamî şiddet ve ciddiyet göstereceklerinden eminiz. Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey'den ve Topçu Alay Kumandanı Mûnür Bey ve Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey arkadaşlarımızdan da aynı şekilde hareket bekleriz. Askeriye tarafından ve mülkiyece en son alınmış olan tedbirlerin izah buyurulmasını rica ederiz. Bu adamların aileleri iyi şekilde muhafaza altında bulundurulmalıdırlar. Taraftarları tereddütsüz ve derhal tutuklanmalıdırlar, zerre kadar engellemeye ve fesada cüret edenler merhamet edilmeksizin derhal idam olunmalıdırlar.

Hilafet ve saltanatın dokunulmazlığı ve milletin hukuk ve mukaddesatı bugün bu tarzda hareketi emretmektedir.

Genel Kongre Heyeti

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 74, s.969.

1 Yukarda belirtilen kaynakta tarih yoktur ve belge "Genel Kongre Heyeti" imzalıdır. Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta, İlyas Beyefendi'ye gönderilen 11 Eylül 1919 tarihli önceki telgrafa yer verdikten sonra şöyle demektedir:

> "Gerçi Kongre toplantı halinde ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat manevi kuvveti takviye için Kongre Heyeti'nin ilgisini göstermeyi uygun gördüğüm gibi imza olarak yalnız 'Kongre Heyeti' diye de aynı mealde ayrıca bir telgraf da yazdım (Vesika 74)."

Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.134. (Y.N.)

15. KOLORDU KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR'E CEVAP*

(11 EYLÜL 1919)

Telgraf içeriği aynen acizleri ve Kongre yüksek heyetince kabul ve tasvip edilmiş ve atebei humayuna arz olunmak üzere engel olunmaması ve aksi halde doğacak vahim neticelerin sorumluluğu zatı fahimanelerine ait olacağı sadaret makamına bizzat arz olunmak üzere Sadrazam Paşa telgraf başına davet olunmuş ve şimdi konağına İstanbul merkezinden telefon edilip geldiklerinde yol açtırılacak ve zatı humayuna doğruca arz olunacaktır. (Salâhattin)[1]

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.204.

1 Kâzım Karabekir, "Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı:" açıklamasından sonra bu metne yer vermiştir. Karabekir'in kitabında tarih de bulunmamaktadır. Aynı metin, aynı kaynağa dayanılarak, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* (Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.60-61) adlı kitapta 11 Eylül 1919 tarihiyle yayımlanmıştır. (Y.N.)

HEYETİ TEMSİLİYE KARARI*

(12 EYLÜL 1919)

12 Eylül 335
(12 Eylül 1919)

Kongre delegeleri vaziyetin buhranı geçinceye kadar dağılmamaya karar verdi.

Yabancı temsilcilere milletin geçici olarak İstanbul ile alakayı kesmesi mecburiyetini açıklayıcı bir muhtıra verildi. Mevcut hükümetin, milli maruzatı zatı hazreti şehriyariye arz etmesine ve ulaştırmasına engel olması üzerine merkezi hükümet ile haberleşmenin kesildiğinin ve milli harekâtın esası, sebepleri ve maksatları ve hedeflediği gayelerin Dersaadet'teki İtilaf devletleri siyasi temsilcilikleriyle tarafsız sefaretlere bir muhtıra ile bildirilmesi kararlaştırıldı.

Mustafa Kemal

(Ayrıca yedi imza)

* Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Birinci Basım: 1974, İkinci Basım: 1989, s.3; Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden aldığı mikrofilmlerde: Film No: 12, Sayfa No: 4. Aynı belgenin Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki kaydı: A: III-7, D: 14, F: 19-2.
Mikrofilmden alınan metin Sadık Perinçek ve Ercüment Hüsnü Baki tarafından yeniden okunmuş ve yayınlanmış metinle karşılaştırılmıştır. (Y.N.)

MALATYA'DA 15. ALAY KUMANDANI İLYAS BEY'E*

(12 EYLÜL 1919)

12 Eylül 1919
Saat 1.40

Malatya'da 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'e

Şimdi mahallinden verilen kesin bilgi şudur: İngilizlerin bugün Urfa'da üç yüz, Ayıntap'ta üç yüz elli, Maraş'ta yüz erleri vardır. Dolayısıyla size bir İngiliz fırkasından bahsedenlerin beyanatı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak alçaklığındandır. Söz konusu hakikatin icap edenlere anlatılması uygun olur.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 75, s.970.

MALATYA'DA 15. ALAY KUMANDANI İLYAS BEY'E (12 EYLÜL 1919)[1]

– Önemli işleriniz olduğu için ayrılabilirsiniz. Kongre henüz toplantı halinde ve haberleşmeye devam etmekte bulunduğundan icabında bir şeyi tebliğ edebilmek için telgrafhanede bir subay bırakmanızı rica ederiz.

– Süvari Yaveri Cemil Bey emrinizin gelmesini bekliyor.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 77, s.970-971.

1 *Nutuk*'ta yukarıdaki belgenin tarihi bulunmamaktadır. Ancak, İlyas Bey'in 11/12 Eylül gecesi çektiği telgrafın cevabı olmasından, 12 Eylül tarihli olması muhtemeldir. (Y.N.)

ANKARA 20. KOLORDU KUMANDAN VEKÂLETİ'NE ERZURUM'DA 15. KOLORDU KUMANDANI KÂZIM PAŞA'YA DİYARBEKİR 13. KOLORDU KUMANDANI MİRALAY CEVDET BEY'E*

(12 EYLÜL 1919)

Ankara 20. Kolordu Kumandan Vekâleti'ne
Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine
Diyarbekir 13. Kolordu Kumandanı Miralay Cevdet Bey'e

Malatya firarilerinin 10/11 Eylül gecesini Malatya yakınında Raka, 11/12 gecesini Raka'ya yarım saatlik bir köyde bir aşiret reisinin yanında geçirdikleri Malatya'dan haber alınmıştır.

12 Eylül 1919
Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, Vesika: 72, s.968.

MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYE'SİNE*

(12 EYLÜL 1919)

Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziye'sine

1780

Çıkış yeri: Sivas
Numarası: Numarasız
Alındığı tarih: 13/9

1. Genel Kongre beyannamesini, yabancı temsilcilere, sefaretlere verdiği muhtırayı ve Malatya firarileri hakkındaki tebligatı aldınız mı?

2. Meşru bir hükümet işbaşına geçinceye kadar İstanbul'la alakanın kesildiğinden haberiniz var mı?

Heyeti Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Sivas Dosyasına
Erzurum Kongre Heyetine

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 38/4332'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Derleyen: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.61.

MALATYA'DA 15. ALAY KUMANDANLIĞI'NA*

(12 EYLÜL 1919)

Tel
Çok aceledir.

Sivas
12 Eylül 1919

Malatya'da 15. Alay Kumandanlığı'na

C: 12.9.1919:

1. Kim olursa olsun belgesiz bir yabancı subayın Osmanlı memleketi dahilinde işi yoktur. Kendisine kemali nezaketle fakat askerce kati bir şekilde keyfiyeti bildiriniz ve geldiği yere hemen dönmesini ihtar ediniz. Memleketten çıkıncaya kadar da eşraf ve memurlar ile hiçbir siyasi temasa gelmemesi için yanına muktedir, kavrayışlı bir subay veriniz.

2. Firari valinin vatana hıyanet ile suçlandığını, yakalandığında kanunun adalet pençesine teslim edileceğini, bu konuda başka türlü bir şey yapmak imkânı olmadığını ayrıca izah edersiniz efendim.

Mustafa Kemal

* Kemal Atatürk. *Nutuk*. c.I. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. İstanbul. 1961. s.136.

DİZİN

A. Muzaffer, 250.
A.... Bey, 83.
Abdullah (Hasib Ataman), 189, 229.
Abdullah Paşa (eski Harbiye Nâzırı), 146.
Abdürrahman Şeref Bey, 102.
Adalar, 96.
Adalet hakkı, 377.
Adana, 56, 57, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 72, 184, 239, 293, 296, 297.
Adana Oteli, 61, 311.
Aden Kapısı, 63.
Adıyaman (Bkz. Hısnımansur).
Adil Bey (Dahiliye Nâzırı), 385.
Adlon Oteli, 43, 44.
Afganistan ordusu, 185.
Afganlılar, 185.
Afrika, 184.
Afyon Karahisarı (Afyon Karahisar), 338, 339, 346, 378, 379.
Ağalar, 375.
Ahıska, 198.
Ahmed Muzaffer, 101.
Ahmed Nuri Bey, 295.
Ahmet (Yusufeli Hukuku Milliye Cemiyeti Reisi), 342.
Ahmet Efendi (Kulaçzade), 206.
Ahmet Fevzi, 371.
Ahmet İzzet (Furgaç), 45, 46, 48, 55, 63, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 76, 87, 102, 106.
Ahmet Münir, 177.
Ahmet Nuri Bey, 315, 324, 326, 328, 331, 344, 346, 351.
Ahmet Rıza Bey (Âyan Reisi), 87, 88, 102, 106, 114.
Ahmet Zeki, 368.
Ahterîn, 69.
Akaretler, 25, 30, 79.
Alaşehir, 300, 339; – Kongresi, 300.
Alevi; – mezhebi, 127; – nüfuz sahipleri, 127.
Ali Bey (20. Alay Kumandanı), 94.
Ali Cenani Bey, 55, 56.
Ali Fuat (Cebesoy), 50, 51, 52, 53, 56, 62, 82, 106, 108, 109, 111, 112, 114, 139, 141, 142, 154, 156, 173, 176, 251, 252, 262, 272, 275, 279, 300, 304, 310, 336, 346, 378, 379, 391.
Ali Galip Bey, 150, 162, 166, 319, 346, 368, 371, 372, 382, 383, 385, 388, 394.
Ali İhsan Paşa, 146.
Ali Kemal Bey, 130, 131, 133, 134, 138, 352.
Ali Nadir Paşa, 113, 146.
Ali Rıza Bey (Kastamonu Valisi), 346.
Ali Rıza Bey (Trabzon Mevki Kumandanı), 277, 293, 299.
Ali Rıza Bey (Trabzon'da Fırka Kumandan Vekili), 279.
Ali Rıza Paşa, 25, 26.
Allah, 37, 45, 49, 55, 96, 98, 109, 186, 231, 233, 239, 253, 268, 284, 318, 333, 356.
Allenby (General), 71, 85, 86, 90, 146.
Alman, 37; –lar, 30, 57; – askeri heyeti, 19; – Başkumandanlığı, 38; – Başvekili, 39; – Erkânıharbiyesi, 23; – Genel Karagâhı, 34; – generali, 48; – Islah Heyeti, 57; – İmparatorluğu, 57; – karargâhı, 35, 39; – kolordu kumandanı, 41, 42; – kuvvetleri, 58; – milleti, 43, 149; – miralayı, 51; – ordusu, 37, 42, 43, 61; – sivil memurları, 65; – subayı, 25, 26; – subayları, 41; – Valisi, 43.
Almanca, 36, 39, 40.
Almanya, 38, 43, 44, 73; – hadiseleri, 149; – İmparatoru, 32.
Alsas, 42.

Altın, 25, 26, 30, 54.
Altıncı Ordu, 63, 67, 69, 72.
Amanos, 66; – tünelleri, 64, 65.
Amasya, 108, 111, 113, 116, 127, 128, 135, 164, 168, 169, 174, 175, 243, 244, 249, 275, 392.
Amasya Kararları, 105.
Amasya Tamimi, 107, 226.
Amele ordusu, 343.
Amerika, 177, 208, 292, 343, 368; – Birleşik Devletleri Senatosu, 377; – heyeti, 277, 286, 288, 292, 293; – Hükümeti, 249; – inceleme heyeti, 302; – mandası, 176, 244, 262, 292; – mandaterliği, 243, 249, 292; – lı siyasi memur, 284; –lılar, 244, 271, 286, 287, 302.
Amerikan; – mektepleri, 244; – temsilcileri, 252; – yardımı, 176.
Anadolu, 66, 80, 81, 82, 82, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 98, 100, 102, 103, 105, 107, 109, 114, 146, 156, 169, 182, 184, 185, 198, 244, 262, 270, 277, 282, 290, 297, 306, 312, 348, 355, 377, 386, 387, 388, 393, 394; –'da karışıklık, 312; – paftası, 95; – telgraf hatları, 126; - ve Rumeli, 360.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 334, 357, 362, 386, 387, 389.
Anafartalar, 20, 22, 35, 36, 57, 61, 62; – Grubu Kumandanlığı, 88.
Anarşi, 130, 133.
Ankara, 55, 82, 83, 89, 97, 109, 111, 112, 113, 114, 139, 142, 161, 173, 262, 263, 275, 279, 293, 294, 295, 296, 297, 305, 318, 346, 372, 387, 392, 399.
Antakya, 69.
Antalya, 83, 120, 144, 239, 297, 311, 337, 338, 352.
Antant Gazetesi, 299.
Arabistan, 185, 244.
Arap hasırları, 32.
Arapça, 255.
Arapkir, 163.
Araplar, 54.
Ardahan, 198, 221, 261.
Arıburnu, 20, 22, 35, 57, 60, 61.
Arif Bey, 114, 262, 346.
Arnavutlar, 84.
Artvin, 198, 221.
Asya Kolu, 51.
Aşiret, 387; –ler, 117; – reisi, 399.
At, 29, 30, 41, 52; –lar, 27.
Ataşemiliter, 57, 60.
Atenagoras, 290.
Atina, 206.
Avni Paşa (Bahriye Nâzırı), 87.
Avni Paşa (Menzil Müfettişi), 63.
Avni Paşa, 98.
Avrupa, 124, 201; –lılar, 201, 218; – müesseseleri, 184.
Avukat Sadettin Ferit Bey, 86.
Avusturyalılar, 30.
Âyan, 87, 106.
Aydın, 108, 109, 112, 113, 126, 129, 144, 173, 184, 239, 302, 305, 346, 361, 379; – cephesi, 378; – Cephesi Kuvayi Milliyesi, 379.
Aydınlar, 73, 114, 185, 311.
Ayıntap (Antep) 69, 311, 397.
Ayıntab Delegesi, 305.
Ayinpa, 290.
Azerbaycan, 63, 185.
Aziziye, 164, 372, 373, 381, 382.

B. Efendi (Hariciye Nâzırı Vekili), 146.
Baalbek, 51, 52.
Baba Efendi, 127.
Babıâli, 98, 99, 120, 130, 145.
Bağdat, 185.
Bağımsızlık, 121, 122, 146, 155, 176, 194, 237, 240, 257, 273, 274, 283, 285, 313, 343, 362.
Bahri (Yozgat), 339.
Bahri Bey, 296, 326.
Balıkesir, 161, 293, 296, 361.
Balkan; – Harbi, 185; – Muharebesi 47, 48, 49.
Bandırma, 290.
Bandırma Vapuru, 98, 100.
Bankalar, 184.
Barış, 55, 183, 311, 362; – anlaşması, 377.
Baron oteli, 53.
Basın, 251.
Başyazı, 29.
Batı Anadolu, 114, 146, 184, 268, 270, 311, 313; – ahvali, 346; – delegeleri, 312; – Umum Kuvayi Milliye Başkumandanlığı, 346; – Umum Kuvayi Milliye Ku-

mandanlığı, 378, 379; – teşkilatı, 254; – vilayetleri, 284; – vilayetleri delegeleri, 275, 277.
Batı Trakya, 185, 302.
Batı vilayetleri, 270.
Batum, 119, 151, 185, 198, 221, 261, 282.
Bayburd, 277.
Bedeviler, 53.
Bedir Ağa, 383, 393.
Bedirhani (Bedirhanî) ailesi, 319, 371.
Bedirhaniler, 346, 372, 375.
Bedirhanzade Kâmran Bey, 367.
Bedri Beyzade Mehmet Nuri Bey, 172.
Bekçi teşkilatı, 235, 358.
Bekir Sami Bey (Beyrut eski Valisi), 242, 243, 249, 275, 292, 298, 301, 314, 315, 323, 326, 328, 329, 331, 347, 349, 351, 363, 371, 387.
Bekir Sami Bey (Bursa'da 17. Kolordu Kumandan Vekili, Miralay), 106, 112, 126, 129, 139, 140, 154, 156.
Bekirağa Bölüğü, 93.
Bektaşî Şeyhi, 305.
Belediye riyasetleri, 105, 108.
Belediyeler, 189.
Belgeleri İnceleme Encümeni, 314, 326.
Benzin, 263, 297; –sizlik, 116.
Bergama, 118, 184.
Berlin, 20, 42, 43.
Beşinci Ordu, 44.
Beyanname, 216, 219, 221, 234, 251, 265, 266, 267, 268, 284, 298; – Encümeni, 203; – Heyeti, 203.
Beyrut, 52, 301, 387.
Biga, 129.
Bira, 28.
Bitlis, 109, 150, 152, 170, 191, 202, 209, 229, 232, 239, 257, 264, 387.
Boğaziçi, 76, 99.
Boğazlar, 61; –ın müdafaası, 44.
Bolşevikler, 114, 119, 351, 352.
Bolşeviklik, 351, 352.
Bolşevizm, 114.
Bolu, 109.
Bor, 339, 347.
Britanya Hükümeti, 71, 72, 73.
Brunot, 282, 283, 291.
Buğlan Gediği harbi, 94.
Bulgar; – kuvayi milliyesi, 185; – kuvvetleri, 185; –lar, 60, 61, 185.
Bursa, 23, 106, 109, 154, 156, 290.
Bütçe, 215, 221, 222, 359; – Encümeni, 215, 216, 226.

Cafer Tayyar Bey, 106, 126, 129, 154, 156.
Cahid Bey (Samsun'da Mutasarrıf), 279.
Câmi Bey, 102.
Canik, 109, 136, 152, 169, 194, 195, 198, 209, 226, 227, 232, 239.
Câzim Bey, 191.
Celâdet Bey, 319, 347, 367, 368, 371, 372, 374, 375.
Celâl Bey, 222, 258.
Cemal Bey (12. Süvari Alayı Kumandanı), 367, 368.
Cemal Bey (Erkânıharp Binbaşı), 27.
Cemal Bey (Konya Valisi), 346.
Cemal Bey (Süvari Alay Kumandanı), 394.
Cemal Bey, 28, 29, 30.
Cemal Paşa, 63, 74, 129, 139, 154.
Cemil Bey (Süvari Yaveri), 398.
Cemil Bey, 200, 347.
Cemil Cahit Bey (Amasya'da Beşinci Fırka Kumandanı), 275.
Cemil Çeto, 270.
Cemil Efendi (Malatya'daki 12. Süvari Alayı yaveri), 371.
Cemiyetler Kanunu, 301.
Cerablus, 72.
Cevad Bey, 214, 218.
Cevat (Çobanlı), 88.
Cevat Abbas Bey, 26, 45, 53.
Cevat Bey, 23, 209.
Cevat Paşa, 89, 94, 95, 96, 97, 115, 353.
Cevdet Bey (13. Kolordu Kumandan Vekili, Miralay), 105, 154, 156.
Cevdet Bey (13. Kolordu Kumandanı), 391, 399.
Ceylanpınar (Bkz. Resülayn).
Circle d'Oriant, 87.
Clemenceau, 273.
Coğrafi haklar, 362.
Cumhuriyet gazetesi, 17.
Cumhuriyet, 76.
Çanakkale, 57, 63, 89, 129.

Çarşamba, 118.
Çete reisi, 118.
Çeteler, 125.
Çıkarma, 181.
Çorum, 293, 296.

Damat Ferit, 92, 94, 99, 193, 273, 312, 351, 388.
Darende, 164.
Delege, 111, 112, 171; –ler, 114, 126, 182, 184, 247, 284, 297.
Demiryolu, 64, 65, 184.
Denikin ordusu, 185.
Deniz yolu, 116.
Denizli, 293, 296, 330, 332, 339, 347, 353.
Dergiler, 201.
Dersaadet, 104, 114, 126, 141, 142, 144, 145, 169, 176, 185, 243, 251, 273, 284, 287, 288, 292, 292, 293, 296, 302, 389, 396; –le haberleşmeyi kesmek, 384.
Dersim, 319, 371.
Derşevli Ömer Ağa, 265.
Devlet ve milletin tam bağımsızlığı, 243.
Devlet bağımsızlığı, 271.
Devletin sınırları, 144.
Devletler, 273.
Devletlerin baskısı, 233.
Dış baskı, 362.
Dış ilişkiler, 326.
Din, 130, 145, 185, 212, 232, 240, 325, 355, 375; – ve mezhep hürriyeti, 244.
Dindaş, 199, 233, 240, 267, 356.
Dini haklar, 362.
Dipasimas, 290.
Diricemal, 69.
Divanı Harp, 138, 280.
Divriği, 164, 206.
Diyanet, 114.
Diyarbekir, 23, 25, 30, 88, 109, 115, 136, 150, 154, 156, 161, 170, 202, 209, 226, 227, 229, 232, 239, 245, 247, 250, 259, 270, 279, 308, 312, 318, 369, 373, 382, 393, 399; –'deki cemiyetler, 271; –'den delege, 245, 247; – Heyeti Temsiliye üyeliği, 365.
Diyarbekir mektupçusu, 382.
Diyarbekirli Cemil Paşazade Ekrem Bey, 319, 367, 371, 372.
Diyarbekirli Kâzım Paşa (Kâzım İnanç), 79, 90, 91.
Doğu, 311, 312; – hadiseleri, 181; – Trakya, 302; – vakaları, 119; – ve Batı Anadolu ve Rumeli Heyeti Temsiliyesi, 340; – Vilayetleri, 91, 92, 105, 107, 109, 113, 129, 145, 148, 184, 185, 190, 194, 202, 204, 227, 232, 268, 270, 284, 287, 288, 298, 300, 327, 337, 338, 340; – Vilayetleri ahalisi, 200; – Vilayetleri Heyeti Temsiliyesi, 339; – Vilayetleri kongresi, 114.
Doğu Anadolu, 146, 198, 217, 226, 232, 233, 236, 237, 266, 270, 273, 299, 301, 312, 313, 339, 363; – Kongresi, 251; – Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 216, 219, 234, 253, 256, 268, 299, 301, 303; – Vilayetleri, 208, 209, 239, 240, 250, 284, 292, 312.
Doktor Hilmi Bey, 23.
Doktorlar, 44.
Dördüncü Ordu, 27.
Droteos (Patrik Vekili), 290.
Düşman; – işgal ve harekâtı, 154; – zırhlıları, 76.
Edip Tayyar, 298.
Edirne, 106, 126, 129, 154, 156.
Egin, 163.
Ekrem Bey, 368, 375.
Elazığ (Elaziz, Elâziz) (Bkz. Mamuretilaziz).
Elbistan, 319, 371.
Elviyei Selase, 221, 261.
Enez Metropolidi, 290.
Enver Paşa, 19, 31, 33, 38, 47, 48, 49, 57, 58, 59, 61, 63, 74, 87, 252.
Ergani, 163.
Erkânıharbiye, 22, 23; – Mektebi, 82.
Erkânıharbiyei Umumiye, 19.
Ermeni, 20, 183, 195, 200, 205, 218, 233, 265, 271, 338, 356; – çeteleri, 69; – emelleri, 160, 161, 186; – esareti, 149; – esir ve tutuklular, 65; – hazırlığı, 290; – Hükümeti Cumhuriyesi, 119; – idaresi, 196; – istilası, 194, 195, 201, 252; –ler, 42, 43, 114, 185, 216, 232, 239, 267, 268, 270, 288, 302, 311, 312, 337; –lik, 197, 240, 337, 338, 355, 361; –lik hayali, 288; –lik teşkili, 232; – ordusu, 119; – talebeleri, 244.
Ermenistan, 117, 119, 145, 148, 184, 185, 195, 208, 257, 288, 338, 339; – mandaterliği, 244.

Erzincan, 109, 116, 143, 152, 191, 288, 336, 347, 387, 392.
Erzurum, 101, 105, 107, 109, 114, 116, 119, 123, 124, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 158, 161, 166, 170, 172, 176, 179, 180, 189, 191, 195, 200, 207, 209, 226, 231, 232, 239, 243, 245, 249, 250, 251, 252, 256, 258, 259, 268, 270, 271, 272, 273, 277, 279, 284, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 307, 308, 309, 318, 372, 376, 387, 388, 399, 400; – ahalisinin tarihi, 202; – hemşehriliği, 303; – Kongresi, 54, 105, 107, 123, 129, 150, 162, 166, 171, 172, 176, 178, 182, 226, 243, 244, 245, 247, 250, 251, 252, 254, 255, 261, 264, 265, 266, 267, 275, 286, 287, 292, 312, 313, 329, 338, 339, 340, 363; – Kongresi Beyannamesi, 239, 262, 280, 282, 283, 292, 297; – Kongresi kapanış konuşması, 231; – Kongresi Kararları, 232, 301; – Kongresi tutanakları, 187; – Kongresi'nde konuşma, 183; – Kongresi'nin Beyannameve Nizamnamesi, 312, 337, 335; – Lisesi, 189; – Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 279; – Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti, 309; – Müdafaai Milliye Cemiyeti, 193.
Esaret, 172, 184, 247, 312.
Esir, 53, 306; –lik, 85.
Eskişehir, 262, 294, 339, 346, 378, 379.
Eşkıya; – çeteleri, 239; –lık, 172.
Eşref (Erzincan Mutasarrıfı), 336.
Etniki Eterya Cemiyeti, 125.

Fabrikatör Mehmet Efendi, 367.
Fahrettin (Türkkan), 63.
Fahri (Adlî Kısım Reisi), 386.
Faik Ali Bey, 245, 247, 259.
Falih Rıfkı (Atay), 17.
Falkenhayn, 24, 25, 26.
Faysal (Mekke Şerifi'nin oğlu), 117.
Fazlullah Bey, 212.
Fazlullah Efendi, 190, 191, 192, 202, 208, 209, 222.
Fener Patrikhanesi, 125.
Ferdinand (Bulgaristan Kralı), 36.
Ferid (Tek), 102.
Ferid Paşa (Harbiye Nâzırı), 143, 144, 145, 148, 149.
Ferit Bey (Nafıa Nâzırı), 106, 113, 114.
Ferit Paşa (Sulh ve Selamet Fırkası Reisi), 102.
Fethi (Okyar), 79, 80, 82, 83, 85, 93, 94.
Fevzi (Çakmak), 88, 89, 90, 92, 96, 97.
Fındıklı, 74.
Fikri hazırlıklar, 82.
Fransa kamuoyu, 284.
Fransız, 337; – binbaşısı, 284, 287; –lar, 82, 271, 282, 283; – memurları, 291; – milleti, 283; – siyasi ileri gelenleri, 282.
Fransızca, 36, 39, 82.
Fru (Papaz Fru, Frew), 82.
Fuat Bey, 307.
Fuat Paşa türbesi, 74.

Galata, 125; – Rıhtımı, 96, 100.
Galip Bey (Trabzon Valisi), 299.
Galtrop (Amiral), 67, 71, 96.
Garzan, 270.
Gazete, 29, 191, 201, 202, 234, 323, 324, 357; –ci, 29; –ciler, 43, 44; –ler, 183, 185, 201, 229.
Gaziantep, 56.
Geçici; – hükümet, 339, 347, 350; – idare, 219, 233, 356.
Gelenek, 114.
Gelibolu, 60.
Genel Kongre, 103, 109, 114, 226, 333; – davetnamesi, 104.
Giresun, 209.
Gizli; – haberleşme, 129; – ittifak, 73; – yayın, 130, 133.
Göç, 184, 185, 200, 201, 204, 205, 233, 356.
Göçmen, 239; – Rumlar, 216.
Gösteriler, 120.
Grev, 280.
Gümüş madeni paralar, 31.
Gümüşhane, 209, 278.
Gürcistan, 185.

Hacı Musa (Mutki aşiret reislerinden), 257, 301, 387.
Hacı Reşit Ağazade Ali Bey, 172.
Hâci-Sırrî Efendi, 207.

Haç, 48.
Hafız Hakkı Paşa, 19.
Hafik, 164.
Hainler, 373, 375, 380, 381, 382, 383, 397.
Hâkimiyet, 176; – ve bağımsızlık hakkı, 257.
Hâkimiyet-i Milliye, 17, 76.
Hakkı Behiç, 212.
Hakkı Paşa (Berlin Sefiri), 39.
Halep, 25, 26, 27, 29, 51, 53, 54, 55, 56, 67, 68, 68, 69; – demiryolu, 72; – şosesi, 71, 72.
Halid (Halit) Bey (13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi), 136, 170, 250, 279, 308, 326, 342, 347, 349, 369, 382, 391.
Halide Edip Hanım, 102.
Halife, 47, 390.
Halil Bey (Malatya Mutasarrıfı), 347, 372, 375, 394.
Halil Bey, 21.
Halil İbrahim (Eskişehir), 339.
Halil İbrahim Efendi, 327.
Halil Râmi Bey, 388.
Halit (Bor), 339.
Halit Bey (Bor delegesi), 314, 347.
Halit Bey (Erzincan Mebusu), 347.
Halit Bey, 181, 253.
Hamit (Hamid) Bey, 105, 111, 112, 169, 178, 182, 272, 292.
Hanedan, 149.
Hapis, 306.
Hapishane, 85, 93.
Harbi Umumi, 19, 24, 57, 183, 267, 268.
Harbiye, 65, 67.
Harita, 95.
Harp esirleri, 65; – kabinesi, 74.
Harput, 202, 209, 319, 346, 347, 365, 368, 371, 372, 374, 375, 380, 381, 382, 383.
Hasan Efendi (Şiran temsilcisi ve müftüsü), 189.
Hasan Efendi, 213, 214.
Hasan Fahri Efendi, 201.
Hastalık, 44, 82.
Havza, 295.
Hayat hakkı, 377.
Hayati, 246.
Haydar Bey, 150, 279, 388.
Hayrullah Efendi, 206.
Hazırlık Encümeni, 323, 324, 335, 337, 342, 343.
Hazrolu Hatip Bey, 172.
Heyeti Milliye, 292.
Heyeti Temsiliye, 189, 214, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 250, 256, 258, 259, 266, 268, 271, 277, 280, 283, 284, 285, 286, 288, 293, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 303, 312, 318, 336, 340, 341, 356, 357, 358, 359, 360, 363, 376, 377, 379, 387, 400; – Kararı, 371, 378, 384, 388, 396; –'nin seçimi, 228.
Heyeti Vükelâ, 22.
Hınıs, 222.
Hıristiyan, 124, 193, 217, 218, 232, 240, 311.
Hısnımansur, 347, 374, 393.
Hıyanet, 145, 234, 370, 381, 382, 388, 391, 393, 393, 394, 401.
Hicaz, 64; – Kuvvei Seferiyesi, 62, 63, 66; – Kuvvei Seferiyesi Kumandanlığı, 24.
Hikmet (Tıbbiye), 339.
Hilafet, 103, 145, 146, 158, 159, 172, 180, 183, 186, 198, 203, 233, 234, 240, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 273, 274, 311, 324, 325, 327, 356, 357, 361, 362, 375, 381, 394.
Hind askeri, 151.
Hindenburg, 35, 36, 39, 40.
Hindistan, 184.
Hoca Ahmet Efendi, 296.
Hoca Mehmet Tevfik Efendi, 296.
Hoca Raif Efendi, 314, 315, 326.
Hozat, 163.
Hukukçu, 349.
Humus, 52.
Husrev (Hüsrev) Sami Bey, 94, 326, 327, 330, 331, 333, 371, 387, 391.
Hüdavendigâr, 126, 129.
Hükümdar sarayları, 311.
Hükümranlık hakları, 243.
Hürriyet, 87; – hakkı, 377; – Meydanı, 28; – ve İtilâf, 134; – ve İtilafçılar, 87; – ve İtilaf zümresi, 252.
Hüseyin (Eskişehir), 339.
Hüseyin Bey, 191, 195, 221.
Hüseyin Efendi, 326.
Hüseyin Rauf (Bkz. Rauf Bey).
Hüsnü Efendi (Sadaret Muhabere Müdürü), 149.

Hüsrev Bey, 315, 377, 391.
Hüsrev, 108, 128, 177, 285, 294, 299.

Iğdır, 198.
Irak, 67, 185, 244; – İngiliz Ordusu, 72; – sınırı, 67.
Irk, 199, 362.
Irkdaş, 240.
Irki; – haklar, 361, 362; – hasletler, 209; – vaziyet, 209, 232, 240, 355.

İbrahim Bey, 201, 210.
İbrahim Ethem Bey, 169.
İbrahim Süreyya, 177, 339.
İbrahim Tali Bey (3. Ordu Sıhhiye Müfettişi, Miralay), 164, 175.
İdam, 68, 394.
İhsan Bey, 33.
İhsan Paşa, 145.
İhtilal, 23; –ci komite, 80; –ci tedbirler, 80; –ciler, 28, 80; –ler, 184.
İkinci Meşrutiyet'in ilanı, 189.
İkinci Ordu, 25, 39, 88, 257.
İktisadi yardım, 362.
İlyas Bey (Elaziz'de bulunan Süvari Alay Kumandanı), 308.
İlyas Bey (Malatya'da 15. Alay Kumandanı), 381, 397, 398.
İlyas Bey, 308, 368, 393, 394.
İman, 311.
İmtiyazlar, 216, 217, 240, 361.
İngiliz, 337; – askerleri, 185; – Başkumandanlığı, 72; – Binbaşısı, 117, 319, 346, 367, 368, 371, 372, 374, 375, 383, 388, 393; – cercyanı, 245; – esareti, 114; – esiri, 50; – firkası, 397; – himayesi, 115, 375; – Irak ordusu kumandanlığı, 67; – Kumandanı, 66, 67; – Kumandanlığı, 66; – kuvvetleri, 346, 383; –ler, 50, 54, 61, 66, 67, 68, 68, 69, 70, 72, 73, 82, 87, 98, 113, 114, 116, 117, 119, 130, 133, 145, 146, 151, 158, 159, 181, 184, 185, 244, 245, 247, 267, 270, 271, 274, 282, 284, 286, 287, 295, 306, 346, 347, 349, 374, 375, 397; –lerin demiryolu hatları, 352; –lerle işbirliği, 381; – Muhipler Cemiyeti, 82; – orduları, 67; – ordusu, 68, 69; – paraları, 245; – parası, 381; – propagandası, 103; – raporları, 95; – siyaseti, 247, 353; – Suriye Ordusu, 68, 69; – taarruzu, 49; – temsilcisi, 274.
İngilizce atlas, 67.
İngiltere, 201; – Hükümeti, 67.
İnkılâp, 28, 328; –çı ruh, 20; –çılar, 23; – işleri, 30.
İntihabatı Mebusan Kanunu, 348.
İrade-i Milliye gazetesi, 323.
İran, 63, 367.
İskenderun, 67, 68, 69, 70, 71, 72; – limanı, 71, 72.
İslâhiye, 69.
İslam, 120, 198, 233, 311, 357, 361; – ahali, 114, 118, 185; – âlemi, 202, 257; – Cemiyeti, 261; – çoğunluğu, 362; – dini, 186; – Hilafeti, 198, 355; – hukuku, 209, 232, 234, 357; – katliamı, 239; –lar, 193, 213, 217, 240, 355; – milletleri, 172; – nüfusu, 127; – unsurlar, 232, 355; – vatandaşlar, 235, 241.
İslami; – eğitim, 244; – unsurlar, 361.
İslamiyet, 198, 324, 325.
İsmail Canhulat Bey, 80.
İsmail Efendi, 213, 214.
İsmail Fazıl Paşa, 82, 293, 296, 314, 318, 323, 324, 325, 326, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 347, 348, 352, 353, 377, 391.
İsmail Hakkı, 58.
İsmail Hâmi Bey, 293, 296, 314, 323, 324, 326, 327, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 339, 342, 343, 345, 346, 347, 349, 350, 351, 352, 377.
İsmet (İnönü), 50, 51, 53, 79, 80, 81, 86, 93.
İspanyol nezlesi, 45.
İstanbul, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 34, 35, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 52, 56, 57, 58, 63, 64, 65, 72, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 90, 97, 99, 102, 103, 108, 113, 114, 125, 129, 144, 145, 157, 168, 169, 175, 180,139, 181, 182, 183, 216, 257, 262, 268, 270, 272, 277, 281, 282, 283, 284, 286, 288, 290, 292, 293, 295, 302, 306, 307, 313, 347, 348, 367, 370, 384, 395; – gazetecileri, 86; – halkı, 47; – Hükümeti, 62, 63, 89; – ile alakanın kesilmesi, 396, 400; – ile haberleşmenin ke-

silmesi, 388; – otelleri, 82; – Patrikhanesi, 124, 290; –'daki hükümet, 381; –'daki temsilciler, 262.
İstifa, 25, 74, 88, 113, 134, 158, 159, 160, 161, 181, 224, 257, 264, 267, 268.
İstihzaratı Sulhiye Komisyonu, 80.
İsyan, 375.
İşgal, 68, 155; – kuvvetleri, 64, 79.
İtalya, 84, 185; – siyasi temsilcisi, 262.
İtalyan; – askeri çıkarması, 120; – askerleri, 79; – işgali, 184, 337 ; – kuvvetleri, 120, 185; – lar, 82, 84, 120, 262, 271, 337; – lık, 337; – mimarı, 83; – müfrezesi, 84; – şahsiyeti, 83; – şahsiyetinin bürosu, 84.
İtilaf; –çılar, 79; – devletleri, 71, 76, 83, 88, 102, 105, 107, 109, 120, 144, 146, 155, 183, 184, 185, 200, 201, 232, 233, 240, 251, 270, 282, 284, 311, 312, 338, 355, 356, 361, 362, 396; – hükümetleri, 72, 119; – kuvvetleri, 14, 65, 114; – orduları, 36; – temsilcileri, 144, 147.
İttihat ve Terakki, 83, 84, 87, 331, 332, 340, 324, 325, 330, 364.
İttihat ve Terakki hükümeti, 74.
İttihatçı, 92.
İttihatçılar, 79.
İttihatçılık, 252, 324, 351, 352.
İzci teşkilatları, 290.
İzmir, 45, 72, 84, 94, 96, 97, 98, 113, 120, 125, 144, 145, 184, 226, 239, 252, 270, 300, 338, 339, 352; – Kuvayi Milliyesi, 352; – vakası, 155.
İzmit Körfezi, 89.
İzzet Bey, 209, 211, 214, 256, 277, 279, 293, 299, 301, 387.

Kabil, 63.
Kabileler, 185.
Kabineyi düşürmek, 55, 80.
Kadı Efendi, 164.
Kadı Hasbi Efendi, 286.
Kadınlar, 124.
Kadifekale, 96.
Kafkas; – hadiseleri, 112; – ve Suriye cepheleri, 367.
Kafkasya, 185, 199, 239, 252.
Kağnı, 88.
Kahraman, 222.
Kâhta, 383, 388.
Kaleisultaniye, 126.
Kâmil Bey, 31, 115.
Kâmran Ali Bey, 375.
Kâmran Bey, 368, 372, 374, 346.
Kâmuran, 319, 371.
Kanal harekâtı, 24.
Kanunu Esasi, 229, 333.
Karadeniz, 57, 100, 185; – Boğazı, 100; – kıyıları, 125; – sahili, 185, 239; – sahilleri, 184, 270, 311.
Karahisar, 296, 327, 329, 331, 339, 353.
Karakol; – Cemiyeti Genel Görev Yönetmeliği, 263; – nizamnameleri, 297.
Karayolu, 116.
Karesi, 111, 126, 129, 134.
Karlsbad, 45, 50.
Kars, 198, 221, 261.
Kastamonu, 109, 279, 346, 392.
Katekhakis (Yunan Kaymakamı, Giritli), 290.
Katelopulos, 290.
Katır, 119; –lı süvari müfrezesi, 381, 382.
Katma, 56, 69, 70; – istasyonu, 56.
Kayseri, 109, 384.
Kayzer, 36, 37, 38, 39.
Kazan, 114.
Kâzım (3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi, Miralay), 164, 166, 173, 175, 182, 246, 248, 250.
Kâzım (İnanç), 53, 59, 60.
Kâzım (Karabekir), 92, 101, 105, 113, 116, 154, 156, 177, 181, 248, 256, 272, 277, 280, 285, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 305, 310, 319, 336, 345, 349, 350, 371, 388, 391, 395, 399.
Kâzım (Sevüktekin), 53.
Kâzım Bey, 62, 190, 191, 201.
Kâzım, 101, 108, 177.
Keban Madeni, 163.
Kemah, 375, 381.
Keven aşireti reisleri, 393.
Kırıkhan, 69.
Kırım, 114.
Kırıstal, 28.
Kırkkilise, 290.
Kırşehir, 127, 293, 296.
Kısrak, 26, 27, 29, 30.
Kıyamet, 186.
Kız Kulesi, 100.

Kızılırmak, 311.
Kiğı, 222.
Kilikya, 72, 145, 184, 312; – havalisi, 64; – hududu, 66; – sınırı, 67, 69.
Kilis, 69; -Payas hattı, 72.
Kiliseler, 118, 290.
Kipert'in atlası 95.
Koğuş, 94.
Kolağası, 27.
Komite, 80; –cilik, 30.
Kongre, 126, 172; – daveti, 112; – davetnamesi, 101; – kararları, 177; –ler, 181.
Kont Sforza, 84.
Konya, 92, 109, 120, 126, 127, 134, 141, 142, 152, 154, 156, 161, 262, 293, 296, 310, 311, 337, 346; -İzmir hattının işgali, 72.
Kordas, 125.
Kotaj Sanatoryumu, 45.
Kozan, 184.
Kölelik, 184.
Köle mevkii, 149, 257.
Krup fabrikası, 43.
Kuruçay, 204.
Kuvayi Milliye, 102, 180, 183, 210, 211, 234, 240, 274, 357, 361.
Küfrevîzâde Şeyh Abdülbaki Efendi, 264.
Kürdistan, 103, 115, 347, 372, 374, 375.
Kürt, 288; – ağaları, 381; – aşiretleri, 347, 352; – beyleri, 375; –çüler, 245; – Kulübü, 115; – kuvveti, 375; –ler, 117, 245, 247, 288, 319, 347, 352, 367, 371, 372, 373, 374, 375, 381, 383, 393; –lük cereyanı, 381, 382; –lük gayesi, 381.
Kütahya, 88, 134, 296.

Liman von Sanders, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62.
Londra, 67, 244, 284.
Ludendorf, 35, 36, 37, 39.

Maan, 63; – havalisi, 66; – kuvvetleri, 63.
Maaş, 222, 223.
Macar, 185.
Macaristan, 184.
Macit Bey, 330, 346.
Madam M...., 82, 83.
Madam Salih (Salih Fansa'nın hanımı), 307.
Mahmut (Soydan), 17.
Mahmut Bey (Aşiret Reisi), 117.
Mahmut Bey, 391.
Malatya, 23, 163, 319, 347, 352, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 380, 381, 382, 383, 388, 393, 394, 397, 398, 401; – firarileri, 399, 400; – Mutasarrıfı, 374.
Mali vaziyet, 341.
Maliye Encümeni, 192.
Malta, 169, 184, 306.
Mamahatun, 381, 382, 383, 388.
Mamuretilaziz, 115, 150, 162, 170, 232, 239, 250, 259, 308, 367, 368, 369, 372, 388.
Manda, 218, 244, 343; –cılık, 242.
Mandaterlik, 249, 273, 313; – talebi, 243, 244.
Manisa, 184, 361.
Maraş, 56, 67, 311, 383, 397.
Mardin istasyonu, 281.
Matbuat Encümeni, 192.
Mavri Mira, 290.
Mazhar Müfit Bey, 177, 333, 334, 337, 338, 339, 340, 349, 350, 353, 371, 387, 391.
Mebus, 349; – seçimi, 228, 313, 325.
Mebusan seçimleri, 348.
Mecidiyeler, 31.
Meclisi Mebusan, 74, 75, 182, 190, 193, 219, 229, 245, 269, 271, 274, 234, 307, 324, 332, 347, 348, 349; – Mebusan'ın feshi, 76.
Meclisi Umumi, 333.
Medeniyet âlemi, 83.
Mehmet Ali Bey (eski Dahiliye Nâzırı), 113.
Mehmet Ali Bey, 87, 93, 98, 109.
Mehmet Arif Bey (5. Kafkas Fırkası Kumandan Vekili), 171.
Mehmet Arif Dinç Efendi, 189.
Mehmet Galip Bey (Trabzon Valisi), 346.
Mehmet Şevki, 204.
Mehmet Şükrü Bey, 314, 315, 323, 326, 327, 330, 333, 339, 353.
Mehmet Şükrü Efendi, 296.
Mehmet Şükrü, 377.
Mekke Şerifi, 117.
Mektebi Sanayi, 31.

Mektebi Harbiye, 32.
Memleket Gazetesi, 293, 296.
Memleket müdafaası, 106, 154.
Memleketin bütünlüğü, 176.
Meriç nehri, 185.
Merkezi hükümet, 105, 107, 109, 121, 140, 146, 239, 240, 251, 257, 268, 270, 274, 277, 280, 311, 312, 313, 319, 347, 357, 362, 369, 370, 371, 382, 391, 394, 396.
Mersinli Cemal Paşa, 50, 52, 92, 105, 109, 120, 126, 127, 134, 141, 142, 153, 156, 173.
Mesudiye, 197.
Meşrutiyet, 243; – 'in İlanı, 31; –'in ilanı yıldönümü, 179.
Metropolitler, 124.
Mevlânzade Rifat Bey, 372, 374.
Mısır, 184.
Millet, 37, 47, 85, 103, 105, 107, 114, 121, 122, 130, 133, 134, 137, 140, 144, 145, 146, 155, 156, 159, 160, 161, 176, 177, 178, 179, 180, 184, 185, 186, 193, 197, 201, 222, 231, 232, 234, 235, 236, 239, 240, 245, 257, 258, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 289, 292, 306, 311, 312, 313, 319, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 333, 334, 337, 343, 353, 355, 357, 358, 359, 361, 362, 364, 371, 372, 373, 374, 375, 379, 380, 381, 383, 385, 388, 394, 396; – Meclisi, 215, 238, 313, 360.
Milletin; – arzusu, 327; – bağımsızlığı, 105, 107, 158, 237, 258, 273, 284, 359; – birliği, 176, 302; – duyguları, 262; – iradesi, 149; – irade ve hâkimiyeti, 258; – kudret ve iradesi, 385; – mukadderatı, 155; – sesi, 10, 113.
Milletler, 124, 172, 192, 201, 240, 273, 284.
Milli; – amaçlar, 109; – arzu, 176; – aşiretler, 117; – bağımsızlık, 114, 127, 130, 145, 155, 184, 185, 218, 234, 240, 257, 312, 357, 361; – bağlar, 312; – birlik, 266, 274, 382; – cemiyet, 234; – cemiyetler, 197, 301, 312, 313, 362, 386, 387; – cereyan, 109, 122, 129, 177, 184, 235, 252, 274, 284, 313; – emel ve hissiyat, 102; – emeller, 180, 181, 186, 237, 274, 298, 310, 359, 379, 380; – gaye, 113, 160, 161, 176; – gayret, 120; – gelenekler, 209, 232, 240, 355; – gün, 247; – hâkimiyet, 177; – harekât, 182, 186, 319, 351, 353, 371, 378, 379, 384, 396, 306; – haysiyet, 273; – his ve tesir, 182; – hukuk, 387; – irade, 155, 184, 186, 234, 238, 239, 240, 252, 273, 273, 311, 332, 357, 360, 362; – kongre, 105, 107; – kudret, 114, 145, 312; – kuvvet, 146; – kuvvetler, 155; – maksat, 181, 202; – maksatlar, 184, 328, 358, 359; – meclis, 229, 240, 313, 362; – mevcudiyet, 130; – mukavemet teşkilatı, 56; – namus, 183, 312; – ruh, 313; – sınır, 55; – sınırlar, 54; – sır, 105, 107; – şûra, 177, 186; tarih, 146, 312; – teşebbüs, 274; – teşekküller, 91; – teşkilat, 172, 181, 210, 214, 234, 236, 280, 326, 328, 356, 357, 358, 359, 362; – uyanış, 226; – varlık, 134, 232, 240; – varlık ve irade, 274; – vazife, 114; – vaziyet, 304; – ve vatani cemiyetler, 268; – vicdan, 102, 121, 122, 183, 184, 234, 241, 312, 357, 362.
Milliyet, 76; – esasları, 184, 240, 362.
Milliyet gazetesi, 17.
Milliyeti imha siyaseti, 185.
Milliyetler esası, 183, 311.
Milne (General), 346.
Minber gazetesi, 80.
Minerva hanı, 125.
Misakı Milli, 54.
Mister Braun (bkz. Mr. Browne), 293.
Mithat Bey (Van Valisi), 376.
Miting, 102.
Mondros, 67; – Mütarekenamesi, 64, 332.
Mr. Browne, 343.
Mr. Noel, 117.
Muhafazai Hukuku Milliye, 184, 312; – Cemiyeti, 123.
Muhittin Paşa (Ankara Valisi), 346.
Muhyiddin Bey, 170.
Mustafa (Niğde), 339.
Mustafa Bey, 190, 197, 213.
Mustafa Efendi, 190, 214.
Mustafa Sabri (15. Kolordu Erkânıharbiye Reisi, Binbaşı), 308.
Musul, 63, 67, 72.
Muşaslı Resul Ağa, 265.
Mutki, 257, 387.
Muzaffer, 308.

Mübadele, 218.
Müdafaai Hukuku Milliye, 102, 105, 106, 107, 108, 120, 121, 127, 129, 130, 133, 155, 156, 160, 171, 184, 312, 387; – Cemiyeti, 162, 179, 271, 302; – cemiyetleri, 163, 257, 270, 280, 388; – Heyeti, 166.
Müdafaai Milliye Encümeni, 192.
Müdafaai Vatan, 184; – Cemiyeti, 312.
Mülkiye memurları, 379.
Mülkiyet hakkı, 377.
Mülkün bütünlüğü, 243.
Mümtaz Bey, 347.
Münür Bey (Topçu Alay Kumandanı), 394.
Müslüman, 212, 267; – geçici hükümeti, 338; –lar, 124, 240, 362; – nüfusu, 377.
Müslüman olmayan unsurlar, 240, 355, 361; – vatandaşlar, 362.
Mütareke, 30, 62, 63, 81, 87, 239, 240, 267, 270, 311; – hükümleri, 146, 257; – kabineleri, 88; – metni, 65, 66; – şartları, 65, 66, 67, 69, 88, 96, 97; – Şartnamesi, 72.
Mütarekename, 63, 64, 67, 68, 70, 71, 183, 338, 352, 355, 361, 362.

Nablus karargâhı, 49.
Naci (Eldeniz), 32, 33, 35, 36, 37, 38, 43, 46, 47, 48.
Naci Bey, 193.
Naci Paşa, 75, 99.
Nadir Paşa, 109.
Nahcıvan, 185.
Nahçıvan Türkleri, 198.
Nakdî fedakârlık, 114.
Nakdi yardım, 290.
Namus, 124, 144, 146, 180.
Nazarekov, 119.
Nazım Paşa (Harbiye Nâzırı), 180.
Necati Bey, 193, 199, 201, 203, 209, 209, 210, 212, 215, 219, 220, 222.
Necati Efendi, 261.
Niğde, 293, 296, 339, 347, 384, 392.
Nihat (Anılmış), 62.
Nişantaşı, 94, 96.
Nizamettin Bey, 275.
Nizamname, 192, 194, 202, 203, 204, 212, 213, 214, 215, 216, 221, 226, 235, 237, 237, 256, 258, 259, 261, 265, 266, 267, 268, 271, 298, 301, 325, 359; – Encümeni, 192, 199, 200, 203, 206, 207, 208, 210, 221, 223, 224.
Norşinsli Meşayihi İzamdan Şeyh Ziyaettin Efendi, 268.
Novil (Nowil, Nowill; İngiliz Binbaşısı), 319, 346, 349, 352, 367, 371, 372, 374, 375, 383, 385, 388.
Nuh Bey, 294.
Nurettin Paşa, 144, 146.
Nuri (Polis Müdürü), 387.
Nusaybin, 72.
Nüfus, 201, 204, 377.

Odessa, 74.
Olimpus, 29; – palas, 28.
Oltu, 185, 198, 221.
On Altıncı Kolordu, 36.
On Dokuzuncu Fırka, 57, 58, 59, 60.
Ordu, 46, 56, 76, 88, 106, 154, 155, 156, 172, 181, 202, 209, 211, 312, 374.
Orenburg, 114.
Osman Bey, 272, 304.
Osman Efendi (Komiser Muavini), 135.
Osman Nuri Bey (Bursa), 315.
Osman Nuri Bey (Dersim Mutasarrıfı), 371.
Osman Nuri Bey (Yüzbaşı), 135.
Osman Nuri Bey, 315, 319, 324, 326, 327, 328, 348, 349, 351.
Osman Nuri, 331.
Osman Şevket Bey (Osman Şevki Eskin), 58.
Osmanlı; – Devleti, 38, 57, 62, 63, 72, 210, 221, 232, 233, 261, 355, 361; – camiası, 194, 232, 239, 355, 361; – çıkarları, 387; – devleti kanunları, 240; – devleti teşkilatı, 356; – eğitimi, 244; – Ermenileri, 288; – Ermenisi, 185; – hâkimiyeti, 198, 209, 232; – Heyeti Vükelâsı, 73; – Hükümeti, 117, 183, 198, 233, 355, 356, 362; – İmparatorluğu, 377; – kabinesi, 64; –lık, 73; – mahkemeleri, 86; – Memleketi, 243, 244, 302, 337, 338, 355, 401; – ordusu, 57, 268; – saltanatı, 198, 233, 267, 268, 355, 356; – tahtı, 46; – tarihi, 44; – tebaası, 183; – vatanı, 234, 240; – vatanının bütünlüğü, 357; – vilayetleri, 105, 107, 290.

Otomobil, 41, 53, 54, 56, 85, 86, 87, 100, 114, 116, 319, 347, 367, 368, 371, 373.

Ödenek, 85, 86.
Ömer Fevzî Bey, 203, 190, 193, 195, 200, 201, 202, 205, 207, 210, 212, 228, 229.
Ömer Fevzi Efendi, 216, 217.
Ömer Fevzi, 191, 192, 210, 218, 226.
Ömer Mümtaz (Ankara eski Mebusu), 387.
Örtülü ödenek, 114.

Padişah, 23, 31, 33, 45, 46, 47, 48, 75, 76, 87, 88, 110, 121, 130, 133, 138, 144, 145, 146, 147, 149, 157, 159, 189, 193, 274, 306, 327, 351, 353, 375, 381, 385, 388, 394.
Padişahı değiştirmek, 80.
Padişahın tahta çıkması, 137.
Para, 25, 26, 114, 117, 118, 222, 237, 262, 360.
Paris, 57, 58, 312; – Konferansı, 145, 184.
Parti, 109; – cereyanları, 234; –cilik, 252, 324, 325; – ihtilafları, 105, 107.
Patrikhaneler imtiyazları, 244.
Payas, 72.
Payitaht, 21, 102, 146, 158, 159, 180, 183, 184, 185, 186, 245, 311.
Pazar, 206.
Perapalas, 31, 45, 47.
Pergel, 56, 81.
Peygamber, 186, 231, 268.
Piçyef (Bulgar Generali), 61.
Polimitis, 290.
Politikacılık, 47, 80; – sanatı, 20.
Pontus, 145, 195; – hayali, 239; – Krallığı, 184; – Krallığı hayali, 311; – Rum hükümeti, 270.
Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumisi, 106, 120, 121.
Program, 175, 194; – Encümeni, 192, 195, 199, 200, 201, 203, 207.
Propaganda, 124, 134, 186, 201, 202, 347, 349, 364, 372, 374, 375; – Encümeni, 192, 204; – Nezareti, 201.
Protesto, 89, 98, 120, 151.
Pusula, 100.

Raif Efendi (Erzurum eski Mebusu), 301, 387.
Raif Efendi, 164, 189, 191, 193, 207, 210, 227, 266, 283, 326, 327, 339, 342, 349, 352, 353, 363, 391.
Raif, 280, 285, 293, 294, 296, 331, 371.
Raka, 399.
Rakı, 28.
Ramazan (Faysal'ın yaveri), 117.
Rasim Bey (Mebus), 283, 286, 289.
Ratipzade Mustafa Bey (Niğdeli), 387.
Rauf Bey, 100, 105, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 164, 177, 190, 192, 193, 195, 199, 201, 202, 203, 205, 208, 218, 219, 225, 256, 258, 263, 266, 280, 285, 290, 293, 294, 296, 297, 298, 301, 314, 315, 318, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 331, 333, 349, 350, 352, 363, 371, 377, 387, 391.
Rawlinson, 274, 284.
Rayak, 50, 51, 52.
Reddi İlhak, 105, 106, 107, 120, 127, 129, 130, 133, 155, 156, 160, 171, 184, 386, 387; – Teşkilatı, 102.
Refet (Bele), 105, 111, 112, 140, 154, 156, 167, 168, 169, 174, 175, 181, 242, 243, 279, 297, 298, 305, 336, 351, 387.
Refik Bey, 34.
Refik Halit (Karay), 138, 280.
Rekabet, 185.
Resülayn (Ceylanpınar), 39.
Reşâdiye, 207.
Reşit Akif Paşa, 102.
Reşit Paşa, 102, 113, 132, 282, 284, 287, 305, 391.
Rifat Bey, 207, 223.
Rize, 206, 209.
Rum, 183, 200, 205, 233, 338, 356; – eşkıyası, 144; – hazırlığı, 290; – idaresi, 196; – istilası, 194, 195, 201; – köyleri, 89; –lar, 90, 91, 92, 118, 119, 125, 216, 232, 270, 290, 337; –luk teşkili, 232, 197, 208, 240, 337, 338, 355, 361; – mektepleri, 290; – Muhacir Komisyonu, 125; – Patrikhanesi, 290.
Rumeli, 156, 198, 268, 270, 313, 355, 377, 386, 387.
Rus (Denikin), 119.
Rus milleti, 185.
Rusya sahilleri, 239.
Ruşen Eşref (Ünaydın), 102.

Sa'id, 222.
Saat, 100.
Sadık Bey, 175, 351, 352, 353.
Sadullah Efendi (Eski Bitlis Mebusu), 301, 387.
Sadullah Efendi, 266.
Sağırzadelerden Hâlet Bey, 375, 381.
Sait Bey (Maarif Nâzırı), 102, 113, 114.
Sait Halim Paşa, 85.
Sait Paşa (Ali Sait Akbaytogan), 63.
Sait Paşa, 109.
Salâhattin (Selahattin) Bey (12. Kolordu Kumandanı, Miralay), 106, 141, 142, 153, 279.
Salâhattin (Selahattin) Bey (3. Kolordu Kumandanı), 279, 291, 308, 318, 352, 391.
Salâhattin Bey (Zabıt Kâtibi), 346.
Salâhattin Bey, 167, 168, 169, 175.
Salâhattin Bey, 181, 283.
Salâhattin, 395.
Salih (Bozok), 26, 307.
Salih (Fansa), 307.
Salih (Karahisar), 339.
Salih Bey, 326.
Saltanat, 99, 103, 121, 146, 158, 159, 172, 180, 183, 184, 186, 234, 240, 264, 265, 266, 273, 274, 311, 324, 325, 327, 333, 357, 361, 362, 394.
Sami Bey, 347.
Samsun, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 100, 118, 151, 161, 169, 194, 200, 202, 209, 272, 277, 279, 282, 290, 306, 338, 392; – limanı, 88.
Sarıkamış, 19; – Harbi, 57; – Muharebesi, 58.
Sedad Bey, 173.
Sedat (Doğruer), 50.
Sefaretler, 400.
Seferberlik, 210.
Selâhaddin Bey, 173.
Selahattin Bey (Miralay), 156.
Selahattin Bey, 139.
Selâhattin Adil Bey, 154.
Selâhattin Bey (Konya'daki), 310.
Selâhattin Bey, 262, 310.
Selanik, 27, 28, 29, 30, 31.
Senet, 25, 26.
Sermaye, 290.
Servet Bey, 123, 128, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 203, 204, 206, 218, 219, 221, 229, 277, 278, 279, 293, 299, 301, 387.
Seyit Bey, 102.
Sınır vilayetleri, 312.
Siirt, 67.
Silahlı teşkilat, 84.
Silvan, 23.
Sinop, 100, 272, 304.
Sivas, 88, 89, 105, 107, 115, 116, 122, 127, 132, 133, 134, 137, 152, 161, 164, 169, 175, 181, 191, 195, 202, 209, 223, 226, 227, 232, 239, 243, 244, 258, 262, 263, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 275, 277, 279, 280, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 291, 293, 295, 296, 297, 298, 304, 305, 307, 308, 310, 311, 312, 318, 319, 329, 333, 334, 361, 362, 365, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 400, 401; – delegeleri, 248; – Genel Kongresi, 245; – Kongresi, 54, 166, 171, 173, 176, 178, 182, 226, 244, 246, 247, 254, 271, 275, 277, 282, 283, 284, 286, 287, 291, 292, 295, 305, 311, 312, 313, 314, 318, 329, 338, 363; – Kongresi Beyannamesi, 345, 361; – Kongresi Kararları, 355; – Kongresi Tutanakları, 321; – Milli Kongresi, 377; – Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 328.
Siverek, 117, 372, 393.
Siyari, 290.
Siyasi; – cereyanlar, 252; – hâkimiyet, 361; – partiler, 208, 211.
Sofi Ziya Paşa, 295.
Sofya, 57, 60, 61; – Ataşemiliteri, 58; – sefareti, 21.

Sokak: – muharebesi. 54; – mücadelesi. 53.
Subaşı. 70.
Suikast. 295. 347.
Sulh Konferansı. 202.
Sultan Hamid. 48.
Sultan Hamidvari. 27.
Sultani Mektebi. 189.
Suriye. 39. 47. 48. 49. 51. 53. 67. 90. 185. 213. 244; – sınırı. 64. 67; – vilayeti. 64; –'deki garnizonlar. 66.
Suşehri. 197.
Süleyman Bey. 191.
Süleyman Necati. 189. 256.
Süleymaniye sokakları. 93.
Süreyya Bey (Karesi eski mutasarrıfı). 111.
Süreyya Bey. 203. 349.
Süreyya Beyefendi. 162. 164. 170.
Sürcyyâ Bey. 203.
Sürmeli. 198.
Sürmene. 190; – Muhafazai Hukuk Cemiyeti. 206.

Şakir Paşa. 87. 89. 91. 92. 93. 96. 97.
Şam. 50. 51. 52. 63. 185.
Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti. 241.
Şevki Bey. 191.
Şevki Efendi. 205.
Şevki Paşa. 145.
Şeyh Fevzi Efendi (Erzincan'da Nakşi Şeyhi). 301. 363. 387. 391.
Şeyh Mahmut Efendi. 267.
Şeyh Seyfi. 296.
Şeyh. 54.
Şimendifer ücreti. 25.
Şiran Müftüsü Hasan Fahri Efendi. 255.
Şirnaklı Abdürrahman Ağa. 265.
Şişli. 76. 80. 82. 87. 100; – bölgesi kumandanı. 79.
Şükrü (Denizli). 339. 353.
Şükrü Bey (Karahisar). 349.
Şükrü Bey. 329. 332. 340. 342.

Tabip. 206.
Tahsin (Uzer). 53.
Talât Paşa. 20. 47. 55. 74. 87.
Tam bağımsızlık. 243.
Tanin. 20.
Tarafsız devletler. 251.
Tarih. 99. 121. 130. 146. 184. 231. 273. 274. 311. 332; – kitabı. 99.
Tarihi haklar. 362.
Tayyare. 54.
Tegnabel. 51.
Tekfurdağı. 290.
Tekirdağ. 290.
Teklif Encümeni. 315. 326. 327. 330. 334. 337. 339. 342. 343. 364.
Telgraf Müdiriyeti Umumiyesi. 113.
Telgraf ve posta haberleşmesi. 280.
Tepebaşı. 84.
Tercan. 143.
Teslimiyet. 311.
Teşkilat. 27. 83. 106. 154. 155. 186. 203. 210. 213. 234. 235. 258. 267. 268. 271. 273. 297. 298. 299. 312. 340. 357; – lanma. 197; –lar. 359; – nizamnamesi. 270.
Teşvikiye. 96.
Tetkik-i Vesaik Encümeni. 326.
Tevfik Bey (Malatya Mutasarrıf Vekili). 393. 394.
Tevfik Bey. 25. 195. 209.
Tevfik Paşa. 244.
Tevfik Paşa Kabinesi. 74. 75.
Tıbbiye. 339.
Tokat. 123. 126. 127. 129. 132. 164. 244.
Toplumsal: – haklar. 361; – vaziyet. 209. 232. 240. 355.
Toros. 65. 66. 72; – tünelleri. 64. 65. 66.
Torpiller. 65.
Tosun Bey. 326.
Trabzon. 109. 123. 128. 129. 152. 181. 189. 191. 194. 195. 197. 202. 209. 221. 226. 232. 239. 277. 278. 279. 290. 292. 293. 299. 346. 387; – ahalisi. 299; – Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti. 101; – Valisi. 101.

Trakya, 34, 125, 145, 184, 311, 312.
Tramvay, 29.
Tren, 43, 52, 82, 88, 89, 97.
Tutuklular, 94.
Türk, 41, 124, 288; – aydınları, 73; – erleri, 47, 49; –ler, 43, 83, 89, 90, 91, 92, 99, 117, 120, 352; – menfaati, 84; – milleti, 27, 73, 80, 124; – ordusu, 22, 23, 58; – süngüleri, 54, 55; – vatanı, 61; – ve Kürt kardeşler, 247.
Türkiye, 24, 38, 40, 42, 43, 54, 55, 57, 64, 83, 84, 377; – padişahı, 43; –'nin veliahdı, 43.

Ulukışla, 82, 97, 291.
Umumi Harp, 82, 83, 85.
Urban, 53.
Urfa, 117, 397.

Üçüncü Ordu Müşiriyeti Maiyeti Erkânıharbiyesi, 27.
Ülke bütünlüğü, 243.
Ümmeti Muhammed, 332.

Vahdettin, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 55, 75, 76, 80, 82, 99, 100; – kabineleri, 89.
Vakfıkebir, 189.
Van, 109, 150, 152, 191, 202, 209, 232, 239, 279, 376, 388.
Vasıf Bey, 102, 262, 292, 305, 334, 335, 343, 349, 387, 391.
Vasıf Paşa, 30.
Vatan, 55, 58, 102, 106, 121, 122, 127, 130, 134, 144, 145, 146, 149, 154, 159, 160, 161, 172, 176, 177, 180, 183, 184, 185, 186, 231, 232, 234, 239, 241, 245, 247, 253, 264, 266, 267, 269, 270, 271, 273, 274, 286, 287, 306, 311, 313, 319, 327, 330, 332, 333, 337, 339, 352, 355, 360, 361, 362, 364, 371, 372, 374, 375, 379, 380, 381, 385; –bütünlüğü, 105, 107, 237, 273, 359; – hainleri, 352; – müdafaası, 158, 159.
Vatandaş, 199, 213.
Vatani vazife, 280.
Vehbi Beyefendi (Bitlis Vali Vekili), 150.
Vehip Paşa, 48, 49.
Vekiller; – Heyeti, 22, 23, 332; – Meclisi, 133, 219.
Veliaht, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 46.
Venizelos, 290.
Viktorya Oteli, 50.
Vilâyatı Sitte, 117, 209.
Viranşehir, 117.
Viyana, 44, 45.

Wilson, 53; – prensipleri, 55.

Yabancı, 83, 85, 83; – aleti, 284; – askerler, 381; – baskılar, 88; – birlikleri, 302; – boyunduruğu, 172, 185; – devlet, 282; – devletler, 271, 356; – gazeteler, 124; – hükü-metler, 99; – işgal ve himayesi, 184; – kuvvetler, 306; –lar, 185, 192, 234, 270, 273, 286, 287, 357, 385; –ların tehditleri, 274; – müdahale, 351; – parası, 186; – Rumlar, 216, 239; – subay, 401; – subay ve askerler, 100; – tekel ve tahakkümü, 311; – temsilciler, 396, 400; – unsur, 195.
Yakup Cemil, 23, 24.
Yalova, 62.
Yaver Paşa (eski Harbiye Nâzırı), 146.
Yayın, 201, 202.
Yazı Encümeni, 327.
Yedi Vilayet, 234.
Yedinci Ordu, 24, 39, 49, 51, 53, 56, 62, 69, 70, 71, 86; –'nun teslimi, 66.
Yedinci Yıldırım Ordusu, 88.
Yemin, 324, 325, 329, 332, 367; – şekli, 331, 364.
Yıldırım Grubu, 39, 66, 71.
Yıldırım Ordular Grubu, 24, 63.
Yıldırım Ordusu Kumandanlığı, 25.
Yıldız, 48; – Sarayı, 99, 100.
Yonyo, 28, 29.
Yozgat, 293, 296, 339.
Yunan, 84, 219, 311; – emelleri, 160, 161, 186; – esareti, 149; – faciaları, 239; – fırkaları, 185; – gemisi, 290; – hükümeti, 290; , istilası, 201; – işgal kuvvetleri, 185;

– Kızılhaçı, 290; – Konsoloshanesi, 290; –lılar, 84, 94, 96, 97, 98, 118, 120, 184, 185, 200, 312, 338.
Yunanistan, 68, 69, 125, 184.
Yunus Efendi, 201.
Yunus Nadi, 102.
Yusuf Bey (Denizli delegesi), 339, 347.
Yusuf İzzet Paşa (14. Kolordu Kumandanı), 111, 156, 126, 129, 139, 154.

Zara, 164.
Zatı şahane, 32, 47, 48, 76, 96, 99, 145, 181, 192, 193, 315, 326, 328, 332, 334, 351, 384, 392, 393.
Zaven Efendi (Ermeni Patriği), 290.
Zaza, 288.
Zeki Bey (3. Kolordu Erkânıharbiye Reisi), 181, 370, 391.
Zeki Bey (Gümüşhane eşrafından), 278.
Zeki Bey, 192, 193, 196, 199, 204, 205, 208, 209, 214, 215, 222, 223, 226, 228, 326.
Zeki Efendi, 296.
Ziya (Atina Muhafazai Hukuk Cemiyeti Reisi), 206.
Ziya Bey, 191, 196.
Zübeyde Hanım, 306.

KİTAP